This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk `http://books.google.com/`

L Soc 4321.11

BOUGHT WITH
THE INCOME FROM
THE BEQUEST OF
ICHABOD TUCKER,
OF SALEM, MASS.
(Class of 1791.)

FREDRIC RÖH
ÅKERS
KRUTBRUK

SVENSKA AKADEMIENS HANDLINGAR

IFRÅN ÅR 1796.

TRETIONDESJUNDE DELEN.

STOCKHOLM, 1863.
P. A. NORSTEDT & SÖNER,
KONGL. BOKTRYCKARE.

L Soc 4321.11

Harvard College Library
May 31, 1912
Tucker fund

OM

GUSTAF DEN TREDJE

SÅSOM

KONUNG OCH MENNISKA.

AF

BERNH. v. BESKOW.

TREDJE AFDELNINGEN.

Under skildrandet af GUSTAF den tredjes styrelseåtgärder hafva vi nu hunnit det tidskifte, då de inre träda i bakgrunden och taflan fylles af förhållanden till främmande makter, af trenne års krigshändelser, och slutligen af förberedelserna till ett vidtutseende företag, under hvilka han öfverraskades af döden. Det dunkel, som icke sällan omger hans yttre statskonst (den inre var intill 1789 i allmänhet öppen), försvårar dess tydning, men gör det ännu mera lockande att följa honom på spåren. Det torde derunder visa sig i hvad mån hans politik var, såsom det ofta påståtts, ett alster af nyckfullhet och begär att lysa, eller utgjorde en sammanhängande kedja af handlingar, hufvudsakligen betingade af tidsförhållandena och af omtankan för fäderneslandets trygghet och anseende. Betraktaren skall äfven mer än en gång finna bekräftade SCHRÖDERHEIMS ord, att »hvarje författare, som älskar och söker sanningen, skall finna huru historien af denne konungs regering liknar ett vidsträckt haf, der man ofta förlorar all landkänning, och der seglaren behöfver mer än

vanlig uppmärksamhet, för att icke missvisas eller stöta på dolda klippor».

För att bedömma GUSTAFS statskonst såsom ett helt, är det nödigt att kasta en återblick på hans första uppfattning af sin konungsliga bestämmelse från den tid, då han, ännu yngling, gjorde sig reda för hvad fosterlandet af honom kräfde. Åtskilligt, som derom varit nämndt, må med några hastiga drag i minnet återkallas, såsom utgångspunkter för det följande. Vi förbigå hans första lärospån, då han ingaf sin konungslige fader det tal, hvarmed denne hotade nedlägga kronan, om rikets ständer ej sammankallades, och huru, när ADOLF FREDRIK var nära att gifva efter för rådets böner och återtaga sitt beslut, sonen förde honom ur rådkammaren och skyndade sjelf till kollegierna att förvissa sig om deras hörsamhet för konungens bud. Det var ett *ex ungue leonem*. Vi vända oss till de första uppenbarelserna af hans yttre statskonst.

Anteckningar från hans ungdom visa, att det första yttre föremål, som fäste hans uppmärksamhet, var Polens olyckliga ställning; han fann en sorglig likhet emellan detta land och Sveriges dåvarande upplösningstillstånd. År 1768, vid tjugutvå års ålder, skrifver han i en enskild anteckning om Polens belägenhet: »*Oredan* och *besticklighet*en

visa oss vårt öde, om ej snar hjelp kommer genom kraftiga och afgörande åtgärder». Han beklagar, att konung STANISLAUS saknar mod att trotsa Rysslands anslag, och tillägger: »Om han ådragit sig stormen genom att försvara sitt lands rättigheter, skulle jag *afundas* hans lott; hans *fall* skulle betäcka honom med ära». På ett annat ställe, der han omnämner konung STANISLAI och senatens beslut att begära ryska kejsarinnans beskydd, utropar GUSTAF: »Hvilken infami! Ack, Stanislaus,... du är hvarken konung eller medborgare! *Dö*, för att upprätthålla ditt fäderneslands sjelfständighet, och kasta dig ej ovärdigt under oket för att bibehålla en skugga af makt, som för en befallning från Moskow kan försvinna». Samtidigt beundrade GUSTAF det lilla Korsikas försvar af sitt oberoende, och yttrar om dess hjeltemodige anförare: »Paoli är nu tidens störste man. Jordens konungar, kommen att i en enkel korsikansk medborgares skola emottaga de lärdomar i dygd, mod, rättvisa och själsstorhet, som I kanske ären okunnige om! — Konung af Polen, och I Polackar, se *der* edert mönster!» — GUSTAF tvekade ej att vilja emottaga en enskild mans befattning, för att medverka till fäderneslandets räddning. När den statshvälfning, som visade sig oundviklig, öfversteg ADOLF FREDRIKS krafter, önskade GUSTAF att nämnas till kansli-

president, för att på denna väg få utrikes ärendena i sin hand och afhandla med de främmande sändebuden såsom på en gång minister och thronföljare. Han var då tjugutre år. Då förslaget ej lyckades, beslöt han att hålla sig stilla, skildrande, i en anteckning, sin dåvarande belägenhet med följande ord: »Min pligt är att spela andra rollen så länge jag befinner mig på andra platsen, och kanhända fordras det en större själens styrka att inskränka sig inom de gränser, som min plats föreskrifver mig, än att öfverskrida dem. - - Men återkommer olyckan, skall man erfara att mig fattas hvarken mod eller fasthet, eller enthusiasm för mitt fädernesland och för dess sanna frihet». Sedan han bestigit thronen och funnit en förening af partierna overkställbar, hyste han ett ögonblick den djerfva tanke att förena de söndrade sinnena medelst kampen emot en gemensam fiende och söka i sjelfva striden en afledare för den inre förstöringen. Ett allmännare missnöje i Norge, — en svag styrelse i Danmark, — misshälligheten emellan detta rike och England i anledning af drottning MATHILDAS nesliga fängelse och död, — det föga bistånd, som danska hofvet då kunde påräkna af Ryssland, upptaget af turkiska kriget och af striderna i Polen, — allt detta ingaf GUSTAF tanken, att genom anbud åt Norge af en fri statsförfattning förena detta

rike med Sverige, och med den styrka, som segern ger, återlyfta den svenska nationalandan, förena sinnena och skänka konungamakten en glans, som den länge saknat. GUSTAF slutar sitt förslag med dessa ord: »Svenska nationen skall (om detta utföres) för konungen fatta den aktning, som *modet* alltid väcker hos denna nation, emedan den verkligen sjelf äger det». Utkastet till denna plan är skrifvet i början af augusti 1772.

Så läser man redan i ynglingens planer grunddragen till konungens blifvande statskonst. I de förra framskymta redan 1772, 1788 och 1789. Denna statskonsts första mål var fäderneslandets befrielse från ett nesligt beroende af främmande makter, och Svenskarnes återinträde bland sjelfständiga och aktningsbjudande folk. Det lyckades. Såsom kronprins hade han önskat blifva sin egen utrikes minister och han blef det som konung. För den inre söndringens besegrande måste man, i hans tanka, när ej annat hjelpte, gripa till det yttersta botemedlet, eld och svärd, och i sjelfständighetens försvar vara beredd på att gå under, endast det skedde med ära. Sådant var det råd han gaf Polackarne och senare sjelf följde. Från denna statskonst finner man i GUSTAFS bana, huru mångskiftande och äfventyrlig den ofta synes, få eller inga afvikelser. De förebilder, han bar i hjertat,

voro de af honom ofta åberopadè ättemännen: stamfadren GUSTAF VASA, GUSTAF II ADOLF och KARL X GUSTAF, hvilken senares hugstora och djerfva företag ej sällan tilltalte GUSTAFS lifliga inbillningskraft och ärelystnad, mot slutet af hans bana. Det är märkligt, att hans statskonst lämpade sig icke efter hans egen ålder, — i annan händelse hade han bort såsom ung likna den äfventyrligt djerfve KARL X, och såsom äldre taga VASA till förebild, — utan sökte följa dessa konungars efterdöme i den ordning som de uti häfderna framstått. De yttre förhållandena bestämde detta. Hans första mönster blef således GUSTAF VASA, för att befästa konungamakten, dämpa inre söndringar samt återställa rikets sjelfständighet och oberoende af främlingar; det andra var GUSTAF ADOLF, hvars högsinthet och ädelmod emot besegrade han sökte likna; och först i det tredje skiftet närmade sig hans statskonst den tionde KARLS äfventyrliga vågsamhet.

Det är nämndt, att GUSTAF var en af de förste i Europa, som anade Polens förestående delning, och att förslaget dertill beklagligen utgått från hans egen morbroder. VERGENNES har erkänt, att det franska kabinettet, vanligen så väl underrättadt, först genom det svenska erhållit denna upplysning *).

*) Jfr *Politique de tous les cabinets de l'Europe*, par SÉGUR, 2 ed. Paris 1801, T. I, p. 154 (efter VERGENNES' egna bref).

Gustaf, som från ungdomen följt sin morbroders statskonst med uppmärksamhet, anade oråd två år innan Polens olycka trädde i dagen, eller när hans andre morbroder, prins Henrik, anträdde resan till Petersburg och tog vägen öfver Stockholm, under föregifvande att återse sin syster Lovisa Ulrika. Gustaf röjer sina misstankar i ett bref till kanslipresidenten grefve Ekeblad (den 17 april 1770), medelst följande ord, som vi återkalla: »Prins Henriks resa sysselsätter min inbillning, och jag kan icke föreställa mig, att endast begäret att återse en syster, som han icke sett på tjugusex år och som han nästan icke känt, kunnat förmå honom att resa hit. Denna resa döljer säkert något annat interessant, som skulle gagna oss att veta före hans hitkomst. Jag lemnar er sjelf att dömma, om man icke skulle kunna sända någon skicklig och förståndig man till Berlin, som i egenskap af resande mindre ådrog sig hofvets och allmänhetens uppmärksamhet, och kunde kanske göra sig underrättad om hvad som är i fråga» *). Han var tillika angelägen att visa sin höga frände, som han tog för afgjordt vara tillräckligt underkunnig om vår po-

*) Det blef sedan upplyst, att vägen tagits öfver Stockholm för att lemna kejsarinnan anledning att inbjuda prinsen till ett besök i Petersburg, hvilket kunnat väcka uppmärksamhet, i händelse det skett direkte från Berlin.

litiska svaghet, att, ehuru konungamakten nu slumrade, kunde den vakna under en annan hand. Man erinre sig den egna utväg han dertill valde, — den enda som stod honom, såsom icke konung, till buds, — då han nödgade sin gråhade morbroder, den ärekrönte segraren från sjuåriga kriget, att lemna högra hand åt sin systerson, såsom kronprins af Sverige, oaktadt både Lovisa Ulrika och Adolf Fredrik satte sig deremot med den ifver, att frågan hänsköts till rådet, som gillade kronprinsens beslut. Vi erinre oss vidare, huru han vid tillkännagifvandet af 1772 års statshvälfning tillskref sin morbroder Fredrik följande ord, till en liten vink att hans hemliga anslag ej voro så alldeles okända: »Konungen i Sverige försäkrar konungen i Preussen, att, om han ägde ett rike tusen gånger större än hans, skulle ingen af hans grannar (hvarken Sverige eller Polen) någonsin få att beklaga sig öfver honom».

Gustafs underhandlingar till betryggande af 1772 års statsskick voro af tvenne slag: de officiella, genom sändebuden, och de enskilda, emellan regenterna personligen. Det visade sig snart, hvilketdera var det vigtigaste. Man skulle ofullkomligt fatta den värma, som Frankrike uppenbarade för Sveriges angelägenheter, under det samma makt nästan kallblodigt åskådade Polens styckning och

eröfringarne från Turkiet, om man ej erinrade sig det särskilda inflytande, som GUSTAFS personlighet utöfvade. Han hade tjust franska hofvet vid sitt besök. LUDVIG XV älskade honom som en son och gaf honom jemväl denna benämning. Hans förste minister, hertigen af AIGUILLON, hyste för GUSTAF en obegränsad tillgifvenhet och beundran, hvilka känslor fortforo oförminskade äfven efter det hertigen lemnat ministerplatsen; grefvinnan DU BARRY svärmade för den unge ridderlige konungen, till hvilken hon önskade sända både sitt porträtt och sin byst, hvilket CREUTZ med möda kunde afböja; de tongifvande damerna i Pariser-societeten (då af stor betydelse), markisinnan DU DEFFAND (VOLTAIRES väninna), grefvinnan D'EGMONT (marskalk RICHELIEUS dotter), prinsessan BEAUVAU, grefvinnan DE BRIONNE (af huset Lothringen) m. fl., sände sina hyllningar i bref; och encyklopedisterna, hvilka räknade GUSTAF bland dem som skulle låta »filosofien herrska från thronen», och hvilkas tillgifvenhet han vunnit under deltagandet i franska akademiens sammankomster, der de uppsatte hans bild, förkunnade öfverallt hans lof. Dertill kom, att kansli-presidenten grefve ULRIK SCHEFFER, under sitt vistande såsom svenskt sändebud i Paris, förvärfvat sig franska hofvets synnerliga aktning och förtroende, samt att hans efterträdare grefve CREUTZ

var, näst GUSTAF, den genom snille och älskvärdhet oemotståndligaste underhandlare. Också förblef Frankrike, ensamt bland Europas makter af första ordningen, trofast i förbundet med Sverige, under betydande uppoffringar och i vissa ögonblick med utsigt af krig för dess räkning. GUSTAF ägde beundrare och vänner icke blott inom styrelsen och i de högre kretsarne; hans personlighet hade slagit an på sjelfva folket. »Eders Maj:t är alltid denna nations afgud», skrifver CREUTZ.

Huru hemligt afhandlingarne emellan Preussen, Ryssland och Danmark, emot Sverige, för att tillintetgöra 1772 års statsskick och återföra 1720 års regeringsform, bedrefvos i Berlin, kan slutas af vårt dervarande sändebud friherre ZÖGE VON MANTEUFFELS meddelanden till vårt hof. Han synes varit i fullkomlig okunnighet om hvad som föregick, under det GUSTAF i enskilda skrifvelser till sin morbroder besvor den storm, som på dennes vink hotade från öster, söder och vester. Kejsarinnans här, afsedd att inbryta, räknade 40,000 man, understödd af 74 segel; i Norge gjordes betydande rustningar, och preussiska hären, alltid slagfärdig, väntade endast på uppbrottsbud. Under allt detta skrifver ZÖGE (den 12 september 1772), att han hade svårt att upplysa om konungens i Preussen tänkesätt, emedan »främmande ministrar så sällan få tillfälle

att uppvakta Hans Preussiska Majestät». Konung Fredrik såg nemligen aldrig det svenska sändebudet under den tid som brytningen med Sverige ägde rum, och den fortfor in i det påföljande året. Den 15 september 1772 upprepar baron Zöge, att han »kan omöjligen penetrera den secret, hvarmed allt här tracteras». — Den 10 oktober öfverraskades han af den underrättelse från kansli-presidenten grefve Ulrik Scheffer, att konungen i Preussen, »ehuru ogerna, torde finna sig nödsakad att gripa Hans Maj:t i Sverige med krig an», hvilket icke öfverensstämde med de af Zöge meddelta upplysningar. Denne ursäktar sig dermed, att han hört af f. d. svenske generalen Hård, sedan i preussisk tjenst, hvilken lofvat inberätta hvad konung Fredrik sade om Sveriges »nuvarande lyckliga ställning», att »Hans Preussiska Majestät vid sin taffel ofta och rätt mycket talt om revolutionen i Sverige, brytt grefve Hård deröfver och frågat honom, om han ännu vore républicain?» .... hvaraf Hård slutat, att hans monark icke ogillade regementsförändringen; äfvensom prinsen af Brunsvig försäkrat Hård, att konung Fredrik »synts admirera så väl sättet som utgången af Eders Maj:ts glorieusa företagande». Vidare hade konungen noga underrättat sig om den svenske kurir, baron Liewen, som sändes till Versailles, hvilket utvisar, säger Zöge, »att den cou-

riren till Frankrike ligger Hans Kongl. Preussiska Maj:t mycket uppå sinnet» *). Han tillägger, att grefve HÅRD »visade sig vara en af dem, som hysa något slags oro för svenska Pommerns öde, i fall oroligheter emellan Sverige och dess grannar uppvinglas skulle». En månad senare omförmäler han, att »ministèren fortfar med den tystnad, som densamma alltid iakttagit emot mig, öfver den stora händelse som grundlagt Sveriges lycka». Han hade dock »förmärkt den danska ministern vara uti en ovanlig agitation» och »ständigt vistas med de engelska, holländska och ryska ministrarne». Men, tillägger han, »detta (preussiska) hofs tänkesätt emot det danska har alltid varit kallt, och sådant blifver det väl också hädanefter, om icke ryska kejsarinnan, hvars influence härstädes bekant är, bringar konungen i Preussen att favorisera danska interesset vid något påkommande tillfälle». Under hand hade han också fått den underrättelse, att prins HENRIK, vid tidningen om statshvälfningen i Sverige, fällt den utlåtelse: »Nu får konungen, min herr broder, helt visst svenska Pommern»; men, tillägger ZÖGE, »jag hoppas att denna spådom

*) Hvad som särskildt fäst FREDRIK II:s uppmärksamhet var, att löjtnant LIEWEN, till belöning för depeschens frambringande, nämndes till öfverste i fransk tjenst, hvaraf man kunde sluta till ett varmt deltagande för Sverige och dess konung.

blifver till intet». — Ett par veckor derefter inberättar han sig hafva hört, att alla officerare i garnisonen skulle med första anskaffa sig fält-ekipage, men det kunde vara »en ekonomisk anstalt». Ännu en månad senare, den 29 december 1772, hoppas han, oaktadt alla krigsrykten, att »blodsbandet skulle mer råda i konungens af Preussen hjerta, än dess politiska förbindelser», men omförmäler sig hafva hört af en ganska trovärdig man, att »man å Sveriges sida ej kan gifva nog aktning på Rysslands förehafvande». Svårligen kan ett sändebud vara mer fullständigt fördt bakom ljuset *).

Frågar man, huru en skarpsynt och beräknande statsman, som GUSTAF den tredje, kunde under så vådliga förhållanden någon tid bibehålla ifrågavarande sändebud i de fiendtliga anläggningarnes brännpunkt, så kunde svaras, att ZÖGE inberättade just hvad konungen måste önska att allmänheten skulle tro, hvarför man ock kunde skänka hans skrifvelser den största offentlighet. Konungens ställning var nemligen sådan, att han ej vågade

*) ZÖGES förtjenst lärer varit den af en glad och älskvärd umgängesman. När han blifvit återkallad från Berlin, bevistade han på hofvet i Stockholm supén en trettondagsafton och erhöll bönan. Han utnämnde då kung GUSTAF till sin skattmästare, med uppdrag att betala de skulder han gjort i Berlin, hvilket mycket roade konungen.

låta sitt folk ens ana de faror, som hotade hans nya statsskick. Fruktan, att detta skulle ådraga Sverige krig med alla sina grannar, och minnet af de sista olyckliga fälttågen mot dessa, i Finland och Pommern, hade varit mer än nog att återlifva modet hos den nyss afskaffade statsförfattningens anhängare, hvilka voro mera öfverraskade än öfvervunna af regementsförändringen. De kunde taga för afgjordt, att ett gemensamt anfall af ofvannämnda tre makter skulle verka önskan om återgång till det förra regeringssättet, med fred, grannsämja och den så kallade »gamla svenska friheten». Också var allt förberedt till en kontra-revolution, hvarom hertig KARL tillskref konungen under dennes vistande vid norska gränsen, att folket uppeggades af de främmande sändebuden; att penningar utdeltes på klubbarne, och att man endast väntade på *utländskt anfall*, för att störta den nya sakernas ordning. Uppresningen i hufvudstaden var utsatt till den 2 januari (1773)*).

Häfderna torde näppeligen framvisa en ung thronföljare, som befunnit sig i en svårare ställning än GUSTAF. Svårigheterna voro, om möjligt, ännu större under de första månaderna efter regementsförändringen, än före och under densamma. Han vågade, såsom nämndt är, nu icke, som då, yppa

*) *Sv. Akad. Handl.* XXXII del., sid. 201.

faran och vädja till sitt folk, icke röja det hårda val man lemnat honom, att godvilligt förstöra sitt verk och dermed Sveriges framtid, eller i kampen för detsamma gå en ögonskenlig undergång till mötes. Mansåldrar hafva förflutit innan man hos oss känt, i hvilken våda han befann sig under den senare delen af 1772 och den första af det påföljande året. Först i våra dagar har den brefvexling sett ljuset, som upplyst om de då omgifvande faror. Under allt detta ordnade han med lugn försvarsanstalterna, öfverlemnade befälet i Finland åt Sveaborgs grundläggare EHRENSVÄRD, lät utrusta flottan, och skyndade sjelf till vestra gränsens skydd; öfverallt helsad med jubel af folket, som ej anade farans vidd. Skulle han räddat fäderneslandet, om han här icke användt sin så ofta illa beryktade förställning? Man kan ej undgå att erinra sig hans ord som gosse: »förställning är god eller ond i mån af ens afsigter». Han dolde ännu andra törnen i hjertat, hvaraf det blödde mer än af de politiska slagen. Det ena var första misshälligheten med modren, genast efter hennes återkomst från Berlin. Hvad som föga mindre sårade honom var det kalla hån öfver hans brydsamma ställning, hvarmed hans morbroder blandade sina hotelser. Än säger den gamle sig icke betvifla, att systersonen har goda bundsförvandter, men de be-

finnas blott litet aflägsna (Spanien och Frankrike); än heter det, att allt skulle gå bra, om det bara funnes *Svenskar* i Sverige; än ber han honom icke för mycket lita på sin armé, emedan det väl kunde falla denna in att sjelf underhandla med fienden; och slutligen påminner han GUSTAF, att, liksom för den store CÆSAR, *Idus Martii* väl inträffat, men derför ej var lyckligen förbi, samt beklagar, att GUSTAF, i stället att rädda sitt fädernesland, störtat detsamma i den största olycka som kunde drabba Sverige. Det offentliga afhandlingsspråket ger det enskilda icke efter. Liksom det vid Polens besittningstagande icke var fråga om eröfring, endast att *lugna* landet, — *pacifier la Pologne*, var det stående talesättet — så påstods, att de främmande härarnes inryckande i Pommern och Finland icke skulle sluta med att behålla det, utan skedde endast för att återföra den så kallade *svenska friheten,* som låg Ryssland och Preussen så mycket om hjertat, liksom den polska friheten gjort det.*) För att i

*) I en nyligen utkommen, särdeles interessant och på noggranna forskningar grundad afhandling: *Om kejsarinnan Katharina II:s åsyftade stora nordiska allians*, af NIKLAS TENGBERG, Lund 1863, yttras i afseende på 1769 års traktat emellan Preussen och Ryssland: »Preussen hade således under vissa vilkor förbundit sig att eröfra svenska Pommern, ty det var ingalunda fråga om en öfvergående ockupation». Det senare synes varit ryska kabinettets åsigt,

Europas ögon bemantla det något tvetydiga i detta uppträdande, skulle Sverige framställas såsom angripare. Preussiska, ryska och danska agenter, äfvensom tyska tidningar utspridde, att GUSTAF åsyftade ett anfall emot Norge, hvadan förstnämnda makter måste förena sig till Danmarks undsättning. De svenska sändebuden försäkrade hofven, att Sverige ej var i tillfälle att göra anfallskrig och att dess konung önskade intet högre, än att i lugn befästa sakernas nya ordning. De främmande rustningarne fortforo.

Att Sverige ej ägde andra än aflägsna bundsförvandter, hade ej sin grund i regeringens försumlighet, eller i dess brist på förutseende. Svårigheten var att finna någon närmare. England, som delat med Ryssland köpslagandet på våra riksdagsmarknader och önskade deras återställande,

hvilken dock icke antogs af FREDRIK II, och hvarom danska sändebudet i Petersburg skrifver: »On y a aussi pensé ici et a voulu qu'il prenne seulement ce pays en séquestre, et fasse prêter le serment à des trouppes suédoises, ou qu'il y place d'autres, pour éviter les objections de toute l'Europe, mais il n'a pas approuvé cette idée, disant que cela lui causerait plus d'embarras avec les états (ständerna), et s'est reservé de convenir sur ce point avec cette cour lorsque le cas existerait, en quoi on lui a donc aussi cédé». (p. 80). Utan synnerlig spådomskonst kunde han väl ock förese, att, i fall han tillät KATARINA att behålla Finland, skulle hon väl ej neka honom »ce petit bout de Poméranie».

var den första makt, som för Ryssland röjde 1772 års revolutionsplan, för att tillintetgöra densamma, hvartill afunden till Frankrikes växande inflytelse bidrog. Från dess sida var under dåvarande förhållanden föga att förvänta. Den enda makt, som genom sin betydenhet och sitt läge kunde omedelbart inverka på Preussen och Ryssland, var Österrike. GUSTAF, som kände, att den högsinta MARIA THERESIA aldrig gillat Polens delning, utan snarare sett den med afsky, och som hoppades, att hon skulle ådagalägga enahanda tänkesätt när fråga väcktes om Sveriges styckning af samma händer, — ett antagande så mycket mera grundadt, som dervid för Österrike intet var att vinna, — hade redan ett år före sin regementsförändring sökt ett förtroligt närmande till Wienerhofvet. Han åberopade dervid, att Sverige såsom Österrikes bundsförvandt deltagit i sjuåriga kriget, och gjorde anspråk på återtjenst. Ett annat skäl var följande. Preussen väckte fråga, att Frankrike och Sverige borde uteslutas ifrån garanterna af westfaliska freden, på den grund, att de religionstvister, som föranledt nämnda makters ingripande i Tysklands angelägenheter, numera ej voro att befara. Westfaliska fredens löftesmän skulle derefter utgöras ensamt af tyska makter, hvilka ägde bestämma alla förhållanden inom tyska riket. Deraf följde naturligen,

att Pommern, såsom tyskt landskap, skulle mera bero af de tyska makternas inflytelse än af konungen i Sverige, sedan han upphört att vara garant af westfaliska freden, och att nämnda makter ständigt ägde att inblanda sig i bemälta landskaps angelägenheter; likasom, i våra dagar, tyska förbundet anser sig äga afgörande röst i bestämmelserna rörande Holstein och Slesvig i förhållande till Danmark. GUSTAF åberopade derför Österrikes, år 1757, afgifna garanti för Pommern såsom svenskt län, och erinrade, att Sverige, jemväl inbegripet uti Hubertsburgerfreden, såsom Österrikes bundsförvandt, borde kunna påräkna MARIA THERESIAS medverkan till skydd emot Preussen. Upphäfvandet af Sveriges och Frankrikes garanti af westfaliska freden skulle företagas så snart Polens delning kommit till fullkomlig stadga.

Underhandlingarne hade många svårigheter, jemväl formella. Före 1772 års statshvälfning kunde konung GUSTAF icke personligen och omedelbart afhandla något med främmande makter genom sina egna ministrar, emedan, såsom bekant är, de svenska sändebudens skrifvelser ingingo icke till konungen, utan till rådet, för hvilket GUSTAFS afsigter ofta måste bli en hemlighet. Äfvenså voro främmande regeringar och Sveriges hos dem anställda sändebud icke sällan i en brydsam ställning

och bundna i sina meddelanden, emedan de ej voro säkra att samma parti inom råd och ständer, i hvars afsigter de ingingo, befunno sig vid styret när skrifvelsen framkom. Farhågan att, exempelvis, Hattarnes planer skulle falla i Mössornas händer, eller tvertom, gjorde stor försigtighet hos underhandlaren nödvändig. En ministerdepesch till Hatt-rådet meddeltes genast franska sändebudet, och en dylik till Möss-rådet lemnades till det ryska, hvilka främmande sändebud vanligen vexelvis bestämde ståndens omröstningar. I begge fallen kom, vid ombytt partistyrelse, som mot slutet af frihetstiden ej var ovanligt, den ena maktens politik i den andras händer. Allt detta förändrades genom regeringsformen af den 21 augusti 1772. Grefve Ulrik Scheffer, utnämnd dagen derefter till kanslipresident eller utrikes minister, underrättar genom en omloppsskrifvelse, att konungen sjelf öfvertagit »öfverinseende och styrsel af de ministeriella sakerna», hvarför alla hemliga underrättelser och underhandlingar, »med hvad mera som fordrade tysthet», skulle omedelbart till Hans Maj:t inberättas, hvaremot de »bref, som innehöllo allmänna tidningar och sådant som under namn af *le courant des affaires* kunde inbegripas», ställdes till kansli-presidenten. Konungen var således från första stund sin egen utrikes minister, hvilket han redan som thronföljare åsyftat.

SCHEFFER fäste derjemte sändebudens uppmärksamhet derpå, att alla »konsiderationer i anseende till skiljaktiga tänkesätt, som ömsom varit här hemma rådande, och som ofta (under partiernas brytning) kunnat försätta en nitisk Kongl. Maj:ts minister i villrådighet om hvad han *kunde* och hvad han *borde* inberätta, numera alldeles upphört. Kongl. Maj:t är nu konung på dess thron och äger med dess rikes sjelfständighet och aktning hos främmande makter ett så sammanbundet interesse, att en sannskyldig politisk système kan uppfattas och följas». SCHEFFER tillägger, att »den skilnad, som bör göras emellan Sverige, fördjupadt uti fullkomlig anarki och styrdt af främmande intriger, och Sverige lemnadt till sig sjelf, under en vis och hjeltemodig konungs styrsel, numera är ganska synlig», samt att, med afseende å konungens stora egenskaper, »äfven främmande nationer måtte, af högaktning för vår konung, fatta aktning för riket, hvilket är den säkraste borgen för fred och lugn, dem Kongl. Maj:t, så långt de kunna förknippas med dess egen ära och rikets sjelfständighet, föresatt sig att söka och bibehålla». Slutligen är kansli-presidenten öfvertygad, att denna ändring i vårt statsskick skall lända till befästande af »en större säkerhet för alla de makter, som på ett mer eller mindre nära sätt kunna hafva något att skaffa med detta

rike» *). I en följande skrifvelse fortfar SCHEFFER att klaga öfver vissa främmande hofs vana »att blanda sig i sina grannars invärtes författningar och att diktera lag för det de inom sig sjelfva böra göra och företaga. Ibland dessa hof (säger han) äro det petersburgska och det berlinska de, vid hvilkas företagande Kongl. Maj:t sig närmast fäster, emedan deras belägenhet och deras förbindelser sätta Kongl. Maj:t ännu i full ovisshet om hvad de kunna föra i skölden. — Så mycket vet man allena ifrån Hans Kongl. Preussiska Maj:t, det han varit nog förbittrad då den första tidningen om en förestående revolution i Sverige kommit honom tillhanda, men att han sedermera något radoucerat sig och yttrat sig skola blifva nöjd, derest 1720 års regeringsform blefve antagen. —

*) Konungen försummade ej att äfven genom uppsatser i utländska tidningar fästa främmande makters uppmärksamhet på denna förändring. GJÖRWELL, som insände artiklar till den då mycket lästa tidningen *Courrier du Bas-Rhin*, anförer såsom prof derpå följande ur en af honom meddelad uppsats: »Nous ne sommes heureusement plus dans ces temps d'anarchie, où toutes les affaires étaient agitées publiquement, et où des bourgeois et des paysans se mêlaient de juger dans les diètes d'alliances, de traités de paix ou de guerre, et d'autres objets de cette importance, sans avoir la moindre notion des intérêts politiques de leur patrie, encore moins de ses rapports avec les autres états de l'Europe». Se GJÖRWELLS *Brefvexling*, 2:dra serien, 5:te bandet, brefvet till hofkansleren baron SPARRE, № 69.

Jag måste tillägga, att derest emot förmodan Kongl. Maj:t varder oroad, eller af någon af sina grannar för en sådan orsak som denna antastad, har Hans Kongl. Maj:t beslutit att våga det yttersta, till och med dess eget lif, till försvarande af den allmänna folkrätten samt sin egen och sitt rikes sjelfständighet». I en apostille säger grefve SCHEFFER: »Kongl. Maj:ts regering är Gudi lof så befäst, dess vishet, dess djupa förstånd och ferma uppförande vinner alla dagar ny styrka, ny kredit och nytt förtroende hos alla rikets inbyggare, så att den lyckligtvis och efter allt menskligt utseende numera ej är någon fara eller någon omvexling underkastad. Men till stadgande och förbättrande af alla de oredor, som i denna sjuka rikskropp sig under hela det förflutna tidehvarfvet insmygt, och till att återvinna rikets forna kredit och anseende, tarfvar Kongl. Maj:t att åtminstone i några år få njuta fred och lugn i anseende till utrikes makter, och det är egentligen det, som våra grannar afse, som de frukta och som de torde vilja förekomma».

Enär Rysslands, Preussens och Danmarks förhållanden till Sverige voro af den art, att några sannskyldiga underhandlingar vid ifrågavarande tidpunkt icke kunde äga rum, var Wien, der GUSTAF sökte ett stöd, hvilket åter förenämnda makter ville undanrycka honom, den punkt, der förhand-

lingarne kunde bedrifvas med något mera hopp om framgång. Derföre äro vårt dåvarande sändebud grefve Barks bref, som meddela kännedom rörande både Sveriges framställningar, understödda af Frankrike och Spanien, samt Preussens, Rysslands och Danmarks genmälen, äfvensom Österrikes egna betänkligheter, mer upplysande i ämnet, än någon annan samtida källa. Dertill bidrager ej litet det utmärkta förtroende, som Maria Theresia skänkte grefve Bark, hvilket var måhända oinskränktare än det hon egnade något annat främmande sändebud, och någon gång liknade mera hjertats utgjutelser än samtal med en utländsk minister.

Redan vid grefve Barks första företräde hos kejsarinnan-drottningen, efter Gustafs thronbestigning, förklarade hon sig vilja »göra en vana af vänskap, förtroende och öppenhjertighet emot konungen», och sade sig vara förvissad att ej behöfva ångra det. »J'aime sincèrement le roi», yttrade hon: »toutes ses démarches prouvent la constance et la fermeté de son caractère». Hon ingick i en skildring af sin egen ställning och huru det lugn, hon hoppats för sina återstående dagar, tillintetgjordes af Rysslands växande inkräktningsbegär, lika vådligt för alla dess grannar. Hon föreså g, att det skulle rycka Krim, Moldau och Wallachiet undan Portens välde, hota Siebenbürgen och underhålla ständiga

stämplingar med Turkiets grekiska undersåtar. »Vid detta yttrande», säger BARK, »talte Hennes Maj:t med mycken ifver och tillade, att hon med yttersta krafter ville emotstå en så eftertänklig och förhatlig plans utförande». Om konungen i Preussen sade hon, att »Ryssland allena ägde helt och hållet hans hjerta, då hon och Porten njöto prof af hans djupa förställningskonst; att hans troppars uppförande i Polen gåfvo anledning till de bedröfligaste reflexioner, då man såg detta usla rikes öfverlefvor borttagas under sken af en pest, som icke mer subsisterar; att vid slika omständigheter det vore tid att med allvar tänka på alla möjliga medel emot så mångahanda oredor». Hon sade sig känna de rykten man utspridt om en hemlig delningsplan, öfverenskommen emellan henne, Preussen och Ryssland, på Polens och Turkiets bekostnad; men att, »ehuru en slik plan kunde vara af en ganska lätt verkställighet vid sakernas nu ägande ställning, så vore den dock ej mindre stridande emot hennes ära, emot folks-lagen och emot all redlighet; att hon skulle vid dess utförande anse sig sjelf *en horreur* och ej mindre vara förvissad, det efterverlden skulle på lika sätt anse hennes minne». Om konungen yttrade hon, att »hon ej kunde begripa, huru någon kunde finnas som tillslöte sitt hjerta emot Eders Kongl. Maj:ts rena och oväldiga afsigter».

Om kejsar Josef inberättar Bark, att »han syntes vara noga underrättad om omständigheter, hvarom *jag* icke ägde kunskap, och som jag högst önskat att de icke kommit öfver Sveriges gränser». De rörde den beklagansvärda oenighet, parti-anda och främmande inflytelse, som söndrade fäderneslandet. Vid underrättelsen om regementsförändringen var kejsarens första fråga, om general Pechlin var fängslad. Utom de underrättelser om Sveriges inre förhållanden, som Österrikes sändebud i Stockholm meddelade, kunde kejsar Josef påräkna upplysningar om det innersta af dagens historia från Preussen, hvarifrån möjligen de tidningar kommit, om hvilka Bark säger sig icke ägt någon kunskap, och som han högeligen önskat att de icke kommit öfver Sveriges gränser.

Det dröjde innan det nya statsskicket upphann dén stadga, att främmande makter ansågo sig kunna afhandla med Sverige såsom med en sjelfständig stat. Grefve Bark lemnar, i en skrifvelse till Ulrik Scheffer, följande skildring derom: »Jag kan försäkra eders excellens, att så Deras Maj:ter som härvarande ministèren äga den största högaktning för Kongl. Maj:ts dyra person; men att deremot många af nationen hållas före vara så bortförde från den rätta kunskapen af det nationella interesset, att man tror vid närvarande stunds kris det vara

farligt att öppna förtroliga tankar emot Sverige, samt äfven så fåfängt, under den böjelse som så allmänt för Ryssland förspordes. Af denna anledning tror jag ock, att wienska hofvet lärer ej göra någon framställning emot (till?) Sverige, så länge en dylik sinnenas disposition råder, ehuru man inser af hvad nytta det kunde vara för den allmänna systèmen att se Sverige äga ett stadigare tänkesätt i anseende till den öfverhängande fara, som hotar Europa i gemen, Norden enskylt, samt Kongl. Maj:t och Sverige enskyltast. Man är intagen af den tanka, att Ryssland äger denna gången *ganska vidsträckta afsigter* med Sverige, hvarom man sig öfvertygar genom de stora summor som användas *utan försyn* och nästan *uppenbarligen*, under en tid då man är öfvertygad, att penningebristen i Ryssland vore allmän samt kejsarinnans behof så mångfaldiga; då man dernäst öfverväger de besynnerliga grunder, i anledning hvaraf Kongl. Maj:ts kröning uppskjutes (ett uppskof hvilket jag kan försäkra eders excellens åstadkommer en uppenbar skandal); när dertill lägges det oenighets frö, hvilket är utspridt inom det konungsliga huset, emellan ständerna och emellan alla delar af nationen: så anses afsigterna, som Ryssland påsyftar, såsom de allra eftertänkligaste, samt medlen, som dertill användas, ej mindre innebärande än en

fullkomlig upplösning af alla de band, som både politiske och sociale lagarne pålägga. — Den allrahögste bevare Kongl. Maj:ts dagar och låte nationens ögon öppnas öfver den ögonskenliga fara, hvaruti riket sväfvar, som kan lätteligen föra detsamma till omhvälfning och till öfverlemnande under ett främmande ok, hvaraf man framdeles, torde hända för sent, lärer förspörja en odräglig tyngd. Det torde ej vara för alla angenämt att höra det olyckliga Polens efterdöme anföras, men det torde dock i många afseenden vara tillämpligt; medlen, som hittills användas, äro mera lockande och insöfvande än i Polen. Men grufveligheter och förföljelser kunna väl också i sinom tid framkomma. Den ryska politiken är van att beväpna sig med det ena eller det andra medlet, allt efter omständigheterna, och detta rikes ovanskligaste statsmaxim är att genom söndring och oreda bibehålla Polen och Sverige uti undergifvenhet». Grefve BARK hade haft ett långt samtal med danska sändebudet i Wien, och trodde att äfven Danmark började frukta Rysslands växande öfvermakt, men likväl alltid önskade bibehålla Sverige i den upplösning och det beroende, hvari det sig befann.

Emellertid fortgingo underhandlingarne. GUSTAFS framställning innebar i sjelfva verket icke annat än den i våra dagar så ofta afhandlade

non-interventions-principen: att ett emellan konung och folkombud öfverenskommet statsskick skulle af ingen främmande makt kränkas, och att ingen sådan ägde rätt att blanda sig uti ett annat rikes inre angelägenheter. Han understöddes dervid med värma af franske ambassadören prins ROHAN, som förklarade, att Frankrike ville med alla medel bistå Sverige, i fall det anfölles; att konung LUDVIG anså GUSTAF såsom sin *fils d'adoption;* att han ej kunde tillåta, det denne ofredades för ett verk, hvarigenom han räddat sitt fädernesland från ögonskenlig undergång, och att, såsom orden lydde, *le roi de Suède n'a fait qu'anéantir un monstre qui depuis un demi-siècle a fait le fléau de la patrie.* Spanien, denna tid närmare förbundet med Österrike, hade befallt sina ministrar att i Wien, som annorstädes, handla i öfverensstämmelse med de franska till Sveriges förmån. Ryssland upprepade sitt bekanta motskäl, att i egenskap af garant för 1720 års regeringsform vara förpligtad till dess återställande, och Preussen förklarade sig, såsom Rysslands bundsförvandt, göra gemensam sak med detta rike. Hvad Österrike angick, säger BARK, så ansåg prins KAUNITZ »ändringen i Sverige såsom ett ämne, hvilket skulle ådraga samma rike ett oundvikligt krig med Ryssland, och deraf ett all-

mänt krig i hela Europa uppkomma, om man ej i tid uppfunne *temperamenter,* som säkert blidkade kejsarinnans uppbragta sinne, och att detta temperament kunde bestå i en någorlunda jemkning emellan den gamla och den nu upprättade regeringsformen. Detta förslag hade furst Kaunitz uppdragit prins Rohan att göra smakligt i Frankrike, som sedan skulle beveka Hans Maj:t konungen i Sverige att detsamma antaga, hvarvid tiden så mycket hellre borde söka att vinnas, som ryska kejsarinnan eljest torde göra de kraftigaste anstalter att anfalla Sverige, samt att i öfrigt fursten framställt detta förslag af välvilja för Sverige och att ej exponera det till vidtutseende och farliga konjunkturer. Allt detta har för öfrigt varit beledsagadt med de mörkaste spådomar om ett oundvikligt förestående krig i Europa». — En annan medlem af Wiener-ministèren, baron Binder, hade likaledes gjort Bark uppmärksam på de hotande vådorna icke blott från Ryssland, Preussen och Danmark, men »äfven England, som alltid synts gynna Rysslands afsigter». Bark trodde, att man jemväl i Wien mera »visade ett *sken* af ömhet för Sverige, men i sjelfva verket en åtrå att behaga Ryssland och afvända all den embarras, som ett uppväxande krig kunde åstadkomma». Småningom blef också Kaunitz' språk mera oförbehållsamt, så

att »han ej ens dervid menagerade sina utlåtelser», och hade han, bland annat, talt om »den vankelmodighet man kunde förmoda af den svenska nationen, och som torde tillstyrka Kongl. Maj:t att ej alldeles lita på nuvarande sinnenas disposition, som hos en så fal nation lätteligen kunde ombytas, i det den enthusiasm, som förspordes för den företagna ändringen, kunde en annan gång lätteligen ledas till tvert deremot stridande principer, hvarför det äfven torde vara rådligast att företaga något *temperament*, som åtminstone till en del återförde regeringssättet till dess förra ställning».*) För prins ROHAN hade KAUNITZ äfven

*) KAUNITZ, Österrikes berömdaste statsman före METTERNICH, var i detta ögonblick, näst FREDRIK II, måhända den för Sveriges lugn farligaste underhandlare. HEEREN lemnar af honom följande karakteristik: »Unter vier Regierungen war Fürst Kaunitz die Seele des österreichischen Cabinetts, oder bildete vielmehr meist dieses Cabinett allein. Friedrich gegenüber stehend, erschien er fast in Allem als das gerade Gegentheil von ihm; aber indem er, der Welt nur den Sybariten zeigend, den Staatsman versteckte, verbarg seine natürliche Indolenz mit den grossen diplomatischen Talente auch die kühnen Entwürfe, die er, meist unsichtbar wirkend, aber vertraut mit allen Seitenwegen der Cabinetts-Politik, mehr durch andere ausführen liess, als selbst auszuführen sich die Mühe gab. — Noch fehlt es an einer Biographie des räthselhaften Mannes, der nächst Friedrich am stärksten auf die Politik seines Zeitalters wirkte». HEEREN's *Staaten-System*, s. 312, 313. — Efter denna karakteristik är det sannolikt, att KAUNITZ icke

nämnt, att Österrikes råd »ej härleddes af någon för tidig fruktan, utan af den tillförlåtliga kunskap man ägde, att Ryssland lärer samka alla möjliga krafter tillsammans, för att på ett eller annat sätt återbringa sakerna i Sverige till deras förra skick»; att »konungen af Preussen kunde äfven nyttja samma tillfälle att göra sig till herre af svenska Pommern, som låg så mycket till hans convenance», och »att Danmark torde ej heller blifva insensibelt öfver en så läglig conjoncture; han hade ock härvid nämnt England, som torde hända ej heller med kallsinnighet skulle anse den nya skapnad, som Norden igenom regeringssättets ändring i Sverige kunde erhålla», m. m. Ryska och preussiska ministrarne hade vistats hela tiden hos prins KAUNITZ, på landet, der de uppgjort sina öfverenskommelser i denna fråga. BARK slutar med följande trosbekännelse om sin egen och prins KAUNITZ' förändrade ställning till hvarann: »Jag har hört furst Kaunitz, dock under andra tider, sig emot mig utlåta, att ingen regeringsform i verlden vore felaktigare än den svenska, och större obeqvämligheter underkastad, hvilket utlåtande, fastän emot sanningen

---

tagit så intryck af kejsar JOSEF, i frågan om Polens delning, som han framställt det för grefve BARK, utan fastmer på förhand var öfverens med sjelfva upphofsmannen i Berlin.

och mitt samvetes vittnesbörd, jag *då* var nödgad att bestrida. Nu låter han sig brukas såsom ett verktyg att åt andra påtvinga oss samma af honom erkända oordentliga regeringssätt. Så ändras människor genom tiderna emot bättre vett och samvete, då man föres af passioner och vidtutseende afsigter. Ingenting kan vara skymfligare än hans utlåtelser om en venal nation. Dessa sist förflutna tider hafva så godt som lemnat hvar och en frihet att hysa slika tankar och jemväl att dem utan sky utsäga. Nu har i Sverige en lycklig ändring timat, som återför nationen till dygd och ära: dessa ädla böjelser skola nu genast nedqväfjas, och nationen, dess grannar till behag, åter försättjas i den usla belägenhet att åter blottställas för slika förebråelser. Jag för min del är öfvertygad, att ehvad öde som riket månde förestå, och hvilket dock genom ståndaktighet torde blifva långt drägligare än man genom hot vill oss föremåla, så blefve ej något olidligare än återfall i den förakteliga ställning, hvarutur Kongl. Maj:t oss undanryckt genom sitt hjeltemod och sin vishet».

Olikheten emellan Maria Theresias och kejsar Josefs sätt att betrakta Sveriges nya ställning var märklig. Bark uppvaktade dem på en kur vid Laxenburg. Kejsaren hade visserligen lyckönskat sig att äga »un camerade comme le roi de Suède»,

men tillagt, att han omgafs af stora faror, när »man kände ryska kejsarinnans sinnelag *et son esprit de domination*, helst emedan hon förmente sig äga en traktatmässig *rättighet* att *sörja för regeringssättets beskaffenhet i Sverige*». Kejsarinnan-drottningen bevistade icke kuren, men BARK ställde sig i hennes väg när hon gick ut från spektaklet. Hon sade, att konung GUSTAFS bref till henne uppväckt hennes »ömmaste erkänsla»; att hon icke skulle vågat tillstyrka den af honom verkställda regementsförändring, men att dess utgång fägnade henne af hjertat.

Utom kejsarinnan var prins ROHAN den ende, på hvars uppriktiga deltagande GUSTAF kunde räkna vid dessa underhandlingar. Han understödde fortfarande Sveriges framställningar och sökte lifva furst KAUNITZ till medverkan. Denne upprepade blott sin förklaring att ej kunna gå längre, än att hos Sveriges fiender tillstyrka *justice et modération*. Det visade sig snart, att han icke ens för de främmande sändebuden uttryckte kejsarinnans verkliga tankar. Deremot var det tvifvelsutan grundadt, då han sade sig befara, att de försonande råd, som meddelades Ryssland och Preussen, »torde verka mindre intryck på begge hofven, som äro i den grad upphettade, att allt är att frukta af deras tilltagsenhet, i synnerhet Hans Preussiska Maj:t, som är så hugad

de profiter de toutes les occasions de pêcher en eau trouble; och att ett utbrott vore mest att befara, om turkiska freden ännu i vinter komme till stånd, hvilket vore att förmoda af den eftergifvenhet Ryssland vid fredsvilkoren lärer låta spörja, och som utmärker att samma hof äger något annat utförande i sinnet». — »På den uttryckliga fråga, hvad wienska hofvet ämnade att göra, har furst Kaunitz gifvit följande svar, som till dess väsendtliga innehåll är enahanda med den berättelse, som prince de Rohan i dessa dagar med en kurir till sitt hof affärdat: att ej något skulle högre behaga kejsarinnan-drottningen, än att denna kris, som i anseende till Sverige upprunne och sedan hotade hela Europas lugn, måtte i godo biläggas, och ett krig förekommas, hvartill hon dock för sin del såge föga liknelse. I anledning af denna uppriktiga önskan för andra makters välfärd, hyser Hennes Maj:t en orygglig föresats att bibehålla fred och lugn för sina stater och ej blanda sig i andras tvister; att hon således skulle blifva en *oväldig spectatrice* af de krigsoroligheter, som nu tillreddes, och dervid iakttaga den nogaste neutralitet. — Vidare hade furst Kaunitz utlåtit sig, att Frankrike sig åtoge en ganska svår sak, i anseende till dess aflägsenhet från Sverige och samma rikes grannars beqväma lägenhet att det anfalla, hvarför han tillstyrkte Frankrike att

de proche en proche taga sina goda mesurer. På prince de Rohans tillfrågan, hvad han hyste för mening med sådana precautioner, som, i fall de alltför lifligen företogos, kunde snarare påskynda än förekomma ett utbrott, hade han svarat, att detta äfven vore hans mening, helst med en herre som konungen i Preussen, som tog anledningar af allt, då han trodde komma till det ändamål som hans convenance honom föreskref; hvaraf synes, att wienska hofvet ganska noga känner Hans Preussiska Maj:t, fastän det nu af svaghet ej tyckes handla en conséquence af en sådan kunskap. — Under samtalets fortsättande emellan de begge ministrarne har furst Kaunitz med en art af förtrolighet ledt diskursen på de särskilda makter, som mer eller mindre kunde lägga hinder i vägen emot Frankrikes åtgärd till fördel af Eders Kongl. Maj:t och dess rike. Danmark har härvid blifvit nämndt såsom en makt, den der torde drifva förställningen så långt, att synas lystra efter Frankrikes propositioner; men att i sjelfva verket torde man bäst uträkna dess tänkesätt, om man sig öfvertygade, i anseende till det som nu rörde Sverige, att dess hjerta är alldeles hugadt för Ryssland och konungen i Preussen, men att tiden ej är inne att alldeles aftaga larfven förrän man får se sjelfva utbrottet af dessa makters anläggningar. I anseende till

England har furst Kaunitz anfört den märkvärdiga omständighet, att engelske ministern helt tydligen förklarat, dock i förtroliga samtal, det i fall Frankrike skickade en flotta i Östersjön, England då ej heller skulle försumma att en annan äfven dit sända, då det vore lätt att förese, att afsigterna dermed hystes att kasta Frankrike alla möjliga hinder i vägen».

Sveriges utsigter hade således mer och mer mörknat. I stället att understödja Frankrikes mellankomst till afböjande af de nordiska makternas anfall, sökte Wiener-kabinettet att afstyrka förstnämnda rike från allt allvarligt uppträdande och inskränka sig till meddelande af goda råd, hvilkas verkan dock furst Kaunitz sjelf betviflade. Hvad han ej kunde säga Frankrikes sändebud, men som innebar fullkomlig sanning, och tvifvelsutan dolde hans innersta tanka, var, att Frankrike för tillfället icke syntes den makt, hvars härar förmådde injaga fruktan hos segraren vid Rossbach och Prag, och att Ryssland, som beredde hufvudanfallet, var genom sitt läge föga åtkomligt för Ludvig XV:s åskor, hvilka icke voro hans berömda företrädares och namnes. Dessutom var Kaunitz sjelf, ehuru klok och förfaren, beroende af högre viljor. Österrikes deltagande för Sverige, liksom dess köld mot Preussen och Ryssland, försvagades i den mån som Maria Theresias inflytande aftog

och kejsar JOSEF tillegnade sig ärendenas ledning. Kejsarinnan var fortfarande böjd för öfverensstämmelse med Frankrike, dels af tillgifvenhet för sin dotter, den dåvarande Dauphine, dels af gammal ovilja emot Österrikes arffiende FREDRIK den andre. JOSEF och KAUNITZ knöto i tysthet förbundet med Ryssland, lemnande MARIA THERESIA i den tro, att det goda förhållandet till Frankrike vore ostördt, och gåfvo henne icke del af den s. k. partagetraktaten förrän i elfte timman, då en återgång var liktydig med krig, för hvilket hon hade en naturlig motvilja. I sjelfva verket var det FREDRIK den andre, som förde Österrikes statskonst emot den af åren redan försvagade MARIA THERESIAS åsigter och vilja, liksom hans politik under ifrågavarande tidskifte hufvudsakligen bestämde både grannstaternas och de flesta regeringars. Han hade verkliggjort hvad han sade tillhöra en herrskare öfver Frankrike: att utan hans tillåtelse skulle ingen kanon lossas i Europa. Men han förstod att råda öfver själar, som öfver eldgap. Med den trollmakt, som tillhör mäktiga andar, hade han så fängslat den eljest sjelfrådige, för de encyklopedistiska lärorna svärmande JOSEF, att denne en längre tid liksom såg blott med hans ögon och var en spegel af den store mästarens tankar. Ärelystnadens och maktbegärets tillfredsställande var den tjuskraft som användes. Genom att visa hägrin-

garne af stora landvinningar från Polen, Turkiet och Frankrike, och tillbjudande honom sin vänskap, sin erfarenhet, sina härar och sin värja, eröfrade konungarnes Nestor den unge kejsarens förtroende på bekostnad af dennes tillgifvenhet för moder, syster och svåger. Grefve Bark inberättar detta till Gustaf i följande ordalag:

»Kejsaren har i sina konferenser med Hans Preussiska Maj:t fattat en obegriplig penchant för högbemälte herre och dess statsmaximer, och synes nu som om kejsaren ledde alla rådslag derhän, att ännu närmare befästa denna vänskap och att bibehålla sig fria händer att vid sin ankomst till thronen en gång utföra de hemliga afsigter, som dem emellan ännu kunna vara förborgade. De tvenne förflutna åren hafva blifvit tillbragta i blotta dissimulationer emot kejsarinnan-drottningen, som på god tro förment sig följa en väg med Frankrike, då hemligen en annan utstakades, som ledt till det snöpliga utslag, som både turkiska och polska sakerna vunnit. — Under allt detta har man sökt öfvertyga kejsarinnan-drottningen, att hennes samvete ej kunde såras af sådana tillfälligheter, dem hon ej hade tillredt, men som syntes genom Försynens vägar leda henne till en ansenlig tillväxt af makt och styrka, hvarföre det som en större samvetskränkning bort anses, om hon emot Försynens ledande hand velat emotstå en sådan anbuden förkofran för sig

och sitt rike*). Man har derjemte högst sökt att tillfredsställa henne på sidan af dess förbindelser med Frankrike, hvilka man afmålat såsom ägande deras fullkomliga kraft, oaktadt dessa nu tagna tillfälliga öfverenskommelser med ryska och preussiska hofven. Allt detta anses såsom kejsarens verk och såsom följder af hans oändliga persvasioner, hvilka syftat derhän att öfvertyga henne, det hans tagna beslut i anseende till de polska provinser hvarken förminskade den uppmärksamhet man borde äga på Hans Preussiska Maj:ts handlingar, ej heller den trofasthet man borde bibehålla emot Frankrike, såsom en nära allierad, den der snarare borde med fägnad än misstycke anse österrikiska husets tillväxt. På detta sättet har man ledt kejsarinnandrottningen från det ena steget till det andra, och dervid tagit till hjelp alla de skäl, som kunnat nedtysta hennes hjertas sannskyldiga böjelser, hvilka ännu i denna stund äro äfven så uppriktigt hugade för Frankrike, som vidriga emot konungen af Preussen, fastän hon nu måste oftast förställa både det ena och det andra. Af de tillförlåtligaste efterrättelser har jag, att furst Kaunitz i det allralängsta emotstått den nya fattade acqvisitions-

*) Det berättas, att då KAUNITZ en gång, för att häfva kejsarinnans betänkligheter, yttrat, att hon ägde allenast Gud att göra räkning för, hade hon svarat: »Men det är just den jag fruktar».

planen och de deraf timade följder; men att han blifvit tvungen af kejsaren att deruti ingå, med hot af personligt ansvar för det tillkommande, i fall han förde sina rådslag på ett sätt att afstyrka denna tillväxt, som lyckan och tillfället utan äfventyr öfverlemnade i österrikiska husets händer. — Emellertid hade Hans Preussiska Maj:t småningom ledt sakerna till den konstiga dilemma, att wienska hofvet hade att välja emellan krig eller polska provinsers acqvisition, då högbemälte herre såg förut, att kejsarinnan-drottningens afsky för krig, samt wienska hofvets bekanta stora afseende på egna interesset ej skulle lemna denna fråga länge i tvekan. Kejsaren är alltså den stora mobilen, som fört detta verk, och vid den öfverstyrsel af alla saker han sig småningom tillväller är att förmoda, det han lärer dem leda till den yppersta förening med konungen i Preussen och Ryssland, och till kallsinnighets utbrott emot Frankrike, som man tror vara det råd man framför allt annat kejsaren bibringar. Af tillförlåtlig hand har jag erfarit, det kejsaren nu nyligen erhållit ett mycket förbindligt handbref från konungen i Preussen, hvaruti han skall tillstyrka Hans Maj:t att ej vid närvarande konjunkturer låta sig af Frankrike generas, utan räkna derpå *qu'il avait 60,000 hommes de ses meilleures troupes et ses vieux os à offrir à son service*, hvaraf

de i deras mening stärkas, som tro, att konungen i Preussen under sina konferenser med kejsaren tillstyrkt att en gång för alla glömma Schlesien, då man kunde anlägga en plan att förr eller senare återtaga Lothringen och Elsas, kejsarens fäderne-arf, hvilket bemödande vore värdigt af en tysk kejsare och öfverensstämmande med dess rättmätiga hämnd öfver Frankrikes forna inkräktningar. Hvad intryck slika insinuationer kunna göra, så är det dock säkert att de ännu dissimuleras. Kejsaren skall ofta tillskrifva sin syster, madame la Dauphine, i de förbindligaste termer emot Frankrike. Kejsarinnan-drottningen gör detsamma, men, som förmenas, med uppriktigt hjerta».

Grefve Bark utvecklar vidare, huru Kaunitz, i stället att, enligt sitt löfte, medla till förmån för Sverige, på förhand förebådat krig, på Rysslands vägnar, emot både Frankrike och Sverige, — att sådant icke skett på Rysslands föranlåtande, utan snarare på Hans Preussiska Maj:ts, — och »med hvad complaisance han omfattat Hans Preussiska Maj:ts hitsige tankesätt och sökt att genom hot göra det gällande, samt injaga farhåga i både Sverige och Frankrike». Grefve Bark tillägger: »Vid prince de Rohans förfrågan, om det ej vore nödigt att genast underrätta herr Vergennes om den gjorda framställningen, har furst Kaunitz svarat, att det

jemväl kunde hafva sin nytta med sig, *mais que le grand coup devait par préférence être frappé à Versailles, et cela avec toute la diligence possible*». Det vill med andra ord säga, att så fort som möjligt beröfva Sverige dess sista bundsförvandt.

Ofvan anförda skildring af en förfaren betraktare synes vittna, att FREDRIK den andre medlade emellan MARIA THERESIA och JOSEF ungefär som emellan LOVISA ULRIKA och GUSTAF den tredje; med den skilnad, att i fråga om Polens delning vann han i Österrike sonens biträde emot modren, men i afseende på förekommandet af 1772 års statshvälfning och dess följder ville han begagna modrens inflytande emot sonen, hvilket dock ej lyckades. Så kallade »stats-raisoner» hindrade ej att lägga en kall hand emellan föräldrar och barn, vore de ock af statsmannens eget blod. JOSEFS spel emot moder, syster och svåger, ehuru af honom icke uppfunnet, synes, sådant det här skildrats af BARK, hvilket jemväl öfverensstämmer med andra uppgifter, sorgligt. Det är bekant, att GUSTAF och JOSEF sällan eller aldrig sammanstämde i åsigter. Man har tillskrifvit det skiljaktigheten af begges karakter. JOSEF, säger man, var rättfram, ärlig, tysk, svärmande för allt ädelt och stort, grundlig i domslut, pålitlig i handling; GUSTAF deremot, heter det, var hatare af allvar i hvad som helst;

ytlig, lättsinnig, böjd för det lysande, flärdfulla, lekande; nyckfull och otillförlitlig. Kejsarinnan KATARINA anspelar på denna olikhet, i ett bref till GUSTAF sjelf, som frågat henne om kejsarens karakter. När GUSTAF gjorde kejsarens bekantskap uti Italien, förundrade han sig öfver hans både »person och conduite», och trodde sig, bland annat, vara mera religiös än JOSEF, ty jag, skrifver konungen, »tror efter Upsala möte, och han tror ingenting».

Innan vi lemna denna underhandling, bör omnämnas en åtgärd, som grefve BARK, på eget bevåg och eget ansvar, vidtog, och hvilken afsåg att fördröja den fara, hvaraf fäderneslandet hotades, samt vittnade om både rådighet och mod. Enär Rysslands och Preussens tvångsåtgärder emot Sverige skulle äga rum så snart freden med Turkiet kommit till stånd, och BARK erhållit underrättelse, att OBRESCOW fått befallning om nämnda freds afslutande *à tout prix*, var förekommandet deraf och krigets förlängande emellan Ryssland och Turkiet den enda utväg att förskaffa Sverige fortfarande säkerhet för dess östra granne. Tiden medgaf ej, minst med dåvarande kommunikations-anstalter, att inhemta föreskrift från regeringen i Stockholm. Efter samråd med prins ROHAN tillskref BARK svenska sändebudet CELSING i Konstantinopel, att, såsom orden

lydde, »ypna ögonen på Porten öfver dess sannskyldiga interesse, som fordrade krigets förlängande och derigenom Rysslands bringande till de billigaste fredsvilkor, i afseende på den vanmakt som allt mer och mer tilltager i Rysslands invärtes omständigheter». Celsing borde »med den största trygghet försäkra, att uthållandet af kriget skulle försätta Ryssland uti de allraförlägnaste omständigheter, ja äfven gifva anledning till rebellioner och uppstånd»*); han borde fästa uppmärksamheten derpå, att Rysslands nuvarande benägenhet för fred just visade dess svaghet; att Sveriges regementsförändring hade medfört för Porten en ganska vigtig diversion, hvilken tillintetgjordes i fall det gamla regeringssättet återinfördes; samt slutligen borde Celsing utverka, att Sverige, när freden slötes, inbegrepes sålunda deri, att Porten anså ge densamma bruten i den stund Ryssland oroade sin granne med krig i anledning af dess nya statsförfattning. Franska sändebudet i Konstantinopel, grefve S:t Priest, erhöll, samtidigt med denna depesch, enahanda föreskrifter af Rohan. Bark hoppades, att hans åtgärd skulle vinna konungens och Scheffers bifall. Han stod redan förut väl

*) Han blef i detta fall sannspådd. Pugatscheffs uppror utbröt några månader senare (augusti 1773) och varade tvenne år.

hos begge, och deras ynnest ökades. SCHEFFER yttrar, i ett bref, sig »igenkänna den nit och den besynnerligen oförskräckta ömhet, herr grefven alltid och äfven i dessa senare tider för Kongl. Maj:ts höga tjenst och dess rikes sannskyldiga nytta ådagalagt..... Exemplen deraf äro ej allmänna».

Under skärskådandet af alla förenämnda förhållanden, är det med en smärtsam känsla man läser de bref, som FREDRIK den andre och hans bror HENRIK afläto till deras syster och systerson. Det är särdeles i den förstnämndes meddelanden man saknar den grannlagenhet och det deltagande för en nära anhörigs, en i vådornas framkallande alldeles oskyldig konungs olyckliga belägenhet, som man så gerna önskade finna hos den störste monark bland samtida och en stor man för alla tider. I en skildring af GUSTAF den tredje såsom konung och menniska är hans sätt att emottaga och besvara dessa framställningar af för stor betydelse, att en särskild uppmärksamhet ej må egnas deråt.

Genast efter första underrättelsen om den statshvälfning, genom hvilken GUSTAF räddat sitt fädernesland, men såg sitt nyss grundlagda verk hotas af inre och yttre faror, tilltalar honom den gamle, vid hvars ord de största makter darrade, i följande ordalag: »Jag ser af Eders Maj:ts bref den lycka, som åtföljt dess förändring

af den svenska regeringsformen. Men tror Eders Maj:t, att denna händelse inskränker sig till framgången af en inre revolution i dess rike? Påminner sig Eders Maj:t icke, att Ryssland, Danmark och jag sjelf ha garanterat denna regeringsform? Må Eders Maj:t erinra sig hvad jag redan sade Eders Maj:t i Berlin! Jag fruktar nog, att följderna af denna tilldragelse komma att försätta Eders Maj:t i en sämre belägenhet än förut, och att det är epoken för den största olycka som kunnat hända Sverige. Jag har förbindelser med Ryssland; jag har ingått dem långt förut. Heder och redlighet hindra mig lika att bryta dem; och jag försäkrar Eders Maj:t, att jag är i förtviflan att se mig nödgad att uppträda såsom dess motståndare, — jag, som älskar Eders Maj:t, som önskar Eders Maj:t alla framgångar förenliga med mina förbindelser! Eders Maj:t sätter dolken på mitt hjerta genom att kasta mig i ett så grymt bryderi, hvarutur jag ej ser någon utgång. Jag har skrifvit detsamma till drottningen, Eders Maj:ts moder. Jag framställer för henne förhållandet enligt dess strängaste sanning. Men saken är gjord, och svårigheten består i att finna ett botemedel deremot. Jag skall anse den dag för den lyckligaste i min lefnad, då jag skulle lyckas i att godtgöra hvad som händt, ägande endast till syftemål Eders Maj:ts

sanna fördelar, och önskande kunna lemna Eders Maj:t bevis af den högaktning och tillgifvenhet, hvarmed jag förblifver» m. m.*).

Det är tvifvelsutan grundadt, att FREDRIK II ägde förbindelser emot Ryssland och ingått dem före 1772 års statshvälfning. Men hvarföre ingingos de? Månne för att gagna systersonen, eller för att bibehålla hans rike i det upplösningstillstånd, hvari det sedan ett halft århundrade sig befunnit? Hvad som afhandlats med kejsarinnan är svårt att uppdaga, då man ej känner de framställningar som gjorts henne muntligen af prins HENRIK, hvilken konungen kallar *un autre moi-même*, och som ensam ägde hans förtroende. I den tryckta brefvexlingen dem emellan (införd i konungens samlade skrifter, senaste upplagan) är åtskilligt uteslutet, och de ömtåligaste frågor afhandlades i chiffer **). Att han icke älskade GUSTAF, är visst ***). Också nämnes icke han, utan LOVISA

*) Närvarande öfversättning upptager äfven de ställen af brefvet, hvilka finnas uteslutna i den tolkning, som meddelas i *Gustavianska papperen*, I delen, sid. 226.

**) »Le 9 sept. 1770. J'ai reçu votre chiffre de Suède. Je suis charmé d'y voir ma sœur en de si bonnes dispositions. Qu'elle reste avec ses Français tant qu'elle voudra, pourvu qu'elle garde des ménagemens indispensables avec les Russes». *Oeuvres de Frédéric le grand*, Tome XXVI, p. 323.

***) Utgifvaren af FREDRIK den stores skrifter säger om GUSTAF III: »Ce prince déplaisait à Frédéric qui le juge souvent

Ulrika, då fråga är om att medla till Sveriges förmån i Petersburg. Oss synes sannolikast, att Fredrik ogerna ville drifva det till krig, men sökte genom skrämskott förmå Gustaf att återgå till 1720 års regeringsform.

Naturligtvis kunde Gustaf, i sitt svar, icke tillåta sig hänsyftningar på något af dessa förhållanden. Om också icke politisk klokhet föreskrifvit detta, så hade hans känsla af värdighet, hvilken aldrig förnekade sig i någon af hans handlingar eller yttranden, och hvari han onekligen stod öfver morbrodern, ej medgifvit deltagande i en till personligheter urartande strid emellan tvenne konungar och anhörige. Hans svar, fullt af ädelhet och rörande uttryck, är af följande lydelse: »Eders Maj:ts bref af den 6 i denna månad har oändeligen bedröfvat mig, och det är denna känsla som i det närvarande hindrar mig att besvara de särskilda ämnen det innehåller. Jag underkastar mig Försynen, som ledt mig allt hittills likasom vid handen, och som genast från början låtit mig känna och uthärda svåra motgångar, för att bereda mig och mina undersåtars sinnen till den regements-

---

avec sévérité, surtout dans quelques lettres inédites à son frère Henri. Il dit entre autres dans celle du 19 mai 1778: »Tous ces enfans ne m'ont jamais plu, et j'avoue que je n'ai rien senti pour eux». Ib. Tome XXVII.

förändring här timat: en förändring mindre syftad på min enskilda och personliga ärelystnad, än på mitt rikes bestånd och sjelfständighet. Jag törs försäkra Eders Maj:t, att jag förtröstar på min rättvisa sak och mitt folks tillgifvenhet och kärlek. Utan att återkalla några af konungarnes, mina företrädares, exempel af ståndaktighet i uppförande under de största olyckor, har jag för mina ögon Eders Maj:ts eget efterdöme, då hela Europa hade sammansvurit sig till dess undergång. Jag skall likna eder, min älskade morbroder, och jag hoppas ni skall i mig igenkänna edert blod, likasom jag i Eders Maj:ts tänkesätt redan igenkänner en morbroders hjerta, hvars vänskap är mig kär, men hvars aktning är mig ännu dyrbarare. Det är med dessa tänkesätt och den största högaktning jag är Eders Maj:ts» m. m.

Gustaf sparde det politiska till en bilaga, som var svår att vederlägga. Den innehöll en undersökning af den hemliga artikel i 1769 års traktat, hvarigenom Preussen och Ryssland förnyade sitt förbund att upprätthålla 1720 års regeringsform (liknande den hemliga artikel emellan samma makter, af den 11 april 1764, till följd hvaraf de öfverenskommo att upprätthålla den polska konstitutionen, hvilket upprätthållande slöt som man vet). Den afhandling, som rörde Sverige, stadgade, att

de begge makternas ministrar skulle gemensamt använda alla medel till förekommande af hvarje konstitutionsförändring eller till störande af Nordens lugn *); att i fall Ryssland blefve af Sverige angripet, eller om något parti lyckades ändra statsförfattningens grundvalar, till beredande för konungen af obegränsad makt att stifta lagar, eller förklara krig, pålägga skatter, sammankalla ständer och utnämna till embeten utan rådets medverkan; så förband sig konungen af Preussen att, när sådant af kejsarinnan fordrades, låta besätta svenska Pommern med ett erforderligt antal troppar. Man ser, att de förbundna makterna ville beröfva Sveriges konung alla de företrädesrättigheter, hvarförutan de sjelfva skulle ansett det omöjligt att regera, och hvilkas frånvaro måste medföra statens upplösning.

Konungens af Sverige svar på ifrågavarande hemliga artikel lyder sålunda:

»Den första anmärkning, som måste falla ur pennan vid granskningen af det emellan hofven i Berlin och Petersburg afslutade förbund, är frågan: *med hvad rätt* anse sig dessa hof bemyndigade att förfoga öfver en tredje makts inre förhållanden,

*) Uti den i *Gustavianska papperen* förekommande öfversättning af ifrågavarande artikel (I delen, sid. 225) saknas den mening, som innehåller orden *des mesures contraires à la tranquillité du Nord.* Dessa äro af vigt, emedan de innebära en af de föregifna krigsorsakerna.

utan dennas vetskap och utan att derom vara på något sätt anmodade? Dylika grundsatser äro så nya och så litet antagna i den allmänt gällande folkrätten, att man icke utan den största förundran ser ett sådant fördrags tillvaro, liksom det måste, om möjligt, förvåna ännu mer, att någon kan tro sig vara förbunden att verkställa ett fördrag, som hvilar på förutsättningar, hvilka skulle tillintetgöra hvarje europeisk stats sjelfständighet och säkerhet.

»I förevarande traktat stadgas, att de förbundna hofven skola gifva sina sändebud i Stockholm de uttryckligaste befallningar att gemensamt förekomma hvad som kunde medföra någon förändring i Sveriges regeringsform, eller föranleda åtgärder till störande af Nordens lugn. Hvad vidkommer den första punkten, så hindrar ingen besagda hof att lemna sina sändebud de föreskrifter som synas styrelserna lämpligast; det förekommer till och med sannolikt, att sändebuden från Petersburg och Berlin troget uppfyllt hvad som blifvit dem ålagdt; men äro dessa föreskrifter också gällande för en tredje makt?

»Hvad åter angår den andra punkten: hvem är det som stör Nordens lugn? Är det Sverige, som vidtager inre författningar och förklarar sig vilja lefva i fred och god sämja med alla sina grannar? Eller är det den bland de senare, som

hotar att anfalla Sverige, och som otvifvelaktigt skall tända ett krig i Norden, om hotelserna gå i fullbordan?

»Af det följande i samma traktat finner man de omständigheter, under hvilka *casus fœderis* skall äga rum:

»*Om*, oaktadt ministrarnes samverkan och de förbundna makternas bemödanden, *Ryssland anfalles af Sverige med krig.* — Är Ryssland angripet? — Fruktar det något anfall? — Låtom oss vara ärliga.

»*Om något herrskande parti störtar 1720 års regeringsform.* — Har ett parti gjort denna revolution? Det är konungen med biträde af medlemmar från alla partier; det är ständerna, det är hela folket, det är den allmänna meningen, uttryckt af rikets samtliga innebyggare.

»*Om man inrymmer åt konungen en obegränsad makt att stifta lag.* — Han äger den ej. — *Om konungen kan förklara krig.* — Han kan det ej. — Slutligen

»*Om konungen kan pålägga skatter.* — För att öfvertyga sig, att konungen i detta fall, likasom i de föregående, är bunden vid ständernas medverkan, behöfver man endast läsa regeringsformen af den 21 augusti, och hvarje tvifvel skall försvinna. Återstår frågan om ständernas sammankallande och om rättigheten att utnämna till embeten, af hvilka

den senare är desto förenligare med en fri statsförfattning, som Hollands *Stadhouder* *) äger den i långt vidsträcktare mån än den nuvarande konungen i Sverige. Europa skall i sanning bli förundradt öfver att tvenne främmande hof vilja ingå förbund för att bestämma, när Sveriges ständer böra sammankallas, och förordna om konungens utnämning till embeten i sitt rike. Det skall bli ännu mer förvånadt, då det förnimmer, att Hans Preussiska Maj:t tror sig förbundet att förklara Sverige krig på grund af ett fördrag såsom det ofvannämnda, och på de skäl som det innehåller. Förgångna tider äga intet exempel derpå, och efterverlden skall svårligen tro det. Men man är för mycket öfvertygad om denna monarks rättskänsla, för att ett ögonblick kunna föreställa sig, att han vill fästa en så mörk fläck vid sin egen ära och förneka de grundsatser af rättvisa, som alltid lifvat honom».

Konungen af Preussen hade icke sändt den artikel, hvars vederläggning vi anfört, till sin systerson, utan till sin syster LOVISA ULRIKA, som meddelt den, och genom hvilken genmälet troligen äfven kommit honom tillhanda. I brefvet till henne, som är, om möjligt, hållet i ännu strängare ordalag än det till GUSTAF, yttrar FREDRIK, bland annat:

*) Holland var, som bekant är, då republik.

»Om krig utbrister, hvilket jag högeligen befarar, hvem svarar er derför, att icke en del af svenska hären går öfver till Ryssarne? Hvem svarar för att nationen, förnedrad som den är (*dégradée comme elle l'est*), icke åt dem lemnar ut sin konung? Med ett ord, man kan förese hundrade olyckor, för hvilka jag ryser, under det jag ej förmår upptäcka någon makt som kan bistå eller rädda er». — I ett följande bref tillägger han: »Lita ej på edra Svenskar; jag vet att de hemligt knota, och vid första främmande anfall skola alla de olyckor, som jag förespått, krossa er. Varen varsamme mot Ryssland, jag tillstyrker det som broder, — varen varsammare än någonsin; ty ehvad Fransmännen må säga er, så hvilar konungens af Sverige öde uti detta ögonblick i kejsarinnans händer, och en uppskjuten hämnd är icke tillintetgjord».

Lovisa Ulrikas första känsla, vid underrättelsen om 1772 års statshvälfning, var den af glädje och stolthet öfver sin son, ehuru det olyckligtvis dröjde föga innan en obetydlig fråga inom hennes omgifning, der konungen gått emot hennes önskan, bragte henne bland hans ifrigaste motståndare. Det var under återresan från Berlin till Stockholm som hon, på grefve v. Schwerins egendom nära Berlin, emottog sin broders första bref med hotelse om krig i anledning af hvad han kallade Gustafs

»étourderie», hvilket ovilkorligen måste göras om. Hon hade, enligt brodrens råd, afstyrkt regementsförändringen, men sedan den skett återvaknade hennes stolthet som drottning. Hon besvarar den hotande skrifvelsen i följande ordalag: »Jag vet väl, att konungen min broder kan med en krigshär anfalla Stralsund och äfven eröfra det, men det sker icke förrän han begraft mig och alla de tappra Svenskar, som äro der, under stadens grus. Jag reser nu dit för att emottaga hyllningen på min sons, konungens af Sverige, vägnar». Hon framstod i detta ögonblick som lejoninnan, från hvilken man vill röfva hennes unge *).

Gustafs yngre morbroder, prins Henrik af Preussen, var icke mindre verksam, än konung Fredrik, att förorda en återgång från 1772 års statsskick till det gamla.**) Men hans framställningssätt är mera grannlaga och på samma gång upp-

*) Ofvannämnda, hittills okända, drag af enkedrottningen blef Gjörwell meddelt af kanslirådet Sotberg, en af hennes närmaste förtrogna, hvilken sjelf sett brefvexlingen. »Händelsen bör aldrig gå utur historien», tillägger Gjörwell. (Se Gjörwells handskrifna brefvexling på kongl. biblioteket, andra serien, femte bandet, brefvet till Alströmer den 24 april 1774.)

**) Det är bekant, att konungen begagnade sin broder Henriks penna till politiska underhandlingar. Man har ansett att hufvud-innehållet af dessa bref jemväl varit af konungen föreskrifvet. Ton och styl äro dock väsendtligen olika.

riktigare, följaktligen bättre beräknadt på att ingifva förtroende. Han börjar med det medgifvande, att bror Fritz' bref verkligen var *trop cruelle, trop grossière, trop impolie et exagérée en tous points*, utan att ändå rätt afhandla hufvudfrågan. Han finner Lovisa Ulrikas svar *admirable, modérée, tendre et touchante,* men äfven der vågar han tvifla att saken är skådad ur sin rätta synpunkt. Han vill försöka det, och yttrar: »Med sitt nuvarande statsskick och tio års fred kan Sverige blifva en öfvervägande makt. Döm, min älskade syster, fördomsfritt, och säg, om det kan kallas godtyckligt af en mäktig granne, att vilja förekomma det en stat, som genom sin förra belägenhet icke var farlig, men som nu är iståndsatt att en dag kunna uppträda såsom politiskt betydande, — om det icke är i besagde grannes interesse att söka förekomma det? Detta är frågan. — Det gifs i verlden ingen penna nog vältalig för att öfvertyga derom, att hvad som är en stats interesse bör offras åt vänskapen och enskilda förbindelser. Jag är dock förvissad om att man, i synnerhet här, skall söka att i godo bilägga denna stora tvistefråga. I fall man från er sida röjde mindre stora afsigter, kunde de redan nu tillfredsställas; men det är i allt fall visst, att man skall göra hvad som står i mensklig förmåga för att sammanjemka tänkesätten, hvaraf

konungens, eder sons, framgång beror, och att han skall erhålla tillräckligt rådrum att moget öfverväga de beslut han fattar; ty han blir sedan ensam ansvarig för händelserna. Man kan ej handla mera öppenhjertigt, än då man på förhand meddelar sig i dylika ämnen. Sådant sker endast emellan slägtingar; under andra förhållanden begagnar man sig af lyckan, när hon visar sig, och tvekar ej att vända sig hennes ynnest till godo».

Tvenne månader senare, eller i december 1772, skrifver han till Lovisa Ulrika: »Det är icke ensamt Ryssland, som finner sina interessen sårade genom Sveriges nya statsform. Engelsmännen äro ännu mer uppbragta. Döm, min kära syster, hurudan konungens i Sverige ställning måste blifva, om en sådan krigslåga utbrister! Smickra er icke med Turkarne. Jag är fullt och fast öfvertygad, att de sluta sin fred. Och skulle ock detta ej inträffa, så försäkrar jag, att det ej förändrar Sveriges ställning. Hvad som måste öfvertyga er, min kära syster, att man för allt i verlden vill föra er utur denna labyrint, det är den uppriktighet, med hvilken jag skrifver till er. Den kan synas hård, men det gifves sanningar, hvilka icke kunna beslöjas när man en gång nödgas uttala dem. Ett annat skäl är, att, om här icke fråga vore emellan slägtingar, så hade man *ett säkert medel*, genom tänke-

sättens upphettande, att *bemäktiga sig ett land, som skulle arrondera våra stater.* Man är fjerran denna tanke, men om *hedern fordrar* att man skrider till denna ytterlighet, är jag förvissad att man skall visa den största oegennytta, åtminstone är det min tanke, och jag hoppas att den antages».

Åfven till systersonen yttrar sig prins HENRIK med mera uppriktighet och lugn, än man finner i FREDRIK den andres bref. Han erkänner stormakternas förbund emot Sverige, och att en delning kan äfventyras; men då, enligt hans åsigt, allt motstånd är otänkbart, tror han rådligast att genom skyndsam eftergift rädda hvad som kan bibehållas, framför att våga det yttersta, hvarvid konungamakt, statsförfattning och thronens vänner skola uppoffras. »Jag tror det vara bättre», säger han, »att äga mindre och bevara det, än att söka emot en del af Europa värna hvad man ändock ej mäktar skydda emot så stora förenade krafter. I förra fallet besitter man med trygghet hvad man äger, man behöfver ej frukta för sina vänners lif och säkerhet, man kan bibehålla sitt land ostyckadt; i det senare, der jag antager att flera makter äro förbundna emot Eders Maj:t, låter jag er dömma, både militäriskt och politiskt, om ett försvar kan äga rum. Öfvermannad af främmande härar från så många sidor, kan tapperheten icke ens göra sig

känd. Hvad jag nu säger kan jag bevisa med kartan i hand. Sverige äger 40,000 man. Jag antager att en lika stor styrka kan ytterligare tillvägabringas, men det blefve endast nyöfvade hjelpskaror. Fördelas denna här, så blir den svag öfverallt; förenad åter, lemnar den angriparne tillfälle att inträngа på de öfriga punkter som de kunna välja. Dertill kommer, att man samtidigt skulle se ånyo uppstå i Sverige ett parti *), och det vore i denna grufliga belägenhet som Eders Maj:ts vänner blefve att beklaga. Det vore då icke mer fråga om någon förlikning, men statsskicket skulle byggas på de grunder som Eders Maj:ts fiender bestämde. Jag besvär eder, vid den ömmaste vänskap, att icke störta er i denna afgrund. Jag vågar försäkra, att Eders Maj:t genom eftergift kan bringa förhållandena väl icke på den punkt som Eders Maj:t önskar, men bättre än de voro under dess högstsalig herr fader. I himlens namn, motverka icke ett förslag, som, ni kan vara förvissad derom, är det enda medel att rädda Sverige, eder familj och er sjelf. Se der hvad vänskapen af mig fordrar. Jag har talt med den hjertligaste öppenhet. Jag tror att det gifves tillfällen i lifvet, då man icke får fördölja sanningen, äfven om hon skulle smärta den vän, till hvilken hon yttras».

*) Det ryska, eller Mössorna.

Man äger ingen rätt att anse allt detta såsom hyckleri. Tonen är på sina ställen så naturlig, så varm, att sanning synes ligga deruti. Han erkänner (hvad brodern icke gjort), att Preussen och Ryssland egentligen förenat sig till förekommande af den politiska betydelse som Sverige kunde vinna medelst den af GUSTAF införda regeringsform; eller, med andra ord, att det var emot Sveriges upplyftande ur sitt upplösningstillstånd och emot dess återinträde bland sjelfständiga folk som de väpnat sig. Han vidgår äfven den plan, som brodern förnekade, att fråga kunde bli om Preussens arronderande genom Pommerns »annexering» (för att nyttja ett nu gängse uttryck, i stället för det mera sårande af »eröfring»). FREDRIK II försäkrar tvertom, i ett bref till LOVISA ULRIKA, att »en liten stump som Pommern icke mäktade fresta hans ärelystnad» *). Men begge förenade sig deri, att Sveriges och dess konungs undergång endast kunde förekommas genom en eftergift, d. v. s. återinförandet af 1720 års statsskick. Det vill synas såsom hade man — sedan försöket misslyckats att

*) Orden lyda: *Ne pensez pas que mon ambition soit tentée par ce petit bout de la Poméranie, qui certainement ne pourrait exciter au plus la cupidité d'un cadet de famille.* (Brefvet af den 11 september 1772.)

vinna detta genom den fruktan, som FREDRIKS första skrifvelse troddes injaga, — valt den långsammare, men måhända säkrare väg till målet, att visa alla fördelarne af ifrågavarande återgång, såsom en källa af lugn och belåtenhet för Sveriges konung och folk. För att göra denna utväg desto antagligare, utlofvades äfven från motståndarnes sida några eftergifter, så att allt skulle uppgöras *à l'amiable*, såsom det egnar och anstår goda anförvandter. Man kunde väl, hette det, icke antaga GUSTAFS regeringsform, men man ville söka att göra hans ställning såsom konung förmånligare än faderns. Vilkoren uppgifvas icke, men någon motsägelse ligger icke deri, att 1720 års regeringsform, i sitt ursprungliga skick, vore att föredraga framför den ytterligare urartade regeringsform, som GUSTAF ärft efter ADOLF FREDRIK. I den förra fanns t. e. icke den förnedrande namnstämpeln, som höljde en regent med förakt och åtlöje. Dess afskaffande kunde betraktas såsom ett tillmötesgående af GUSTAFS fordringar. Åtskilliga andra smärre medgifvanden kunde tilläggas, såsom rättigheten att nämna till vissa befattningar, t. e. guvernörer och lärare för de kungliga barnen, o. s. v., utan att rubba hufvudgrunderna af en statsförfattning, som endast behöfde fortfara, för att återbringa riket på den punkt som de förbundne önskade. Af den upp-

riktighet och värma, hvarmed prins HENRIK framställer sitt förslag, föranledes man att tro, det han verkligen var förvissad om att brodern, i händelse af fortsatt motstånd från GUSTAFS sida, ämnade att, jemte Ryssland och Danmark, påskynda frågans lösning med väpnad hand, i hvilken händelse Sveriges belägenhet tvifvelsutan blifvit så fasansvärd som GUSTAFS begge morbröder skildrat den. Prins HENRIKS besvärjelser och böner skulle eljest dölja ett djup af falskhet, som man ej vill föreställa sig.

Hörom nu GUSTAFS svar: »Min herr morbroder! Jag förmår ej uttrycka, huru rörd jag är af den uppriktighet, hvarmed Eders Kongl. Höghet yttrar sig till mig. Den är det bästa bevis på dess vänskap och den del Eders Kongl. Höghet tar i min lycka. Men, min bäste morbror, säg mig, i himlens namn, hvad jag gjort för att ådraga mig den storm, hvaraf ni visar mig vara ovilkorligen hotad! Har jag icke på det tydligaste vis ådagalagt mina fredliga afsigter? Är min önskan att bibehålla vänskap med alla mina grannar, att iakttaga slutna förbund, att vinna deras välvilja, dem icke tillräckligt känd, att något tvifvel derom icke bör kunna uppstå? Hvilka äro då deras anklagelsepunkter, och hvad fordra de af mig? Är frågan om den förändring som ägt rum i mitt

rikes författning, så tänker ni, min bäste morbror, alltför rättsenligt, för att ej anse detta vara en fråga som ej kan afhandlas med främmande makter. Denna regementsförändring är bekräftad af svenska folket, som den ensamt angår; detta folk finner deri sin lycka, ända till att dagligen bevisa det med glädjetårar, med välsignelser, hvar jag visar mig. Med hvad rätt tilltro sig främmande makter göra mig till förebråelse, att jag lyckliggör mina undersåtar, hvilka jag är skyldig allt och för hvilka endast jag innehar den thron, till hvilken Försynen kallat mig? Medgif, min bäste morbror, att om deruti ligger en giltig orsak till krig, så gifves icke mer någon rättvisa, och jag kunde då aldrig förmå grunda någon fred med hopp om dess bibehållande. Hvad skulle jag vinna genom fördrag och inbördes öfverenskommelser med makter, hvilka icke erkänna annan rätt än sitt välbehag, och endast rådfråga sin styrka för dess verkställighet? Med sådana grannar måste man ovilkorligen, förr eller senare, gå under, och det är då lika godt att genast möta faran, som att invänta henne sedan jag först underkastat mig förödmjukelsen att låta mig föreskrifvas lagar för ordnandet af mitt rikes styrelse. Men jag bör icke ens misstänka, att ett sådant förhållande kan ifrågakomma. Ehvad ni, min bäste morbror, må säga om de faror som hota mig, kan jag

ej föreställa mig att man, i trots af alla rättvisans lagar, ämnar anfalla mig och på samma gång anfalla hvarje sjelfständig stats och konungs rättigheter. Jag tänker bättre om mina grannar, och i synnerhet om den, som genom ett blodsband, hvilket bör vara honom kärt, har så många skäl att understödja mig emot de öfriga, i händelse att de kunde hysa så uppenbarligt orättmätiga afsigter. Det är derpå som jag i främsta rummet räknar, och jag besvär Eders Kongl. Höghet vid dess rätt-tänkande hjerta, som är mig så väl bekant, att använda all sin förmåga till förordande af min goda sak, som är fredens och rättvisans. Utom dessa tvenne föremål är mig intet dyrbarare än att försäkra Eders Kongl. Höghet om den ömma vänskap, hvarmed jag förblifver» m. m.

Man borde tro, att detta svar ej kunde föranleda en ytterligare utveckling af de grundsatser, att det ingalunda är folkrätten, utan styrkan, som äger att bestämma hvad som är i statskonsten tillåtet. Denna sats inskärpes likväl i en ny skrifvelse, den 7 februari 1773, från prins HENRIK till hans systerson. Den lyder sålunda:

»Jag är djupt rörd af de bevis, som Eders Maj:t skänker mig utaf sin vänskap. Det är sällan på uppriktighetens bana som man underhåller vänskapen; vanligtvis utgör den förra en klippa,

mot hvilken den senare bryter sig. Eders Maj:t är ej af denna tanke, och för min del önskar jag hellre misshaga än dölja sanningen. Emellertid tror jag mig hafva sagt tillräckligt i hvad som rörer Eders Maj:ts ställning. Den fråga åter, som E. M. riktat till mig, angår regenternas rättigheter. *Säg mig*, yttrar Eders Maj:t, *hvad jag gjort för att ådraga mig den storm, hvaraf ni visar mig vara ovilkorligen hotad?* — Jag vet mer än nog, att Eders Maj:t känner sina egna interessen och de staters, af hvilka ni är omgifven, med ett ord, hela Europas politiska system. Af detsamma sluter man lätteligen, att det ej kan föregå en förändring uti någon stat, som icke interesserar alla de öfriga; den ena tror sig draga fördel af densamma, under det andra finna sig sårade deraf, och derpå hvila de åtgärder som staterna vidtaga, vare sig till egen säkerhet, eller för att tillintetgöra ett system som man anser skadligt. Enär regenter icke äga någon domstol, der deras angelägenheter kunna afgöras, äga de att sjelfva göra sig rättvisa *(ils ont le droit de se rendre justice eux-mêmes)*. Om flera regenter äro öfverens, om de förena sig genom fördrag, så hafva de lätt att skaffa sig rätt, och i sådant fall är eftergift den svagares enda utväg till räddning. Så betraktar jag Europa. Att ingå i undersökning om hvarje förstes rättigheter, blefve en labyrint

utan utgång. Deremot är det icke svårt att bestämma staternas interessen genom deras läge och genom de förbindelser, som knutits genom fördrag dem emellan. Jag önskar, att denna storm må aflägsna sig ifrån Eders Maj:t, eller att den alltid må stadna inom sannolikheternas område *(dans le cas des probabilités)*, utan att utbryta. Det skulle vara för mig en verklig lycka, om jag i något förekommande fall kunde lemna Eders Maj:t prof af den ömma vänskap och den vördnad *(vénération)*, hvarmed jag framhärdar Eders Maj:ts tillgifnaste kusin, morbroder och tjenare. HENRIK».

Denna skrifvelse blef, så vidt man kan dömma af efterlemnade papper, icke besvarad. Och hvad kunde väl ytterligare genmälas emot sådana statsläror som den, att, emedan Rysslands och Preussens läge har fördel af Sveriges maktlöshet och småningom tinande undergång, ha de slutit förbund dertill, och Sverige skulle, såsom den svagare staten, få foga sig deri? Om GUSTAFS tystnad, vid återupprepandet af denna egna folkrätts-tolkning, kan dock sägas med ordspråket: intet svar är äfven svar.

I december 1772 förehåller FREDRIK II å nyo sin systerson klokheten af en eftergift, ehuru han denna gång uttrycker sig i lindrigare ordalag än i första brefvet. Han skrifver: »Jag har aldrig förändrat tänkesätt emot Eders Maj:t; mitt hjerta kan

ej förneka sig; men jag har fruktat följderna af edert företag, och mina farhågor äro i detta afseende ännu icke lugnade. Alla se ej med samma ögon den i Sverige timade regementsförändring. Den kan framkalla krig och sprida bekymmer för det återstående af Eders Maj:ts regering. Ögonblick af lugn gifvas, som följas af svåra stormar. Sverige är hotadt deraf, och jag inser ej huru det skall kunna emotstå dem. I mina yttranden till Eders Maj:t har min ärlighet fordrat användandet af sanningens pensel, icke smickrets, för att teckna mina farhågor för dess framtid. Aldrig kan jag högre än nu önska att bedragas i mina förutsättningar. Men jag har all anledning att befara motsatsen. Eders Maj:t har lugnat den farhåga som E. M. ingifvit Danskarne, och jag är öfvertygad om dess fredliga tänkesätt. De öfverensstämma tvifvelsutan med dess ställning, hvars förnämsta uppgift är att lugna sinnena» *).

Gustaf svarar (i januari 1773, dagen icke utsatt):

»Min herr bror och kusin! Det är alltid med samma tillfredsställelse jag emottar de bref Eders Maj:t behagar tillskrifva mig. Jag har nu att tacka

*) Det var, som man vet, en antagen förutsättning, att Gustaf hade «stört Nordens lugn». Denna gång säges han hotat Danskarne.

för det af den 8 sistlidne månad. De känslor af deltagande, som E. M. deri uttrycker för min lycka, hafva rört mig och skola af mig alltid ihågkommas. Men för att begagna samma uppriktighet, hvaraf E. M. gifvit mig efterdöme och hvaraf grundsatsen är inristad i mitt eget hjerta, frågar jag E. M., af *hvem* jag skall äga att befara de olyckor som E. M. synes förkunna, och hvad främmande makter hafva att göra med mitt rikes inre angelägenheter? Vidkommande det förra, så är jag förvissad att det gifves i Europa regenter, som, långt ifrån att vilja skada mig, skola lemna mig allt det stöd som är i deras makt; och mina grannar hafva, hvar för sig, gifvit mig de kraftigaste försäkringar om sin vänskap, sin önskan att lefva med mig i fullkomlig enighet och sämja. Jag måste då äga nog förtroende till deras redlighet, för att icke misstänka dem att smida försåtliga anläggningar emot mig och mitt rike, under det jag emottager motsatta försäkringar af dem sjelfva. Hvad åter den andra punkten beträffar, så känner E. M. fullkomligt, huru min pligt ålägger mig att upprätthålla sjelfständigheten och glansen af min krona. Det är ett föremål, rörande hvilket jag hvarken kan eller bör någonsin tillåta den ringaste eftergift. En sådan kan redan i och för sig sjelf icke ifrågakomma, men då jag strängeligen iakttager att icke blanda mig

i någon annan stats, hvilkens som helst, inre angelägenheter, har jag rätt att från deras sida fordra samma grannlagenhet. Motsatsen deraf skulle stadga en godtyckets rätt, som icke ägde några gränser, utan ginge till det oändliga. Eders Maj:t kan derjemte vara försäkrad, att om krigets fackla tändes i Norden, så skall den ofelbart sträcka sig längre, och äro händelserna en gång underkastade vapenlyckan, så skall det blifva ganska svårt, äfven under beräkning af de största sannolikheter, att förese eller bestämma följderna. Ur denna synpunkt betraktar jag min egen och de allmänna sakernas ställning. Jag anförtror den åt en morbror, som är mig kär, och en konung, som genom sina sällsynta egenskaper åtnjuter hela Europas beundran. I begge dessa hänseenden skall bevarandet af hans vänskap blifva mig dyrbart, likasom jag alltid skall bemöda mig att öfvertyga E. M. om de känslor af synnerlig högaktning och fullkomlig tillgifvenhet, hvarmed jag förblifver» m. m.

Fredrik den andres sista bref i detta ämne är af den 23 januari 1773. Det är i denna skrifvelse han på ett så märkvärdigt sätt förespår sin systerson Cesars öde, att följande ord deraf må återkallas i minnet: »Jag kunde begagna mig af spåmannens svar, som hade förutsagt de olyckor, hvilka hotade Cesar, denne store man, på dagen

af *idus Martii*. Cesar sade, då han mötte honom: nå väl, *idus Martii* är kommen. Spåmannen svarade: den är ej ännu förbi! Eders Maj:t känner resten». — Spådomen besannades i så måtto, att GUSTAF III föll i medlet af mars, tjugu år derefter. Vi vete, ty värr, att den gamle menniskokännaren och statsmannen var sannspådd i ännu tvenne förutsägelser: att GUSTAF skulle öfvergifvas af sin här, och att deribland sådane män skulle finnas, som ville utlemna honom åt fienden.

GUSTAF förfor med detta sista hotelsebref som med prins HENRIKS: han lemnade det obesvaradt. Tärningen var kastad; han hade öfverskridit Rubicon, han förlitade sig på sin goda sak och att det statsskepp ej skulle förgås i stormen, som hade ombord Cesar och hans lycka.

En egenhet må här anmärkas. Bland de s. k. *Gustavianska papperen* saknas de med morbrodern vexlade skrifvelser rörande 1772 års statshvälfning. GEIJER säger sig ha begagnat en afskrift ur Noringska samlingen, anmärkande, att »bland Gustaf III:s papper förekomma väl flera originalbref från hans morbror, men ibland dessa inga om revolutionen 1772» *). Hvad kan orsaken vara till dessa pappers utelemnande? GUSTAF kunde ej förlora vid en jemförelse emellan de bref han emottog och de svar

*) Jfr *Gustavianska papperen*, 1 delen, sid. 227.

han afgaf. Tvertom synes han sällan större än i dessa ögonblick, och han kunde knappt undgå att sjelf inse det. Glömska kunde det svårligen vara. Dertill voro dessa bref alltför dyrbara, tidpunkten för vigtig, följderna för betydelsefulla. En gissning återstår. Månne GUSTAF, med den eldiga känsla, den sanna pietet han ägde för allt slags storhet, men företrädesvis den konungsliga och i synnerhet då den tillhörde hans eget blod, ansett som en vanvördnad mot en stor man och en nära anförvandt, att bland de åt efterverlden öfverlemnade papper bevara minnen af en oförrätt, hvilken onekligen kunde räknas bland dem som minst hedra den ovanlige man, hvilken man tillagt benämningen »den Ende»? Också har man under hela mansåldrar saknat kunskap om dessa brefs tillvaro, de der likväl för GUSTAFS och Sveriges historia äro så betecknande. Utgifvaren af *Correspondance inédite relative à l'histoire de Suède 1772—1780 (édition tirée à 40 exemplaires numérotés)* *), hvilken förtjensten tillhör att först hafva bragt dem i dagen, upplyser i sitt förord, att den kapsel, hvaruti de af framlidne kansli-presidenten grefve ULRIK SCHEFFER inlagts bland kongl. kabinettets hemliga handlingar, sannolikt icke varit öppnad förr än dessa bref af utgifvaren ordnades för trycket. Då han emeller-

*) Hans Excellens statsministern för utrikes ärendena, grefve MANDERSTRÖM.

tid ansåg sig icke böra öfverlemna dem till en obegränsad offentlighet, hvadan upplagan bestämdes till endast fyratio aftryck för kännare och vänner af fäderneslandets häfder, förklaras lätt, att de hittills varit för allmänheten nästan okända. Ännu en anmärkning må tilläggas i afseende på GUSTAF den tredjes förhållande i denna fråga. Vi äge oss icke bekant, att han någonsin yttrat eller skrifvit något förklenande om den morbroder, som behandlade honom så föga kärleksfullt*). Denne iakttog ej samma grannlagenhet, ej ens i sina åt efterverlden lemnade tryckta skrifter. Återstår frågan: hvarifrån härledde sig den gamles missnöje? Slägtförhållandet dem emellan hade hittills varit ostördt. Det var politiken, som söndrade dem. Man kan ej förtänka FREDRIK II, om han ej kunde glömma Sveriges uppträdande under sjuåra krigets brydsammaste skifte, och man kan äfven förklara hans böjelse för Pommerns besittning, till förebyggande af dylika öfverraskningar för framtiden. Vid bedömmande af FREDRIKS förhållande till Polen och Sverige, må man ej heller förgäta, att nyssnämnda krig äfven bar i skötet ett förslag till hans eget rikes delning emellan hans motståndare, då Österrike skulle behålla Schlesien, Sverige skulle få preussiska Pommern, Sach-

*) Denne säger dock i ett bref till prins HENRIK (1777), att GUSTAF på ett nedrigt sätt förtalt honom för storfursten af Ryssland. Förtalets beskaffenhet nämnes ej.

sen erhålla Magdeburg, o. s. v. *) Hvad han åsyftade, kunde således anses såsom ett vederlag för hvad man ämnat honom. Nu åter var det väl något harmligt, att den, som både på slagfälten och i kabinetterna besegrat Europas största makter, och hvars ord emottogos af regenterna såsom orakelspråk, måste lida, att hans unge systerson, som nyss bestigit thronen i en jemförelsevis ringa stat, korsade hans väl anlagda planer. Beklagligtvis synes oviljan deröfver sedermera ha öfvergått till deltagande i den missämja, som söndrade Lovisa Ulrika och hennes son. Får man tro Schröderheim, så var Fredrik icke främmande för den brytning som inträffade vid Gustaf Adolfs födelse, så vida man ej får antaga, att Gustafs stränghet i ord och handling, för att tillbakavisa de från modren utspridda misstankar, gälde mindre henne än Fredrik II:s syster. Schröderheims ord lyda: »Under allt detta kunde man icke heller så alldeles glömma morbror Fredrik, och händelserna på Fredrikshof torde någorlunda expliceras i Potsdam».

Emellertid iakttog Danmark en afvaktande hållning. Det var dock från denna sida som den fara, hvaraf 1772 års statsskick hotades, främst låg beredd. I sammanhang med den emellan Ryssland

*) Jfr den af Heeren anförda traktat emellan Österrike och Frankrike, i maj 1757. *Staaten-System*, s. 314.

och Preussen afslutna traktat, ingicks följande dag, eller den 13 december 1769, ett ännu eftertänkligare förbund emellan Ryssland och Danmark, till följd hvaraf hvarje rubbning i 1720 års regeringsform, åsyftande någon inskränkning af ständernas makt och utvidgning af konungens, skulle anses såsom ett *anfall* från Sveriges sida emot de förbundna makterna *(sera regardé par les deux couronnes comme une agression de la part de la Suède)*, hvarjemte Ryssland tillförsäkrade Danmark en rolig besittning af alla de eröfringar, som detta rike kunde göra från Sverige på den norska sidan *(du coté de la Norvège)*, hvilken särskilda bestämmelse af eröfringsområde i vester icke otydligt anger, att de i norr, öster och söder förbehöllos åt andra förbundsbröder, såsom också förhållandet var. När man läser de emellan Ryssland, Preussen och Danmark, två år före GUSTAFS thronbestigning, afslutna förbund, och besinnar, att han befann sig ensam och maktlös i ett upplöst, af fiendens penningar styrdt samhälle, så synes den statshvälfning, hvarigenom han räddade fäderneslandet, gränsa till underverk. *)

*) Den redan omnämnda förtjenstfulla afhandlingen *Om Catharina II:s åsyftade stora nordiska allians* meddelar, så vidt vi vete, för första gången i tryck, de hemliga artiklarne af nyssnämnda fördrag, så lydande:

«*Art. II.* Les deux hautes Parties contractantes, étant également convaincus que l'intérêt immédiat de leurs Cou-

Huru oväntadt det var, att GUSTAF skulle våga utföra 1772 års statshvälfning *emot* Rysslands och

---

ronnes est attaché au maintien de la forme du gouvernement de la Suède, et voulant déterminer le point, par lequel cet intérêt se trouverait essentiellement blessé, ont arrêté que le bouleversement de la constitution de 1720, en tout ou même dans *une seule* de ses parties, en tant que l'altération faite à cette partie tendrait à restreindre le pouvoir des Etats et à étendre les prérogatives du pouvoir souverain, sera regardé par les deux Couronnes comme une agression de la part de la Suède, et constituera, sans aucune explication ou discussion ultérieure, le *casus* de leur alliance». (Till följd häraf ansågs GUSTAF III hafva förklarat Ryssland och Danmark krig, den 19 augusti 1772.)

«*Art. X.* Sa Majesté Impériale de toutes les Russies, en conséquence de ses sentimens d'amitié pour S. M. le Roi de Dannemarc, et de son système politique relativement à sa monarchie, voulant considérer tout agrandissement en faveur de cette Couronne comme un agrandissement propre à son empire, promet et s'engage que dans le cas de guerre contre la Suède, à la quelle S. M. Danoise participera selon la teneur de ce traité, toutes les conquêtes qui pourront être faites sur les Suédois du coté de la Norvège, Elle les garantit à sa dite Majesté; qu'Elle ne conclura ni paix, ni trèves, ni entendra à aucune proposition sans le consentement et la participation de S. M. Danoise, et qu'Elle ne mettra point bas les armes sans qu'il soit accordé à sa dite Majesté une indemnité pour les fraix de la guerre, ou un agrandissement convenable par la cession de toutes les dites conquêtes ou partie. Comme aussi de son coté S. M. le Roi de Dannemarc et de Norvège promet et s'engage de ne conclure ni paix, ni trêves, ni entendre à aucune proposition sans le consentement et la participation de S. M. Impériale de toutes les Russies».

Preussens afsigter, synes af en depesch från engelska sändebudet i Berlin, m:r HARRIS (senare lord MALMESBURY, en af Englands skickligaste diplomater), till utrikes statssekreteraren lord SUFFOLK, hvari sändebudet tager för afgjordt, att GUSTAF handlade i samråd med FREDRIK II och KATARINA *).

Afskriften är tagen efter det i danska utrikes ministeriets arkiv förvarade original. Den berömde statsmannen BERNSTORFF ledde denna tid Danmarks utrikes angelägenheter.

Man ser häraf, att icke ens Polens delning varit så tydligen på förhand beslutad som här Sveriges. Den förra gillades af polska riksdagen. Hade det varit omöjligt att förmå en svensk riksdag, styrd af en rysk minister, att fatta ett likartadt beslut? Det var Mössorna, eller det ryska partiet, som hade öfverhand på morgonen den 19 augusti.

*) Han skrifver, den 5 september 1772: «La révolution qui paraît éclater en Suède préoccupe beaucoup ici. J'avoue à votre seigneurie que je ne puis la considérer que comme s'étant accomplie d'accord avec les cours de Petersbourg et de Berlin et sous leur approbation. Le roi de Suède, quelque degré d'assistance pécuniaire qu'il reçoive de la France, ne peut avoir *la folie* de s'imaginer qu'il pourrait opérer et maintenir chez lui un changement de gouvernement contre le gré de deux si puissans voisins, surtout au moment où la paix est à la veille de se conclure *) et où la Russie pourra disposer de forces considérables». *Souvenirs d'un diplomate anglais.* (De äro utgifna af ministerns sonson. Jfr *Revue des deux mondes,* Sept. 1863, p. 49.)

---

*) Mellan Ryssland och Turkiet.

Under det man i Sverige påstått, att revolutionen så godt som gjorde sig sjelf, anser en engelsk statsman det ha varit en galenskap att företaga den utan understöd af Ryssland och Preussen, icke anande den djerfhet att utföra och upprätthålla denna statshvälfning *emot* deras vilja. HARRIS trodde, att prins HENRIKS besök i Stockholm och Petersburg haft till ändamål att bereda revolutionens framgång. Man vet att det afsåg motsatsen. De vänskapsbetygelser, som konungen af Preussen slösade på sin systerson vid dennes besök i Berlin (1771), kunde också lätt missleda hvem som helst*). Att FREDRIK likväl emotsåg ett krig, i fall GUSTAF ej ville uppoffra sin statsförfattning, synes af ett bref till prins HENRIK, uti hvilket konungen tillika omnämner grefve HORNS (Arved?) plan, såsom innehållande de eftergifter som GUSTAF borde

---

*) Han uttrycker sin glädje att få se GUSTAF med följande ord: «J'aurai donc le plaisir de l'embrasser et de joindre mes applaudissemens à ceux que l'Europe lui a prodigués à si juste titre, — ses volontés seront les miennes, — je me ferai une règle de prévenir ses désirs autant qu'il sera en moi», etc. I det bref (den 5 maj samma år), der han tackar för besöket, skrifver han: «Pour moi, qui perds mes forces et mes facultés journellement, il ne me reste qu'un cœur sensible et une ame réconnaissante», etc. Om konungens tillämnade förändring af regeringssättet yttrar han: «J'aurai le plaisir d'applaudir à ses succès», etc. (Tome XXVII.)

bevilja *). Prins HENRIK deremot trodde betänkligt att trotsa den unge konungen, som tycktes vilja taga till förebild GUSTAF II ADOLF, och att det vore säkrare att söka verka på honom genom modren, skrämma honom, vinna tiden, samt söka förlika honom med kejsarinnan **).

*) I ett bref, den 5 sept. 1772, skrifver han till prins HENRIK, med öfverlemnande af LOVISA ULRIKAS bref om revolutionen: «Je ne l'ai félicitée que sur le grand danger que ses fils venaient d'échapper, et je lui ai depeint tous les malheurs que je prévois, si le roi ne se relâche pas de son autorité. Je ne vois d'autre moyen de sauver la Suède que de mettre l'affaire en négociation, et que le roi, en cedant de son côté, consentit d'adopter le plan du comte de Horn. J'ai écrit en ce sens en Russie; mais si cela manque, *nous voilà engagés malgré nous dans une guerre contre nos propres neveux, dont je vous avoue que la seule idée me repugne*». (Tome XXVI, p. 360.)

**) Han yttrar (den 14 oktober 1772): «Je conviens qu'il sera difficile de trouver un milieu entre les intérêts de l'impératrice et de ceux du roi de Suède. Ce dernier est dans le premier moment de sa fortune; tous ceux qui l'entourent lui font envisager les temps de Gustave Adolphe. A force d'entendre ces comparaisons, on commence à croire qu'on peut faire les mêmes entreprises; l'esprit s'échauffe et l'imagination s'enflamme. Je tiens pour un bonheur que vous disiez, mon très cher frère, la simple vérité à ma soeur. J'ai pris la même liberté, et j'en ai fait autant par la lettre que j'ai écrite au roi de Suède, en reponse de celle qu'il m'avait faite. Il faut, je crois, laisser mûrir ces affaires; à force de jeter l'alarme dans le coeur du roi de Suède, et à mesure qu'on pourra calmer l'esprit de l'impératrice, il se présentera un moyen de réunion qui, dans le moment, est encore trop difficile à saisir». (Tome XXVII, p. 361.)

Det är icke bland de minst underbara uppslag i den äfventyrliga underhandling som GUSTAF denna tid genomförde, att det slutligen blef hos den fiende, hvilken uppgafs skola i främsta rummet krossa honom, som han sökte undvikandet af ett öde, hvilket bereddes honom från en nära anförvandts hand, af den han bort vänta stöd. Nyckeln till gåtan antydes af grefve SCHEFFER med följande ord till sändebudet i Wien, den 3 november 1772, att man varit »långt mera återhållig i Petersburg än i Berlin», hvarför konungen snart önskade »förbinda sig någon närmare vänskap af kejsarinnan i Ryssland». Detta förklarar GUSTAFS politik under de följande åren, hvilken ådagalägger ett fortfarande bemödande att förvissa sig om bibehållandet af godt förstånd med Ryssland och att skilja detta rike från förbundet med Preussen. GUSTAF kände, att KATARINA, likasom MARIA THERESIA, i början skyggt tillbaka för Polens delning, och att det låg något högsinnadt i KATARINAS karakter, till hvilket man kunde vädja *). Han såg nu ingen annan räddning, än

*) SCHEFFER skrifver till ambassadören CREUTZ i Paris om de tre hufvudpersonerna i detta sorgliga uppträde: «Hela verlden känner, att denna orättfärdighetens anläggning har kostat så mycket på kejsarinnan-drottningen (MARIA THERESIA), att hon, hellre än att låna handen till dess utförande, småningom drog sig ifrån regeringen. Man vet äfven, att den i början var ryska kejsarinnan så motbjudande, att hon

att försöka bryta förbundet emellan Preussen, Ryssland och Österrike, eller, som SCHEFFER kallar det, »den vidunderliga liga, som hotar det allmänna lugnet och säkerheten genom principer af våld och orättfärdighet, som den nyss ådagalagt i Polens delning». Alla dessa stormakters grannar darrade från samma stund för sin sjelfständighet, sin tillvaro. Ur denna synpunkt började GUSTAF sin underhandling med Ryssland, Frankrike, England och Österrike. »Med konungen i Preussen», heter det, »vore försöket fruktlöst; han har för mycket interesse att upprätthålla ligan». Den skrifvelse från SCHEFFER till CREUTZ, ur hvilken dessa ord äro lånta, och i hvilken kansli-presidenten säger sig yppa för ambassadören »konungens hela tanka», belyser ställ-

---

först nyligen kunnat förmås att dertill gifva sitt samtycke. — Ehuru man ej noga känner alla de steg, hvarigenom hela denna negociation har blifvit förd till den punkt, hvarpå den nu befinner sig, så är man likväl ej i okunnighet både derom, att många svårigheter måste öfvervinnas innan de tre hofvens fullkomliga förening kunnat åstadkommas, och att det är konungen i Preussen i synnerhet, hvars skicklighet förstått att undanrödja de hinder, hvilka så motsatta interessen nödvändigt borde framkalla. Det är han, som förstört vänskapen emellan Frankrike och wienska hofvet, hvarigenom han är fullt säker från sidan åt Schlesien. Han har på samma gång fullkomligt bemästrat sig kejsarens sinne. Han har öfvertalt ryska kejsarinnan att afstå från anspråken på Moldau och Wallachiet, för att betaga wienska hofvet all farhåga för ryska grannskapet. — Följderna

ningen. Genom afbrytandet af fredsunderhandlingarne i Fokzani och genom Turkarnes fortsättande af kriget (hvarvid, som vi sett, franska och svenska sändebuden, ROHAN och BARK, icke varit overksamma) hade ett nytt skifte inträdt, som fördröjde delningsplanens fortsättning. »Rupturen af denna kongress» — skrifver SCHEFFER till CREUTZ — »ger Frankrike och dess allierade tid att taga mått och steg för sin säkerhet. — Skulle det ej vara möjligt att närma konungen i England mera till det franska systemet i en angelägenhet, som bör vara alla Europas makter gemensam?... Flera furstar i Tyskland frukta de förbindelser, som nu förena hofven i Berlin och Wien. Man lemnar åt hertigen af Aiguillon att besinna, hvad parti Frankrike bör taga, och om icke ögonblicket är inne att genom nya allianser söka förekomma den storm, som eljest, förr eller senare, skall utbrista emot alla grannar till dessa tre förbundna makter. I anseende till den omätliga styrka, öfver hvilken de tillsammans kunna

---

ha blifvit den nyss utkläckta delningstraktaten». — I sjelfva Tyskland uteblefvo icke stränga förkastelsedomar öfver denna politik. En af de berömdaste tidskrifter, utgifven af WIELAND, yttrar: «Warum schwiegen, warum schweigen die Philosophen bey den *Schandthaten*, welche von dem *grossen Friedrich*, der *philosophischen Catharina* und den *menschenfreundlichen Joseph* begangen wurden?« *Neuer Deutscher Mercur*, jan. 1793, n:o 67.

bjuda, vore likväl allt sådant otillräckligt, om man ej kunde söndra dem eller skilja någon af dem från ligan. Med konungen i Preussen vore försöket fruktlöst. Han har för mycket interesse i att upprätthålla den. Men skulle wienska hofvet i detta afseende vara oåtkommeligt? Derom kan hertigen af Aiguillon bättre dömma än vi. Möter detta för stora svårigheter, återstår endast Ryssland. Frankrike har till Petersburg sändt en af sina skickligaste diplomater *). Spanska hofvet är der äfven väl representeradt genom Lacy **), och Frankrike har, under vissa vilkor, förklarat sig icke ogilla förnyelsen af traktaten emellan Sverige och Ryssland, hvarom under andra auspicier nyss underhandlades. Konungen ämnar derför sända en extraordinär ambassadör till kejsarinnan. Han har dertill utsett riksrådet grefve Posse, hvilken, såsom fordom länge svensk minister i Petersburg, väl känner ryska hofvet, och har instruerat honom att uti allt agera i enstämmighet med franska och spanska sändebuden. Föremålet för deras samverkan borde blifva att betaga kejsarinnan hennes misstankar emot Frankrike och att tvertom ingifva henne misstroende emot wienska och preussiska hofven, hvilka, endast seende på sitt eget interesse, i skydd af hen-

*) Förre franske ministern i Wien DURAND.

**) Förut spansk minister i Stockholm.

nes segerrika vapen satt sig i besittning af länder som anstått dem, under det de på kejsarinnan hvälft förebråelsen, att hafva samtyckt till delningen, och nu lemna henne hela bördan af kriget. Meddela allt detta åt hertigen af Aiguillon, som utan tvifvel låter veta, huruvida konungens idéer öfverensstämma med Hans Kristligaste Majestäts. De visa åtminstone konungens förtroende till en allierad, med hvilken han alltid önskar lefva i den fullkomligaste och förtroligaste enighet»*).

---

*) Att närmandet till Ryssland skedde i samråd med Frankrike under verksam bemedling af hertig D'AIGUILLON, upplyses af CREUTZ' brefvexling. Denne skrifver om hertigens åsigt af vår dåvarande ställning: «Han finner, att Sverige på alla sidor är omgifvet af mäktiga och farliga grannar, hvilka hittills endast förenat sig i dess förnedrande; han finner, att då de äro sammansvurna emot E. M., så måste Sverige nödvändigt succombera under deras samfälta makt, innan Frankrike, som är aflägse, kan hinna att undsätta detsamma. — Han anser derföre såsom högst nödvändigt att afbryta denna ligue, och sådant kan lättast ske genom en alliance antingen med Ryssland eller Preussen. Hans Preussiska Maj:ts politique har hittills varit så bortgömd och invecklad, dess föreställningar så farliga, dess föresats så ombytelig, att man icke med trygghet kunnat förtro sig åt honom, eller räkna på dess sannfärdiga deltagande. Ryska kejsarinnan har deremot visat ett öppet tankesätt och med uppriktighet framtett hvad hon förde i skölden. Hennes politique har hittills varit utmärkt igenom förtryck och förföljelser; Polen och Sverige hafva deraf varit ett offer, men hon har varit uppeldad af

Om något skulle verka på kejsarinnans stolta sinne, så var det föreställningen att af sin förbunds-

---

agg emot Frankrike, och sökt att hämnas på dess vänner öfver det att Duc de Choiseul engagerat Ottomanniske Porten till krig emot Ryssland. Men Duc d'Aiguillons moderation tyckes hafva helt och hållet ombytt dess böjelse. — Aldrig har någon fransk statsminister visat en sådan nit, en så öm omsorg om E. K. Maj:ts interesse. Allt hvad jag kan säga om honom är för litet. Hans vördnad, admiration och enthusiasm för E. M. stå intet att beskrifvas. Hans negociationer kunna intet annat än lyckas, ty jag har aldrig sett en minister som följt sakerna med det tålamod, och vetat så väl förena douceur och fermeté. Han är outtröttlig och arbetar som en träl, utan att gifva det ringaste åt sina nöjen. Han har så captiverat Spanien, att det gör allt hvad han åstundar». — Efter erhållen del af Fredrik II:s och prins Henriks bref till Lovisa Ulrika, samt den hemliga traktaten emellan Preussen och Ryssland rörande Sverige, skrifver Creutz: «Så snart allt var dechiffreradt, begaf jag mig straxt till hertigen af Aiguillon. Jag viste honom konungens af Preussen och prins Henriks bref, samt den omförmälte hemlige artikeln. Han var ganska revolterad öfver konungens i Preussen oanständiga utlåtelser och i synnerhet öfver den impudence, hvarmed han sökte tillvälla sig ett förmynderskap öfver Sverige, i kraft af den orättvisaste traktat som nånsin blifvit afslutad; men han fortfor att säga, att Hans Preussiska Maj:ts otjenliga tungomål borde på intet sätt imponera på E. M., och att bästa sättet att besvara sådant vore med förakt och stillatigande. Han var äfven öfvertygad, att konungen af Preussen vore långt mer förbittrad än ryska kejsarinnan, och att han använde alla krafter och alla medel att uppreta henne emot Sverige. Men igenom senast hit ankomna tidningar synes det som ryska kejsarinnan nog misstänkte

broder ha blifvit inledd till det kostsamma och förhatliga af företaget, under det han sjelf och den

högbemälte herre att vilja å nyo uppröra sakerna, för att sedermera fiska i grumligt vatten, och att hon ledsen vid allt detta, intagen af en häftig passion för en ny favorit, sysslosatt med invärtes missnöje och krigets utförande emot Porten, intet högre önskade än att hafva en pretext till att antaga ett fredligt bemötande emot E. M., och att tournuren af hennes aflemnade svar nogsamt bevisar denna böjelse. — Duc d'Aiguillon bad mig sedermera lemna sig afskrift af konungens i Preussen och prins Henriks bref, men jag svarade att jag fått befallning att dem allenast uppläsa och sedan i största hemlighet behålla, och rekommenderade åt hertigen den största tysthet deröfver; men som han sade sig oumbärligen behöfva en afskrift af den *article secrèt* af konungens i Preussen convention med Ryssland, för att densamma till Hans Franska Maj:t uppvisa, och sådant vore nödvändigt för de tilltagande mått till Sveriges säkerhet, så trodde jag mig icke böra mecontentera honom igenom vägrande deraf, helst E. M. icke låtit förbjuda mig detsamma, såsom med Hans Preussiska Maj:ts och prins Henriks bref. Han meddelte mig derefter i förtroende, att lord Rochefort proponerat honom såsom af sig sjelf att, i fall Sverige skulle angripa Ryssland, Frankrike då ej skulle bispringa Sverige, men England obehindradt komma till Rysslands försvar; samt att, i fall Ryssland skulle angripa Sverige, England då ej skulle bispringa Ryssland, men Frankrike obehindradt komma till Sveriges försvar. Denna proposition är nog besynnerlig, han förtjenar uppmärksamhet och bevisar engelska ministèrens disposition. Hertigen tillade, att konungen af Preussen gjorde allt hvad möjeligt vore att uppreta samma ministère samt inspirera densamma fruktan och farhåga; men att hans bemödande är så mycket mindre verkande som England är förbittradt emot honom, i anseende till hans förfarande mot Danzig. Konungen af Preussen, som

tredje förbundsvännen delade frukterna, mindre belastade med den allmänna fördömmelsen öfver folk-

fått väder om herr Durands resa och beskickning, arbetar äfven med alla krafter att afböja framgången deraf, och hans minister här vid hofvet söker att intimidera den härvarande ryska chargé d'affaires igenom åtskilliga konstiga insinuationer. — I går hade Duc d'Aiguillon äfven haft ett ganska betydande samtal med gref Mercy.*) Han förestälde honom, af hvad angelägenhet det vore att tygla konungens i Preussen tilltagsenhet, i fall han skulle vilja, under hvad pretext det ock vara månde, angripa Pommern, — att kejsaren, såsom hufvud för tyska riket, bör med alla krafter förekomma en sådan våldsverkan, och begärte han således wienska hofvets positiva förklarande öfver dess föresats i anseende till detta ämne. Gref Mercy svarade på ett ganska värdigt sätt, att Frankrike kunde vara försäkradt att hans hof kände alltför väl nödvändigheten att sätta gräns för konungens af Preussen oinskränkta ambition och att ej tillåta honom att göra nya inkräktningar, — men han rådde till att med mycken grannlagenhet sköta Ryssland, för att derigenom betaga konungen i Preussen all anledning att göra en *lévée de boucliers;* att Sverige å sin sida borde hafva *des paroles douces et une conduite ferme;* att sådant imponerade utan att reta, och satte dess vänner i stånd att med så mycket större fördel understödja detsamma». — I föregående afdelning är redan omnämndt, huru GUSTAF, under sitt vistande i Paris 1784, uttryckte för D'AIGUILLON, som då var i onåd och förvist hofvet, sin tacksamhet, ända till att en gång utropa: «Je lui dois ma couronne!» Då hertigen förestälde honom sin son, yttrade konungen: «Kom till Stockholm. Ni bär ett namn som Sverige har att tacka för sin lycka. Döm då, om ni skall bli välkommen!» (Jfr *Sv. Akad. Handl.* del. XXXIV, sid. 310.)

*) Österrikisk ambassadör i Paris.

rättens kränkning, ty i Europas ögon hade Ryssland, hvars vapen bestämde polska frågan, onekligen skenet af att i främsta rummet ha utfört denna våldsbragd, hvartill först sedan och småningom den rätta ledtråden uppdagades. Emellertid behöll kejsarinnan tills vidare sin ställning i hänseende till Sverige. GUSTAFS ofvannämnda utomordentliga sändebud emottogs ej af KATARINA, hvars missnöje med statshvälfningen i Sverige ännu var det öfvervägande. Det märkliga härvid är, att konungen först derom underrättades af sin morbror, som skrifver (i brefvet den 8 december 1772): »Efter hvad jag förnimmer från Ryssland, har kejsarinnan, som erfarit hvad olägenheter ambassadörer ofta förorsakat vid hennes hof, beslutit att endast emottaga ministrar af andra ordningen. Jag förmodar att E. M. iakttager denna föreskrift i afseende på grefve Posse, och jag nedlägger mina välönskningar för en lycklig framgång, försäkrande om den högaktningsfulla ömhet, hvarmed» m. m. — Då ett svenskt sändebud af andra ordningen (envoyé) redan var anställdt i Petersburg, kunde ännu ett af samma slag icke ditsändas. Från Rysslands sida var förevändningen således ett höfligt undanbedjande af ambassaden. Att GUSTAF misstänkte, det afslaget skett »med råds råde» från Berlin, är sannolikt.

Ett annat drag, der han trodde sig skönja sin vredgade frände, var följande. Under hemresan från Paris, år 1771, uppehöll sig GUSTAF med sin broder FREDRIK vid hofvet i Braunschweig, hvars hertig var förmäld med LOVISA ULRIKAS äldsta syster och följaktligen äfven svåger till FREDRIK II. Fråga lärer då redan förevarit om en förening emellan hertigens yngsta dotter, prinsessan AUGUSTA, och hennes kusin prins FREDRIK. I början af år 1773 begärde GUSTAF prinsessan till gemål åt sin broder, hvilken anhållan afböjdes, under förebärande af *des obstacles — divers motifs — des arrangements* och andra obestämda, sväfvande uttryck. Något annat giftermålsförslag synes icke varit egentliga hindret (ehuru ett rykte utspriddes, att fråga var om en förening emellan henne och arfprinsen af Danmark), ty prinsessan dog ogift år 1812. Att föräldrarne och den unga prinsessan sedan tvenne år föreställt sig den tilltänkta föreningen med GUSTAFS broder såsom lycklig och ärofull för dem, synes af de bref som hertigen, hertiginnan och deras dotter aflåto till konungen, LOVISA ULRIKA och prins FREDRIK*).

*) Exempelvis må anföras följande ur hertiginnans bref till konungen: «Je me rapelle, Sire, l'époque intéressante qui fit naître les premières idées relatives à cette union. Dans ce moment il n'existait, de notre côté, aucun obstacle qui pût détruire ou éloigner des espérances aussi chères à mon

I fall konungens förslag gått i fullbordan, hade prins FREDRIKS framtid troligen utvecklat sig annorlunda, mindre beroende af det moderliga inflytandet, och hans ställning till sin konungslige broder blifvit förtroligare *).

---

coeur. Un intervalle de deux années en a fait naître, et la sincérité qu'exige la noblesse de vos procédés, Sire, ne me permet pas de vous les laisser ignorer. Le duc, mon époux, autorisé par divers motifs à regarder l'idée de cette union comme entièrement abandonnée, n'a pu s'empêcher de prendre relativement à l'établissement de ma fille des mésures qui s'opposent au vues flatteuses dont V. M. vient de me faire part. J'ose espérer, Sire, que vous partagerez la peine que me causent des combinaisons qui ne me permettent pas de concourir à l'exécution d'un dessein, qui eût fait le bonheur d'un fille tendrement chérie et la gloire de notre maison. Je n'en prendrai pas moins vivement part à tout ce qui peut concerner le bonheur d'un prince qui a droit d'intéresser à tant de titres. Permettez-moi, Sire, de vous demander la continuation des sentimens dont V. M. m'a honoré jusqu'ici; je ne cesserai de faire des voeux les plus sincères pour la gloire d'un règne commencé sous les auspices les plus brillants et les plus heureux». (*Correspondance inédite, p. 60.*) Den unga prinsessans bref till konungen och prins FREDRIK äro i samma stil.

*) Oaktadt brefvexlingen emellan konungen och hans slägt var fullkomligt enskild, begynte de om dagens händelser närmare underrättade i hufvudstaden att ana, hvarifrån det motstånd, som konungen rönte vid åtskilliga hof, ursprungligen härledde sig. GJÖRWELL skrifver derom till friherre PATRIK ALSTRÖMER, den 1 april 1773: «Vår konung möter hinder från alla sidor. I går kom med posten den tidning, att prinsessan Augusta gifvit prins Fredrik korgen

Emellertid fortsatte konungen oafbrutet de underhandlingar som skulle »temperera», denna gång icke hans regeringsform, utan fiendtligheten hos de hof, hvilka ville störta densamma. Det lyckades omsider att till någon del vinna Englands medverkan till anfallens afböjande, oaktadt denna makts spända förhållande till Sveriges förnämste bundsförvandt, Frankrike, och det vill synas som hade konungens politik att närma dessa makter till hvarann, såsom motvigt af Ryssland och Preussen, för ett ögonblick vunnit framgång. England lofvade att åtminstone icke bispringa kejsarinnan, i fall hon anfölle Sverige, och att låta Frankrike obehindradt undsätta sistnämnda rike med 10 eller 12000 man, som skulle sändas till Göteborg. Derigenom vanns ett stöd till försvaret emot Danmark, hvadan största delen af Sveriges krafter kunde vändas emot Ryssland. Man ägde jemväl hopp att Frankrike ej ville förblifva fullkomligt overksam åskådare, i händelse Preussen skrede till besättande af svenska Pommern. Dessa undsättningar ingåfvo väl icke

---

och skall nu vara förlofvad med arfprins Fredrik af Danmark, hvilken intrig ofelbart är spelad af kära morbror, som är upphof till allt det onda som händer oss utifrån. Han kan omöjligen fördraga en Gustafs gloire, bygd på blott välgerningar, medan hans är uppförd på blod, våld och förtryck». (GJÖRWELLS *brefvexling*, å kongl. biblioteket, IV delen, brefvet n:o 28.)

tillförlitlig säkerhet; men tiden vanns, Sveriges inre statsskick stadgades alltmera, den under askan lågande parti-andan qväfdes för en tid, och något hopp syntes framskymta, att det band, som förenade trenne stormakter till grannarnes förtryck, möjligen kunde lossna.

Enligt hvad ofvan är antydt, skulle första rörelsen ske från norska sidan, under föregifvande att GUSTAF der åsyftat ett försåtligt anfall och således »stört Nordens lugn». Han begaf sig, i november 1772, till vestra gränsen, ordnade försvars-anstalterna och lyckades afvända faran, hvarom han skref till grefve K. F. SCHEFFER, från Alingsås den 15 december 1772: »Se der stormen besvuren för denna gången. Men olyckligtvis är det blott tills vidare, och jag fruktar nog att den utbrister nästa år. Nyheterna från Ryssland befästa mig i denna tanke». — Ännu tre år derefter ansåg han sig, oaktadt alla underhandlingar, icke säker för anfall från denna sida.

Man frågar sig: hvad hade, under dåvarande tidsomständigheter och politiska förhållanden, Sveriges öde blifvit, i fall icke på dess thron sutit en man som GUSTAF den tredje? Han hade likväl ännu icke hunnit mannaåldern, — han var endast tjugusex år, — när han, till lärospån i den europeiska statskonstens irrgångar, vågade mäta sig med samtidens trenne största allenaherrskare: FREDRIK den

store, KATARINA och JOSEF II, — när han, med en af söndringar upplöst stat, en sedan ett halft århundrade endast vid nederlag vand här, djerfdes trotsa de till hans kufvande förenade makter, hvilkas härar sannolikt öfversvämmat oss, i händelse deras herrskare funnit framför sig en mindre beslutsam motståndare, och om de icke mött en man, som med oförfäradt mod hellre låtit begrafva sig under spillrorna af sitt fädernesland, än ett ögonblick kunnat glömma dess ära och sjelfständighet. Icke mindre märkligt är, att denne skägglöse nykomling i konungarnes råd *) kan sägas hafva uppskakat Europas politiska samvete ur den förnedrande syndasömn, i hvilken det invaggats just af de mest beundrade och berömda allenaherrskare på sin tid. Eller hvem var det som lifligast och främst förde folkrättens och de kränkta nationaliteternas talan? Var det Frankrike, var det England, eller Tyskland och andra makter, som med lugn åsett Polens delning och snart skulle inbjudas att åskåda Sveriges? Kan man beräkna, hvarthän en fortsatt öfning af den starkares rätt öfver den svagare slutligen skolat leda? Sedan början var gjord med Po-

*) GUSTAF III hade obetydlig skäggväxt. Han liknade deri sin morbror FREDRIK och KARL XII.

len och Turkiet, kom ordningen till Sverige, genom inhemska strider förberedt till slagtoffer. Den störste krönte statsman på sin tid hade trott sig kunna förklara, att det icke mera fanns Svenskar i Sverige; att dess här skulle åt fienden utlemna den konung, som vågade ställa sig i spetsen för densamma. Och likväl misslyckades försöket till dess underkufvande. Hvarför misslyckades det? Den politiska moralen var djupt sjunken *). Dess ledare tröstade sig dermed — säger HEEREN — att Polen blef styckadt i tre någorlunda jemnstora delar, hvarigenom alltså rättvisa vid delningen syntes iakttagen. Fråga var då endast om det materiella af en stat, icke om nationens lif; ty det var under materialismens tidehvarf. På samma grund hade Sveriges delning blifvit rättvis, i fall Ryssland, Preussen och Danmark bekommit hvar sitt stycke, lämpadt efter deras billiga anspråk. Försigtigheten fordrade, att här, likasom i Polen, man ej borde taga allt på en gång. Vinsten hade kunnat väcka de icke-delande maktternas afund, och i Frankrike eller England framkalla betänkliga åtgärder. Man ville således vid *första*

*) En traktat om Polens delning begynner i den heliga Treenighetens namn. Det förslag, som inlemnades derom till polska riksdagen, af preussiske ministern v. BUCHHOLZ, börjar: «*Im Nahmen der aller heiligsten Dreifaltigkeit*». SCHLÖZERS *Staats-Anzeigen*, december 1793, s. 399.

delningen åtnöja sig med Pommern och Finland, »för att återställa lugnet i Norden», — *pacifier et rétablir l'ordre* voro ord och lösen, — hvarefter kejsarinnan skulle åtagit sig (såsom det skedde i Polen) *protektoratet* för det återstående, till dess den *andra* delningens stund inträffat, då den tredje förbundsbrodern fick deltaga, i mån af sitt biträde vid verkets utförande*). Prins HENRIK — förnämste underhandlaren i detta slags statskonst — öfverlade samtidigt med kejsar JOSEF, huru Tyskland borde delas emellan stormakterna**). Men nu framstod oförmodadt en ung konung, som ej hade lust att låta

*) Utgifvaren af *Correspondance inédite relative à l'histoire de Suède 1772—1780* yttrar, i anledning af den hemliga artikeln i 1764 års traktat: «Sans être taxé d'injustice ou de partialité, on peut se permettre de supposer, que ces deux souverains (Frédéric et Cathérine), dont les vues sur la Pologne n'avaient été arrêtées par aucune considération morale, espéraient également, par la continuation de l'anarchie en Suède, en venir bientôt au démembrement de ce second royaume voisin, et que déjà la Finlande et la Poméranie étaient désignées comme le produit du *premier* partage de la Suède; après quoi Cathérine aurait exercé là le même protectorat qu'en Pologne, en attendant le *second* partage, auquel, comme de raison, une troisième puissance serait intervenue. Gustave III sauva sa patrie de cette honte et de cette douleur; et c'est là, en sa faveur, un immense poids dans la balance avec laquelle la postérité pèse les actions des souverains«. (p. IV.)

**) HEERENS *Staaten-System*, s. 415. «Der Bruder Friedrichs hatte keine andere Politik», säger han.

sitt lilla rike underkastas en sådan lemlästning. Hans statsskäl och det diplomatiska språk han förde ljödo i början något ovandt i dåvarande statsmäns öron. Han räknade såsom sin förnämsta skyddsmakt Försynen, och trodde sin hufvudstyrka ligga i en rättvis sak. Detta var ofelbart, på den tiden, »Grekomen en galenskap och Judomen en förargelse». Men så oemotståndlig är det rättas och sannas makt, att den slutligen besegrar de mest härdade motståndare, i synnerhet om dess målsman är beredd att falla för sin tro. Ingen lärer heller betvifla, att, i händelse FREDRIK och KATARINA II, när delningslusten först påkom, funnit framför sig GUSTAF såsom herrskare öfver tolf millioner Polackar, utgången blifvit något annorlunda, och måhända hade, i sådant fall, tanken icke vaknat att öfva ett politiskt helgerån, hvaraf Europa ännu lider och skakas. Ja, hvem vet, om, äfven sedan den första styckningen ägt rum, Polens andra och tredje delning aflupit så obehindradt, i fall dessa företagits medan GUSTAF ännu lefde. Denna delningsfrågas fullföljande återupptogs nemligen icke — märkvärdigt nog — under GUSTAFS tjuguåriga regering. Hans morbroder hann således icke se sitt verks fullbordan, som timade under hans svage efterträdare, utan mellankomst af någon bland Europas makter. Det var året efter GUSTAFS död som andra delningen försiggick. Man vet att han

under 1788 års krig hade lifliga förbindelser med det då ännu icke betydelselösa polska riket, och att röster inom detsamma icke saknades, som till dess räddning från fullkomlig undergång ville kalla till thronen segraren vid Hogland; ja, man har någon anledning tro, att GUSTAF sjelf icke skulle vägrat emottaga kallelsen till konung i Polen. Att han icke förblifvit en sysslolös åskådare vid frågan om detta rikes slutliga upplösning, är mer än sannolikt.

Vi hafva på föregående blad af denna skildring tecknat, huru den ungdomsbragd, hvarmed GUSTAF invigde sin konungabana, tillskyndade honom ett berömdt namn i Europa, och huru hans snille och mod vunno beundran öfverallt, der ett hjerta ännu klappade för folkens frihet och sjelfständighet.*) Han

*) För att erhålla en föreställning om det anseende GUSTAF förvärfvat i Frankrike, genom 1772 års statshvälfning, bör man läsa grefve CREUTZ' skrifvelser derom till konungen och till kansli-presidenten grefve SCHEFFER, hvilka bref, likasom de ofvan (s. 88 noten) anförda, förekomma i 3:e delen af *Handlingar rörande Skandinaviens historia* (ny följd). CREUTZ beskrifver på följande sätt den allmänna hänförelsen när löjtnant LIEWEN ankom med underrättelsen om GUSTAFS lyckade företag: «La joie était si grande à Paris, comme si l'on avait gagné une bataille. J'ai reçu 200 billets de félicitation par jour, et souvent de personnes avec lesquelles je n'ai jamais eu de relations. Tout le monde veut voir Mr de Liewen. Au spectacle, aux promenades on se presse autour de lui. Cette nation

framstod såsom dessa rättigheters lysande förkämpe emot de mäktigaste regenter. Hans inre författningar till verkliggörande af den nya tidens idéer: mildrade strafflagar, tortyrens afskaffande, yttrande rätt, religionsfrihet, lossandet af handelns och näringarnes band, i hvilka åtgärder han lemnade de flesta

---

amiable et sensible à tout ce qui est grand et beau croit retrouver dans Votre Majesté ces anciens héros qui aggrandissaient la nature humaine. — Le roi de France pleurait d'attendrissement en lisant la lettre que Votre Majesté avait écrite à Mr de Vergennes le 18 au soir en recommandant ses chères restes au plus ancien allié de sa couronne. Ce prince n'a jamais dans aucune occasion manifesté une joie et une sensibilité pareille, et je ne puis pas rendre la bonté touchante avec laquelle il m'a reçu. Je vois que Votre Majesté trouvera dans les sentimens de son coeur des liens encore plus forts que ceux que les intérêts mutuels des deux nations pourront jamais former. — Mr le duc d'Aiguillon m'embrassa avec les transports de la plus vive joie, me lisait les depêches et toutes les apostilles particulières de Mr de Vergennes, et pleurait d'admiration à chaque trait de bonté et de magnanimité que V. M. avait manifesté à cette occasion d'une manière si touchante et si sublime. — A mon retour à Paris je me rendis chez l'ambassadeur d'Espagne. Sa joie égalait la mienne. Ce digne ministre avait déjà expédié un courrier à sa cour, et il m'assura qu'elle joindrait ses efforts à ceux de la France, pour la defense de la Suède, en cas que ses voisins voulussent l'inquiéter.» — I öfrigt bekräftar denna brefvexling de af Bark m. fl. meddelta upplysningar om de öfriga makternas ställning till Sverige under ifrågavarande

styrelser bakom sig, fullbordade hans rykte och hans lof bland främmande folk. Oaktadt KATARINAS skämt öfver *le roi comédien*, — hvilket infall flitigt spriddes och prisades af den tidens svenska Ryssar, som äfven gåfvo sig hedersbenämningen »patrioter», — låter det tänka sig, att ej mindre den utmärkta regentinnan, än FREDRIK och JOSEF II, hvilka voro GUSTAF lika gramse, igenkände i honom en farlig medtäflare om ett odödligt namn. Han lofprisades redan, likasom de, af den tidens utdelare utaf ryktbarhet och ära: VOLTAIRE, D'ALEMBERT, MARMONTEL, LA HARPE och andra. KATARINA slu-

---

tid; det preussiska hofvets försåt, det österrikiskas vankelmod, o. s. v. Om konungen i Preussen skrifver CREUTZ: «Le duc d'Aiguillon se plaint amèrement de la mauvaise foi de ce prince, — il est presque impossible de compter sur son amitié et sur ses engagemens, — ce prince dont la politique est si cachée« etc. I anledning af denne monarks förslag att återgå till 1720 års författning, skrifver CREUTZ till SCHEFFER: «Au nom de Dieu, monseigneur, conseillez au roi la plus grande fermeté. S'il flechit un instant, sa réputation, sa gloire et le bonheur de la Suède sont éclipsés pour jamais. — Il faut que le roi se conserve l'admiration générale en soutenant avec constance et une fermeté inébranlable son ouvrage». — I ett annat bref till SCHEFFER talar CREUTZ äfven om «den innerliga glädje som hvarje troget hjerta för konung och fädernesland bör röna, då vår store konung befriat sitt folk och utrotat den oreda och de missbruk, som kastat en skugga på svenska nationen i hela Europas ögon».

tade med att sjelf — ehuru först efter hans död — erkänna, att han upplyft sitt rike till »en plats bland makterna af första ordningen» *). Svårare att förklara är, huru hans inhemska motståndare, efter 1772 års statshvälfning och den kamp GUSTAF bestått för dess upprätthållande, trodde sig kunna öfvervinna den, som de statsklokaste hufvuden i Europa icke öfverlistat, eller kufva en vilja, som en förening af stormakter ej förmått böja **). Föreställde de sig möjligtvis, att inre söndring och främmande penningar skulle verka säkrare, ehuru långsammare? Tjugu års användande deraf emot honom visade sig lika fruktlöst. En mäktigare bundsförvandt tillkom: franska revolutionen, hvars emot all konungamakt fiendtliga idéer bemäktigade sig det uppväxande slägtet. GUSTAF bragtes i den hårda nödvändighet att till fäderneslandets räddning sjelf bära hand på den författning, som han lyckats försvara emot utländskt våld och skattat som sitt skönaste verk, den säkraste vården af sin ära. För-

*) Se hennes bref till hertigen-regenten den 29 maj 1792.

**) I en liten karakteristik öfver GUSTAF III yttrar GJÖRWELL: «Adolf Fredriks *största* bedrift (då han af kärlek till sitt folk ville nedlägga kronan) var Gustafs *första*. Han icke blott ingaf tanken och uppsatte anförandet till rådsprotokollet; men det är ingen tvifvel, att, när de bestörte rådsherrarne omgåfvo konungen för att besvärja honom att frångå

synen hade hos honom nedlagt sällsynta anlag till en stor och ädel konung. Hans första statshvälfning, hans sexton fredsår vittna derom. Ännu vid 1786 års riksdag, omhvärfd af de återväckta partianläggningar, som tillintetgjorde alla hans förslag till fäderneslandets bästa, se vi honom lugn, försonlig, faderlig, varnande. Det var först 1789, då Sveriges sjelfständighet hotades lika af yttre och inre faror, som han mötte list och våld med samma vapen. Hvad hans fiender kallat hos honom natur, var nödvärn, sjelfförsvar, för riket så väl som för honom personligen, och hvilket i yttersta stunden tillgreps. När man bedömmer GUSTAF såsom konung och menniska, bör man ej förbise, under hvilka tidsomständigheter han var satt att verka, och hvilka motståndare han ägde att bekämpa, ifrån sin store morbroder till och med PECHLIN. Använde han någon gång äfven dessas vapen, så var det för ädlare ändamål. Vill man således vara

---

sitt beslut, hade denne gifvit vika, om icke sonen fört honom ur rådsalen och ögonblickligen sjelf begifvit sig till kollegierna, att tillkännagifva konungens afsigt, hvarpå dessa skyndade upp, anförda af sina presidenter, för att tillkännagifva alla embetsstyrelsers overksamhet. Obegripligt att ett sådant drag af statsmannaklokhet, förutseende och mod hos den unge thronföljaren ej öppnade rådets och partiernas ögon». (GJÖRWELLS *brefvexling* på kongl. biblioteket, XV delen.)

rättvis, så lärer man medge, att GUSTAF alltid och allestädes, ehvad han begagnade ljusets eller mörkrets pilar, hade för sina ögon omsorgerna för det höga föremål han tagit till sitt valspråk: *Fäderneslandet.*

GUSTAFS statskonst var af begynnelsen fredlig, och detta både af böjelse, bildning och klokhet. Hans kärlek till vitterheten och konsterna ägde under fredens lugn sitt mest ostörda verkningsfält. Encyklopedisternas läror, i hvilka han var uppfostrad, förkunnade upplysning, frihet, fredens idrotter och dygder. Det första hederstecken han stiftade, med odlarens gyllne vase, egnades dem, och sexton år förflöto innan han, vid den första seger hans broder vann öfver rikets fiender, inrättade sitt äretecken för krigiska bedrifter. Fäderneslandets ställning kräfde lugn, till inre utveckling och det nya statsskickets stadgande. Den berömde statsman, som partistriderna aflägsnat från de allmänna ärendena före GUSTAFS thronbestigning, och som han återkallade för att ställas främst bland rådgifvare, var vän af en fredlig statskonst. Då GUSTAF alltid målar sig bäst sjelf, införa vi här, såsom ett slags program af hans första styrelse-åsigter, det handbref, hvarigenom han uppmanar den gamle HÖPKEN att återinträda i rådkammaren. Konungen uttrycker sin önskan i följande ordalag:

»Jag återkallar eder att vara den förste i mitt råd, för att blifva min rådgifvare och ledsagare. Om jag kände i mitt rike en man mera skicklig och dygdig, skulle jag hafva låtit er njuta edert lugn; men då himmelen gifver oss upplysta män, har han bestämt dem att uppoffra sig för det allmännas väl. Jag har gjort min skyldighet; gör nu eder. Jag har förklarat inför mitt folk och hela Europa, att jag icke vill gifva annan glans åt min thron, än den dygden lofvar. Om ni vägrar efterkomma min och mitt folks önskan, gör jag eder derför ansvarig hos nationen och efterverlden».

Ehuru mycket man må älska friheten och lugnet, gifves på en sådan framställning intet *nej*. HÖPKEN efterkom sin konungs uppfordran. Han hade, då han sex år förut afgick ur rådet, i en påbörjad lefvernesbeskrifning skildrat rikets ställning sålunda: »Konung utan myndighet, frihet utan säkerhet, kyrka utan religion, adel utan adeliga seder, prester utan moral, borgare utan förmögenhet, bönder herrar. Mina samtida måste bekänna detta vara sanning. Jag önskar att mina efterkommande måtte anse denna beskrifning endast som en satir». — Vid hans återkomst till rådsbordet var taflan åtminstone i så måtto förändrad, att han fann en konung med myndighet och friheten förenad med säkerhet. Och när han, sju år

derefter, för sista gången lemnade rådkammaren, hade han den glädjen att se Sverige aktadt bland främmande makter, det inre tillståndet under en blomstring som sällan om någonsin öfverträffats, och ett allmänt erkännande af belåtenhet och lycka.

En trovärdig samtida ur medelståndet beskrifver på följande sätt konungens lefnad, tvenne år senare: »Hans Maj:t fylde i går sitt tjuguåttonde år, och äger Gudi lof en oförliknelig helsa, oaktadt all Hans Maj:ts arbetsamhet och föga skonsmål af sin höga person i köld och fatiguer. — Konungen är outtröttlig i affärerna, och utom konungen i Preussen gifves ingen regent i Europa som mera känner och med närmare handläggning vårdar regeringen. En dag talar för dem alla, ty herren njuter knappt någon hvila. Förliden tisdag gaf konungen först lever — couren var talrik, och H. M. talte med många, — sedan konselj till middagen, straxt efter middagen audiens för supplikanter, som räckte länge, och när den var slut, kl. emot 6, voro uppkallade kommitterade herrar riksens råd öfver statsverket, jemte kammar-kollegium och stats-kontoret, hvilka afgifva upplysning uti ärenden rörande rikets finanser. — Grefve v. Höpken rådföres snart sagdt vid alla ärenden och sitter i de flesta konseljens departementer. Alla anse det för en stor lycka, att denne herre återkommit till rådslagen. — Alla

onsdagsaftnar har konungen ett slags konversationsutskott, som består af några få personer, bland hvilka grefve v. Höpken är den förste, och der, som mig blifvit berättadt från säker hand (nemligen af grefve v. Höpken sjelf), man blott raisonnerar om hvad som länder riket och nationen till heder och gagn; huru det förr varit styrdt i de tider, då folket varit som lyckligast», o. s. v.*)

Denna skildring, liksom andra tillförene anförda, lemnar en annan föreställning om konungens sätt att använda sin tid, och den kännedom han tog af ärendena, än de memoirer, efter hvilka hans bild vanligen tecknas.

Samme trovärdige man beskrifver också huru folket, ännu långt efter 1772 års revolution, uttryckte sin belåtenhet när konungen visade sig. Han kom en afton från Gripsholm. »Helt sent — heter det — passerade Hans Maj:t i måndags hufvudstaden, för att hvila på Ulriksdal, för att sedan besöka enkedrottningen på hennes namnsdag. Vagnen for i skymningen ut emot konungen till Horns tull. Det märkte Södermalmsboerna; de

*) I Hamiltons memoirer förekommer, att »konungen aldrig begärde Höpkens råd, sedan han blifvit inkallad». (Jfr *Biogr. Lexikon,* XIV bandet, sid. 37.) Höpkens egna ord, anförda af en tillförlitlig man, som Gjörwell, synas trovärdigare.

skockade sig på Hornsgatan; en del af husen illuminerades hasteligen, och när den älskade Gustaf kom, var ett hurra för vagnen, som räckte allt till slussen. Det ropande folket stormade då af till Stora Nygatan, men konungen, som utan allt vidare Hosianna, eller i största inkognito, ville resa fram, lät vända åt Skeppsbron och vann dymedelst Norrtull utan allsköns bruit» *).

De ärenden, som angingo främmande makter, sköttes fortfarande på så sätt, att alla hemliga meddelanden från våra sändebud ingingo omedelbart till konungen, och de löpande målen till kanslipresidenten, som föredrog dem, hvarefter rådet erhöll del af de frågor, öfver hvilka konungen ville inhemta dess tanka. Näst grefve Ulrik Scheffer hade ambassadören grefve Creutz konungens närmaste förtroende i dessa ämnen. Den innersta tanken behöll han dock vanligen för sig sjelf, till dess han såg ögonblicket för densammas verkställighet nalkas, då han i afseende på utförandet rådförde sig om enskildheterna med dem, till hvilkas insigter han satte mesta tillit. Desse visste stundom icke meningen med hans frågor förrän långt efteråt, då beslut kommo i dagen, i hvilka de igenkände sina egna tankar, och till hvilkas utförande de med-

*) Gjörwells *brefvexling* på kongl. bibliotheket, IV delen.

verkat utan att ana det. Sannolikt ville han förebygga stridiga afhandlingar om *saken*, som han afgjort inom sig, endast utröna medel rörande vissa delar af verkställigheten. Så skedde, bland annat, vid de stora frågorna 1788 och 1789. I vigtiga fall satte konungen först sina tankar på papperet (det skedde redan med 1772 års revolutionsplan), lät dem hvila, mönstrade dem, öfvervägde *med* och *mot*, till dess han var ense med sig sjelf. Från den fastställda planen afvek han ej. »Den första af mina principer — säger han — är att aldrig ändra marschen af en sak som en gång blifvit resolverad. Det är den enda utväg att göra något stort». Han ansåg att för hvarje handlings utförande gafs ett visst ögonblick, som ej mer återkom och således ej finge försummas, i hvilket fall han tyckes ha erinrat sig kardinal DE RETZ' ord: *Il n'y a rien dans le monde qui n'ait son moment décisif, et le chef d'oeuvre de la bonne conduite est de connaître et de prendre ce moment.* Han var i hög grad förutseende. Nöden gjorde det till en lag under hela hans regering. Han tänkte aldrig: »kommer dag, kommer råd». Han ville vara beredd på allt, och han var det. De enda oss bekanta undantag voro det allmänna motståndet vid 1786 års riksdag och Anjala-förbundet, hvilka händelser öfverraskade, men icke modfälde honom. Deremot finner man bland hans

papper försvarsplaner, som aldrig verkställts, emedan anfallet uteblef, och hvilka ådagalägga, att han med sträng uppmärksamhet följde hvarje anledning till uppkommande faror och gjorde sig färdig att möta dem. Han var misstänksammare mot yttre än inre fiender. Han *ville* tro sitt folk om godt, och att svensk hand ej skulle väpna sig mot honom. Man känner hans ord, när han gick ut till 1772 års revolution: »om jag faller i dag, så säg min broder Karl, att det icke skett för svensk hand», och hans utrop vid mordskottet: »det har ingen Svensk gjort». Han trodde sig hafva förtjent bättre.

Bland icke utförda förslag, som möjligtvis ingen sett förrän långt efter hans död, när de gustavianska papperen öppnades, må anföras följande egenhändiga anteckning, skrifven i oktober 1775, då han befarade ett anfall af Ryssland, och i hvilken plan redan framskymtar hans tretton år senare utförda tanke, att det säkraste försvar är ett djerft anfall. Det lyder:

»Då jag ser Rysslands rustningar, kan jag ej betrakta dem annorlunda än såsom riktade emot mina stater och syftande att utföra de hämndeplaner, som kejsarinnan fattat alltsedan revolutionen, men som kriget mot Turkiet och polska angelägenheterna uppskjutit. Det liknar sig till öppet krig denna höst eller nästa år, och intet ögonblick är

att förlora för att sätta sig till motvärn. — Det är framför allt nödvändigt att snart sluta detta krig och att företaget blir stort och djerft. Det är derföre som min plan är, att falla med all min styrka på Petersburg och tvinga kejsarinnan till fred. — Jag behöfver tre arméer, en mot Ryssland, en observations-corps i Skåne och en annan på norska gränsen. Den första skall jag sjelf anföra, den andra generalen baron SCHEFFER, den tredje hertigen af Östergötland» *).

Att han likväl ännu länge både önskade och behöfde fred, synes af en skrifvelse till kejsarinnan KATARINA (1777), hvari han yttrar, att hans säkraste förhoppning om lugnets bibehållande i Europa hvilar på hennes medverkan. Han försummar ej heller nu tillfället att varna henne för morbror FREDRIK, enär han fortfarande ansåg upplösandet af förbundet emellan Ryssland och Preussen vara den bästa borgen för deras grannars trygghet emot nya inkräktningar. Efter en blick på Frankrikes, Englands och Österrikes dåvarande ställning, som lemnade endast fredliga utsigter, fortfar han:

*) Fältmarskalken SCHEFFER nämndes verkligen vid 1788 års krig till befälhafvare i Skåne, såsom konungen tänkt det tretton år förut. Han var då sjutioårig, men erhöll general TOLL till biträde.

»Sverige, lik en patient, nyss uppstånden från en svår sjukdom, önskar blott lugnet. Dess konung, af princip och böjelse, sätter sin ära i att upprätthålla freden. — Han kan ej göra krig utan ständernas samtycke, och att han i detta afseende bundit händerna på sig sjelf och sina efterträdare, bör vara en borgen för uppriktigheten af hans tänkesätt. En enda furste fäster det fredliga Europas oroliga uppmärksamhet. Hans snille, hans segrar hafva uppfyllt verlden med beundran; vidsträckta förstoringsplaner sysselsätta honom oupphörligt; en monarki att skapa kommer honom att midt under freden underhålla en talrikare här, än den största som Ludvig XIV uppsatte i krigstider: Mecklenburg, svenska Pommern, Danzig, kanhända Kurland, äro ännu föremål för hans afsigter. — Det är eder värdigt att blifva Europas fredsstifterska, och jag skall skatta mig lycklig att såsom eder beundrare, vän och slägting med eder bidraga till ett för menskligheten så välgörande ändamål».

För att befästa de vänskapliga förhållandena emellan Ryssland och Sverige, begaf sig konungen sjelf till Petersburg. Han antecknar derom, i en dagbok: »Då jag funnit omständigheterna gynnande att utföra den afsigt jag länge hyst, att sjelf tala vid kejsarinnan, för att söka utplåna den bitterhet

som den märkvärdiga dagen den 19 augusti 1772 lemnat i hennes sinne, tog jag på Ulriksdal, den 10 april, mitt beslut att detta år göra resan till Petersburg. Men det var nödigt att hålla detta hemligt ända till ögonblicket af verkställigheten. Jag skref med general-amiral Trolle, som skulle resa till Finland, att låta utrusta en Turoma *) i Sveaborg, under förevändning att exercera officerare, och att sjelf dermed infinna sig i Stockholm, så att jag kunde resa den 9 eller 10 juni. Min afsigt var att betjena mig af detta fartyg till Sveaborg, och derifrån till Petersburg af en galèr, som skulle utrustas i Stockholm. Jag gaf order till min ambassadör i Paris angående presenterna och bestämde en summa af 20,000 rdr för resan. Jag lät skrifva till baron v. Nolcken, min envoyé extraordinaire i Petersburg, att tillkännagifva min ankomst och låta mig veta, om tiden var kejsarinnan behaglig. Med grefve Panin skulle han reglera allt som anginge saluten: en mycket grannlaga sak, hvarför jag ville behålla ett fullkomligt *incognito* och ej hafva någon salut**). Min ambassadör skulle i hemlighet göra förtroende af min resa åt

*) Bestyckadt skärgårdsfartyg, som erhållit detta finska namn.

**) Det synes af orden att saluten var en mycket grannlaga sak, som hade Gustaf befarat, att fullkomlig hedersbetygelse icke skulle skett konungen i Sverige, hvarför han ville emottagas endast som grefve af Gottland.

franska ministèren. Svar anlände den 29 maj (från Petersburg). Följande dag meddelade jag rådet mitt beslut, med tillkännagifvande att jag lemnade befälet i Stockholm åt min bror, under min frånvaro. Jag nämnde riksråden grefve Ulrik Scheffer och Mauritz Posse att, jemte uppvaktningen för min person, utgöra mitt sällskap. — Lördagen den 7 juni embarkerade jag framför slottet, i närvaro af hofvet, ett stort antal af adeln och en ofantlig folkmängd, under kanonernas lossande och hela folkets rop. Drottningen, min bror och min svägerska *) följde mig till Blockhus-udden. — Måndagen den 16 juni, kl. 2 på morgonen, kommo Kronstadt och Oranienbaum i sigte. En rysk officer kom att fråga, om grefven af Gottland vore om bord på jakten eller på galèren. Jag svarade honom sjelf, att han var på jakten. Han medförde ett bref från kejsarinnan. Kl. ¾ 5 kastade vi ankar för Kronstadt. Det var en präktig morgon. Landstigningen skedde vid Oranienbaum, som är 40 verst eller 4 svenska mil från Petersburg. Vi reste denna väg på tre timmar, utan att byta om hästar. Ryssarne äro de bästa kuskar i verlden. Kl. ¾ 10 steg jag af vid Nolckens hotel, och öfverraskade genast grefve Panin med ett besök. Ryska officerarne sågo med undran min blå uniform *à la*

*) Hertig Karl och hans gemål.

Charles XII och den hvita näsduken kring venstra armen, då jag, okänd, gick *efter* Nolcken genom flera rum, tills vi inträdde i Panins kabinett, der han höll på att kläda sig och uppdraga sina underkläder. Han helsade på Nolcken och sade: ah, min baron, välkommen! hvad har ni för nytt? — I detta ögonblick fick han se mig. Jag steg fram, och märkte på hans ögon hans förvåning, hvilken ökades då Nolcken presenterade grefven af Gottland. Jag kan ej beskrifva hans bryderi. Han ville taga af sin nattmössa, men vågade ej släppa sina underplagg, som han höll upp med ena handen, under det han gjorde mig sin kompliment med den andra, sägande till Nolcken: ack, min baron, hvilket spratt ni spelt mig! Nolcken svarade: jag undrar ej på eders excellences bestörtning, men det finns främmande som man ej vågar neka någonting. Jag sade, att min otålighet att se kejsarinnan vore ganska stor; att, då jag för tjugu år tillbaka hade det nöjet att känna honom, jag kunde anse honom såsom en gammal bekant, ehuru jag vore mycket förändrad sedan den tiden då jag såg honom *). Grefve Panin komplimenterade och ursäktade sig på sitt

*) Geijer (*Gust. papperen*, 2: 107) skrifver *henne* (kejsarinnan). Men Gustaf hade, före ifrågavarande besök, aldrig sett Katarina. Vid jemförelse med urskriften finnes, att *lui* tydligen hänsyftar på Panin, hvilken konungen känt såsom ryskt sändebud i Stockholm.

sätt och i sitt vanliga språk, som är fullt af repetitioner». — Man ser, att GUSTAF äfven här följde sin vanliga böjelse för öfverraskningar, som tyckes hängt tillsammans med hans dramatiska föreställningssätt, hvilket ofta framskymtar i hans anordningar. Han öfverraskade på samma sätt påfven, kejsar JOSEF, hertigen af Toskana, hertigen af Braunschweig m. fl.

Dagboken, tidigt afbruten, förmäler intet om hans förtroliga samtal med kejsarinnan, hvilkas innehåll han endast meddelte SCHEFFER. Efter återkomsten skref konungen till CREUTZ: »Min resa har lyckats öfver min väntan, och jag upphemtar redan frukten deraf. Det gamla mösspartiet är krossadt, och med aristokraternas kabaler är det slut, sedan allt hopp är dem betaget att kunna oroa min regering genom upptändande af kejsarinnans hat. Vänskap har följt på fördomen, och herr von Simolin (ryska sändebudet) har fått de mest positiva ordres att helt och hållet ändra uppförande». I sitt svar yttrar CREUTZ: »Vergennes underrättar mig, att ryska kejsarinnan efter Eders Maj:ts afresa haft yttranden, som ej tala för uppriktigheten af den vänskap hon visat Eders Maj:t, ibland annat, att hon icke trodde på varaktigheten af den Eders Maj:t betygat henne». Tvifvelsutan kände KATARINA alltför nära betydelsen af politisk vänskap, för att

uteslutande bygga derpå. Hon behöfde endast rådfråga sina egna känslor, för att dömma till sin grannes. Hon glömde, under sina förtroliga samtal med GUSTAF, i hemlighet lika litet Finland, som hennes efterträdare någonsin förgätit det. Anjalaförbundet, förberedt under åratal, var ett bevis derpå. Ett annat var valet till sändebud i Stockholm af just samme SIMOLIN, hvilken redan, såsom legations-sekreterare under PANIN, arbetat på Finlands sjelfständighet, hvilken plan kostade häradshöfding WICKMAN hufvudet för hans deltagande i stämplingarne, år 1751 *). Om hon, med sådana anslag i sinnet, sade sig icke kunna lita på varaktigheten af GUSTAFS vänskap, så hade hon tvifvelsutan rätt. Hur skulle den, äfven om den varit oegennyttigare än händelsen nu var, kunnat fortfara, när det som nu förbereddes, eller åtminstone påtänktes, snart skulle träda i dagen? GUSTAF blef

*) SIMOLIN nämndes senare till sändebud efter grefve OSTERMAN, oaktadt svenska hofvets motvilja. Antingen torde han ej, såsom GUSTAF förmente, »erhållit de mest positiva ordres att ändra sitt uppförande» (som man vet, kunna de officiella befallningarne »tempereras» af enskilda), eller hade han ej rätt efterkommit dem; ty han återkallades 1778, eller året efter GUSTAFS möte med kejsarinnan. Om samme man se vidare *Gustavianska papperen*, 2 del. sid. 110, och baron EHRENSVÄRDS *anteckningar*. GJÖRWELL ansåg SIMOLIN såsom den minister, hvilken bäst kände Sverige och derför var den farligaste. (GJÖRWELLS *brefvexling*.)

i sjelfva verket oftare vilseledd af förhastad tillit, än KATARINA, och än man af hans skarpsinne, hans ovanliga verlds- och mennisko-kännedom bort vänta. Stundom lät han, utan att sjelf märka det, undfalla sig ord som röjde hans innersta känsla. Det var ett arf från modren. Under enskilda samspråk, som han älskade, bortlade han gerna statsmannen och konungen; hvaraf han mer än en gång rönte obehagliga följder, utan att derigenom rättas. »Konungen kan aldrig tiga med sina tankar», sade ROSENSTEIN till NORDIN, varnande denne, då nykomling, till försigtigt bruk af konungens meddelanden. Dessa ofrivilliga utgjutelser voro ett arf efter modren, hvars oförbehållsamhet, 1756, kostade BRAHES och fleras lif. Blef deremot GUSTAFS misstroende en gång väckt, så var det svårt att bedraga honom, men hans lifliga inbillningskraft förledde honom stundom att anse hägringar för verklighet, önskningar för sanning, och detta möte med kejsarinnan, liksom det senare i Fredrikshamn, var bland bevisen derpå. Ett annat skäl till de missräkningar af honom, hvaröfver man med skäl förundrat sig, var att han trodde andra lika snabbt och klart böra inse sina sanna fördelar, som han uppfattade dem. Hans misstag i vissa underhandlingar med Turkiet och Danmark, — man kunde tillägga Preussen, under FREDRIK den stores efter-

trädare, och i visst fall Österrike under JOSEF, — ägde troligtvis ingen annan grund; hvarom mera framdeles. Ser man deremot, huru Europas allmänna angelägenheter utvecklat sig, intill våra dagar, så måste man förvånas öfver hans politiska blick. Det blir ofta tillfälle att anmärka det.

Cathérine II, qui est bien la première, säger VOLTAIRE, ägde i högsta grad förmågan att tjusa hvem helst som trädde inom hennes trollkrets *).

*) RULHIÈRE — hvilken följt BRETEUIL på ambassaden till Petersburg, samt utgifvit *Anecdotes sur la révolution de Russie 1762*, och *Histoire de l'anarchie de Pologne et du démembrement de cette république* (af hvilket verk NAPOLEON I, när han hade afsigter emot Ryssland och på det polska riket, lät ombesörja en ny upplaga) — lemnar följande bild af KATARINA: »Sa taille est agréable et noble; sa démarche fière; sa personne et son maintien remplis de grâces. Son air est d'une souveraine. Tous ses traits annoncent un grand caractère. Son col est élevé et sa tête fort détachée. L'union de ces deux parties est, surtout dans le profil, d'une beauté remarquable, et dans les mouvements de sa tête elle a quelque soin de développer cette beauté. Elle a le front large et ouvert, le nez presque aquilin; sa bouche est fraîche et embellie par les dents; son menton un peu grand et se doublant un peu sans qu'elle soit grasse. Ses cheveux sont châtains de la plus grande beauté; ses yeux bruns et très beaux; les reflets de la lumière y font paraître des nuances bleues, et son teint a le plus grand éclat. La fierté est le vrai caractère de sa physionomie. L'agrément et la bonté, qui y sont aussi, ne paraissent à des yeux pénétrants que l'effet d'un extrême désir de plaire, et ces expressions séduisantes laissent trop apercevoir le

Egentligen tillhör denna bländningsgåfva, denna herrskaremakt öfver andra, alla stora andar, vare sig regenter eller folkledare. JOHANNES v. MÜLLER tecknar den hos FREDRIK II; man vet, att den varit oemotståndlig hos NAPOLEON; de som nalkats KARL JOHAN hafva ägt samma erfarenhet, och att den verkat hänförande hos dem, som ägt hvarken maktens eller personlighetens yttre glans, visar, bland andra, MIRABEAU, oaktadt hans motbjudande yta. Men den personliga älskvärdheten hade under det förra århundradet en helt annan betydelse än i vår tid. Den var då, om icke allt, åtminstone det första man fordrade på samhällets höjder, och saknaden deraf bidrog ej litet till LUDVIG XVI:s öde. Att KATARINA och GUSTAF ömsesidigt använde hvad snillet och behagen äga hänförande, för att öfverbjuda hvarann i förmågan att intaga, är berättadt af deras omgifning, och kunde ej vara annorlunda. KATARINA gjorde ett djupt intryck hos sin höge gäst. Han icke blott talte med beundran om henne,

---

dessein même de séduire». — RULHIÈRE hade en så öfvad iakttagelseförmåga och ett så skärpt omdöme öfver personer, att han, såsom DIDEROT berättar, i ett sällskap blott behöfde se en främmande person och höra honom tala, för att gissa hans karakter, samhällsställning och lefnadsförhållanden, hvarpå DIDEROT anför prof, i ett bref till NAIGEON, der tal är om HORATII märkvärdiga satir (den första i andra boken).

efter sin hemkomst, men långt efteråt frambröt denna känsla liksom ofrivilligt i förtroliga, enskilda meddelanden, och vid jemförelsen emellan de krönta hufvuden han sett, räknade han henne alltid främst, i den sällsynta föreningen af herrskarevärdighet och behag, en sammansmältning som han gjort till sin egen högsta uppgift, under hela sin bana. Under den italienska resan, sju år efter mötet i Petersburg, omtalar han, i ett bref från Rom till generalamiral TROLLE, »den kärlek och milda enthusiasm som kejsarinnans i Ryssland älskvärdhet och sätt att vara åstadkomma», i motsats till kejsar JOSEFS uppträdande, som han påstår väcka mer »undran och skräck» än tillgifvenhet. Jemförande KATARINA med den intagande drottning KAROLINA af Neapel (MARIE ANTOINETTES syster), säger han om den italienska herrskarinnan: »Det är sannt, det är icke kejsarinnans politesse och belefvenhet, som på en gång smickrar och hänför er; men det är en godhet, en hjertlighet, som gör nöje, som ej ingifver vördnad, men som vinner vänskap».

Att GUSTAFS eröfring icke var kejsarinnan likgiltig, kan man dömma af de förtroliga meddelanden från hennes sida, som fortforo efter besöket, beträffande, bland annat, bästa sättet att uppamma den då väntade svenske thronföljaren, för hvilken hon föreslår samma uppfostring som iakttagits med

hennes sonson ALEXANDER, — »Nordens Telemach», hvars födelse besjöngs af KLOPSTOCK, i »humanitetens» namn. Kejsarinnan berättar, att *Monsieur Alexandre*, såsom hon kallar honom, aldrig varit annorlunda lindad än en medföljande docka visar; att han icke haft någon annan vagga än den korg, i hvilken dockan låg (och hvilken således äfven sändes); att han nu sof på lädermadrass, med ett tunnt engelskt täcke; icke bar strumpor, tvättades med kallt vatten alla dagar, vistades tunnklädd uti fria luften, derigenom ej visste af förkylningar, utan var stark, frisk och munter. »Han är nu nära nio månader», skrifver hon; hvaraf synes att uppsatsen, odaterad, varit skrifven i september 1778, eller omkring tvenne månader innan det barn sett dagen, för hvars uppamning de deri gifna råd voro bestämda. En nära anförvandt kan näppeligen visa en ömmare omtanka för deras barn, som äro henne kärast. GUSTAF använde dessa föreskrifter att ganska tidigt, och måhända till öfverdrift, söka härda sin son, hvilket flere svenske läkare ansågo för denne snarare skadligt än ändamålsenligt. Man har i allmänhet angifvit lifmedikus DAHLBERG såsom upphofsman till detta härdningssätt; men det är sannolikare, att konungen dervid följt det höga efterdöme som så välvilligt erbjöds och syntes för den ryske thronföljaren medfört så lyckliga följder. Det stadnade

ej dervid. När KATARINAS sonsöner, ALEXANDER och KONSTANTIN, vuxit upp, brefvexlade de med den nästan jemnårige GUSTAF ADOLF och sände honom små leksaker, hvilka besvarades med likartade gengåfvor. Under den italienska resan ber GUSTAF att få del af dessa sändningar, och yttrar i ett bref till CREUTZ (från Pisa den 17 november 1783) sin önskan att erhålla en afritning af de dockor som de små storfurstarne skickat till hans son. KATARINAS förtroliga förhållanden och hennes välvilja för grannen synas således, åtminstone i det yttre, under dessa år oförändrade. Äfven följande året, eller 1784, tackar GUSTAF kejsarinnan för den broderlighet som hon tillåter äga rum emellan sina sonsöner och hans son, hvilket han anser hafva bidragit till utvecklingen af den senares goda anlag; hvartill hon svarar: «det är med nöje jag förnimmer de dagliga framsteg som kronprinsen gör, och att mina sonsöner ha bidragit dertill». Hos läsaren vakna olika känslor, när han från ALEXANDERS och GUSTAF ADOLFS idylliska barndomslekar vänder tanken på den förres förhållande till den senare under åren 1808—1809. — Det var först sedan KATARINA afslutat de polska angelägenheterna, vunnit Krim samt fred med Turkarne, och kunde vända sin makt odelad emot sin Östersjögranne, som hon sjelf lyfte

bindeln från hans ögon, medelst ett bref, hvarom mera innan kort.

Gustafs besök hos sin mäktiga nabo afsåg, såsom nyss antyddes, ej ensamt en gynsam vändning för hans yttre förhållanden, men jemväl för de inre. Han behöfde, för att hålla det ännu qvarlefvande mössspartiet *) i overksamhet, bibringa allmänheten den föreställning, att de vänligaste tänkesätt förbundo honom och kejsarinnan. Blott derigenom kunde det nya statsskicket stadgas, freden bibehållas för rikets inre förkofran, för den så nödvändiga myntbestämningsfrågans afgörande (hvarpå ständerna fruktlöst arbetat under tretio år), handel och näringar åter uppblomstra, och försvarsverket iståndsättas; ty under allt godt förstånd med sina grannar lemnade han detta aldrig ur sigte, väl bekant med sanningen af det gamla ordspråket: *si vis pacem, para bellum.* Slutligen var kejsarinnans vänskap af vigt för hans husliga förhållanden och — eget nog — på sitt sätt för thronföljden. Vi hafva sett, »huru händelserna på Fredrikshof kunde expliceras i Potsdam» **). Enär det rykte, som var egnadt att förgifta Gustafs lugn och hans sons framtid, utgått från denna källa, var det nödigt

*) Det ryska.

**) Schröderheims *anteckningar*, sid. 34. Jfr ofvan, sid. 78.

att motväga verkningarne deraf genom det inflytande som en vederläggning af hög betydelse, offentligen uttald och upprepad, måste åstadkomma. Detta botemedel emot det allmänna omdömets vilseledande i en så ömtålig fråga låg onekligen i den ryska kejsarinnans obetingade erkännande af thronföljarens äkthet, som hans egna anhöriga ifrågasatt, och i hennes ända till de minsta enskildheter sträckta deltagande för thronarfvingens första vård, äfvensom i hennes önskan att hennes barnbarn skulle träda i nära förhållande till den från vaggan så grymt förfördelade. I detta handlingssätt låg tvifvelsutan något högsinnadt och stort, som till god del grundade den beundran och uppriktiga tillgifvenhet Gustaf länge egnade henne. Hans husliga förhållanden voro — alltifrån den stund, då han af råd och ständer tvangs till en förmälning som var honom och hans föräldrar lika mycket motbjudande, och intill den, då hatet sökte befläcka thronföljden, — så störda af familje-ränkor och parti-anläggningar, att slägtsämjans bibehållande i ett åtminstone för det yttre värdigt skick stundom vållade honom mer oro och bekymmer än de politiska stormarne, och påminna om hans ord till sin forne guvernör, K. F. Scheffer, efter det de yttre molnen 1772 skingrats: »de som förmörka det inre af Stockholms slott äro af en natur att *ständigt* förorsaka oro».

Gustafs hela inre ställning, året efter hans besök i Petersburg, målar sig i ett förtroligt bref till Creutz, skrifvet på sjette årsdagen af hans statshvälfning, eller den 19 augusti 1778, och hvarur följande må meddelas:

»Min resa till Ryssland har här i landet utsläckt allt det hopp om understöd derifrån, som det gamla partiet ännu hyste. Alla styrelsens fjedrar hafva småningom blifvit stålsatta. Finanserna begynna att ordna sig, ehuru statskontorets brist på penningar ännu fortfar att göra bekymmer. Således, den största tjenst ni kan göra mig är att bringa upp subsidiesumman så högt som möjligt. — Jag har denna sommar genomrest en stor del af Sverige. Jag har under resan sett en stor del af mina regementen. Armén är komplett. Den finska är det i allo, och kan marschera vid första ordres. I Sverige fattas tält för några regementen. Den finska skärgårdsflottan är färdig. Den stora flottan är, ifrån sex örlogsskepp från 64 till 74 kanoner, ökad till femton. Galererna äro i godt skick. Kristianstad är sedan tvenne år i försvarsstånd. Svarthelm är nära färdigt, och hvad Sveaborg angår, så kan det försvara sig. Liljencrantz' operation med realisationen har fullkomligt lyckats. Det enda fel jag begått, eller rättare som man kommit mig att begå, är affären med bränvinet, men den

skall ock hjelpas med tålamod, med blandning af mildhet och stränghet, i synnerhet med ihärdighet*). Lugnet i landet är ganska ostördt. Lydnaden och förtroendet till min regering äro fullkomliga. Det nit, hvarmed man ikläder sig den nya drägten, visar det. Hufvudstaden ensam, denna samlingsplats för alla den sista styrelsens elaka vätskor, fronderar än. Likväl måste jag göra Stockholmsboerna den rättvisa, att deras fronderi sitter mera i hufvudet än i hjertat. Ingenting bevisar bättre nationens tillgifvenhet, än intrycket af den olyckliga historia, som kastat oro och söndring inom det inre af den kungliga familjen. En sådan sak skulle helt och hållet ha kunnat återtända all redan utsläckt tvedrägtslåga. Men den har blott väckt en allmän harm emot henne, som dertill varit upphofvet, och glädjen har varit allmän då man genom de allmänna förbönerna förnummit, att drottningens hafvande tillstånd var säkert. Detta bevisar, att om man ock här älskar faktionernas tumult, fruktar man dock det borgerliga kriget **). Emellertid, om jag

*) Konungen syftar på frågan om kronobrännerierna, hvarom upplysningar förekomma i den öfversigt af bränvinslagstiftningens historia, som läses i andra afdelningen af närvarande skildring. (Se *Sv. Akademiens Handl.* XXXIV delen, sid. 74—111.)

**) Vid dessa ord tillägger GEIJER följande anmärkning: «Ett sådant yttrande kan svårligen ha afseende på något annat

såsom konung är lycklig, är jag långt ifrån att vara det såsom menniska, och allt detta olyckliga trassel har gjort mig mycken sorg. För öfrigt ha alla min mors bemödanden endast tjenat att göra hennes egen belägenhet obehagligare. Hon har stött sig med tvenne sina söner och med sin ena sonhustru, under det den andra (KARLS gemål) undviker henne så mycket hon kan. Hon har ingen medhållare mer än sin yngre son, som derigenom förlorat äfven det ringa anseende han ägde. Hennes dotter, som alltid lefver med henne, och ej har annan vilja än hennes, kan ej räknas. Alla äro brydda för henne, alla undvika henne. — Men jag lemnar er sjelf att dömma, om detta kan vara en tröst för mitt hjerta. Jag vill ej längre dröja vid ett så obehagligt ämne» *).

än en hos enkedrottningen förmodad plan att disponera om thronföljden». (*Gust. papperen*, 2 delen, sid. 131.) — Ägde detta grund, så var det otvifvelaktigt till förmån för hertig FREDRIK; men förutsättningen synes föga sannolik. Snarare syftar konungen på parti-oroligheter.

*) GJÖRWELL skrifver vid samma tid till rikshistoriografen SCHÖNBERG: «Fredrikshofs-stormen tycks ha lagt sig, men jag vet med säkerhet, att kallsinnigheten på *denna* sidan är lika stor. *Enkefrun utom staketet* är en ny fras, som en historiograf kan lägga på minnet. *Frun i huset* (drottningen) deremot är en *déesse* vorden. Hertig Karl har åter, i denna anläggning, visat prof af ojäfaktigaste trohet och kärlek, så emot riket som konungen. — Mycket har jag

I samma bref kastar konungen en blick på Europas allmänna ställning. Han förutsäger redan nu Frankrikes elfva år derefter inträffade olycka till följd af deltagandet i det amerikanska frihetskriget, hvilken inblandning, såsom hvilande på re-

---

hört pratas, men hvad jag hört är dels för mig otroligt, dels oskrifbart. Reflexionerna voro mångahanda, de flesta utföllo emot den, som bragt ogint tal å bane, om hvars första upphof dock bland allmänheten varit tu tal. Stallmästaren skall hafva tagit, som ock billigt var, ganska hett i saken, och för äldre hertigen visar sig förtroendet allt lika från konungens sida. Invecklad är härfvan, och i *vår* tid redes den visserligen ej ut. Gud bevare oss ock derför, att det ske skulle. Den första följden af denna *tillställning* var den offentliga brytningen emellan de begge storfruarne. Den yngre skall hafva bedt som en grace att aldrig mera få se den äldre, hvilket ock lärer vara beviljadt». (GJÖRWELLS *brefvexling* på kongl. biblioteket, VI delen.) — Att det var en politisk tillställning, för hvilken enkedrottningen med sin vanliga häftighet och indiskretion begagnades, vinner sannolikhet deraf, att rykten om saken lära, genom bref från Stockholm, gått i Petersburg innan det angifna förhållandet omtalts här. Måhända kunna af enskilda brefvexlingar i Petersburg och Potsdam framdeles vinnas närmare upplysningar än härvarande källor erbjuda, af hvilka man väl kan inse ryktenas grundlöshet, men icke spåra deras första ursprung. Samma förhållande inträffar med de långt närmare vår tid spridda sägnerna om KARL AUGUSTS förgiftning och anläggningarne för Fersiska mordet, hvaraf de egentlige anstiftarne — eller de, som satt ryktena i omlopp, ingifvit tidningsartiklarne, författat anslagen på husknutarne samt uppviglat och betalt massan — ännu äro okände, åtminstone ej varit bevisligt åtkomlige.

volutionär grund, han ogillar. Han finner Frankrike icke äga någon giltig anledning för sitt uppträdande, hvarken rättvisans och sjelfförsvarets, eller statskonstens; han anser, att *om* ett ingripande här varit oundvikligt, hade det bort ske på annat sätt. Enligt hans åsigt lågo Frankrikes interessen närmare än i Amerika, liksom det ägde säkrare utvägar att höja sig på både Englands och Österrikes bekostnad, än genom att understödja ett uppror i en annan verldsdel; han tror, att genom Hannovers lösgörande från England och bildande till en sjelfständig stat under hertigen af Braunschweig, vunne Frankrike en nyttig bundsförvandt i Tyskland och skilde England från inblandning i strider på fastlandet. Han glömmer ej heller vid delningen en liten fördel åt Sverige. Brefvet är alltför märkligt, att icke ett utdrag här må meddelas:

»Uppförandet hos Frankrikes ministèr (1778) har synts mig lika mycket afvika från rättvisans principer, som från nationens interesse och ifrån de statsmaximer som i så många sekler varit giltiga. Jag kan ej medgifva, att det är rättvisa i att understödja rebeller emot deras konung. Exemplet skall vinna alltför mycken efterföljd i ett tidehvarf, då man söker nedbryta alla myndigheters skrankor, dessa må vara hvilka som helst. — Men jag får väl gifva vika i detta stycke. Jag vet, att rättvi-

san olyckligtvis är den sista som de store statskloke rådfråga, ehuru jag ej vill tillegna mig denna sed. Jag vill ej disputera emot ministrar (de franska), som för ögonblicket äga den kungliga myndigheten sig anförtrodd, men ej personligen i densamma äro interesserade, såsom jag. Men äfven om jag tar saken från den politiska sidan, kan jag ej gilla kriget emot England. Då en *fullmyndig* konung företager ett krig, så fordras endera, först och främst, att han är angripen; eller, för det andra, att han har för ändamål att göra eröfringar; eller, för det tredje, att han personligen söker denna ära som man är van att fästa vid vapenyrket. Men Frankrike är ej angripet; det skall förstöra sin handel, utan att göra eröfringar, och dess furste är olyckligtvis utan upphöjelse i själen. Dock, låt vara att en brytning varit *oundviklig;* hvarför dröja med att göra den? Hvad är orsaken till konungens af Preussen lycka i nästan alla hans företag? Det är kraften af det oföresedda anfall, hvarmed han angriper sin fiende. Frankrike var beslutet till kriget: hvarför ej blockera engelska hamnarne? Ett hastigt anfall skulle der utbredt förskräckelse... Under det engelska angelägenheterna sysselsätta Frankrike, förlorar det tyska rikets alldeles ur sigte. Dess uppförande i detta afseende, ehuru ej mindre tadelvärdt, är likväl lättare för mig att begripa.

Drottningen i Frankrike är kejsarens syster. Maurepas vill ej ännu en gång bli exilerad, och hvad herr de Vergennes' lilla själ angår, så känner jag den sedan sex år tillbaka, nära på bekostnad af mitt lif och min krona *). — Jag har skrifvit ett bref till konungen i Frankrike, hvaraf jag sänder

*) ADLERBETH, som i allmänhet icke öfverskattar GUSTAF III:s politiska bragder, yttrar om VERGENNES' deltagande i 1772 års statshvälfning: «Grefve Vergennes hade genom sin senfärdighet och öfverdrifna njugghet snarare hindrat än befrämjat revolutionen, men visste att deraf tillägga sig största förtjensten och upphöjdes af sina landsmän till skyarne. — Då i juni månad fråga var om revolutionen, tillsporde han grosshandlaren Peil liksom tillfälligtvis under en promenad, om, i händelse något skulle tilldraga sig, han kunde skaffa honom 1000 à 2000 plåtar i sex-örestycken, för att dermed vinna pöbeln. Peil lät honom strax förstå, att med en så ringa summa ingenting kunde försökas. Icke desto mindre var han så litet betänkt på anskaffande af penningar, att den 19 augusti, då revolutionen var begynt, hade han ej dertill en styfver. Peil måste då till nödiga utgifter på sin kredit inom fyra dagar uppnegociera 150,000 rdr till konungens tjenst, utom hvilket biträde, hvarom grefve Vergennes med tårar bedt, ovisst är, huru det begynta verket aflupit. Dagen förut hade gr. Vergennes skrifvit till Versailles, att revolutionen var ogörlig». (*Historiska anteckningar*, sid. 8—9.) — Grosshandlaren PEIL var bolagsman och måg i det rika Grillska huset, som var konungen tillgifvet. Till VERGENNES' urskuldande kunde möjligen andragas, att han under riksdagen redan, ehuru fruktlöst, utgifvit så betydliga summor, att hans tillgångar voro nära uttömda, och han ansåg ytterligare uppoffringar så godt som ändamålslösa.

er en afskrift. Ni ser, att jag söker låta honom inse hela vigten deraf att han ej visar sig likgiltig för tyska riksförfattningens upprätthållande, ehuru jag undviker att uttrycka den väg som han borde följa. Baron Stael skall säga er de vilkor som jag föreskrifvit för öfverlemnandet af detta bref. För öfrigt synes mig sakernas belägenhet gynnande. Frankrike borde förena sig med Preussen emot kejsaren. Kurfursten i Hannover *) vore då tvungen att förklara sig för wienska hofvet. En fransysk armé borde gå öfver Rhen och fråntaga England Hannover och alla dess tyska besittningar; en annan borde öfverfalla de österrikiska Nederländerna (Belgien). Kurfurstendömet borde man försäkra åt arfprinsen af Brunsvik, hvarigenom man på en gång skulle göra denne prins mäktig och för alltid skilja honom ifrån England, som dermed ock vore söndradt ifrån kontinenten. Brunsvikska huset, om det hade Frankrike att tacka för sin storhet, skulle blifva en nyttig bundsförvandt. Bremen och Verden borde återgifvas till Sverige, deras rättmätiga egare. Frankrike finge österrikiska Nederländerna (Belgien); österrikiska huset, sålunda tillbakavisadt inom sina skrankor, skulle tvingas att återställa pfalziska huset, och tyska rikets lagar blifva skyddade».

*) D. v. s. konungen i England.

Det icke minst märkliga i denna djerfva, i få drag utkastade plan, är den skicklighet hvarmed författaren visar, att, i fall den, som nu utan anledning gjort sig till angripare, i dess ställe uppträder som ordningens försvarare, kan samma krig, som nu är orättfärdigt, synas berättigadt. Frankrike behöfde blott, såsom garant af westfaliska freden och till upprätthållande af den tyska riksförfattningen, sluta sig till Preussen emot Österrike, till följd af sistnämnda rikes anfall på Bayern, hvilket genom arf tillhörde hertigen af Pfalz-Zweybrücken. Till vederlag af Österrikarnes inryckande i Bayern, skulle en fransk här besätta de österrikiska Nederländerna (Belgien). Då kurfursten af Hannover (konungen i England) måste, till motvigt af preussiskt-franska förbundet, sluta sig till Österrike, skulle en annan fransk här inrycka i Hannover, Englands tyska besittning, hvarjemte franska flottorna, i stället att mäta sig med de engelska i de westindiska farvattnen, borde blockera Englands hamnar. Enär sålunda kriget grundade sig på de tyska förhållandena, komme det att hufvudsakligen föras till lands, der Frankrike var öfverlägset. Tvifvelsutan var denna utgångspunkt långt bättre beräknad, än att, såsom nu, understödja ett uppror i en främmande verldsdel, der segern inympade i det af svärmiska frihetsläror redan antända Frankrike

de republikanska läror, som störtade thronen och upplöste samhället. Att, i öfrigt, uti det bayerska successionskriget upptäcka en utväg för Sverige till återvinnande af Bremen och Verden och till hämnande af Hannovers, eller Englands, våldskräktning under KARL XII, och detta utan att sjelf behöfva draga svärdet, röjer onekligen en sällsynt politisk kombinationsgåfva. Men visserligen var icke LUDVIG XVI mannen att utföra en dylik plan.

Emellertid begagnade GUSTAF det vidtutseende kriget på ett för Sverige förmånligt sätt, då han med Ryssland och Danmark slöt den beväpnade neutralitet, i hvars skydd svenska handeln räknade ett af sina rikaste skiften, ostindiska kompaniet upplomstrade, förbindelser till varubyten knötos med de nya amerikanska fristaterna, och silfvertillgångarne i banken förökades till en dittills ovanlig höjd, för hvilken riksvinst ständerna, såsom vi erinre oss, vid det påföljande riksmötet uttryckte sin erkänsla med följande ord: »Vi tillskrifve med underdånig tacksamhet Kongl. Maj:ts vishet i dess styrelse, att rikets frakthandel under sistförflutna sjökrig emellan flera europeiska makter blifvit ett hufvudsakligt medel att öka bankens silfverfond till en äfven så oförväntad som förut okänd storlek» *).

*) Såsom underhandlare med de nya fristaterna afsände konungen den bekante fosterlandsvännen friherre SAMUEL GU-

Att bevara Sveriges neutralitet under en strid, som fördes af dess närmaste bundsförvandt Frankrike, med hvars penningar svenska flottan var till stor del nybygd, var en svårlöst uppgift. Å andra sidan hotade en brytning med England, sedan dess kapare uppbringat svenska skepp, och konungen lät (1779) utrusta en flotta af tio linieskepp och sex fregatter, att förskaffa den svenska handelsflaggan tillbörlig säkerhet; för hvilka omsorger borgareståndet särskildt vid riksdagen uttryckte sin förbindelse, tackande konungen för det han »under ett svårt i flera verldsdelar utbrustet krig bibehållit freden för sitt rike och derunder så väl genom verkande biträde af den armerade neutraliteten som ock genom starka konvojer stadfästat svenska flottans anseende och bragt Sveriges handel och sjöfart till en oförmodad höjd».

Man har länge ifrågasatt, hvem förtjensten egentligen tillkom att hafva tillvägabragt den väpnade neutraliteten, genom hvilken en damm sattes för Englands sjelfrådiga herravälde på sjön, och de neutrala nationernas rätt bevarades med en styrka, hvaraf man i senare tider ej alltid visat prof. Åran af detta blad i folkrättens häfder har ömsom tillagts Katarina II, Gustaf III, Bernstorff och

---

staf Hermelin, senare känd såsom utgifvare af Sveriges kartverk och befrämjare af flera fosterländska företag.

Ulrik Scheffer *). Frågan påkallar ett närmare skärskådande.

Gustaf III lät, den 3 november 1778, sitt sändebud i London, friherre v. Nolcken, afgifva protest emot svenska handelsskepps uppbringande af engelska kapare, när fartygen gingo till franska hamnar lastade med jern, bräder, beck, tjära m. m. Han fäste uppmärksamhet derpå, att, i fall råämnen, hvaraf krigsförnödenheter kunde tillverkas, förklarades kontraband, kunde äfven lin, hampa, ull, säd, ja snart sagdt alla naturalster slutligen dit hänföras, till följd hvaraf all handel emellan neutrala och krigförande makter skulle upphöra. Konungens befallning till Nolcken, att »solennissime protestera emot hvad vidsträcktare begrepp, som vill sättas på kontrabandsvaror, än hvad i alla tider varit dermed förstådt», innehöll tillika, att om engelska kabinettet yrkade en annan princip, skulle

*) Geijer säger: «Det säkra är, att första propositionen derom kom från Danmark». (*Gust. papperen*, 2 delen, sid. 229.) Œrsted anser förslaget utgånget från Ryssland, och att Bernstorff var deremot. Oxenstierna, hvilken efter förbundets afslutande förestod kansli-presidents-embetet och ägde noggrann kännedom af de utrikes ärendena under detta tidehvarf, säger bestämdt, att Gustaf III var förslagets upphofsman. Konungen deremot tillskrifver Ulrik Scheffer förtjensten deraf. Fredrik II tillägger Katarina äran af «ce code maritime pour rendre son nom immortel». (*Œuvres de Frédéric le grand*, XXV: 155.)

Nolcken »densamma förkasta, med förklarande, det han ej ens trodde sig kunna sådant hos Kongl. Maj:t föredraga. Det skulle vara Kongl. Maj:t obehagligt att nödgas ingå i några mått, som vore direkte emot England stridande, — men om de svenske handlandes klagomål ej med rättvisa och skyndsamhet afhjelptes, nödgades Kongl. Maj:t skrida till sådana steg, ehuru ogerna och mycket det emot dess vänliga tänkesätt för Hans Stor-Britanniska Majestät kunde vara stridande». Nolcken afgaf, den 4 december samma år, en not af så allvarliga ordalag, att den syntes engelska ministern nära en krigsförklaring.

I afseende på frågan om förbund emellan neutrala makter till handelns beskydd, må anmärkas, att den icke var ny. Sverige och Danmark hade redan år 1691 gifvit första exemplet af beväpnad neutralitet, och 1756 afslutat ett likartadt fördrag. Äfven nu hade Danmark, i oktober 1778, väckt samma fråga, hvarförutan ryske ministern i Köpenhamn, i september samma år, gjort någon framställning i enahanda syftning. Svårigheten af ett sammanstämmande fördrag låg således mindre i hufvudämnet, än i staternas olika ställning till England, hvilken från Rysslands sida var särdeles vänlig, och från Danmarks betingad af stort undseende för både Ryssland och England, blandadt med gam-

malt misstroende och afund till Sverige. Ehuru BERNSTORFF genast upptagit frågan, anser dock en senare dansk statsman af ojäfvadt vitsord, — framlidne justitie-ministern A. S. ŒRSTED, — att han, när verkställigheten på allvar yrkades från svenska sidan, snarare i hemlighet motarbetat förslaget *). Åfven SCHEFFER ansåg, att Danmark ej ägde allvar dermed, och skref till CREUTZ, att han önskade »n'avoir pas été bon prophète, lorsque j'ai cru que cette cour mettait toujours plus d'air que de validité dans sa conduite».

På SCHEFFERS framställning till PANIN, om Rysslands deltagande i förbundet, lät denne svara, att han antog det med nöje och ville sjelf dertill afgifva förslag, hvilket också meddeltes i februari 1779, men gick hufvudsakligen ut derpå, att »hvarje makt skulle förvara sina egna kuster». Uppå sven-

*) ŒRSTED yttrar om den väpnade neutraliteten: «Skiönt det hos os har været antaget med Stolthed, at nævne Andreas Peter Bernstorff som Skaber af detta Værk, hvilket man ikke troede at noksom kunde prise, saa finder jeg det dog utvivlsomt, at det er utgaaet fra Rusland, ja jeg har endog Anledning til at troe, at Bernstorff ikke med ganske let Hierte er gaaet ind paa samme». (*Af mit Livs og min Tids Historie*, III: 98.) Engelske ministern i Petersburg, Mr HARRIS, delade samma åsigt om BERNSTORFF, och Preussens sändebud derstädes, grefve VON GOERTZ, yttrade, att BERNSTORFF var engelskt sinnad och gjorde allt hvad som stod i hans makt, att förhindra Danmarks deltagande i den beväpnade neutraliteten.

ska sändebudets anmärkning, att dermed voro skeppen föga skyddade för uppbringning i aflägsna farvatten, genmälte PANIN (som det vill tyckas, på skämt), att då Ryssland ej hade egna handelsfartyg, fruktade det inga dylika olägenheter. Att Sveriges framställning lemnades utan påföljd, ägde dock mindre sin grund i PANINS motvilja, än i hans minskade inflytande hos kejsarinnan, hvars högsta förtroende nu innehades af POTEMKIN, som understödde Englands fördelar, såsom det sades bevekt af »klingande skäl». Rysslands förre minister i Stockholm, SIMOLIN, nogsamt bekant för sin inblandning i våra partistrider, stod äfven på Englands sida.

Ehuru GUSTAF ej kunde vara tillfredsställd af Rysslands motförslag, lät han för sken skull dervid tills vidare bero. Huru han betraktade sin ställning till de begge förbundsmakterna, och Sveriges politiska förhållanden i allmänhet, synes af en depesch från SCHEFFER till CREUTZ, hvari det heter: »Hvad Kongl. Maj:t vunnit, är att hafva förekommit ryska hofvets vedervilja i anseende till de kraftiga mått Kongl. Maj:t är nödsakad att vidtaga emot Englands utöfvade våldsamheter uppå Sveriges sjöfart, dymedelst att Kongl. Maj:t visat någon complaisance i anseende till den af kejsarinnan föreslagna kusternas protektion. — Danska hof-

vet synes vilja göra sig en stor förtjenst, i det samma hof declinerat Rysslands proposition; men man må ej bedraga sig på denna ådagalagda independance i anseende till ryska hofvets influence derstädes. Dessa hof äro beständigt i det närmaste och mest förtroliga förstånd med hvarandra, och att Danmark äfven så mycket menagerar det engelska, är af hela den förelupna underhandlingen lätt att intaga. Det har förkastat alla de tillbud Kongl. Maj:t gjort, både till sammansättningen af begge rikenas sjörustningar, och till antagande af de principer Kongl. Maj:t velat genom ett formligt reglemente förkunna till försvar af handeln och till repressaliers utöfvande i fall de engelske fortforo med nya våldsamheter mot begge rikenas handel och sjöfart; det vågar ej ens konvojera sina handelsfartyg igenom Kanalen, af fruktan för de engelska eskadrar som sig derstädes uppehålla, och herr grefven kan vara förvissad, att samma hof är i hemligt förstånd med England och Ryssland i allt hvad det sig företager. Kongl. Maj:t deremot är allena, och blottställd för alla sina grannars hat och bitterhet, så framt icke det allra varsammaste uppförande varder iakttaget. Frankrike, såsom Kongl. Maj:ts endaste och pålitlige vän, är sjelf invecklad i ett svårt och ödande krig; af detsamma kan Kongl. Maj:t i närvarande belägenhet ej hafva synnerlig

hjelp att förvänta; deremot har Ryssland nu afslutat alla skiljaktigheter med Porten och det igenom Frankrikes egna bona officia. Freden i tyska riket är återställd, äfven genom Frankrikes bemedling, hvarigenom konungen i Preussen fått fria händer att verkställa hvad planer som helst han emot Kongl. Maj:t uppfatta ville, och Danmark skulle säkerligen ingenting högre önska, än att se Kongl. Maj:t invecklad uti sådana vidlyftigheter, hvarigenom det kunde få öppet hugg att emot Sverige utöfva det agg och den afundsjuka, hvilka genom dess (Danmarks) vanmakt allena och de omständigheter, i hvilka begge de andra makterna (Ryssland och Preussen) sig hittills befunnit, endast varit åsidosatta. — Det står ändå derhän, huru alltsammans aflöper, men att Kongl. Maj:t går *tête lévée* i betingande af dess konvojer, lärer herr grefven af den hosgående amiralitets-kollegii utfärdade kungörelse kunna intaga. Derutinnan utstakas tiderna, då konvojskeppen utlöpa», m. m. Man ser, att SCHEFFER äfven syftar på den ännu uppskjutna, men icke förglömda efterräkningen för 1772 års statshvälfning, som beröfvade Ryssland, Danmark och England deras förra inflytande på Sveriges angelägenheter och betog de tvenne förstnämnda makterna förhoppningen om en blifvande delning, hvari, som man vet, Preussen ej heller skulle sakna

sin anpart. Märkligt är i synnerhet SCHEFFERS yttrande om FREDRIK II, att »konungen i Preussen nu fått fria händer att verkställa hvad planer som helst han emot Kongl. Maj:t uppfatta ville». Den gamle statsmannen misstänkte således, att GUSTAFS morbroder ännu, efter sju års förlopp, icke öfvergifvit tanken på en landvinning, eller »arrondering» af sina stater, hvartill återställandet af 1720 års regeringsform skulle blifva förevändning.

Att England ville gifva sig utseende af att ej synnerligen frukta Sveriges sjörustningar och konvojer, skönjes af lord NORTH'S yttrande: »Qui est-ce donc qui escortera les vaisseaux de guerre suédois?» — BERNSTORFF sade sig hysa samma farhåga för de neutralas krigsskepp. Äfven VERGENNES varnade. »Öfverväg noga — yttrade han till CREUTZ — Sveriges ställning. Konungens beslutsamma uppträdande mot England bör förutsätta, att han är fullkomligt säker från ryska sidan. Han skulle derförutan blottställa sig för de största vådor. Men Potemkin står under engelska ministerns inflytande, och Simolin liksom danske ministern göra med dem gemensam sak». GUSTAF fortfor icke dess mindre att gå *tête lévée* till företagets fullbordan.

En oförmodad tilldragelse gaf ett nytt och lyckligt uppslag. Spanien förklarade England krig,

i hopp att eröfra Gibraltar. Kort derefter uppbringades ett ryskt skepp af spanska kapare. Kejsarinnan lät utrusta en eskader af 15 linieskepp och 6 fregatter, till skydd för sitt rikes handel. Nu begagnade PANIN tillfället, att föreslå kejsarinnan upprättande af en sjölag för neutrala nationers handel i krigstid, hvarigenom hon skulle skörda Europas tacksamhet och inlägga en ny ära. Enligt CREUTZ, skulle äfven VERGENNES, genom konungen af Preussen, medverkat till detta steg. Härpå följde kejsarinnans förklaring af den 25 februari 1780, hvilande hufvudsakligen på de af GUSTAF antagna grunder för konvojering af handelsskepp, förande *munitions navales*. KATARINA inbjöd de neutrala makterna — Sverige, Danmark, Holland och Portugal — att förena sig med henne. Så till vida kan man med rätta säga, att sjelfva förbundet ej tillvägabragtes förr än Ryssland uppträdde med sitt förord; hvilket ej hindrar, att Sverige förut både yrkat dess grundsatsers antagande och ådagalagt dessas utförbarhet, ehuru kejsarinnan, såsom engelska sändebudet i Petersburg, HARRIS, berättat i en depesch, då kallat den beväpnade neutraliteten *une nullité armée*.

Efter den första angenäma öfverraskningen, väckte den hastiga omkastning, som föregått i Rysslands politik, hos konungen, liksom hos SCHEF-

FER, misstankan, att allt skett under hemlig öfverenskommelse med England, och dolde något försåt. POTEMKIN hade, vid eskaderns utrustande, lyckönskat engelska sändebudet, att Englands flotta nu kunde anses ökad med tjugu skepp. Ett afböjande af kejsarinnans framställning var från Sveriges sida svårt, om icke omöjligt. Men konungen önskade dock, innan förbundet tecknades, vara fullt förvissad att någon hemlig förbindelse med England ej föranledt detsamma. Derom trodde han sig kunna erhålla säkraste upplysning från franska kabinettet. De af VERGENNES lemnade underrättelser utföllo lugnande, och traktaten undertecknades. Under det svaret afvaktades, skulle, till tidens vinnande, SCHEFFER förelägga PANIN fem punkter, öfver hvilka man önskade närmare upplysning, allt under bibehållande af vänskapligt förstånd med Ryssland. Till CREUTZ skref SCHEFFER rörande kejsarinnans förslag: »Kongl. Maj:t har noga eftersinnat, om ej något kunde vara derunder förborgadt, som vid första påseende ej lyste i ögonen. — Kongl. Maj:t har ännu ej fästat sina tankar häröfver, och herr grefven kan vara försäkrad, att dess tagande steg lära blifva afmätta efter den största försigtighet, så att Kongl. Maj:t hvarken ingår i några mått som kunna vara stridiga emot dess politiska system, eller ådraga honom ryska kejsarinnans hat och ve-

dervilja, så mycket äfventyrligare, som hon nu är fri och ledig från alla andra farligheter och entraver. — Kongl. Maj:ts afsigt är att tygla Rysslands afsigter, i fall de äro skadeliga, och att draga förmån för det allmänna af det goda de innehålla». I Rysslands förslag var artikeln om ryska skepps öfvervintrande i svenska hamnar misstänkt för Gustaf. Han befarade äfven, att detta öfvervintrande kunde utsträckas till danska krigsfartyg, enär Danmark var i förbundet inbegripet, »och man bör förlåta mig — skrifver han till Scheffer (den 6 augusti 1780) — óm jag misstror denne min granne, som i alla tider genom lömska anläggningar och intriger gjort sig ingenting mindre än förtjent af Sveriges förtroende». Enligt en not från danska kabinettet till det ryska, hvilken ansågs vara föranledd af Bernstorff och prinsen af Hessen, hade afsigten varit, att förbundet, med Sveriges uteslutande, skulle ingåtts af Ryssland och Danmark, i engelskt interesse. Både Gustaf och Scheffer misstänkte sistnämnda stat för »hemliga, osannfärdiga och sourda menéer», för att upplösa det goda förhållandet emellan konungen och kejsarinnan, »för obliqua insinuationer och en sådan undfallenhet för Ryssland, att den knappt kunde anstå en sjelfständig stat». Det är ej osannolikt, att Gustaf redan nu hade för afsigt att vid första lägliga tillfälle genom ett öfver-

raskande anfall vinna säkerhet från denna sida. Det synes såsom skulle SCHEFFER misstänkt Danmark att äfven hos franska regeringen väcka misstroende emot Sverige. Han skrifver derom till CREUTZ, den 10 maj 1780: »Kongl. Maj:t äger i Danmark den allra största afundsman som bland makter finnes. Ministèren derstädes var förundrad, då Kongl. Maj:t förlidet år tog ett så vigoureust steg som det Kongl. Maj:t tog. Det förespådde olyckor och förebådade konvojernas fall. Deruti har Danmarks försigtighet och Danmarks spådom gjort missräkning, och Kongl. Maj:ts visa men derjemte ferma mått hafva blifvit respekterade. Det återstår nu intet annat för dess afundsjuka, än att inblåsa misstankar eller missnöje emot Kongl. Maj:t hos Kongl. Maj:ts gamla och trogna bundsförvandt Frankrike».

Det vill dock synas, såsom skulle Frankrikes tidtals yttrade missnöje öfver Sveriges politik under det amerikanska kriget kunnat uppstå utan någon underblåsning från Danmarks styrelse. Man må ej förgäta, att Sverige, kort innan det bragte den beväpnade neutraliteten å bane, — eller den 8 december 1778, — ingått en förnyad subsidiitraktat med Frankrike, som tycktes kunna förbinda till någon förmån för nämnda stat under den svåra kampen. Franska regeringen lärer också vid ett

tillfälle ifrågasatt subsidiernas indragning. Men GUSTAF vidhöll sitt antagna politiska system. Han föreslog till och med, att de förbundna neutrala makterna skulle förena sina eskadrar till en enda flotta, hvilken borde förläggas i Kanalen, för att ingifva aktning å begge sidor och möjligen påskynda freden. KATARINA fann idéen »stor och lysande», men afböjde utförandet.

Bland neutrala makter, som KATARINA inbjudit till deltagande i förbundet, var Holland. Vid hemresan från Spa, der GUSTAF vistats någon tid under ifrågavarande år (1780), tog han hemvägen öfver Holland, för att samråda med arfståthållaren. Republiken antog den beväpnade neutralitetens principer, hvilka senare biträddes af Preussen (den 8 maj 1781), af romerska kejsaren (den 9 oktober 1781), af Portugal (den 13 juli 1782) och af begge Sicilierna (den 10 februari 1783). *)

Underhandlingarne fortgingo tvenne år, förrän de nordiska makterna voro öfverens. Innan förbundet dem emellan slöts, hade Sverige satt dess

*) GUSTAF såg ej med likgiltighet, att KATARINA sökte tillvälla sig äran af meranämnda förslag. Det säges att han, för att åtminstone inför historien förvara sin rätt dertill, ämnat låta slå en skådepenning, föreställande de trenne nordiska regenternas öfverläggning, och der han innehade högsätet; men den försigtige SCHEFFER lärer afböjt utförandet.

grunder i verket, och yrkade oafbrutet deras antagande, hvadan vi anse att denna makt äger framför andra förtjensten af företagets tillvägabringande *). Den ihärdighet och fasthet, parade med försigtighet och förutseende, hvarförutan verkets utförande sannolikt misslyckats, torde, enligt vår tanka, i främsta rummet få tillskrifvas Ulrik Scheffer, hvilken Gustaf också, både enskildt och offentligt, tillerkände denna ära, men hvars framgång till icke ringa del berodde derpå, att hans konung tillegnade sig idéen och oafbrutet understödde dess utförande med den eld och beslutsamhet, som utmärkte Gustaf vid alla stora företag. Utan Gustaf skulle hvarken Liljencrantz genomfört realisationen, eller Scheffer den beväpnade neutraliteten. Det erkände jemväl desse statsmän sjelfvilligt **).

---

*) Hans Järta yttrar härom: «Kunde också prioriteten till tanken, att med väpnad styrka skydda den neutrala handeln, göras Gustaf III stridig, är det likväl säkert, att han verksammast bedref utförandet deraf«. (*Svea*, VII: 275.)

**) En nyligen utgifven, med särdeles omsorg och fullständighet utarbetad, akademisk afhandling: *Sveriges underhandlingar om beväpnad neutralitet åren 1778—1780*, af C. A. Zachrisson, Upsala 1863, har satt oss i tillfälle att meddela ofvanstående öfversigt, hvarvid hufvudsakligen begagnats de i afhandlingen meddelta uppgifter, öfverensstämmande med öfriga källor för ifrågavarande ämne, som vi rådfrågat.

Ur den förtjenstfulla skrift, från hvilken vi hemtat de flesta här framlagda upplysningar, må följande slutbetraktelse tilläggas:

»Resultatet af den beväpnade neutraliteten var en uppblomstrande rörelse, men planen, att vid fredsslutet upprätta en allmän sjölag för de neutralas handel i krigstid, misslyckades. I fredsdokumentet nämnas visserligen Ryssland och Österrike, men de hade intet inflytande på fredsvilkoren. England iakttog en envis tystnad i anseende till förbundets grundsatser, och Katarina vägrade att ingå på Gustafs förslag, att man borde fordra ett formligt erkännande å Englands sida af dem. Men så länge förbundet varade, nödgade det England att följa den internationella sjörätten, i stället för den engelska, och ett exempel var gifvet, att ett jemnvigtssystem på hafvet kunde äga rum. England insåg nog, att den beväpnade neutraliteten icke var en *nullité armée*, såsom Katarina sjelf sagt till Harris under ett samtal. Då vid detta århundrades början ett förbund bildat sig emellan de neutrala makterna Sverige, Ryssland, Preussen och Danmark, bemödade sig och lyckades England att spränga detsamma. Men dessa förbund, slutna för beskyddandet af neutralitetens rättigheter, höra till de prejudikater, som icke få falla i glömska, och framtiden kan bära i sitt sköte ett fullkomligt

realiserande af den idé, som ligger till grund för dem» *).

Att Gustaf sjelf betraktade frågan ur samma vidsträckta synpunkt, skönjes af följande ord, i ett bref till Scheffer: »Det förbund ni sammansatt skall en dag göra epok i folkrättens historia». I fall Katarina biträdt Gustafs förslag, att England skulle i fredsslutet erkänna den internationella sjörättens grundsatser, så hade måhända redan från denna tid en allmän sjörätt blifvit gällande.

Under det omständigheterna nekade konungen att biträda Frankrike i dess örlig, sökte han att på andra vägar förvissa sig om fortfarande vänskapliga tänkesätt af en bundsförvandt, som varit för honom ett vigtigt stöd under svåra brytningar. Han försummade intet tillfälle att förbinda sig det franska hofvet och fäste synnerlig uppmärksamhet vid de personer, som der bevakade Sveriges angelägenheter. Utnämnandet af en legations-sekreterare i Paris ägde för honom en betydelse, som man ofta icke fäster vid valet af ministrar till andra hof. Han brefvexlade derom med Creutz, hvars deltagande i utnämningen ej borde saknas, enär han skulle på anställningsorten svara för den valde. Vid ifrågavarande tid skref konungen till ambassadören: »Jag önskar veta, hvilken ni hellre vill ha,

*) *Ders.* sid. 53.

den lilla Stael eller grefve Oxenstjerna *). Jag känner ej Staels talang för arbete, jag vet blott att han har en större, som är den att behaga **). Hvad grefve Oxenstjerna angår, så, ehuru mycken lust jag hade att skicka er honom, eller rättare att göra honom sjelf detta nöje, fruktar jag dock att han ej passar för er. Han har mycken qvickhet, äfven talang och alla en litteratörs egenskaper. Men härmed förenar han en lättja, som olyckligtvis alltför ofta åtföljer snillets liflighet, och, hvad värre är för en ambassadörs kansli, han har en så deciderad aversion för *chiffre*, att med godo eller ondo jag aldrig kunnat förmå honom att arbeta i kanslipresidentens bureau ***). Åtskilliga andra subjekter ha presenterat sig, men utom det att jag tror dem ej ha konvenerat eder, konvenera de ej mig, om jag undantager den unge Adlerbeth» †). Man känner STAELS hastiga lycka, när han, innan afresan till Paris, nämndes till friherre, och, då CREUTZ

---

*) Den sedan så berömde skalden.

**) Om den unge skyddlingens förmåga i denna del, som vid dåvarande franska hof ställdes i främsta rummet, yttrar konungen i ett bref till STEDINGK: «Säg Stael, att jag är ledsen öfver att ha lärt känna honom; för den saknad han lemnat mig att ej se honom mer hos mig».

***) Motsvarande det nuvarande kabinettet för utrikes brefvexlingen.

†) De romerska skaldernas tolk.

emottog kanslipresidents-befattningen, blef hans efterträdare, befordrades inom ett år till chargé d'affaires, envoyé extraordinaire och ambassadör, samt gifte sig med franske finansministern NECKERS dotter, hvarigenom GUSTAF trodde sig få ännu ett stöd i Frankrikes kabinett. Sistnämnda omständighet påskyndade egentligen STAELS befordran. Kungen skrifver derom till CREUTZ: »Hvad Stael angår, så blir jag vid mitt ord. Om han gifter sig med mademoiselle Necker, skall han blifva min minister». Efter STAEL nämnde konungen till legationssekreterare NILS VON ROSENSTEIN, som trädde i förbindelse med D'ALEMBERT, BUFFON, DIDEROT, MARMONTEL, CONDORCET och andra tongifvande icke blott i Pariser-societeten och Frankrike, utan i Europa. Fru STAEL hade redan vunnit ett namn såsom snillrik författarinna i politiska ämnen, hvarmed hon började sin bana *). Med en sådan ambassadörsfru och en ambassad-sekreterare som ROSENSTEIN, hvartill kommo NECKERS penningar och personliga förbindelser, utmärkte sig det svenska ministerhotellet genom en glans, som öfverträffade representanterna för långt mäktigare stater. Det var så GUSTAF önskade det, för att bibehålla vårt anseende i Frankrikes hufvudstad. Svenska am-

*) Ett bref öfver faderns namnkunniga *Compte rendue* fäste först uppmärksamhet.

bassadens lysande tidehvarf hade redan börjat under TESSIN (1739), fortsattes af bröderna SCHEFFER, af CREUTZ (från 1766) och STAEL, hvilken sistnämnde utmärkte sig genom det fasta och varsamma sätt, hvarmed han förde våra angelägenheter under det olyckliga slutet af LUDVIG XVI:s regering och de första blodiga revolutions-åren. Af alla svenska minnen torde dock CREUTZ', näst GUSTAFS eget, vara der mest älskadt. Vi anföre derom följande ord af FRANZÉN: »Då jag under ett besök i Paris, kort efter Robespierres fall, i en ännu ganska orolig tid, med rörelse hörde, att den svenske ministerns hotel under skräcktidens förföljelser varit ansedt såsom en helig fristad, och då jag sjelf blef varse, hvilken vördnad äfven det lägre folket hyste för blotta namnet *l'ambassadeur de Suède*, så torde jag få anmärka det såsom en följd icke blott af den aktning, som svenska regeringen i Frankrike bibehöll, eller af den dåvarande ministerns (STAELS) varsamma förhållande, utan förnämligast af det aktade och älskade minne, som grefve Creutz lemnat efter sig i hela Paris hos högre och lägre» *).

Utom den föreningspunkt, som ambassadörens hotell erbjöd, lemnade då den franska corps, hvars befäl utgjordes af svenskar, och som derför kalla-

*) *Svenska Akademiens Handlingar*, XVI:de delen, sid. 113.

des *Royal Suède*, tillfälle till anställning i fransk tjenst och till vistelse i Frankrikes hufvudstad för ättlingarne af våra mest lysande slägter, hvilka derigenom blefvo liksom hemmastadda i de främsta Pariser-kretsar och kända på hofvet, samt bildade länkar, hvilka fortsatte förbindelsen emellan de begge länderna. Bland dem utmärkte sig vid ifrågavarande tid tvenne unge män: STEDINGK och FERSEN. Den förstnämndes ridderliga och älskvärda väsen spridde sin glans äfven till tvenne hof i Norden. Den senares sorgliga slut är hvad man nu i allmänhet erinrar sig af hans öden, hvilka äga en romanesk förgrund af sällsynt renhet och fägring. Vid omnämnande af den uppmärksamhet, som den sköna MARIE ANTOINETTE visade honom, skrifver CREUTZ till GUSTAF den tredje: »Jag måste förtro Eders Maj:t, att den unge grefve Fersen står så väl hos drottningen, att det gifvit oro åt flera personer. Jag kan ej hindra mig att tro, det hon haft böjelse för honom. Jag har sett för säkra bevis derpå, för att kunna tvifla. Den unge grefve Fersens uppförande har varit *beundransvärdt*, genom modesti, genom återhållsamhet och i synnerhet genom det beslut han tagit att resa till Amerika. Genom sitt aflägsnande har han undvikit farorna af sin ställning. Man måste tillstå, att det fordrades en styrka utöfver hans år, för att

öfvervinna en sådan förförelse. Drottningen kunde de sista dagarne ej vända ögonen ifrån honom, och då hon såg på honom, voro de uppfylda af tårar. Jag bönfaller, att Eders Maj:t ville behålla denna hemlighet endast för sig och riksrådet Fersen. Då man fick veta att grefve Fersen skulle resa, voro alla gunstlingarne förtjusta. Några dagar förut sade hertiginnan Fitz-James till honom: »Huru, min grefve, ni öfvergifver då eder eröfring?» — »Hade jag gjort någon sådan, skulle jag ej öfvergifva den», svarade han. »Jag reser fri, och olyckligtvis utan att lemna någon saknad». — Eders Maj:t skall medgifva, att svaret var klokt och värdigt». Brefvet är af den 10 augusti 1779. FERSEN var tjugufyra år, när han, för att icke kasta skugga på en älskvärd drottning, gick till amerikanska frihetskriget såsom general ROCHAMBEAU'S adjutant och LAFAYETTES vapenbroder, utmärkte sig i flera strider, i synnerhet vid Yorktown, och nämndes inom fyra år till öfverste. Han återkom till Frankrike, för att med fara af sitt lif söka rädda drottningen, hennes gemål och barn. En sådan sjelfuppoffring, i lyckans och olyckans dagar, tillhör icke en vanlig gunstling; den adlar till den skönare benämningen af *courtisan du malheur* *).

*) Det hade äfven berott af FERSEN sjelf att blifva NECKERS måg, men han drog sig tillbaka, för att gynna STAEL.

Creutz, Rosenstein, Stedingk, Fersen och slutligen Neckers dotter — för att ej nämna de tongifvande infödingar som Gustaf redan vunnit både inom ministèren och litteraturen — voro inga obetydliga befordrare af det svenska namnets anseende och af Sveriges angelägenheter i Frankrikes hufvudstad. I synnerhet var förbindelsen med fru Stael af vigt. Hon sökte, såsom hon sjelf säger, att göra alla, som nalkades henne, till Svenskar, och hon ägde alltid en betydande inflytelse, under hvilka omständigheter hon befann sig. Hon insände till konungen berättelser om allt som kunde interessera honom i Paris, och man ser af hennes bref, att hon hyste för honom en tillgifvenhet som gränsade till lågande beundran *).

Men vi återtaga händelsernas kedja. Gustaf sökte redan 1778 att medla fred emellan Frankrike

*) Hon skrifver den 11 mars 1785: «La lettre pleine de bonté que Votre Majesté a daigné m'écrire m'a touchée et transportée. J'ai compris ce genre d'enthousiasme qu'un roi peut exciter dans ses sujets; j'ai conçu pourquoi l'on attribuait à Louis XIV tout ce qui s'était fait sous son règne, et j'ai senti le désir de rendre Suédois tout ce qui a de l'âme et de génie. — Mr de Stael est pénétré de reconnaissance et de zèle, il sent le noble orgueil de la place que S. M. a daigné lui confier. Environné de Votre puissance et de Votre gloire, il ne peut être intimidé ni par les rois, ni par les hommes. Mon père et ma mère aussi sont tout dévoués à Votre Majesté. Je crois qu'avec un

och England, hvartill kejsarinnan KATARINA då, nyss förbunden med honom efter hans besök i Petersburg, förklarade sig vilja medverka. VERGENNES trodde, enligt hvad CREUTZ inberättat, att det var konungen af Preussen som afrådt henne från att fullfölja underhandlingen i öfverensstämmelse med GUSTAFS afsigter, »emedan han ensam ville spela första rollen i Norden». Senare återkom Frankrike till förslaget om en fredsmedling genom Sverige, såsom mellanlänk, hvarom GUSTAF skrifver till CREUTZ (i december 1782): »Ni ser af edra depescher, att ni är satt i tillfälle att kunna underhandla såsom franska hofvet synes ha önskat. Emellertid besvär jag er att med den största grannlagenhet föra denna underhandling, så att konungen af Stora Britannien ej skall kunna förebrå mig att jag håller med hans *rebelliska undersåtar*. Ty sådan är den synpunkt, hvarunder jag alltid betraktat dem. Här gäller konungarnes sak. Jag har alltid sett det så, antingen det då är en fördom tillhörig min plats, eller kommer af det förhållande, hvari jag i början af min regering stod till mina egna undersåtar, och

---

petit nombre de lettres Elle pourra enlever beaucoup de sujets aux autres rois de l'Europe. Ce nouveau moyen de conquête n'a pas été prévu dans les traités d'alliance». Vi få framdeles tillfälle att meddela flera utdrag ur denna märkliga, hittills icke allmängjorda skriftvexling.

hvaraf intrycket är svårt att utplåna. Härmed må vara huru som helst, det stöter min grannlagenhet att underhandla med folk som ej äro sjelfständiga. Ty såsom sådana kan jag ej betrakta dem förr än konungen af England *löst dem från den tröhetsed de honom svurit, och förklarat dem fria och oberoende.* Jag anbefaller eder uttryckligen att *aldrig* förlora detta ur sigte».

I detta förtroliga bref till CREUTZ, hvilket icke var beräknadt på något slags offentlighet och icke heller erhållit någon förrän långt efter begges död, bör man antaga att konungen talt med fullkomlig öppenhjertighet. Hans politiska samvete skulle i sådant fall varit ömtåligare än de flestas den tiden, ja äfven än mångas i våra dagar, hvilka anse en *fait accompli* gälla i stället för rättsgrund och ed. Att han framför allt var *kung* och dömde såsom sådan; att detta kunde vara en fördom, ett intryck af egen sorglig erfarenhet, erkänner han. Man finner af SCHEFFERS brefvexling med NOLCKEN, svenskt sändebud i London, att konungen från amerikanska krigets första utbrott sett frågan ur samma synpunkt. Sverige — heter det i denna brefvexling — vore kanske den enda makt som uppoffrat handelsfördelar, hvilka Amerikanarne förgäfves erbjudit, och som önskade England framgång mot

rebellerna; alla Sveriges hamnar voro stängda för amerikanska skepp, utom frihamnen Marstrand, och äfven derifrån fingo icke krigsförnödenheter utföras till de upproriska» *). Samma åsigt återkommer vid flera tillfällen på hans bana och särskildt i hans sätt att bedömma den franska revolutionen. Huru oberoende af alla andra han i sådana fall handlade, visar äfven följande drag. GUSTAF kunde icke, ehuru han ogillade kriget, hindra svenska officerare i fransk tjenst att följa franska fanan till Amerika; han fägnade sig öfver den krigsära de förvärfvade och att se denna erkänd i Frankrike, genom offentligt loford af dess konung, äfvensom att läsa Svenskarnes lof i MARIE ANTOINETTES bref, som lyckönskade honom till den synnerliga utmärkelse hans landsmän vunnit, och hvaröfver hon säger sig ha känt en hjertlig glädje. Men GUSTAF tillät icke FERSEN och STEDINGK att bära det hederstecken, som Amerikanarne stiftat för dessa strider under namn af Cincinnati-orden, oaktadt sådant förordades af CREUTZ, BERNIS, VERGENNES m. fl. såsom oundvikligt. Konungen befann sig på sin italienska resa och ämnade återvända till Paris, när CREUTZ förnyade sin hemställan med följande ord: »Om det vore möjligt, att Eders Maj:t, efter närmare upplysning om na-

*) ZACHRISSON, *Sveriges underhandlingar om bevapnad neutralitet, åren 1778—1780*, sid. 2.

turen af det hederstecken Amerikanarne inrättat, kunde tillåta de Svenskar, som tjent uti Amerika, att bära det, så torde det göra' en god verkan, emedan konungen i Frankrike tillåtit, efter fredens afslutande med England, dess amiral och fältmarskalk *) att bära det. England lärer finna det så mycket mindre illa, som den närvarande ministèren varit Amerikanarnes beskyddare och klagat emot öfvervåld, som tvungit dem till vapen. — Förbudet att bära Cincinnati-orden torde anses som en förebråelse mot Rochambeau och grefve d'Estaing, som äro Frankrikes idoler, och då Eders Maj:t gör en resa dit, är det så nödvändigt som lätt att derigenom vinna nationens bifall. Eders Maj:t kunde då förklara, att förbudet att bära detta tecken endast blifvit gjordt till dess Eders Maj:t hunnit blifva underrättad om beskaffenheten af denna instiftelse». — Konungens bref, från Turin, innehåller följande: »Hvad den amerikanska orden angår, är jag oföränderlig i min föresats. Detta tecken är instiktadt till åminnelse af en rebellion, som, fastän krönt af lyckan, är lika brottslig i en konungs ögon. Det är ej för konungens i England skull som jag ej vill tillåta mina undersåtar att den bära; det är för min, för alla konungars, hvil-

*) D'Estaing och Rochambeau.

kas sak det är. Det är för att ej visa för min nations ögon, att Svenskar kunna pryda sig med ett sådant tecken. Det är detta skäl jag i synnerhet bad kardinal Bernis *) representera, då saken i vintras ventilerades, och hvarpå jag endast fick till svar, att kardinalens depesch var ankommen för sent, efter saken redan var gjord. För öfrigt har jag ej för sådant hvarken att göra någon redo eller följa någons exempel».

Man finner, att hvarken begär att vinna det af Creutz förespeglade bifall i Frankrike, dit han reste, eller att i en sak af synbarligen mindre vigt foga sig efter sin gamle bundsförvandts åsigter, inverkade på Gustaf, när han ansåg det stå i strid med hvad en konung vore skyldig sig sjelf och sin ställning. Vi hafva äfven sett, att den grannlagenhet som han borde iakttaga emot Frankrike, af hvilket han ännu erhöll betydliga subsidier, som han måste önska se fortsatta, icke hindrade honom att föra ett oberoende språk till dess styrelse, och huru han ogillat dess krig med England, dess politik i Tyskland. Kort derefter läste han lagen, som det heter, för dess utrikes minister, den gamle vännen från 1772, Vergennes, i en skarp depesch, vid hvars öfversändande han skrifver till Creutz:

*) Frankrikes sändebud i Rom.

»Den är något stark, men lämpad efter den kunskap jag har om mannens karakter. Jag har ofta varit tvungen att tala till honom på detta sätt under 1772 års riksdag, och han blef alltid ganska räsonabel efter en konversation af sådan art».

Den ömtåliga punkten var subsidierna. Att emottaga sådana och derunder föra ett oberoende språk och handlingssätt emot gifvarne, tycktes en *contradictio in adjecto*. Gustaf lyckades deri genom en hos honom egendomlig blandning af djerfhet, klokhet och förbindlighet. Subsidie-väsendet intager ett alltför betydande rum i den ifrågavarande och den nästföregående tidens historia, att en särskild uppmärksamhet ej må egnas deråt. För dess bedömmande måste man gå något tillbaka i händelsernas öfversigt.

Liksom de flesta brydsamma frågor — husbehofsbränningen, pastoratshandeln, m. fl. — var subsidie-väsendet ett arf från forna dagar; det räknade sina anor ända från Gustaf II Adolf och Karl XI. Skiljaktigheten, under olika tider, låg i sättet och vilkoren, antingen det skedde för ett stort fosterländskt ändamål, eller för att befordra en annan makts interessen. Man var bundsförvandt med det förra, men blef lydstat med det senare. Under frihetstiden bestod den så kallade *systemen* företrädesvis i förvärfvandet af bundsförvandter, som

lemnade goda subsidier, hvarvid bland vilkoren snart förekom det eftertänkliga, att föra krig till följd af främmande ingifvelser, eller för subsidie-gifvarens räkning, såsom det inträffade 1741 och 1757. Första tillbudet af denna art skedde vid 1726 och 1727 årens riksdag, då regeringen, i valet emellan de s. k. wienska och hannoverska förbunden, slöt sig till det senare, mot en årlig summa af 100,000 pund sterling under tre år, oberäknadt hvad som utdeltes under riksdagen för värfvande af röster*). Dessa subsidie-medel ägde dock endast ett fredligt användande till föremål. Det andra tillbudet ägde rum 1734, när Frankrike ville återföra STANISLAUS LECZINSKY (fader till LUDVIG XV:s gemål) till polska thronen, och fordrade af Sverige en hjelpsändning af 10,000 man. Innan underhandlingen hunnit slutas, hade STANISLAUS måst rädda sig med flykten, »då det blef allt tydligare (säger GEIJER), att Frankrike, med alla sina vackra ord, intet hufvudsakligt ville våga, utan endast nyttja Sverige att åstadkomma en diversion». Emellertid hade krigslusten hos oss blifvit återväckt. Förbundet med Frankrike slöts på tio år, med vilkor att Frankrike under tre af dessa år skulle betala 300,000 rdr Hamburger banko, och att ingen

*) FRYXELLS *Berättelser ur svenska historien*, XXXI delen, sid. 144, 154.

annan allians af någondera kronan skulle ingås utan begges samtycke. Österrikiska successionskriget utbröt. Frankrike, som uppträdt emot Österrike, behöfde sysselsätta detta senare rikes bundsförvandt Ryssland. Franska sändebudet förespeglade, att nu vore stunden att återvinna de af Ryssland gjorda eröfringar *). Så förklarades kriget 1741, om hvars förberedelser ofvannämnde häfdatecknare säger: »Trots förenadt med svaghet, förblindelse parad med öfvermod, och en förbittring som ej ens förstår att hata, äro inga beståndsdelar i samhällens välfärd och makt». Man vet att freden slöts på det vilkor, att Sverige skulle välja den af ryska kejsarinnan utsedde thronföljare, Adolf Fredrik.

Om subsidiernas användande må ur samma historiska källa meddelas, såsom prof. följande upplysning: »De franska subsidierna voro till den grad parti-medel, att regeringen ej sjelf kände deras användande. Det heter i propositionen till sekreta utskottet vid 1742 års riksdag: Kongl. Maj:t har

*) Sekreta utskottet, som uppgjort fredsvilkoren innan kriget börjat, fordrade, utom hvad som afträddes 1720, hela landet från Ladoga och Onega intill Hvita Hafvet. I *värsta* fallet ville man åtnöja sig med de förlorade Wiborgs och Kexholms län, Karelen, Petersburg, Kronstadt, Kronslott, Nöteborg, och förbud för Ryssland att hålla skepp i Östersjön. (Geijer, *Svenska Akademiens Handlingar*, XVIII delen, sid. 125, 126.)

förnummit, att under förra riksdagen en *muntlig* afhandling blifvit träffad om subsidier, hvarom Kongl. Maj:t ej blifvit vidare underrättad, än att *under förra riksdagen en million åtgått*, och att Frankrike skulle anmodas på förhand betala det öfriga. — Huru det såg ut på andra sidan (fortfar GEIJER), derom kunna följande utdrag ur depescher från engelske ministern Burnaby i Stockholm, nyss före och i början af den riksdag som *förklarade kriget*, gifva någon upplysning *). *Den 9 maj 1740* skrifver Burnaby till sitt hof: »Sex tusen pund sterling äro nödiga för riksdagsmannavalen i preste- och borgarestånden. Bestouscheff vill betala hälften. *Den 17 juni:* Om vi nu, sedan 4000 pund blifvit anvisade till riksdagsutgifterna, kunna få en tjenlig landtmarskalk och pluraliteten i sekreta utskottet, så blir det *ett lappri för England och Ryssland att efter behag bestämma thronföljden i Sverige.* — *Den 14 november:* Det franska inflytandet stiger. Ryssland bör betala mer i den gemensamma korruptionskassan, emedan det hotas med krig. *Den 4 december:* De riksdagsmän jag har att föda, äro mig dyra. Man tror att vi hafva på vår sida fem åttondedelar af prester, borgare och bönder, och

*) GEIJER har hemtat dessa utdrag ur RAUMERS *Beyträge zur neuren Geschichte aus dem Brittischen Museum und Reichsarchive*, 1836.

ungefär hälften af adeln. Staden Stockholm är nära delad emellan partierna; äfvenså senaten (rådet), så att det torde bero på konungens två röster. *Den 9 december:* Talmannen i borgareståndet lofvar vara vår, mot hundra dukater. Fordringarne stiga.' *Den 2 januari 1741:* Två adelsmän hafva erbjudit sig att för hundra pund under hela riksdagen meddela mig allt hvad som förefaller på riddarhuset. Jag har redan gett hvardera något på hand och en ny klädning». — Derpå insänder ministern listor på hvad riksdagsmännen i de särskilda stånden erhöllo, tilläggande: »de tillhöra den högstbjudande, såsom vi köpa kreatur på Smithfield. Sverige är ej värdt så mycket penningar» *).

Emellertid hade man lyckats uppdrifva de franska subsidierna till 1,800,000 livres årligen, hvarförutan Frankrike år 1751 gaf 900,000 livres, och ifrån nämnda år till 1758 ytterligare en half million till försvarsanstalter i Finland. Traktaten af

*) Andra medel begagnades äfven. GEIJER yttrar derom: «Konung Fredrik var emot kriget. Han hade i tre särskilda betänkanden afstyrkt den transport af krigsfolk till Finland, som rådets pluralitet redan 1739 beslöt. Konungen blef vunnen genom återkallelsen af fröken Taube, hvilken han, af fruktan för de nu församlade ständerna, på någon tid aflägsnat, och genom löfte om introduktion på riddarhuset för hennes söner, bröderna Hessenstein, såsom grefvar. Och ett sålunda vunnet konungens bifall till kriget blef medlet att slutligen öfvervinna bondeståndet«. (Sid. 120.)

1747 förnyades 1754, och subsidie-medlen hunno sin höjd 1756, med afseende å Sveriges deltagande i det för fäderneslandets interessen fullkomligt främmande sjuåriga (eller så kallade pommerska) kriget, då de utgjorde 4,200,000 livres för första och 3,150,000 livres för de öfriga krigsåren; hvilken traktat förnyades 1758, med löfte om ytterligare förhöjning emot det att Sverige skulle öka sin armé i Pommern till 30,000 man. Huru föga det gälde Sveriges fördelar i denna strid, kan, bland annat, slutas deraf, att fråga väcktes (1759) om sändande af 15,000 Svenskar till landstigning i Skottland, för att, i förening med franska troppar, höja pretendentens fana. Man hade börjat anse Svenskarne såsom ett slags friskaror, hvilka för penningar tjente främlingen. Och dessa blodspenningar utgjorde dock en ringa del af de verkliga krigskostnaderna. Enligt sekreta utskottets beräkning stego dessa senare för pommerska kriget till sexhundra tjugu tunnor guld, eller sextiotvå millioner daler silfvermynt, hvaraf Frankrikes subsidier betäckte endast omkring en femtedel. Det var vid nämnda krigs slut som Fersen, en af de mest framstående deltagare, yttrade i sekreta utskottet: »Vi äro vanmäktige genom söndrade sinnen och delning i nationen; jag röstar för fred, såsom enda vilkoret att förekomma vårt inre väsendes undergång».

Det beroende, hvari detta subsidie-väsende försatte de styrande, var desto eftertänkligare, som Frankrike genom dröjsmål med penningarnes utbetalning kunde fortfarande leda den svenska politiken efter behag. Blodstyfvern blef omistligare, ju längre den lät vänta på sig. Derför utföllo medlen ojemnt och nedsattes slutligen under det öfverenskomna beloppet. Efter pommerska krigets slut, eller 1765, erbjöd franske ambassadören baron DE BRETEUIL, i stället för de genom traktaterna 1754, 1757 och 1758 tillförsäkrade sexton millioner livres, endast tolf, och dessa fördelta på åtta år, med halfannan million för året, att räkna ifrån den 1 januari 1765. Icke nog dermed att Sverige krigat under sju år för Frankrikes räkning; att subsidierna icke utfallit när de voro betingade, slutligen nedsattes, och att utbetalningen dröjde ytterligare åtta år; äfven nu gåldades de endast under vilkor att »Sverige under tiden så ställde sitt förhållande, att det *på det närmaste instämde med Frankrikes interessen*». Sverige, som genom de afslutna fördragen bort vara löst från det olycksdigra förbundet 1768, blef till följd af de utsträckta betalningstiderna bundet dervid till och med 1772. FERSEN, som skulle försvara detta inför sekreta utskottet, yttrade, att »rådet hade i tre års tid gjort allt hvad det kunnat för subsidiernas utbekommande, men hade lika

litet varit mästare öfver summan som öfver betalningsterminerna. — Endast de största makter kunde sjelfva bestämma sin politiska ställning. De andra måste välja emellan redan gjorda statsplaner, och omfatta den som med deras interesse är mest öfverensstämmande».

Systemen kunde ej längre fortsättas. Hattarnes välde var brutet. Det dagades för Mössorna. Ordningen kom till förbund med Ryssland och England. FLASSAN, och efter honom GELJER, skildrar denna märkliga vändning. BRETEUILS benigaste uppdrag — heter det *) — var ledningen af 1765 års riksdag. Striden, d. v. s. öfverbjudandet i penningar, stod emellan honom, understödd af Danmarks sändebud, å ena sidan, samt ryska och engelska ministrarne å den andra. »Engelske ministern chevalier Gooderik utdelte stora summor; grefve Osterman, ryska sändebudet, hade lika öppen hand; Frankrike, ej mindre ädelmodigt, bekostade på denna riksdag, ifrån januari 1765 till juni 1766 nära 1,830,000 livres, hvaraf danska hofvet betalte 100,000, i afsigt att understödja rådet till upprätthållande af franska alliansen. -- Det finnes en specifik räkning på baron Breteuils första requisition för riksdagen. Han trodde sig då kunna komma

*) FLASSAN, VI: 560.

ut med 600,000 livres; af dessa skulle 137,000 användas att leda riksdagsvalen; 36,000 att i samråd med hofvet köpa fullmakter på riddarhuset; 12,000 i månaden, under ett år, till underhåll för fattiga men nitiska adelsmän; 10,000 i månaden för lika beskaffade borgare; 6000 i månaden för det lägre presterskapet. — Men under riksdagens lopp gingo omkostnaderna vida högre och ända till den förutnämnda summan (nära två millioner). Emellertid blef utslaget, såsom bekant, helt och hållet *emot* franska interesset, och då den nya ministèren i Sverige, den 5 februari 1766, förnyade alliansen med England, upphörde Frankrike att betala *subsidierna*, hvilkas reglering varit Hattarnes sista omsorg. Hvad man denna tid trodde om hvarandra, derpå kan äfven till bevis anföras, att ibland skälen till Mössornas förbittring var den tanke som många af dem blindt hyste, att det afgående rådet för sina personer fullt uppburit det redan omtalta tvistiga beloppet af dessa subsidier» (de felande fyra millionerna) *).

Otvifvelaktigt användes en del af subsidierna till försvarsanstalternas vidmakthållande; men att detta varit otillräckligt, vill synas af riksrådet grefve K. F. Scheffers uppsats *Angående tillståndet i riket*

*) *Handlingar rörande Skandinaviens historia*, XVI delen.

näst före början af 1765 och 1766 årens riksdag, der han yttrar, bland annat: »Jag kallar förlägenhet hos regeringen då den måste se rikets tarfvor i de oundgängligaste delar brista; se att fästningar och försvarsverk luta till undergång; att hela arméen är obevärad och intet enda regemente försedt med dess nödigaste behof; att de värfvade regementerna snart sagdt icke mera äro till; att försvarsverket till sjös är lika förfallet som till lands, då de gamla skeppen ej kunna underhållas, nya ännu mindre byggas, och alldeles inga medel finnas till utrustning och exercis; att en stor del af rikets betjening, både af militär- och civil-staten, föga annat än förgås af hunger och nöd, emedan penningelönerna till deras föda och utkomst alls intet förslå; och att ändtligen en så otillräcklig stat ändå intet kan med rikets inkomster bestridas, utan att lika fullt utgifterna öfverstiga tillgången med många tunnor guld» *). Enligt sekreta utskottets tryckta protokolls-utdrag den 4 februari 1772, var statsskulden då 603 tunnor guld, och statsbristen ensamt för det löpande året 1772 öfver 57 tunnor guld **). Hvart togo då subsidierna vägen? Och huru kunde deremot GUSTAF III med desamma bygga en så

*) *Handlingar rörande Skandinaviens historia*, XVI delen.

**) Jfr ADLERBETHS *Anteckningar*, 1 del., sid. 9.

stor flotta, samt underhålla statsverket, utan skatteförhöjning, under sexton år?

Ser man åter ofvannämnda subsidiesummor, kan man ej underlåta att göra sig den frågan: hvad månde en svensk riksdag, denna frihetstid, kostat samtliga främmande makter? Frankrikes »ädelmod» är uppgifvet till nära två millioner livres, motsvarande omkring halfannan million riksmynt. Det måste likväl vika för ännu frikostigare vänner af vår frihet, bland hvilka Ryssland följde den vid alla gåfvor vackra grundsats, att den venstra handen ej bör veta hvad den högra ger. Oaktadt man ej känner beloppet, synes dock sannolikt, att dess gifmildhet måst sträcka sig något utöfver den makts, som det i denna täflan besegrade. England hade, utan att lyckas, vid ett tillfälle användt sextiotusen pund sterling, eller, efter närvarande beräkning, öfver en million riksmynt. Det sammanräknade beloppet af främmande penningar, som sattes i rörelse, torde näppeligen skattas för högt, om det antages till vid pass fyra millioner för en riksdag. Deraf förklaras, huru inflytelserika riksdagsmän, som bevistade flera riksmöten, kunde samla så kallade »familje-fortuner», hvaraf man anför, såsom exempel, borgmästaren SUNDBLAD i Sigtuna, hvilken, med 300 daler kopparmynt i lön, efter bevistande af fyra riksdagar efterlemnade en förmögenhet af 1,170,000

daler kopparmynt *). Lägger man dertill, att andra erhöllo lifstidspensioner af främmande makter för tjenster i riksdagsväg, och att många ej hade annat att lefva af än ifrågavarande inkomstkälla, så inser man hvarjehanda skäl till den svåra kamp som GUSTAF III hade att bestå, för att hindra en återgång till 1720 års regeringsform, och att han i mångas ögon måste synas en tyrann, som beröfvade sina undersåtar en dylik frihet. GEIJER yttrar på ett ställe, vid skildringen af frihetstidens styggelser: »Man ser naturforskaren och läkaren öfvervinna sinnenas motvilja mot vämjeliga föremål genom förståndets interesse i undersökningen af dessa föremåls sammanhang och orsaker. Äfven historieskrifvaren behöfver stundom hela sanningens renande och stärkande inflytelse, för att stå ut med sitt ämne, och vi kunna ej heller rädda oss ifrån det som nyss sysselsatt och plågat oss, utan att söka begripa det». Man erfar enahanda känslor vid framläggandet af den ofvan anförda taflan; men ehuru motbjudande, får den ej förbises: man fattar eljest icke hela betydelsen af GUSTAFS regering, som befriade oss derifrån.

Frankrike fann omsider sjelf, att det icke slutit förbund med Sverige, utan med ettdera af dess

*) *Gust. papperen*, 1 del., sid. 154. Uppgiften finnes äfven i *Altonaischer Mercurius* d. 8 december 1774.

herrskande partier, som snart undanträngdes af ett annat. Choiseul, hvilken nu innehade den franska politikens ledning, insåg, att ett dylikt förbund, i stället att höja och befästa Sveriges sjelfständighet, undergräfde den och bidrog, som han sjelf erkänner, till Svenskarnes förnedring. Han fann, att de så kallade patrioterna — Tessin icke undantagen — hufvudsakligen sysselsatte sig med att undergräfva konungamakten, att såra och förödmjuka den stolta Lovisa Ulrika, för det nöjet att sjelfva regera, hvaraf slutet ej kunde blifva annat än en adelsrepublik under konungadömets namn, hvilket man för folkets skull nödgades bibehålla, men efter Polens mönster och med dess framtida öde. Allt detta framlyser i det förhållningsbref, som han meddelte Breteuil för ledningen af sistnämnda riksdag, och hvari han tillägger: »Märkom det väl, när patrioterna säga er, att de vid en ny riksdag skola få öfverhanden, så är detta som om de sade eder: kosta ännu två millioner på oss i två år. — I ett sådant sakernas läge måste man bestämdt besluta sig att ettdera hafva till allierad en makt som har grund och stadga, eller ock öfverlemna den åt sitt olyckliga öde. Det sämsta är att fruktlöst föda enskilda interessen. Efter allt hvad jag nu framställt, befaller konungen eder att använda

edra kunskaper och talanger till befordrande af följande syften: 1:o att igenom Frankrikes inflytelse återställa den monarkiska makten i Sverige, hvars befästande skall, i samråd med konungen i Sverige, blifva Frankrikes enda ändamål, och hvarföre det ej bör blifva svårt att uppgöra en plan med konungen och drottningen jemte deras förtrogna; samt 2:o att förmå våra vänner att derpå ingå, i hvilket hänseende man bör föreställa dem revolutionen såsom det säkraste medel att störta det nu herrskande partiet».

Breteuil blef icke lyckligare än hans företrädare i bildandet af ett nationelt parti, eller i konungamaktens återställande. Hvarken hans åtgärd att lemna hufvudstadens borgerskap ett räntefritt lån af 800,000 livres, eller den vångåfva, som Ludvig XV förärade Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika — 1,200,000 livres — båtade. De tvenne millionerna försvunno spårlöst. Motpartiet, som innehade styrelsen (de yngre Mössorna), slöt sig till Ryssland och England. Första verkan deraf var inställelsen af arbetena till Finlands försvar, samt att skilja Ehrenswärd, som uppgifvit planen dertill, från Sveaborgs byggnad och fullföljandet af skärgårdsflottans påbörjade skapelse *). Man hade

*) Det var vid denna tid som den berömde mannen uppgjorde ett förslag till sin egen grafskrift, hvilket begynner sålunda:

redan en gång (under vintern 1743—1744) haft 12,000 Ryssar i Sverige som vänner och regeringssättets beskyddare. Vid 1769 års riksdag anfördes den utlåtelse, som mösspartiets rådsherrar sades haft, att, »om riksdagsvalen ej utföllo till rådets fördel, *skulle grannen lära folket dansa*». Efter sådana föregående uppträdde GUSTAF på thronen, och subsidie-väsendet erhöll en annan vändning, ehuru, af skäl som snart skola andragas, endast småningom.

Sedan det herrskande mössspartiet slutit förbund med Ryssland, upphörde Frankrikes subsidier, enär Sverige icke, enligt traktatens lydelse, »så ställt sitt förhållande, att det på det närmaste instämde med Frankrikes interessen». Franska am-

---

Här hvilar
Aug. Ehrenswärd
född 1710
under Sveriges nöd
död 177...
under Sveriges yra.

GJÖRWELL, som öfverkommit EHRENSWÄRDS almanach för år 1770, fann deri denna grafskrift. Som bekant är, öfverlefde EHRENSWÄRD dock Sveriges yra, ty han såg den 19 augusti 1772, erhöll af GUSTAF III öfverbefälet i Finland vid det befarade anfallet kort derefter, och dog den 4 oktober samma år. Konungen egnade honom en skön minnesvård i Sveaborg, på hvilken han tjugu år senare nedlade de fanor han eröfrat vid Svensksund.

bassaden lemnade Stockholm, der endast en chargé d'affaires, Barthélemy, qvarstadnade, hvilken hade befallning att i förekommande fall icke rätta sig efter hofvet, utan efter hattpartiets gamle anförare, grefve Fersen. Ryska sändebudet grefve Osterman var omsider enväldig herrskare på riksdagsmarknaden, der i öfrigt så underordnade förmågor intagit de forna ledarnes rum och vunno rykte för riksdagsförtjenster, att deras bedrifter ovilkorligen erinra om orden: »store män och store riksdagsmän födas ej på samma tider».

Från det ögonblick, då spiran föll ur Adolf Fredriks hand och fattades af Gustafs, förändrades med ens Frankrikes åsigter och uppförande. Den unge konungen befann sig, som bekant är, i Paris när hans faders dödsfall inträffade. Tre fjerdedels timmas enskildt samtal med Ludvig XV var för honom tillräckligt att bestämma denne till utbetalningen af de återstående subsidierna för de tvenne år, då förbundet ansågs brutet af oss, och hvaraf beloppet utgjorde tre millioner livres *). En af Frankrikes utmärktaste statsmän denna tid, den redan omnämnde Vergennes, afgick som ambassadör

*) Konungen skrifver derom: »Nu ha vi genomdrifvit den stora saken. Våra subsidier betalas i enlighet med deklarationen af år 1764. Jag har talat med konungen i tre-qvarts timma, ensam, och vi ha förklarat oss öfver alla saker med den största uppriktighet och ömhet«.

till Stockholm. »Han är den man vi behöfve, — hans instruktioner äro sådana som jag begärt dem», skrifver GUSTAF till SCHEFFER. Första frågan var, huru medlen skulle användas: till försvarsanstalter, eller till parti-penningar.

Vid det försök, som gjordes efter konungens hemkomst, att försona partierna, blef vid ett sammanträde på Ekolsund, hvartill de mest betydande riksdagsledare voro kallade, jultiden 1771, beslutadt, att från början af 1772 upphöra med allt utdelande af parti-penningar. VERGENNES och OSTERMAN biträdde detta beslut. Det visade sig dock snart, att de antingen icke förmådde eller icke ville upprätthålla detsamma. Måhända träffar man förhållandet närmast, om man antager, att det franska sändebudet befann sig i den förra ställningen och det ryska i den senare. Det är nemligen tänkbart, att om alla bestickningsmedel uteblifvit, skulle konungens sätt att intaga och leda menniskor ägt en friare verkningsrymd. Å andra sidan måste äfven medgifvas, att en mångårig korruptionsvana icke lätt besegras. Föga mer än en vecka efter beslutets fattande, eller den 2 januari 1772, inberättar riksrådet SINCLAIR, som underhandlade med riksdagens medlemmar på konungens vägnar, att »ryktet om upphörande af *underhållet* har väckt stort missnöje. — Mössorna förhålla sig stilla. Men största delen

af deras pensionärer återkommer i februari, då underhållet tager sin vanliga gång». VERGENNES åter skrifver till konungen, den 6 februari: »Öfverste Sprengtporten säger mig, att, för att hålla sin klubb *) tillsammans ännu *en* månad, behöfver han 3,000 écus». Allt var således snart åter på gamla foten. Det dröjde ej heller länge förrän ambassadören var förtviflad öfver de ständiga penningefordringarne. Än önskade man 6,000 riksdaler för att styra justitiekanslers-valet (hvilken summa användes fruktlöst, ty Mössornas eller det ryska partiets kandidat segrade **), än begärte SINCLAIRS agent (BOYE) 109,550 daler kopparmynt till utdelning åt 193 riksdagsmän, för att förebygga de rådsherrars afsättning, som tillhörde hattpartiet. Dessutom fordrades 60,000 daler k. m. till lån och förskotter, äfvensom 10,000 riksdaler till att förmå en rådsherre att begära afsked, för att lemna rum åt en annan, på hvilken man mera kunde lita. De största ansträngningar gjordes för att rädda de råds-

*) Den *Svenska Botten*.

**) Konungen önskade se återvald den förtjente ROSIN (senare president i Svea hofrätt och skildrad af N. VON ROSENSTEIN såsom ett mönster för domare). Det segrande partiet valde lagman LILJESTRÅLE (förf. af *Fidei-Comiss till min son Ingemund*), hvilken långt senare behöll partiets (eller Mössornas) politiska åsigter, och var bland de fängslade 1789.

herrar, som voro Mössornas motståndare. »Nu vill man», skrifver VERGENNES, »att jag skall köpa bönderna, hvartill fordras ett förskott af 200,000 daler kopparmynt. — Jag kastar ej ut penningar på en slump». Hos bondeståndets talman nedsattes dock 60,000 daler *). SPRENGTPORTEN delade VERGENNES' tanka och yttrade till konungen: »Rådets sak anses förlorad, och man vill spara de 200,000 livres, som ambassadören lärer ha qvar, till något bättre». Möjligen såg han redan ingen annan räddning än en statshvälfning. Tio rådsherrar aflägsnades, af hvilka sju förklarades sina rådsembeten och rikets ständers förtroende förlustige (deribland sådane män som U. SCHEFFER, HERMANSON, RUDENSKÖLD, BJELKE

*) HANS JÄRTA yttrar om detta köpslagande: »Man bör anmärka att, i synnerhet inom hattpartiet, de främmande penningarne användes förnämligast att köpa röster vid riksdagsmannavalen och fullmakter på riddarhuset, samt att underhålla subalterna personer, som i ständen voterade efter föreskrift. Cohen's uppgift, att bland nio hundrade personer, som utgjorde adelsståndet, funnos icke hundrade som kunde fritagas från korruption, är säkerligen mycket öfverdrifven. Så djupt var dock icke den svenska karakteren sjunken. Den hade då aldrig kunnat upprätta sig». (*Svea*, Tidskrift för vetenskap och konst, VII häftet, sid. 281.) Anmärkningen är tvifvelsutan grundad, och detta förhållande var en af hufvudorsakerna, hvarför Sverige ej undergick samma öde som Polen, der korruptionen var vida äldre samt ännu mera kringspridd, och der ingen GUSTAF fanns att återväcka den döende nationalkänslan.

m. fl.), och tre förekommo domen genom att begära afsked. Splittringen och bitterheten å ömse sidor nådde sin höjd. Ständerna tillsatte en *utomordentlig kommission*, för hvilken alla de skulle inställas, hvilka medverkat till Adolf Fredriks beslut att nedlägga styrelsen, år 1768, äfvensom de embetsmän, hvilka till följd deraf förklarade sig *inaktiva*, det vill säga alla rikets kollegier. Förskräckelsen bland embetsmännen var således allmän. Visserligen hade man sistnämnda år, liksom anande en dylik räfst, och med minnet af 1756 års blodsdomar i anledning af den då tillämnade förändring af regeringssättet, tillvägabragt ett beslut, som förbjöd ifrågavarande »utomordentliga kommissioner», men detta förklarades nu ogiltigt. Landshöfdingar och häradshöfdingar ställdes till rätta och dömdes för inblandning i riksdagsvalen. Äfven yttre faror hotade. Man glömme ej, att traktaten om Polens första delning undertecknades den 5 augusti 1772 och att revolutionen i Stockholm skedde den 19, omedelbart efter underrättelsens emottagande. Huru knappa tillgångarne för att vinna anhängare i detta ögonblick voro, synes af följande anteckning med konungens hand, på ett bref: »Det kom an på att negociera 10,000 dukater, som borde användas att göra revolution 1772. Grefve Vergennes lät nedsätta dem till

hälften, så att blott 5,000 erhöllos, hvilket förorsakade mycket bryderi i ett ögonblick, då det ej var godt att spara och en nödvändighet att gifva ut».

Under allt detta hade konungen dock tid att tänka på sina vänners angelägenheter, såsom hade han sutit i fullkomligt lugn, sysselsatt med deras bästa. Den 5 augusti anmälde VERGENNES, att konungen i Frankrike, af aktning för den som vårdat GUSTAFS ungdom, och jemväl för att göra den kunglige myndlingen ett nöje, tillagt hans forne guvernör, riksrådet grefve BJELKE, en pension. BJELKE, som emottagit underrättelsen derom på sin egendom Hellekis, undanbad sig ynnestbevisningen, i ett bref till GUSTAF, i hvilket han, erkännande att han hade en betydlig skuldsättning, yttrar: »Ett penninge-understöd skulle komma väl till pass. Jag är ej heller okunnig om den vördnad man är krönta hufvuden skyldig. Men — det synes mig, att en man sådan som jag (värdes förlåta mig detta uttryck) ej utan att rodna kan emottaga detta slags välgerningar af någon annan än af min egen öfverhet. Hvad har jag gjort för konungen i Frankrike? Hvad har jag kunnat göra för Eders Maj:t, hvilket ej hvar och en annan på min plats äfven kunnat göra? Jag känner för väl omfånget af mina skyldigheter, för att våga smickra mig att jag deraf kunnat uppfylla äfven den minsta

delen. Således är Eders Maj:t mig ingenting skyldig. Men äfven om så vore: tillhör det konungen i Frankrike att betala Eders Maj:ts skulder? - - Dessutom, Sire! jag har trott, att i detta fala tidehvarf, då så mycket folk förnedrar sig genom roflystnad och smutsiga pretentioner, jag var min nations heder detta afslag skyldig, på det man ej må tro att all känsla af oegennytta vore bland oss utslocknad».

Gustaf, som emottog Bjelkes skrifvelse på qvällen före revolutionen, sände den genast till Vergennes, med följande biljett: »Nära ögonblicket för utförande af ett företag, lika vågadt som farligt, kan jag likväl ej lemna er i okunnighet om det bref jag nyss erhållit ifrån grefve Bjelke. Detta bref, som jag skickar eder och som jag ifrån honom emottagit i det skick ni det finner, gör honom för mycken heder, att jag skulle vilja utsätta mig för risken att förlora det under en så farlig dag som morgondagen blir. De känslor af tacksamhet, jag är skyldig grefve Bjelke, kunna ej bättre rättfärdigas än genom hans uppförande. Jag har hvarken tid eller lägenhet att svara honom sjelf, utan anhåller att ni ville åtaga er denna omsorg. — För öfrigt ber jag er, min grefve, att betyga för konungen, eder herre, min erkänsla för den ståndaktiga vänskap som han visat mig, och säga honom, att jag i morgon hoppas visa mig värdig en så trogen vän.

Min goda sak och den gudomliga försynen skola uppehålla mig; men om jag faller, så hoppas jag att hans vänskap skall utsträcka sig till dem som jag lemnar efter mig, och att en bror, hvars mod och tillgifvenhet visat sig på ett så lysande sätt, och de tappra undersåtar, som för mig och fäderneslandet uppoffrat allt, icke skola blifva öfvergifna af min kronas trognaste och äldsta bundsförvandt».

Denna biljett är mer målande än mången afhandling till GUSTAFS ära. Den visar i få drag, huru han, glömmande anstalter för sin egen säkerhet, är angelägen att rädda undan den förstöring, som hans papper troligen skolat undergå i händelse af en olycklig utgång för hans företag, ett bref som gjorde en ibland hans vänner heder, och att han i sista stunden var upptagen med att bereda sina tillgifne fördelar, om han skulle falla. Det kan ej förundra, att både biljetten och brefvet väckte uppseende och bifall i Paris, dit de genast sändes af VERGENNES.

Ett annat drag må tilläggas. Under det GUSTAF befann sig i det svåraste bryderi för statshvälfningens utförande, skref CREUTZ till honom: »Jag föreslår Eders Maj:t att skrifva ett rörande bref till konungen, ett smickrande till madame Du Barry och ett vänskapsfullt och förtroligt till hertig d'Aiguillon». Konungen svarade: »Jag sänder

innelyckt ett bref till konungen af Frankrike. Men jag har ej kunnat förmå mig att skrifva till madame Du Barry». — Låt vara, att detta skedde på det hon icke måtte visa brefvet, såsom hon gjort med kejsar Josefs, så ådagalägger handlingssättet likväl känslan af att en konung, äfven i faran och nöden, ej bör glömma sin värdighet.

Efter den 19 augusti blef Frankrike en varmare bundsförvandt af Sverige, än någon tid tillförene, och ägde jemväl mer tillfredsställelse af sina uppoffringar, som icke voro ringa. De extraordinära subsidier, som erlades, användes också verkligen till Sveriges försvarsanstalter. Medlen, beräknade från den 1 januari 1773, skulle utgå under tre år, halfannan million livres årligen. Med afseende å de stora rustningar, som denna tid måste företagas till afvärjande af de befarade anfall, hvarom redan är nämndt, medgaf Frankrike utbetalningen af tvenne års subsidier, eller tre millioner, förskottsvis. Fördraget förnyades, och Frankrike åtog sig att ännu under tre år, eller från den 1 januari 1776, erlägga 800,000 livres årligen för enahanda ändamål. Först 1777 utföll dock återstoden af Sveriges fordran på de gamla subsidierna (enligt öfverenskommelsen af 1771), hvarjemte Frankrike förpligtade sig att öka anslaget för 1778 med 700,000 livres, så att hela beloppet för samma år utgjorde

halfannan million. I slutet af nämnda år utfäste sig franska regeringen till utbetalning af en lika stor summa under sex år, att räkna ifrån den 1 januari 1779, under iakttagande från Sveriges sida af de i 1738 års traktat stadgade vilkor. Genom denna förnyelse af en äldre traktat undvek man frågans anmälan i rådet, och saken hölls så hemlig, att, enligt hvad CREUTZ omförmäler, en Svensk, grefve DÜBEN, i Paris, till honom yttrat flera gånger: »Hvilken skada, att vi ej mer ha subsidier!» hvartill CREUTZ svarat: »Det är mycket lyckligt, att kungen i arrangementet af sina finanser kunnat vara dem förutan». Sistnämnda traktat, som tilländagick 1784, förnyades redan den 3 maj 1783, att gälla till 1789 års slut, alltid med samma subsidie-belopp, eller halfannan million livres årligen. Vid konungens besök i Paris år 1784 knöts ett nytt vänskapsförbund, en *pacte d'amitié*, hvarigenom Frankrike förband sig att, utom de i 1783 års traktat stadgade subsidier, årligen under sex års tid betala 1,200,000 livres (beräknade ifrån den 1 juli 1784), samt att, derest Sverige anfölles, bistå det med 12 linieskepp, 6 fregatter och en här af 12000 man, eller, om hinder mötte för denna hjelpsändning, betala 24,000 livres i månaden för hvarje 1000 man (således närmare en half million för året), samt särskildt för hvarje krigsskepp. Häraf synes

framskymta, att konungen velat vara i tid beredd på den politiska brytning, som senare inträffade. Sverige åtog sig att, för den händelse Frankrike blefve angripet, lemna, om så fordrades, en hjelpsändning af 12 linieskepp. Detta vilkor kom aldrig i fråga att tillämpas. Alla fördelar af denna traktat utföllo således till Sveriges förmån, och det tyckes vittna om någon politisk skicklighet att tillvägabringa samt under nära tjugu år upprätthålla ett dylikt förbund, när Frankrikes egna penningetillgångar voro ganska kringskurna, hvilket den af Necker före traktatens utgång tillkännagifna statsbankrutt utvisade.

Den förkofran, som Sveriges försvarsanstalter vunno genom dessa subsidier, skönjes af den vid 1786 års riksdag afgifna berättelse, eller, som den då benämndes, *Punkter om hvilka Kongl. Maj:t för godt funnit underrätta riksens ständer.* »Kongl. Maj:t har först», heter det, »ansett nödigt att lägga hand vid sjöväsendet, såsom det dyrbaraste, det som fordrade längsta tiden, det som efter dåvarande ställning i Europa städse behöfde skydda handeln och göra den svenska flaggan tillbörligen aktad». Derefter tillkännagafs, att 11 linieskepp, 20 fregatter, 2 kuttrar samt ett ansenligt antal lastdragare, barkasser, jakter, pråmar och slupar blifvit nybyggda; att 3 linieskepp och 3 fregatter voro under bygg-

nad att följande år fullbordas, hvadan inom sju år flottan förökts med 14 linieskepp och 23 fregatter, utom den gamla flottans iståndsättande. Den i Finland förlagda arméens flotta var efter den uppgjorda planen fullkomnad *). Ur den af GEIJER anförda redogörelse må tilläggas, att vid flottans besigtning 1780 funnos endast tre linieskepp i tjenstbart stånd. Konungen hade, enär rikets och dess grannars belägenhet sådant fordrade, utsatt örlogsflottans styrka till tjuguett linieskepp, förutan fregatter och mindre fartyg, att vara i fullständigt skick, och han hoppades att, inom den utsatta tiden kunna fullborda detta verk. Under de senaste fem åren hade dertill användts 2,330,000 riksdaler (specie); hvad som ännu feladé till planens fullbordan utgjorde 2,400,000 riksdaler. Den hushållning och drift, som dervid iakttagits, visade sig deraf, att från 1763 till 1780, eller under 18 år, en lika summa användts på nybyggnaden af sju linieskepp, en fregatt och femtiotvå mindre fartyg, samt att nu på fem år utförts mera än tillförene under aderton. Då den i Finland förlagda arméens flotta utgjorde ett försvar emot en mäktig granne samt alltid borde vara beredd att kunna utlöpa, var den försedd med pro-

*) MODÉE's *Utdrag af publique handlingar*, XIII:de delen, sid. 385.

viantförråd för 5000 man under sex veckor, jemte öfriga förnödenheter. Fästningsverken voro iståndsatta; femhundra större och mindre fältstycken i ordning, och gevärsförrådet i arsenalen, redan utöfver den stående arméens styrka, förökades med 2,500 årligen. Utgifterna för arméens behof hade, sedan förra riksdagen (1778), öfverstigit två millioner riksdaler. För arméens bättre och billigare beklädnad föreslog konungen införande af passevolans. »Man ser — tillägger Geijer — huru konungen användt de franska subsidierna. Det skulle synas som sådana bemödanden bort framkalla någon erkänsla, i synnerhet då de till så betydlig del skett utan rikets betungande»*). Som bekant är, afslogos vid 1786 års riksdag alla konungens framställningar, med undantag af en, om bidrag för spannmålsmagasiner till förekommande af hungersnöd, hvaraf riket tvenne år varit hemsökt.

Återstår frågan: var det rätt, var det värdigt att emottaga främmande penningar? Man har ansett dessa subsidier kunna liknas vid de mutor, som riksdagsmän uppburo af utländingen. Denna åsigt har ännu i våra dagar ej saknat målsmän. Det vill dock synas vara någon skilnad i sjelfva medlens *användande*, om detta sker att försvara, eller

*) *Gustavianska papperen*, 3 delen, 2 afd., sid. 127.

att förnedra fäderneslandet. Det senare ordet är för strängt, invänder man: derför att man tager underhåll, säljer man ej sin öfvertygelse. Sådana fall kunna visserligen gifvas, ehuru det må i allmänhet betviflas, att, om en främmande minister besoldar ett annat lands folkombud, sådant egentligen sker i något annat lands interesse än det, som ministern lyder. Åtminstone förefaller det misstänkt, när sjelfherrskare offra penningar på frihetens altare i en grannstat. Man kan ej bevisa att någon sålt sin öfvertygelse; men när utländingen bestämmer folkombudens beslut, till- och afsätter regentens rådgifvare, afgör frågorna om fred och krig, o. s. v., så är det fara värdt att mängdens öfvertygelse varit fal. Detta om det moraliska af saken. Hvad det politiska åter vidkommer, så låter det tänka sig att en fosterländskt sinnad styrelse kan med främmande medel vidtaga anordningar för det allmänna bästa, som eljest icke skulle ägt rum, hvaremot det torde vara mindre säkert att en främmande ministers penningar åt enskilda folkombud, under det de öfverlägga om sättet att underhålla fäderneslandets vanmakt, användas för det *allmänna* bästa.

En i statsläran och finansväsendet fräjdad tänkare — HANS JÄRTA — yttrar i förevarande ämne:

»Gustaf erhöll franska subsidier. Men huru använde han dem? Till sitt lands nytta och sitt folks bildning. De förvaltades såsom *statens* medel, icke såsom konungens *enskilda*, hvarom vittnar en, snarare *emot* än för honom partisk, berättelse af den efter hans död förordnade stats-beredningen*). Med tillhjelp af dessa subsidier skapades en af de ansenligaste örlogsflottor Sverige någonsin ägt. Men stod hon till Frankrikes disposition under amerikanska kriget? Hon hade kunnat gifva öfvervigt åt Frankrikes styrka på hafvet, som då ännu mätte sig med Englands. Men huru handlade vid detta tillfälle Gustaf III? Han föreslog och sammanknöt detta berömda förbund emellan de tre nordiska makterna, hvilket förnämligast emot Englands anspråk, men äfven emot Frankrikes skyddade den svenska flaggans sjelfständighet, samt gjorde gällande grundsatser i afseende på neutrala nationers rätt, dem de i en senare tid ej varit mäktiga, såsom då, att upprätthålla. — Hvilka makter motarbetade, 1787, Rysslands och Österrikes plan att dela Turkiet? Sverige, England och Preussen. Frankrike åter ville, efter Vergennes' död, vända sig denna plan till godo. — Alla dessa fakta och många flera bevisa, att Gustaf III:s politik var oberoende

*) Ett sammandrag af denna berättelse trycktes efter regementsförändringen 1809.

af den franska, samt att han sjelfständigt valde sina förbindelser» *).

Med allt detta lärer ingen neka det ju vara föga ärofullt för en stat att för sitt sjelfbestånd *behöfva* andras hjelp. Men om detta sjelfbestånd ej på annat sätt kan räddas; om hjelpen emottages utan förnedring, utan att regenten sänker sig till lydkonung; om han tvertom uppträder oberoende i ord och handling, och om han förvärfvar sig den aktning i Europas ögon, att ett förbund med honom anses uppväga det materiella bistånd han emottager; om förbundet verkligen är, hvad det här kallades, en *pacte d'amitié* emellan en mindre stat och en större, — så är det ej heller för den förra vanärande. Snarare må man önska att, om olyckan ännu en gång skulle försänka fäderneslandet i behof af en dylik hjelp som den GUSTAF ej kunde undvara, det måtte begagna den lika sjelfständigt och ändamålsenligt.

Anmärkas må slutligen att löfte om subsidier, stater emellan, under ifrågavarande tid icke sällan utgjorde en punkt i förbunden. Preussen betingade sig dylika af Ryssland (1764), liksom sistnämnda makt af den förra, andra exempel att förtiga **).

*) *Svea*, tidskrift för vetenskap och konst, 7:de häftet, sid. 274, 275.

**) «Hälften af de subsidier mot Porten, till hvilka Fredrik år 1764 förbundit sig, eller 200,000 rubel, har han på

Sverige hade emellertid vid denna tid den bäst ordnade krigsmakt, de talrikaste flottor det på länge ägt. Ännu förblefvo de i overksamhet, eller, för att nyttja Oxenstjernas vältaliga uttryck, »Sverige hvässte i stillhet sina svärd, färdiga emot alla och syftande emot ingen». Men svåra politiska åskmoln uppstego öfver synkretsen. Under det amerikanska kriget närmade sig sitt slut, syntes i öster nya järtecken, hotande Europas lugn. Maria Theresias död lemnade hennes son fullkomlig frihet att följa sin vidtutseende statskonst. Gustaf sörjde henne uppriktigt, och skrifver derom till Ulrik Scheffer: »Menskligheten förlorar en sann vän, Europa kanhända sitt lugn, och jag sjelf en förstinna som alltid betygat mig en synnerlig vänskap och aktning». Kejsar Josefs och kejsarinnan Katarinas personliga möten i Petersburg och i Mohilew lemnade snart intet tvifvel om hvad som förestod. Den efterlängtade stunden för Turkiets delning, en förnyelse af Polens, syntes vara kommen. Minst undföll detta Gustafs och hans förste ministers uppmärksamhet. Ulrik Scheffer fann utsigterna till och med så betänkliga, att han önskade draga sig tillbaka.

Katarinas anmodan skickat Osterman, för att i Norrköping använda dem till motarbetande af hans syster Lovisa Ulrikas planer». *Om kejsarinnan Katarina II:s åsyftade stora nordiska allians*, af N. Tengberg, sid. 76.

Enär en vändning i konungens förhållanden till främmande makter inträffade efter denne utmärkte statsmans bortgång, hvilken man påstått skulle icke ogerna setts af konungen, och skäl icke saknas för den förmodan, att åtskilligt skulle utvecklat sig annorlunda, om SCHEFFER qvarstadnat, förtjena deras inbördes ställning till hvarann en närmare uppmärksamhet. Få karaktersdrag måla GUSTAF tydligare än hans förhållande till denne sin förste minister, hvarför vi må egna all uppmärksamhet åt detta skifte, hvilket omfattar mer än hälften af hans regering. Huru GUSTAF ansåg SCHEFFERS aflägsnande, upplyser följande skrifvelse till honom, när denne först lät förmärka sin afsigt att lemna kansli-presidentsbefattningen:

»De få ord, ni sade mig i går aftons, tycktes besanna ett rykte, som jag hittills icke velat tro, men som jag beklagligtvis börjar frukta vara alltför väl grundadt. Det är i denna fruktan jag fattar pennan för att förekomma er, och det helst skriftligen. Det är konungen, som tilltalar er; ty er vän, länge van att följa edra tänkesätt, skulle svårligen kunna emotstå er, och skulle glömma sin pligt emot riket, som är att bibehålla för detsamma en statsminister, lika upplyst som god fosterlandsvän. Det är nu snart tio år sedan jag inträdde i mina företrädares rättigheter, och den första jag

utöfvade var ganska ljuf för mitt hjerta: det var den att godtgöra den orättvisa som partimän gjort eder. Sedan jag återkallade eder i rådet, och nedlade hos er hela mitt förtroende, har ni i den vidsträcktaste omfattning uppfyllt min förhoppning och fäderneslandets. Tio års fred bibehållen, oaktadt alla stormar som i första ögonblicken syntes hota den; rikets yttre anseende återställdt; de gamla allianser befästade; det mäktiga förbund ni sammansatt och som en dag skall göra epok i folkrättens historia*): sådana hafva de stora händelser varit som utmärkt visheten och framgången af er ministèr, och dessa äro de förbindelser som ålägga er att behålla det embete ni förestått med så mycken nytta för ert fädernesland och så mycken ära för eder sjelf. Sådant är deras öde, som försynen satt till stora värf, att om de lemna dem för tidigt, blifva de fäderneslandet och efterverlden ansvarige för så väl allt det goda de ännu hade kunnat göra, som för de fel deras efterträdare kunna begå. Utom dess, hvad tid väljer ni väl för er bortgång? I ett ögonblick då Europa sväfvar ännu oviss emellan hoppet att återse freden och fruktan af krigets fortsättande; ett ögonblick då en fred bör utstaka en gräns för sjömakternas orättmätiga

*) Den väpnade neutraliteten.

förtryck och sätta sjelfva inseglet på det stora verk den beväpnade neutraliteten börjat; ett ögonblick då nya stater och en ny verld gå att danas af den gamlas ruiner, och derigenom skapa en ny ordning så i politiken som i handeln; då kanhända ett stort rike, hotadt af tvenne mäktiga grannar, mindre skall falla för deras styrka än genom inre oredor och styrelsens svaghet *). Det är i ett sådant ögonblick jag behöfver en minister, hvars djupa insigter och långliga erfarenhet ensamt förmå hjelpa mig att utreda alla dessa interessen, så invecklade, så skiljaktiga och så nya; det är i detta ögonblick, säger jag, som ni vill öfvergifva mig? Min bäste grefve, jag upprepar det än en gång: ni bör icke tro mig nog svag för er, eller nog intagen af mina egna kunskaper, för att kunna samtycka dertill. Jag vädjar till er fosterlandskärlek, om i sådana omständigheter ni kan, utan att göra er brottslig emot fäderneslandet, lemna det embete eder är anförtrodt, och jag smickrar mig att ni ej skall kunna emotstå så starka skäl. Er ålder kan ej tjena er till ursäkt **). All den lätthet ni kan åstunda i ert arbete, skall blifva er beviljad. Riktigheten i edra omdömen, er lätta fattningsgåfva,

*) Turkiet.

**) Scheffer var då 66 år, men lefde ännu under 16 år, eller till 1799.

som förvåna dem hvilka första gången inträda i min konselj; allt utmärker tydligt styrkan och eftertrycket af edert förstånd, samt bevisar att ni än i dag är densamme som för tio år sedan: det bästa hufvudet i min rådkammare. Alla dessa skäl föranlåta mig gifva er tillkänna mitt beslut att aldrig tillåta er lemna ett rum, der ni är så nödvändig för min tjenst och för statens bästa. Se der hvad jag som konung tror min skyldighet att säga er. Eder vän besvär er att icke öfvergifva honom; han tror sig hafva anspråk på eder vänskap både genom sina tänkesätt och ett tioårigt förtroende, som aldrig skiftat eller svigtat. Han erbjuder er för öfrigt allt hvad som kan lätta tyngden af edert arbete, och öfverlemnar åt er sjelf att det föreskrifva. Han väntar icke af er något annat svar än ett fullkomligt samtycke, och tror sig, genom vänskapens rättigheter, hafva makt att fordra det. Det är med dessa tänkesätt jag» m. m.

Scheffer qvarstadnade ännu ett år innan han förnyade sin afskedsansökning, denna gång skriftlig och nedlagd i hofkansleren baron Ramels hand. Till konungen skrifver han:

»Herre, nu låter du din tjenare fara i frid! — Så sade Simeon: så säger jag till Eders Maj:t i anledning af den ansökning som jag har nåden bifoga. Jag skulle vara den otacksammaste bland

menniskor, om jag kunde ett ögonblick förlora minnet af den godhet, hvarmed Eders Maj:t har mig hedrat. Det är mig dyrbarare än alla verldens skatter. Men det är ej min tacksamhet som jag bör rådfråga, det är Eders Maj:ts och dess rikes bästa som för mig gör till en lag det enda steg som återstår mig att taga. Jag har sett den ålder komma, som försvagar kropp och själ. Bräcklighet hafva åtföljt den. Min bana nalkas sitt slut och jag ser detta komma utan fruktan. Men jag kan ej uthärda den tanken att se Eders Maj:ts tjenst löpa fara i min hand. Några ögonblicks ro för mig sjelf vore ej heller för mycket. En epok är genomgången, som skall blifva märkvärdig i Eders Maj:ts häfder. Freden är gjord, eller i det närmaste gjord *). Men man vet ej, om den storm, som reser sig från öster, kan stillas. Bryter den ut, så skall den blifva så mycket förskräckligare, som den småningom skall utbreda sig öfver Europa. Eders Maj:t skall kanhända behöfva hela vidden af sitt snille att afhålla den från gränserna af Eders Maj:ts länder. Eders Maj:t skall ock behöfva ett högst uppmärksamt öga, en högst skicklig hand, att befordra sina afsigter. Utvälj, jag ber Eders Maj:t derom, en sådan person, och tillåt mig återgå

*) Emellan England och Amerika.

till mitt intet. Jag skall bedja Gud för Eders Maj:t och för hela dess hus, och ej äga någon liflig-gare önskan, än att alla Eders Maj:ts företag må krönas med framgång och ära».

Konungen svarade: »Jag har varit för mycket nedslagen af det bref baron Ramel i går lemnade mig från er, för att genast kunna besvara det, och jag är ännu för mycket oroad deraf, att mitt bref ej skulle röja min själs belägenhet. Ni vill då öfvergifva mig, min bäste grefve! En tolfårig vän-skap, ett oinskränkt förtroende, vanan, aktningen, allt fäster mig vid er, och i detta ögonblick vill ni öfvergifva mig! Jag vill endast låta vänskapens och känslornas rättigheter tala, för att qvarhålla er: alla andra böra tystna då dessa låta sig höras. Jag vill ej ens tala om riket, åt hvilket ni är skyl-dig er som medborgare, och som har heliga anspråk på er. Jag uttrycker i denna stund endast min sorg att se mig öfvergifven af min vän och den man i mitt rike, som jag *mest* skattar och högak-tar. Jag vill ej en gång påminna er, att det var jag som för elfva år sedan ensam satte mig emot strömmen af en hel, otacksam nation, som hade glömt edra tjenster, och att jag drog er ur den landsflykt, dit edra otacksamma medborgare förvist eder. Jag vet att ni har väl belönt mina omsor-ger, och freden, som jag bibehållit midt ibland de

stormar som hotat min thron och mitt land, är en frukt af eder förvaltning. Men, min bäste grefve, man binder sig ofta genom sina egna tjenster, och detta är eder lott. Ni har för mycken tillgifvenhet för mig och älskar för mycket staten, för att kunna öfvergifva oss begge, utan att hafva inöfvat den som skall bli er efterträdare. Jag hoppas allt af er vänskap och af den ömhet ni alltid bevisat mig. Jag vet att ni aftvungit mig ett löfte, som blir ganska svårt för mig att hålla; men jag vet också att det ej behöfver hållas förrän ett år efter freden. Jag vill hellre vinna allt af er vänskap och af en fri uppoffring, som jag skall anse som egnad åt den ömhet ni bär för mig, än att åberopa alla de öfriga skäl som jag kunde göra gällande. Jag har ålagt er svåger, grefve Karl Piper, att öfverlemna er detta samt att förena alla sina bemödanden med mina och med alla goda medborgares, för att förmå eder att ändra ert beslut».

När man läser dessa bref, kan man svårligen föreställa sig att GUSTAF, såsom det ofta påståtts, med nöje sett denne rådgifvares bortgång. Allt hvad fosterlandskänslan, förnuftet, pligten, vänskapen och tacksamheten äga rörande och öfvertalande användes att förmå honom att qvarstadna i rådkammaren, och brefvet sändes med en hans närmaste slägting och vän, som skulle förena sina be-

mödanden för samma ändamål. Man fattar knappt huru ett afslag kunde följa på en sådan uppmaning till pligtens fullgörande; ty onekligen är denna skrifvelse, liksom den föregående med samma syfte, något helt annat än vanliga höflighetsbref, der man för formens skull frågar, om man ej får behålla en gammal tjenare. Den långvariga underhandlingen till förekommande af en sådan förlust för statens tjenst, som SCHEFFERS afgång från de allmänna ärendena, omnämnes äfven i ett bref till CREUTZ, hvilken konungen utsett till hans efterträdare, och deri konungen yttrar: »Grefve Scheffer har sedan flera år enständigt anhållit om sitt afsked. Hans eget helsotillstånd och i synnerhet hans hustrus nästan oupphörliga sjuklighet ha varit de skäl, hvilka han för mig gjort gällande. Jag har alltid satt mig emot denna hans önskan, och ni kan lätt dömma, att en vänskap, grundad på den mest förtjenta högaktning och det oinskränktaste förtroende, äro känslor som borde förmå mig att göra det lifligaste motstånd. Slutligen, då han i våras återkom med samma yrkande, öfverenskom jag med honom att han skulle invänta freden och att denna skulle blifva den epok, då jag såge mig nödgad att gifva efter för hans åstundan; men att det blefve nödvändigt för honom att ännu ett år qvarstadna i embetet, för att deri införa sin efterträdare och

inviga honom i de ärenden, hvilka jag honom anförtrott. I dag har han skrifvit mig till och uppmanat mig att hålla mitt ord. Jag tänker emellertid ej lätt ge vika; men jag har allt skäl att frukta, och är öfvertygad att jag ej skall lyckas. Derföre skyndar jag att begagna mig af den kurir som jag nu sänder er i anledning af den amerikanska traktaten, för att prevenera er, det jag ämnar åt eder grefve Ulrik Scheffers plats, och att, om jag ej lyckas qvarhålla honom, ni inom kort tid får ordres att återkomma. — Jag vet att det för eder skall blifva en stor uppoffring att lemna Paris, för att återvända till ett land, der ni ej varit på tjugu år. Men jag ber er betänka, att detta land är edert fädernesland, och att hvarje medborgare är skyldig sig sjelf dess tjenst. Hvad mig angår, så skall jag blifva glad att återse eder och att finna mig lättad i affärernas börda af en minister med er skicklighet».

Gustafs förutsägelse, att han ej skulle lyckas qvarhålla grefve Scheffer, besannades. Afskedsbrefvet till honom, skrifvet då konungen afreste till lägret vid Parola malm i Finland, är af följande lydelse:

»Jag kan ej skiljas vid er, utan att ännu en gång tacka er för allt det nit och all den tillgifvenhet, hvarmed ni genom edra råd och er upp-

lysning tjenat mig under de tolf år jag regerat. De tänkesätt jag alltid skall hysa för er, äro förvarade i rådets handlingar, att för efterverlden bevittna min erkänsla och edra dygder. Min tacksamhet och min vänskap skola följa er i den fristad ni valt emot min vilja; men en omsorg, den min vänskap ej kunnat neka sig, är att göra den för er så angenäm som möjligt. Då inrättandet af edra enskilda affärer ej annat kunnat än förorsaka er bekymmer, har jag sökt att underrätta mig om deras tillstånd, och jag har fått veta att ni ännu har skulder i Frankrike, som härleda sig ifrån edra beskickningar och i synnerhet af det sätt, hvarmed ständerna behandlade er 1765. Jag har varit nog lycklig att kunna draga er ur denna förlägenhet. Här följa qvittenser från Peyl, franska bankörernas fullmäktig. Jag har noga aktat mig att nämna något för er härom innan jag fått dem i mina händer, ty jag känner er grannlagenhet, och ni förlåter min, att jag satt er ur stånd att neka det som min vänskap ville göra för er. Farväl, min bäste grefve! Då ni får detta, är jag midt på hafvet; men på hvad ställe jag än må vara, så var öfvertygad att ni alltid skall hafva i mig en öm vän».

Tilläggas må, att grefve Ulrik Scheffer var en af de få, som, så vidt vi kunnat utröna, under

korruptionens gyllene ålder icke blott hade rena händer, men som ingen, utom eller inom riket, ens skulle vågat bjuda något. Af den pension (4000 riksdaler specie), som konungen tillade honom, emottog han endast hälften, emedan, som han sade, statens behof voro stora, men hans små.

Då Ulrik Scheffers värde som statsman och hans ställning till konungen ännu måhända i allmänhet äro mindre kända än de förtjena, hafva de ofvan meddelta bidrag till upplysning derom här bort finna ett rum. Följande drag må tilläggas. Scheffer var bland dem som lifligast uppmanat till 1772 års statshvälfning, om hvilket företag han skref till konungen: »Förtvifla ej om fäderneslandet! Jag vågar besvärja Eders Maj:t derom. Det är det enda hjelpmedel som återstår. Eders Maj:ts mod måste upphöja sig öfver lyckan. Eders Maj:t måste sätta en orubblig fasthet emot alla försök som man visserligen ännu skall göra att förmå Eders Maj:t till tålamod och eftergifvenhet. Jag vågar säga det: Eders Maj:t har rågat målet deraf, och all ytterligare eftergifvenhet emot folk, som satt sin egen opålitlighet i så öppen dag, skulle blott göra dem djerfvare. — Det är oundgängligt, att Eders Maj:t fattar regeringstyglarne med en herkulisk arm och att Eders Maj:t sätter en gräns för allt hopp om att ytterligare låta sig ledas.

Hvad gör en öfvergående storm? Eders Maj:t skall rädda sitt folk, sitt fädernesland, och dess ära skall framgå i full dag för verlden. Stora olyckor fordra stora hjelpmedel; och lyckligtvis har naturen skänkt Eders Maj:t allt hvad som fordras till att öfvervinna dem. Men Eders Maj:t skall hafva behof af allt sitt mod och af all sin förmåga». — Befästad på thronen, kallade GUSTAF grefve SCHEFFER (icke HÖPKEN) till sin lärare och sitt stöd i den svåra statskonsten, sin förebild i diplomatisk skrifart, och understälde honom sina första försök. Vid ett tillfälle, då SCHEFFER var sjuk, fattar GUSTAF sjelf pennan, uppsätter noterna och sänder dem till mästaren med följande rader: »Jag är ganska ledsen öfver eder sjukdom och att den beröfvar mig nöjet att få se er. Jag ber er akta er helsa och icke våga er för snart ut. Som jag förmodar att ni ännu är för svag för att kunna skrifva till ministrarne med tisdagsposten, så har jag sjelf skrifvit de tvenne hosgående depescher, dem jag sänder er för att inhemta edert omdöme, innan de öfverlemnas åt Engeström. Ännu nybörjare på denna bana, ber jag er vara min ledare, öfvertygad att genom edra insigter på en kort tid mera bildas än med någon annan på flera år. Jag ber er derföre uppriktigt visa mig ert sätt att tänka, säga mig om jag ser sakerna på deras rätta sida, eller gör mig om dem falska begrepp, samt

om ännu något är att tillägga. — Jag väntar ert svar i afton, men ber er likväl icke möda er för mycket, utan endast svara med två, tre ord». — När konungen, efter de husliga sorgerna och brytningen med modren vid thronföljarens födelse, behöfde företaga en resa till Spa, är det ensamt till SCHEFFER han förtror sig, och yttrar: »Se der min bekännelse för en vän. Jag ber honom framställa den i den förmånligaste dag för min förste statsminister, för att begära dess gillande. I min ställning bör man uppoffra allt för staten och sin pligt. Jag tillstår att uppoffringen skulle kosta mig mycket, men jag skulle likväl göra den, ehuru svår den vore. Jag skulle kunna smickra mig med det hopp att skingra mitt dystra lynne; men om min minister finner det helt och hållet stridande emot rikets och det allmännas gagn, så väntar jag af min vän hans vanliga uppriktighet och skall afstå från min föresats». — Äfven i frågor, som lågo utom SCHEFFERS embetsbefattning, inhemtade konungen gerna hans tanke, när de rörde det allmänna, såsom myntbestämningen, bränvins-lagstiftningen, den s. k. nationaldrägten, tjenstetillsättningar *) o.

*) När biskopsstolen i Strengnäs blifvit ledig genom SERENII frånfälle (en af mösspartiets ifrigaste ledare), skref konungen, som då vistades på Gripsholm, till SCHEFFER: «Hvad

s. v. Det är allmänt erkändt, att konungen i ämnen af vigt nästan aldrig afvek från SCHEFFERS råd. Det vänligaste förhållande fortfor dem emellan intill konungens död, som inföll sju år tidigare än SCHEFFERS. Efter 1786 års riksdag, sedan GUSTAF äfven förlorat den snillrike statsman, som efterträdde SCHEFFER, skrifver konungen till sin förste rådgifvare: »Hvad jag är eder skyldig för alla de tjenster ni gjort mig; kan aldrig gäldas. Mitt hjerta skall evigt erkänna dem, och det gifs icke ett enda ögonblick, då jag ej både som konung och enskild man beklagar mig öfver den förlust som jag led då ni lemnade mig. Förlusten af en pröfvad vän och en fullkomnad statsman ersättes ej lätt. Sedan grefve Creutz' död känner jag ännu lifligare, huru billiga och grundade de förebråelser äro, som jag har rätt att göra er för det ni öfvergifvit mig. Jag ser mig nu ensam och tvungen att hjelpa mig sjelf, och ehuru fjorton års regering gifvit mig en erfarenhet, den jag icke kunde äga för tio år sedan, finner jag likväl huru mycket en rättskaffens rådsherres insigter äro mig nödvändiga, och huru

---

aposteln här i stiftet beträffar, så tröstar jag mig lätt öfver hans död; man måste tänka på att få en annan i hans ställe, och jag önskar att få veta er tanka härom«. — Försäljning af sysslan var således ej i fråga, hvilket man påstått alltid varit första tanken.

svårt arbetet är då man är allena. Vi hafva nu dessutom stora händelser att förvänta. Turkarne synas uppvakna ur deras långa dvala. — Konungens af Preussen (Fredrik II:s) annalkande död skall otvifvelaktigt gifva sakerna en annan ställning. — Baron Strömfelt har gjort mig ett stort nöje, då han försäkrat mig att ni icke glömt ert löfte att komma till mig på Gripsholm. Jag har ännu icke afgjort om jag skall tillbringa hösten der, men om jag gör det, skall er ankomst och nöjet att se er der vara förnämsta orsaken till min resa». — Scheffer var den förste, som konungen ögonblickligt och genom egenhändigt bref underrättade om sin andre sons födelse (vid den förstes var han tillstädes), och tillägger: »Jag njuter i denna stund en så mycket lifligare glädje, som den icke störes af något, och jag är öfvertygad att ni delar den uppriktigt med mig». Scheffer var äfven den förste, som i sitt landtliga lugn erhöll af konungen nyheten om freden vid Verelä, med orden: »Jag skyndar att meddela er nyheten om fredsslutet, emedan jag vet att den är för er den mest angenäma. Ratifikationerna utvexlades i dag klockan 5 på eftermiddagen. Då jag fullgör emot eder denna vänskapspligt, fullgör jag tillika erkänslans, emedan jag har att tacka er och eder bror för det lilla jag känner i diplomatien, och jag är med detsamma

föranlåten att bedja min gamle lärare om tillgift för de diplomatiska fel vi begått. Jag har uppdragit åt den gode Franc att tillställa er detta genom en kurir, med förbud att nämna något om freden för någon menniska, på det ni måtte blifva den förste i eder provins som får underrättelse om denna lyckliga händelse».

Det är sannolikt ingen obekant, att förhållandet emellan konungen och hans förste minister framställes i en mängd samtida anteckningar annorlunda, än det visar sig i desse mäns brefvexling och handlingar. Så skrifver ADLERBETH om konungens åsigt af den väpnade neutraliteten: »Men alla dess steg voro för konungen alltför jemgående och afmätta, samt voro mera instämmande med grefve Scheffers varsamma betänksamhet än med konungens högtsväfvande förslag». Man jemföre detta påstående med hvad konungen sjelf, offentligt och enskildt, yttrar om ifrågavarande förbund, hvilket han alltid och allestädes räknar såsom en af glanspunkterna i sin regering, och säger skola göra »epok i folkrättens historia». Om SCHEFFERS bortgång skrifver samme antecknare: »Denne för Sverige väl passande statsminister längtade efter en stillhet och hvila, den han ändtligen med konungens tillstånd erhöll 1783, *mindre saknad af konungen*, som ledsnat vid hans rädda försigtighet, än af folket, för

de faror han derigenom afstyrkt, fast honom med skäl tillvittes despotiska grundsatser i rikets invärtes styrelse, och att han derutinnan styrkt konungen, som redan till sådana ägde benägenhet nog».

Att konungen, samma dag då 1772 års regeringsform antogs, kallade till sin förste rådgifvare denne »för Sveriges väl passande statsminister»; att han behöll honom under tolf år, ehuru »mer nyttig än behaglig» (för att nyttja SCHRÖDERHEIMS uttryck), och gjorde allt för att ännu längre qvarhålla honom, synes en förtjenst om det allmänna, som bort erkännas. Hvad åter vidkommer SCHEFFERS »despotiska grundsatser», så vet man, att de som uppvuxit under frihetstiden räknade såsom sådan hvarje åsigt, att konungamakten borde höjas öfver nollpunkten, och man erinrar sig, huru ADLERBETH, när landtmarskalk och talmän vid 1778 års riksdag icke längre valdes af ständen, utan nämndes af konungen, började frukta att den frihet, som regeringsformen försäkrat, skulle blifva »ett tomt namn», hvarför han jemväl förklarar, att »det var ifrån 1778 års riksdag som konungen begynte regera utan att synas fråga efter nationen». Detta frihetstidens språk gälde hos många under GUSTAFS hela regering och gör ovilkorligen nödigt att vid deras yttranden mindre fråga efter ord än efter handlingar. Men äfven de, som aflagt detta

språk, voro icke fria från fördomar, de der hindrade dem att — om man så får säga — utan ett slags egen bismak teckna andras karakter. SCHRÖDERHEIM t. e., menniskovänlig, men lika lätt i omdömen som qvick, en fullkomlig motsats af ADLERBETH, var ej mannen att uppskatta det allvarliga, lugna och stundom stränga, liksom det husliga och patriarkaliska hos ULRIK SCHEFFER. I hans skildring, åberopad af häfdatecknare såsom den tillförlitligaste, heter det: »Hans bortgång var en verklig förlust, mindre i anseende till hans egenskaper än hans *pouvoir* på konungen. Grefve Scheffer var född med ett godt naturligt vett. Det hade ej blifvit synnerligt uppbrukadt genom studier eller prydt med kunskaper, men så mycket mera odladt i stora verlden, i parti-affärer, under utrikes resor. Han var en stor egoist, kall för hela menskligheten, i fullkomlig motsats med sin bror; hade mycken slughet och den allralyckligaste simplicitet i umgänget, i affärer, i tal och skrift; han var mycket arbetsam; beständig i sina tänkesätt och i sin tillgifvenhet för konungen; enkedrottningens afsvurne fiende; på afstånd det öfriga kungliga husets ödmjuke tjenare. Finska kriget hade han gjort, merendels som kurir. Vid 1751 års riksdag hade han talat på riddarhuset, och brodrens konsideration beredde honom ambassaden till Frankrike. Kon-

ungen hade från yngre år vant sig vid att konsiderera honom. Hans år och hans assiduité bibehöllo honom dervid, och denna aktning ökades ännu mer genom hans nära liaison med fransyska ministèren och den estime ryska kejsarinnan visade honom. Han hade uppgjort första plan till den armerade neutraliteten. Både konungen och kejsarinnan ville tillegna sig äran deraf, och då grefve SCHEFFER ville qvittera, hade kejsarinnan obligerat honom att dröja till dess freden kunde göras emellan de krigförande makterna. Med så stora titlar kunde han ej annat än vara betydande, men äfven besvärlig. Hans idéer måste följas, hans depescher kunde ej korrigeras, och i hans ämnen kunde man ej passera sig af honom. För kansliet var han en svår chef. Före hans tid hade presidents-kontoret varit en plantskola för rikets vigtigaste embeten; det började under hans tid luta till ett förfall, som sedan fullbordats. Han deguterade grefve Oxenstjerna och gjorde äfven de flesta öfriga ledsna. Han var mycket nöjd med Jakob Engeström, men ännu mera med Ulrik Franc. Deras heliga vård af alla diplomatiska sopor och lappri, deras soumission, deras ständiga närvarelse, gåfvo dem stora förtjenster i hans ögon. Han var alla postdagar om eftermiddagen i kansliet, men reste hem alltid kl. 8, för att sjelf bädda åt sin grefvinna,

för hvars person och knähundar han aldrig mankerade uti de minsta omsorger. Han var god ekonom för sig sjelf och hade äfven den förtjensten att vara det för staten och det allmänna. Med ett ord, han var mer nyttig än behaglig, och med hans bortgång brast en stor hållhake».

SCHRÖDERHEIM, som dömt ur sin synpunkt, alltid skämtande, föreså sannolikt icke, att de lekande drag han kastat på papperet, skulle upptagas af kommande biografer och häfdatecknare såsom stödjepunkter för den vördnadsvärde statsmannens bedömmande. I hvad mån de dertill kunna berättiga, må en närmare belysning afgöra. Den största utmärkelse för en minister, så svensk i hjerta och handling som SCHEFFER, var tvifvelsutan att han tilltvungit sig aktning af en sådan motståndarinna som KATARINA II. Hans välde öfver GUSTAF III, sådant det här målas, då konungen måste följa hans idéer och ej vågade ändra hans depescher, röjer en stor öfverlägsenhet. Är den sannolik med endast »godt naturligt vett, icke synnerligt uppbrukadt af studier eller prydt med kunskaper»? Vinner man dermed »konsideration i Europa»? — SCHEFFER hade varit en skicklig och tapper krigare, utmärkt sig i fransk tjenst, vid Donauwerth, vid öfvergången af Rhen, i Flandern och flerstädes, under en så stor härförare som grefven af Sachsen, samt

stigit till general-adjutant. Man anar det icke, då han säges gjort kriget »merendels som kurir». — »Brodrens konsideration hade beredt honom ambassaden till Frankrike». Hvem sluter ej deraf, att hans befordran var mera en gärd af aktning för brodren, än åt de utmärkta egenskaper, genom hvilka den andre förvärfvade sig anseende som utmärkt statsman icke blott af det franska kabinettet, men inom Europa? — »Då Scheffer ville qvittera, hade kejsarinnan (KATARINA) obligerat honom att dröja till dess freden kunde göras emellan de krigförande». Det må lemnas derhän, om SCHEFFER icke var tillräckligt konungsk och fosterländsk, att i detta fall hellre åtlyda sin herres och fädernes-landets än en främmande regentinnas önskningar, eller om denne skarpsynte statsman verkligen kunde tro, att KATARINA menade Sverige bättre, än GUSTAF. — »Konungen hade från yngre år vant sig att konsiderera honom». Var det då mer en ungdomsvana än ett fortsatt erkännande af hans stora statsmannavärde, som konungen dock så ofta sjelf ådagalägger? — »Hans (SCHEFFERS) år och hans assiduité bibehöllo honom dervid». Således icke hans omistlighet? — »Hans bortgång var en verklig förlust, mindre i anseende till hans *egenskaper* än hans *pouvoir* på konungen«. Det kunde synas, att det vår just genom dessa egenskaper som han

erhöll öfver en så snillrik och begåfvad man, som GUSTAF den tredje, ett välde, hvilket ingen före eller efter honom öfvat. — »Före hans tid hade presidents-kontoret varit en plantskola för rikets vigtigaste embeten; det började under hans tid luta till ett förfall, som sedan fullbordats». Statskalendern upplyser, att i presidents-kontoret (motsvarande kabinettet för utrikes brefvexlingen i våra dagar) tjenstgjorde under SCHEFFER och under den närmast följande tid sådane män som NILS VON ROSENSTEIN, LARS VON ENGESTRÖM, KARL LAGERBRING, LARS AUGUST MANNERHEIM, SCHERING ROSENHANE, ULRIK FRANC, FREDRIK VON EHRENHEIM, PEHR VON ASP m. fl. (för att ej nämna de unga ämnesvennerna v. BRINKMAN, HANS JÄRTA o. a.) Var ifrågavarande embetsverk då ej längre en plantskola för rikets vigtigaste embeten? — »Han deguterade grefve Oxenstjerna». Skaldens afsky för »chifferns mörka makter» var honom medfödd, är af honom sjelf besjungen, och sjelfve GUSTAF den tredje, hvars sätt att uppmuntra snillen ingen förnekat, kunde hvarken med godo eller ondo förmå honom att arbeta i kabinettet, såsom konungen skrifver till CREUTZ. — Det åtlöje, som kastas på JAKOB VON ENGESTRÖM och FRANC för deras »heliga vård om alla diplomatiska sopor», hvilket säges skänkt dem så stora förtjenster i SCHEFFERS ögon, är ej heller berättigadt. Den

förre var, enligt samtidas allmänna vittnesbörd, i afseende på hufvud och kunskaper vida öfverlägsen sin broder, ehuru denne uppsteg till SCHEFFERS plats, och FRANC ombesörjde omedelbart under konungen underhandlingen och brefvexlingen med de främmande sändebuden i en så vigtig tidpunkt som under krigsåren 1788—1790, intill freden i Verelä. — »Scheffer var betydande, men besvärlig, mer nyttig än behaglig». Man igenkänner här fullkomligt SCHRÖDERHEIM, hvars egenskap var att göra arbetet för sig sjelf och sin herre så lätt och angenämt som möjligt. Beskaffenheten af hans snille var sådan, att köld, varsamhet, klokhet och beräkning voro honom främmande. Hans bana vittnar derom. Detta var icke händelsen med konungen. Det var naturligt, att SCHRÖDERHEIM skulle anse det besvärligt och oangenämt att nödgas arbeta med en så »stor egoist, kall för hela menskligheten», som han (tvifvelsutan med öfverdrift i uttrycket) kallar ULRIK SCHEFFER. Att konungen icke fann detsamma, länder honom till heder. Om också GUSTAF skulle funnit SCHEFFER, liksom LILJENCRANTZ och åtskilliga andra embetsmän, stundom besvärliga, genträfviga och svårhandterliga, så följer ej deraf, att han ville sakna män, hvilkas skicklighet ej kunde ersättas. Dertill ägde han för mycken fosterlandskärlek, regentklokhet och månhet om sin egen ära.

Men Gustafs öfvervägande förtroende till den förstnämnde ägde ännu en annan grund än hans stora embetsmannaförmåga. Scheffers tillgifvenhet för konungen var och hade alltid varit fullkomligt oegennyttig. När Gustaf kallade honom till rådgifvare, hade den gamle redan alla de utmärkelser en svensk man kan vinna, och med hans oberoende ställning kunde penningeförsträckningar ej ifrågakomma. Schröderheim åter ägde alla sina befordringar och inkomster af Gustafs hand, och hans oupphörliga behof gjorde honom ständigt beroende. Också var det förtroende, som konungen skänkte Scheffer, af annan, allvarligare art, än det han lemnade Schröderheim. För den förre bar han en obegränsad tillit och en djup aktning; för den senare välvilja och öfverseende. Förhållandet emellan Gustaf och Scheffer förblef oförändradt till den förres död; icke så det till Schröderheim, hvilken konungen slutligen nödgades skilja från föredragningen af befordringar inom kyrkan. Märkligt synes, att, under det man i konungens efterlemnade anteckningar och bref finner, huru han öfverlagt med Scheffer, Höpken, Creutz, Liljencrantz, Trolle, v. Carlson, Wallqvist, Nordin m. fl., skönjes icke att han, hvad man kallar, rådplägat i de vigtigaste ärenden med Schröderheim. Konungen anlitade honom mera för löpande mål, verkställighetsåtgärder, un-

derhandlingar med personer af ogena och fiendtliga tänkesätt, der en intagande och försonlig medlare tarfvades, samt framför allt att uppsätta redan fattade beslut, hvartill SCHRÖDERHEIM tvifvelsutan ägde den lyckligaste, mångsidigast användbara penna. Att det dagliga umgänget med en så af qvickhet gnistrande gunstling som SCHRÖDERHEIM var konungen angenämt, och att han ogerna undvar denne barndomsvän, är bekant. Han tillhörde dock egentligen mera GUSTAFS sorgfriare dagar, till 1786. När stormarne kommo, måste konungen se sig om efter starkare stöd *).

I öfrigt tillerkänner SCHRÖDERHEIM sjelf icke sin skildring af konungen någon ofelbarhet. »Jag

*) Ehuru statssekreterare för inrikes ärendena, och således den som borde underteckna riksdagskallelsen, ägde SCHRÖDERHEIM ingen kunskap om 1786 års riksmöte, förrän han fick se den tryckta riksdagskallelsen, kontrasignerad af LILJENCRANTZ. HOCHSCHILD berättar derom: «Schröderheim, som den 5 april, vid Svenska Akademiens invigning, gifvit grefve Fersen sitt hedersord att det blott var löst prat om blifvande riksdag, bleknade då han i rådet fick se riksdagskallelsen, och trodde sig disgracierad. Konungen sade, att «Schröderheim har varit så besvärad med Svenska Akademiens inrättning, att jag ej ville öka hans arbete med riksdagssaken«. — Kallelsen till ständerna, daterad den 28 mars, trycktes hemligt hos justitie-kanslern WACHTMEISTER, kringsändes och var känd i landsorterna och i Finland förr än i Stockholm. Denna hemlighet iakttogs för att förekomma bearbetningar vid riksdagsvalen, som dock ej lyckades.

framställer honom — säger han — sådan som *jag* funnit honom, tillfällen och omständigheter sådana som de visat sig för *mitt* omdöme. De senare förställde ofta hans naturliga lynne, gjorde honom i vissa ögonblick olika med sig sjelf och bedrogo samtidens omdöme; men store män vinna, om jag så må säga, äfven af sina fel, i jemförelse med deras dygder; ofta är någon af de senare en orsak till flera af de förra». Bland anteckningar, hvilka SCHRÖDERHEIM anser förtjena förtroende, äro de af kanslirådet ELERS och af biskop WALLQVIST. Hvar de förra finnas, hafva vi icke kunnat utröna, äfvensom vi icke annorstädes funnit dem åberopade. Af de senare hafva drag för närvarande karakteristik redan hemtats, och flera skola framdeles förekomma.

Beskaffenheten af GUSTAFS förtroende för SCHEFFER, och huru de i bekymrets stunder meddelade sig åt hvarann, skildrar konungen vid ett tillfälle som vi böre återkalla, emedan det är högst betecknande för GUSTAFS sätt att behandla förtroenden. Det gälde den vigtiga frågan om banko-revisorernas instruktion, vid 1778 års riksdag, och FERSEN, myntbestämningens motståndare, hade redan vunnit ett öfvervägande inflytande i ståndén. Under en öfverläggning med LILJENCRANTZ och borgareståndets talman om åtgärder emot fattande af ett beslut enligt FERSENS förslag, hade konungen med möda

dämpat sin harm och varit nära att öfverila sig. Sedan han berättat, huru han afskedat de tillstädesvarande och befallt borgare-talmannen att skicka upp landtmarskalken, fortfar han:

»Just som han gick, kom grefve Ulrik Scheffer. Man hade underrättat honom om hvad som på morgonen skett, men, som vanligtvis händer de store, man hade gifvit saken den värsta färg. Han var uppretad, och såsom mitt bemödande att qväfva min förargelse blott ökat den, och jag dessutom var van att med honom tala förtroligt, upprörde jag honom ännu mer med att utgjuta mitt hjerta. Det lugnade mig något. Jag har ofta märkt, att den vrede, som döljer sig, ökas, och att med orden utandar sig den bitterhet som eljest fräter hjertat. Olyckan är, att furstar så sällan kunna finna personer nog säkra och opartiska för sådana förtroenden, och att, om deras ord falla i elaka händer, de ofta skada dem mer än deras gerningar, emedan de förra tillskrifvas deras karakter och de senare ofta omständigheterna. Jag gör blott denna reflexion emedan den naturligen framställer sig. Ty till grefve Scheffer kunde jag tala *med fullkomligt förtroende i alla mitt lifs skiften.* Kanhända hade likväl närvarande ögonblick bort göra ett undantag, då det angick grefve Fersens person och uppförande, som var grefve Scheffers aver-

sion *). Jag måste göra grefve Ulrik Scheffer all den rättvisa jag är honom skyldig, och som hans så sällsynta och oegennyttiga tillgifvenhet för mig förtjenar. Jag har känt få personer, som med så mycken politisk förmåga förena så stor enkelhet, heder, redlighet och ett så fullkomligt lugn. Under tolf års tid, som jag med honom afhandlat de vigtigaste angelägenheter, har jag hos honom funnit hvarken hat eller hämnd, äfven för stora och verkliga oförrätter, som vanligtvis folk ej förlåter. Det var blott detta hat till grefve Fersen som var hans svaga sida, och som denne också hjertligen betalte med samma mynt, ehuru med mera moderation; ty FERSEN nekade sin rival aldrig sin aktning, åtminstone icke inför mig, ehuru jag ej vet, om han med andra förde ett annat språk». — Konungen beskrifver derefter, huru han, sedan han fått öfverlägga med sin gamle rådgifvare, redde sig ur den svåra frågan **).

---

*) Detta ädla drag, att icke vilja öka SCHEFFERS ovilja mot FERSEN, som dock var GUSTAFS egen fiende, bör ej förbises.

**) Den utförligare skildringen af detta samtal är upptagen i första delen af närvarande karakteristik (*Svenska Akademiens Handlingar*, XXXII delen, sid. 287—294). Konungen visar sig deri, såsom vanligt, snillrik, fyndig på utvägar, rik på verlds- och menniskokännedom, men tillika förtrolig, öppenhjertig, blottande sina svagheter, och derigenom

SCHRÖDERHEIM skref sina anteckningar några månader före sin död, nedböjd af sjukdom, sorger, olyckor och fattigdom *). Som vi sett, förnekar sig icke desto mindre aldrig hans lekande penna, hans vana att se händelser och personer från den skämtsamma sidan; men det kan ej förundra, om äfven, der och hvar, framskymtar någon bitterhet, som ej låg i hans karakter, men som smärtande hågkomster framtvungo, i synnerhet när han vidrörde personligheter, hvilka han ansåg hafva ägt mer eller mindre del i hans oblida öde, bland hvilka företrädesvis kunna nämnas NORDIN, TOLL och ARMFELT. Äfven till HERMANSON bär han agg, såsom det nogsamt synes, när han, erkännande hos denne snillets och förståndets egenskaper, tillägger honom »alla hjertats fel». Utgifvaren af ifrågavarande anteckningar har äfven varnat för en obegränsad tillit till dem, med orden: »Det torde vara satt utom tvifvelsmål, att Schröderheims omdömen om personer ej kunna obetingadt antagas såsom tillförlit-

---

mer intagande, samt böjd att göra rättvisa åt motståndare, då han slutligen söker orsaken till FERSENS uppträdande mera i bristande förutseende, än i afsigt att skada. När man läst detta samtal, fattar man, huru GUSTAF kunde vara så oemotståndlig i sitt enskilda umgänge.

*) Manuskriptet är dateradt *Järfva* den 12 mars 1795. Han dog den 30 augusti samma år.

liga, utan att man vid dem har att taga i betraktande, hurudan hans personliga ställning till hvar och en af dem varit». Beklagligtvis gäller detta, såsom vi tillförene anmärkt, om nästan alla GUSTAFS gunstlingar, så vida man ej får säga gunstlingar i allmänhet. Från 1786 kunde SCHRÖDERHEIM dock ej mer anses såsom GUSTAFS gunstling. Konungen visade honom den välvilja, som han aldrig förnekade sin forne lekkamrat och ungdomsvän, men delgaf honom ej förtroenden i de vigtigaste ämnen, endast verkställighetsåtgärder. WALLQVIST hade intagit hans rum. Huruvida intrycket deraf lemnat några spår i SCHRÖDERHEIMS senaste anteckningar om GUSTAF, må lemnas derhän. Att han intill sista stund bibehöll den varmaste beundran för konungens snille, är ofelbart; men utan att vilja misstänka någon ljummare tillgifvenhet under de senare åren, kan dock anmärkas såsom eget, att SCHRÖDERHEIM stod bättre hos förmyndare-regeringen, under dess första tid, än måhända någon af de andra Gustavianerna, och att styrelsens fiendtlighet mot honom egentligen synes uppkommit senare, i sammanhang med den Armfeltska rättegången *).

*) Tre månader efter GUSTAFS död lemnar SCHRÖDERHEIM en skildring af hertigen-regenten, hvari dennes egenskaper finnas öfverträffa brodrens. SCHRÖDERHEIM skrifver till d. v.

Vidrörandet af SCHRÖDERHEIMS anteckningar har föranledt denna förnyade erinran om den varsamhet, hvarmed samtida memoirer böra begagnas såsom grund för historiska eller biografiska skildringar. Man finner i de sistnämnda öfver bröderna SCHEFFER, huru, under anförande af HAMILTONS, GUSTAF EHRENSWÄRDS, D'ALBEDYHLL'S m. fl. anteckningar, den nyckfulle konungen »ej ville skymmas

---

öfverste ANKARSVÄRD den 26 juni 1792: «Hertigen är arbetsam, ordentlig, allvarsam, men facil, prevenant, försigtig, mycket godt begrepp, brodrens omdöme, fullkomligen så godt, om det vore understödt och uppbrukadt af hans erfarenhet, men *mycket säkrare*, i den mån det icke är, som hans, accableradt af en utsväfvande imagination. Han är trankil under alla de inquietuder man söker ingifva honom, ofta toucherad ända till tårar, när han talar om sin situation och när han önskar sig den Högstes hjelp. Tarflig i mat, i kläder, i lefnad, vill det rätta, söker det goda, och visar icke den indifferens för menniskor, hvaröfver man sig förr beklagat». — Någon saknad af GUSTAF synes ej kunna spåras i dessa rader. — Till LEOPOLD (som delade den flera Gustavianer träffade förvisning, och vistades i Linköping) skrifver BLOM, den 7 oktober 1792: «I dag, som är regentens födelsedag, är festivitet på Drottningholm, hvartill Schröderheim gifvit en ny pjes, af hvad beskaffenhet vet jag icke. Troligen är den ganska god. Det säges, att landshöfding Schröderheim fått ur statskontoret 12,000 riksdaler, dem hans efterträdare i landshöfdingeembetet en gång skall ersätta, förmodligen såsom ackord för tjensten». — Allt detta öfverensstämmer icke med det vanliga begreppet om SCHRÖDERHEIMS ställning till förmyndare-regeringen.

af sin minister (Ulrik Scheffer), utan derför ofta gjorde streck i gubbens klokaste uträkningar», — eller endast »afhandlade med honom ceremonialvetenskapen, den kanske vid Gustafs hof mest idkade bland vetenskaper», — och visade honom »i allt *smått* ett *stort* förtroende», — samt huru konungen ville narra Scheffer (kansli-presidenten!) att taga befälet öfver armeen emot Norge (vid Danskarnes anfall 1788), »för att inbilla allmänheten att Scheffer godkänt hans politik», o. s. v.*) Men icke blott enstaka karaktersskildringar, utan häfdateckningar finnas, till stor del grundade på utdrag af dylika memoirer, hvilka ansetts icke tarfva närmare undersökning, enär författaren varit samtida, sett personer och händelser på nära håll, samt varit en upplyst, redlig och ansedd man. Man kan, såsom redan är anmärkt, vara allt detta och likväl se miste, vare sig af bristande skarpblick eller af fördom för eller emot personer eller af vilseledande uppgifter. Särskild nagelfaring förtjena anteckningar af embets- och hofmän, som funnit

*) Enligt biografen skulle Scheffer vid detta tillfälle yttrat till konungen: «Sire, veuillez avoir pitié de mes cheveux gris, ainsi que de la patrie, et de la gloire de vos armes!» — Då man känner Gustafs utmärkande egenskap att för maktpåliggande värf välja passande personer, hans aktning för Scheffer, och dennes «pouvoir», så synes dikten något djerf.

eller trott sig förbisedde eller förlorat en tidigare gunst. Icke alla bland dem hafva tillbörligen behjertat ANTONII DE GVEVARA traktat »Om thet lefvernet, som en hofperson föra skall, sedan han sig ifrån hofva söndrat hafver» *). Ett ytterligare missöde inträffar, om desse antecknare välja mönster, hvartill deras egen tid saknar förebilder, — t. ex. TACITUS, — men som de ändå tro sig böra följa i målningssättet, eller, hvad som är ännu vanligare, söka att likna den bekante SAINT-SIMON, hvilken, genom det rum han vunnit bland klassiske förfat-

*) Svenska titeln på denna bok lyder: *En herligh och lustigh Tractat om Hoflefwernetz förtreet och mödosamhet, desslikes Landzbygdens eller bondewäsendetz lustighet och beröm, hwarutinnan med ganske nyttiga warningar och exempel blifwer förklarat, hwarföre ett ensamt lefwerne på landzbygden är bättre och säkrare än hoflefwernet, desslikes med hwad olägenheter hofwäsendet bekajadt och beswäradt är. Alldraförst publiceradt på Hispaniska, och nu förwänd och transfererad på wårt Svenska tungomål af* ERICO SCHRODERO. *Stockholm 1629.* Förf. anser att de, som af missnöje lemna hofvet, dock sakna det; ty, säger han, «Hofkroken hafwer en sådan art med sig, att then honom en gång nappar, slipper honom icke lätteligen». Han tillstyrker derför, att «then som wender ryggen till hofwet, thensamme quarlemnar ther alle partialiteter och enskylta saker, thesslikes alle passioner och hof-possar, som han ther utstått hafwer». — «Mycket mindre skal han lijdha uthi sitt Huus Skalckanarrar och Bakdantare». — «Thet wore ock rådsamt, at en afdanckad Hofperson beflijtade sigh till at läsa nyttige Böcker».

tare och den skenbara lättheten af en dylik lagers förvärf, inlockat flera mer eller mindre begåfvade skriftställare på samma bana, till föga båtnad för tidsmålningarnes sanning, hvilken det redan thy förutan är svårt nog att uppdaga. Nästan oöfverträfflig i framställningens lif och qvickhet, liksom i stylens färg och språkets egentlighet, är han desto lättare att härma i agg, misstänksamhet och underskjutande af låga bevekelsegrunder för deras handlingar, som han icke älskar, — med ett ord, i användandet af det slags kryddor, som för mängden af läsare gör boken hvad man kallar pikant*).

*) Lemnande tjensten helt ung, — missnöjd med att ha blifvit förbigången vid en befordran och högeligen intagen af sin värdighet såsom *Duc et Pair*, för hvars helgd han förde tvister och rättegångar, som stundom gränsade till det löjliga, — hade SAINT-SIMON redan från sitt nittonde år fört anteckningar öfver allt hvad han kunde känna, förmärka eller *gissa* *), om de allmänna förhållandena. Dessa anteckningar visades för ingen, hvaraf följde att icke heller någon samtida ägde tillfälle att upplysa om eller beriktiga gjorda misstag. Memoirer, som harmen framkallat och som förestafvats af hvad den missnöjde trott sig förmärka eller gissa, kunna ej vara tillförlitliga, man må i öfrigt beundra framställningens lif och stylens förtjenst. Det är beklagligt, att han användt sitt snille, sitt inflytande och sitt hela lif på den tacklösa uppgift att söka återställa adelns forna anseende och välde, hvilket var overkställbart, sedan RICHELIEU och LUDVIG XIV gått öfver scenen,

*) Han säger sjelf *appercevoir et deviner*.

Vi förblifva alltså af den mening, att den säkraste utgångspunkt för bedömmandet af en stor

---

och dessutom låg alldeles emot tidens riktning. Också yttrade den sistnämnde vid en af de många etiketts- och rangtvister som SAINT-SIMON förde: «C'est une chose étrange que depuis qu'il a quitté le service, mr. de Saint-Simon ne songe qu'à étudier les rangs et à faire le procès à tout le monde». Af samma skäl slöt han sig till hertigen af Orleans, för att beröfva LUDVIG XIV:s söner den rang framför *Ducs et Pairs*, som deras fader tillagt dem, äfvensom han rastlöst arbetade att nedsätta parlamenterna och de civila myndigheterna, hvilka under en mäktig byråkrati tillvällat sig en god del af det välde och inflytande, som adeln tillförene innehaft. Häraf kan man redan sluta, hvilka personer skulle synas honom förhatliga och finna endast mörka färger på hans målareskifva. Särdeles betecknande är, att han räknade såsom den lyckligaste dag i sin lefnad, när hertigen-regenten ORLEANS, som i snille och dygder ingalunda öfverglänste LUDVIG XIV, beslöt att nedflytta dennes söner till rang af vanliga pärer, ty, säger en af SAINT-SIMONS biografer, «les bâtards légitimés de Louis XIV étaient son grand cauchemar, son monstre le plus odieux». (SAINTE-BEUVE.) Sjelf uttrycker SAINT-SIMON, på denna för honom oförgätliga dag, sin förtjusning med följande ord: «Pénétré de tout ce que la joie peut imprimer de plus sensible et de plus vif, du trouble le plus charmant, d'une jouissance la plus démésurement et la plus persévéramment souhaitée, je suais d'angoisse de la captivité de mes transports, et cette angoisse même était d'une volupté que je n'ai jamais ressentie, ni devant ni depuis ce beau jour. Que les plaisirs des sens sont inférieurs à ceux de l'esprit!» Aldrig var hatets och den läskade afundens njutning målad med mera uppriktighet. Det säger sig sjelf, att en författare med dylik sinnesstämning icke

historisk personlighet är ett allvarligt och, så vidt möjligt, allsidigt studium af hans karakter och hand-

---

kan dömma och teckna med oväld, och att han måste i skildringen, som det heter, *prêter du sien aux autres*. Men om SAINT-SIMON, hvars hela lefnadsuppgift var att emot tidsströmmens fordringar återställa det forna adelsväldet, kunnat ana, att tjugufem år efter hans död markiser och grefvar — LAFAYETTE, MIRABEAU, CONDORCET m. fl. — skulle offra adelns sista företrädesrättigheter och hylla den röda mössan: hvad ville han då ha sagt?

Bland flera memoir-författare, som sökt härma SAINT-SIMONS målningssätt, äger Sverige blott en, som i framställningens objektivitet, lif och qvickhet liknar urbilden, och väl icke heller är främmande för hans aristokratiska tänkesätt, men i medborgaredygd är honom öfverlägsen. Läsaren gissar, att vi mena den berömde memoir-författaren grefve AD. LUDV. HAMILTON.

All SAINT-SIMONS talang och möda att underskatta LUDVIG XIV:s utmärkta egenskaper hafva blifvit fruktlösa. Den som sätter stämpeln på sitt tidehvarf är ingen vanlig man, och ingen kännare af historien och menniskorna tror författaren, när han säger, att LUDVIG var *né avec un esprit audessous du médiocre*, ehuru han tillägger, *mais un esprit capable de se former, se limer* etc. Det är icke med yttre filning man beherrskar sitt folk och till en stor del Europa. Dertill måste man vara född herrskare, och MAZARIN såg djupare, när han till dem, som tviflade om den unge LUDVIGS regent-egenskaper, svarade: *il y a en lui de l'étoffe pour faire quatre rois et un honnête homme*. Man behöfver blott läsa LUDVIG XIV:s egna skrifter (*Oeuvres de Louis XIV, 6 vol, 1806*), för att finna, att han var född till konung i ordets fulla mening, och man kan med interesse läsa dem äfven efter FREDRIK DEN STORES och NAPOLEON I:S. Detsamma gäller om GUSTAF III:s. Alla dessa mäns politiska

lingar, från vaggan till grafven, samt framför allt en noggrann bekantskap med *arten af hans snille*, hans själs gry, som dock är den innerst verkande kraften vid hans företag, och att andras omdömen och yttranden om honom, när de stå i strid dermed, väl äro gagneliga väckelser till förnyad undersökning för att utröna sanningen, men icke må antagas på god tro, ehuru stort anseende sagesmannen i öfrigt må förtjena. I ett lättsinnigt tidehvarf, såsom det adertonde århundradet, der det gälde mer att vara qvick än sann, skadar det ej att låta yttrandena genomgå ett dubbelt eldprof i granskningens degel, för att skilja metallen från slagget. Att gifva kejsaren det kejsaren tillhörer, har af ålder behöft inskärpas. GUSTAF var i det hänseendet ej lyckligare än mången annan regent, ej fri från missödet, att, då en åtgärd lyckades, var det gerna någon af hans omgifning som förmält sig

---

arbeten och bref visa, att de förstodo sin konst, — konsten att regera, kanske den svåraste bland alla. GUSTAF III hade flera inre egenskaper af sin morbror och yttre af LUDVIG XIV, hvaribland en förening af behag och majestät, som gör att man på honom kunde lämpa BOSSUETS ord om LUDVIG: *La noblesse de ses expressions vient de celle de ses sentimens... Pendant qu'il parle avec tant de force, une douceur surprenante lui ouvre les coeurs et donne, je ne sais comment, un nouvel éclat à la majesté qu'elle tempère.*

hafva gifvit första ideen dertill och förmått konungen att sätta den i verket; hvaremot, när något slog mindre väl ut och väckte obelåtenhet, hade samme man i omgifningen sökt förekomma det, men konungen hade ej låtit säga sig; eller, med andra ord, det goda var andras förtjenst, och det dåliga var hans fel.

Adlerbeth och Schröderheim hafva rätt deri, att med Scheffers bortgång brast en hållhake för Gustafs statskonst; men det är icke likgiltigt vid uppskattandet af konungens politiska skarpblick och karakter, om han gladde sig deråt eller beklagade det. Vi hafva sett, att han, både i rådets handlingar och i enskilda bref, sjelf tillägger sin minister hela äran af en statskonst, som skänkt Sverige ett på länge icke åtnjutet anseende bland Europas makter, och en under tolf år bibehållen fred. I hans afsked till Scheffer ligger en aning, att det icke mer skulle blifva så, när konungen måste sakna den man som han mest skattade och högaktade och till hvilken han alltifrån ungdomen varit van att tala med det oinskränktaste förtroende. Han kunde ej förbise, att Scheffer var nästan lika oumbärlig för honom i den inre styrelsen som i de yttre ärendena, enär denne var hans säkraste bundsförvandt emot den fruktansvärdaste motståndare vid riksdagsförhandlingarne, Axel Fer-

SEN, hvilken också bestämde gången af påföljande riksmöte. Vi hafva sett huru GUSTAF erfor det 1778. Det är ej troligt, att han *velat* sakna samma stöd vid 1786 och 1789 årens långt svårare riksmöten, eller under de vidtutseende politiska svårigheter som alltmera hopade sig. Hvarför skulle det då ej ligga sanning i hans yttranden, att han ofta, både såsom konung och enskild man, beklagat denne utmärkte statsmans afgång? Han vidgår dennes öfverlägsenhet; han ber slutligen sin gamle lärare tillgifva de begångna politiska felstegen; men, tillägger han, »jag ser mig nu ensam och *tvungen* att hjelpa mig sjelf».

Man kunde säga att ULRIK SCHEFFER var — *mutatis mutandis* och under inskränktare förhållanden — för GUSTAF den tredje hvad AXEL OXENSTJERNA var för GUSTAF ADOLF, den som sökte mildra den unge konungens eld och stäfja hans stundom alltför storartade förslag. Då OXENSTJERNA yttrade till GUSTAF II: »om jag ej satte min köld emot Eders Maj:ts låga, hade Eders Maj:t längesedan brunnit opp», så kunde SCHEFFER säga nästan detsamma till GUSTAF III. Med den uppriktigaste beundran för den store GUSTAF ADOLF, kan man dock drista ifrågasätta, huruvida hans bana hade blifvit lika ärofull och lyckosam, i fall OXENSTJERNA lemnat honom nio år före hans död,

eller endast tre år förut, vid det tyska krigets begynnelse, och framför allt om icke den store kanslern öfverlefvat sin konungslige vän och fullbordat hans verk. Hvarför qvarstadnade ej SCHEFFER? Var det af ålderdomsslöhet? Knappt nog. Vi skola snart se, att han från sitt landtliga lugn med mera skarpsinne genomskådade förhållandena, än GUSTAF och hans nya rådgifvare, och ännu förtjente benämningen, som denne gaf honom, af »det bästa hufvudet i hans rådkammare». Eller hade SCHRÖDERHEIM rätt, när han kallade honom en »egoist»? Konungens erinran till SCHEFFER, att »man gör sig brottslig emot fäderneslandet, när man i förtid lemnar dess tjenst», och att de, »som försynen satt till stora värf (om de öfvergifva dem ofullbordade), blifva fäderneslandet och efterverlden ansvarige så väl för allt det goda de ännu kunnat utföra, som för de fel deras efterträdare kunna begå», — var i sådant fall ej oförtjent.

Att SCHEFFER skulle blifvit för GUSTAF nästan dyrbarare under den senare delen af dennes regering än under den förra hälften deraf, dertill bidrogo flera omständigheter. Så länge drätselverket var förstördt, handel och näringar tynade, försvarsväsendet försummadt, syftade alla åtgärder till dessa bristers afhjelpande. SCHEFFER ägde deri en utmärkt förtjenst. Vid hans afgång befann sig riket

i en blomstrande välmåga och styrka. Då uppstodo vådor af annan, man kan nästan säga motsatt, art. Det gifves något som kallas fredens öfvermod, hvilket uppväxer fort hos krigslystna folk och hos en ung ärelysten konung. Ett tjugufemårigt fredslugn var för det dåvarande Sverige något ovanligt. Man klagade denna tid allmänt, att konungen öfverlemnade sig endast åt nöjen och lekar, ehuru de, som sågo honom på närmare håll, nogsamt kände att under den glada ytan hvälfde sig allvarliga, ärelystna förslag. National-stoltheten, som af en Gustavers och Karlars ättling fordrade något stort, kunde ej förfela sin verkan på honom, och manande röster saknades ej inom hans yngre omgifning. Huru allmän denna tanke var, att konungen borde genom lysande bragder förnya Sveriges verldsrykte, kan skönjas deraf, att »Skördarnes skald», den idylliske Oxenstjerna, slutligen hänfördes af samma åsigt och blef, utan att ana det, dess tolk. Då konungen en dag, på Drottningholm, öfverraskade honom vid skrifbordet, och begynte genomögna hans verser, sökte skalden med oro undandölja ett poem. Konungens nyfikenhet retades derigenom, han fordrade att se stycket, och den brydde gunstlingen måste slutligen framlemna papperet, som innehöll följande epigram:

«Man vid en konungs syn var i förundran dragen,
Som gick, af snillet förd, att fylla hjeltars lopp,
Men midt i banan trött, af nöjen blott betagen,
På första lagern söfd, tycks glömma verldens hopp,
Lik den, för trägna värf, som stiger bittid' opp
Och se'n är sömnig hela dagen».

Konungen smålog åt skämtdikten och återlemnade den åt OXENSTJERNA, med orden: »Min nyfikenhet har fått samma lön, som när man lyss vid dörrarne, och det är välförtjent. Men den dag kan komma, när du upphör att göra mig dylika förebråelser, och då, min kära Oxenstjerna, äro vi kanske mindre lyckliga begge två». Så skedde äfven. Detta var i början af 1780-talet. OXENSTJERNA anade då lika litet som de fleste, hvad SCHEFFER redan insett, att elden i GUSTAFS inre snarare behöfde dämpas än underblåsas, och att man ej borde påminna honom att han redan hunnit den ålder, vid hvilken flere af hans berömdaste företrädare fyllt verlden med sina hjeltedater. Hans yttrande till riksrådet RAMEL vid samma tid: »man börjar glömma 1772», visar, att han trodde någon ny bragd behöfvas för att uppvärma folkets tillgifvenhet. Få innehafvare af en thron torde lifligare än GUSTAF erinrat sig, att en konung hvarje dag sitter för efterverldens pensel. Hans utkorade förebilders — WASAS, GUSTAF II ADOLFS och KARL X:s — odödliga bragder stodo oupphörligt framför hans

lifliga inbillning och voro de Miltiades-lagrar, som störde Themistokles' sömn.

Frågan har besvarats olika: huruvida det var Gustafs oroliga själ och bragdlystnad, eller oafvisliga yttre omständigheter, som tvungo honom att bryta det fredslugn han företrädesvis tycktes älska. I allmänhet synes man böjd att antaga den förstnämnda förklaringsgrunden. Några af hans minnestecknare, som nära känt honom, äro dock af motsatt tanka, och bland dem en af de mest vittnesgilla. Oxenstjerna, som följt honom från ynglinga-åldern, som deltog i och undertecknade den notvexling, hvilken föregick 1788 års krig, och äfven såsom minister för utrikes ärendena beledsagade konungen under det första fälttåget i Finland, förblef alltid af den öfvertygelse, att Gustaf helst och till följd af naturanlag hade önskat fortfarande lugn. I det åminnelsetal, som han höll öfver sin konungslige välgörare, och i hvars inledning han åkallar minnet af den vänskap som förent dem, yttrar han: »Af natur och böjelse älskade han stillheten och nöjet. Orubbad och lemnad åt sig sjelf, hade han kanhända somnat i deras famn. Ryckt af omständigheterna från det lugn han önskade, förbyttes hans håg till verksamhetens behof, göromålen blefvo en nödvändighet, svårigheterna ett behag, och sjelfva nöjet antog hos honom i sina

föreställningar och anläggningar storheten af ett snille, som tvangs ur sin hvila. — I lugna tillfällen sökte han råd, i de vådliga föddes de af hans egen tanke, och farans ankomst var för hans åsyn aldrig skild från hennes botemedel».

Öfverväges med och mot i denna fråga, så torde sanna förhållandet närmast träffas, om man antager att konungen, som af kärlek till snillets torneringslekar och vitterhetens öfning älskade freden, likväl, när omständigheterna manade till ett stort företag, gagneligt för fäderneslandets sjelfständighet och ära, gaf sin ärelystnad en annan riktning och utan tvekan offrade vitterhetsidkarens lager för statsmannens eller krigarens.

Under skärskådande af Gustafs statskonst måste man fortfarande behålla i minnet, att styrelsegrundsatserna under det adertonde århundradet icke voro desamma som under en senare tid mera allmänt gjort sig gällande. Den så kallade arronderingspolitiken hade vunnit sin mest lysande målsman i Fredrik den store, som genom eröfringar nära tredubblat sina undersåtars antal. Hans efterdöme följdes med framgång af Katarina, och med lika stor ärelystnad, om än med mindre lycka, af Josef II. Segrarnes och landvinningarnes ära hade sedan länge ansetts liktydig med den af stor regent, och de trenne sistnämnde hade faktiskt

ådagalagt, att det ej mera gafs några rättsgrunder i politiken, till följd hvaraf »de svagare staternas öde hängde på den starkares värjspets». Vid anblicken af Polens delning skref LOVISA ULRIKA till sin son: »Min bror gör genom ett penndrag en ny eröfring. Det är blott vi, som äro och förblifva tiggare». — Att utvidga sitt fäderneslands gränser ansågs såsom en regentpligt, vid hvars uppfyllande man var mindre nogräknad om medlen, endast företaget kröntes af framgång; och oaktadt allt hvad man i denna del kan lägga FREDRIK II till last, kallas han ännu den dag som är adertonde århundradets störste regent. Han stadgade såsom grundsats, att det gafs en annan moral för konungar än för enskilde; att, då de senare voro förpligtade att hålla sitt ord, äfven med den största uppoffring, voro de förre skyldige att bryta ett löfte eller förbund, om det syntes skadligt för deras land, och att sålunda uppoffra sig för sina undersåtar *). Sjelfva den dåvarande medborgaredyg-

*) Han säger i företalet till *Histoire de mon temps:* «Vous verrez dans cet ouvrage des traités faits et rompus, et je dois vous dire à ce sujet que nous sommes subordonnés à nos moyens et à nos facultés; *lorsque nos intérêts changent, il faut changer avec eux.* Notre emploi est de veiller aux intérêts de nos peuples; dès que nous trouvons donc

dens sinnebild och mönster bland folkfrihetens apostlar, BENJAMIN FRANKLIN, tänkte ej heller så all-

---

du danger ou du hazard pour eux dans une alliance, *c'est à nous de la rompre plutôt que de les exposer; en cela le souverain se sacrifie pour le bien de ses sujets.* Toutes les annales de l'univers en fournissent des exemples, et on ne peut en vérité guère faire autrement. Ceux qui condamnent si fort cette conduite, sont *des gens qui regardent comme quelque chose de sacré la parole donnée.* Ils ont raison, et je pense comme eux en tant que *particulier*, car un homme qui engage sa parole à un autre, dût-il même avoir promis inconsidérément une chose qui tournât à son plus grand préjudice, doit la tenir, puisque *l'honneur* est audessus de *l'intérêt;* mais un *prince* qui s'engage, ne se commet pas *lui seul*, sans quoi il serait dans le cas du particulier, il expose de grands états et de grandes provinces à mille malheurs, *il vaut donc mieux*, plutôt que le peuple périsse, *que le souverain rompe son traité*». (*Œuvres de Frédéric le grand*, Tome II, p. XVI.) Denna åsigt förblef hos honom densamma ännu vid slutet af hans bana. Det nyss anförda skrefs 1746. I ett nytt företal till en omarbetning af samma skrift, 1775, således nära tretio år senare, yttrar han samma öfvertygelse, ehuru i något olika ordalag. Stället lyder: «Il me parait clair et évident qu'un particulier doit être attaché scrupuleusement à sa parole, l'eût-il même donné inconsidérément; si on lui manque, il peut recourir à la protection des lois, et, quoiqu'il en arrive, ce n'est qu'un individu qui souffre; mais à quels tribunaux un souverain prendra-t-il recours, si un autre prince viole envers lui ses engagements? La parole d'un particulier n'entraine que le malheur d'un seul homme; celle des souverains des calamités générales pour des nations entières. Ceci se reduit à cette question: vaut-il mieux que le peuple périsse, ou que le prince rompe son traité?

deles grannlaga i dessa ämnen. Då fråga förekom rörande Frankrikes deltagande i Amerikas krig emot England, tillstyrkte han LUDVIG XVI att, liksom Engelsmännen gjort 1755, anfalla utan krigsförklaring. De franske ministrarne gåfvo samma råd, men LUDVIG — som förtjente det honom tillagda namn af »den hederligaste man i sitt rike» — vägrade *). Det är emellertid förklarligt, att det allmänna tänkesättet och morbrodrens efterdöme ej gingo spårlöst öfver GUSTAFS sinne, ehuru han, såsom vi sett, från början och under en följd af år hyllade en ädlare statskonst och möjligtvis under andra förhållanden blifvit den trogen. Den betydliga makttillökning, som Ryssland förvärfvat på Turkiets och Polens bekostnad, allmänt ansedd såsom endast förebud till ännu större inkräktningar, och samma makts hemliga afsigter på Finland,

---

Quel est l'imbécile qui balancerait pour décider cette question?» (*Ders.* p. XXVII.) Hans brefvexling med konungen i Polen, 1756 (då FREDRIK öppnade sjuåra kriget med att taga i besittning det neutrala Sachsen och välja dess hufvudstad till utgångspunkt för sina krigsföretag), lemnar öfverraskande bilagor till ifrågavarande statsrätt. Han var på långt när icke ensam derom. Vid samma tid förklarade lord BUTE öppet i parlamentet, att Englands förbund alltid ingingos på deras allierades bekostnad.

*) TOCQUEVILLE, *Coup d'oeil sur le règne de Louis XVI, depuis son avénement à la couronne, jusqu'à la séance royale du 23 juin 1789*, p. 69.

hvaraf järtecken tid efter annan spordes, måste fästa GUSTAFS uppmärksamhet på behofvet af en motvigt, hvilken, enär den ej kunde beredas genom förbund, — ty Preussen, Österrike och England lyssnade icke dertill, — endast kunde vinnas genom förstärkande af Sveriges egen ställning. »Man måste medge — säger en författare — att en svensk konung ej utan stora farhågor för landets framtid kunde se, huru jätten i öster alltmera stärkte sig med rof från sina grannar, och det var naturligt nog, sedan politiken gjort sig lös ur moralens band, att hans tankar skulle ledas till landvinning på den svagare grannens bekostnad, för att trygga sig emot den starkare».

Det är redan anmärkt, att GUSTAFS ställning till sina grannar var, oaktadt den lyckade statshvälfningen, ännu ingalunda betryggad. Det nya statsskicket var af dem icke erkändt. Ryssland ansåg sig, genom tolkningen af en tvetydig punkt i Nystadska fredsfördraget, äga traktatmässig rättighet att med väpnad hand återställa 1720 års regeringsform. Sverige hade vid tvenne tillfällen (under ARVED HORNS och under TESSINS kanslipresidentskap) icke bestämdt förnekat denna tolkning, och, hvad som betänkligare var, under KARL GYLLENBORGS förvaltning af utrikes ärendena emottagit, såsom vänner, en rysk krigshär och flotta,

hvilka förlades omkring hufvudstaden och kusterna till vår sjelfständighets försvar. Preussens förbindelse att medverka till återställande af 1720 års regeringsform, genom Pommerns besättande, var lika litet upphäfd som öfverenskommelsen emellan Ryssland och Danmark, i 1769 års hemliga traktat, att hvarje förändring i nämnda regeringsform var att anse såsom ett fredsbrott af Sverige emot dem *). Ryssland hade, som ofvan anfördt är, tillförsäkrat Danmark hvarje eröfring det kunde göra på Sveriges bekostnad. Dessa grannar kunde således begagna hvarje för dem gynnsamt tillfälle att förklara, det konungen i Sverige genom upphäfvande af ett

*) I skriften *Mémoires depuis la paix de Hubertsburg 1763, jusqu'à la fin du partage de la Pologne* 1775, uppger FREDRIK II anledningen till sin garanti af 1720 års regeringsform ha varit den, att då kejsarinnan KATARINA tillförsäkrat honom arfvet af markgrefskaperna Bayreuth och Anspach, ansåg han sig skyldig till återtjenst med ofvannämnda garanti (p. 24). Huruvida den derigenom beredda anledning att, *le cas échéant*, få insteg i svenska Pommern medverkat, må lemnas derhän. Nyssnämnda skrift är företrädesvis upplysande genom skildringen af hans sätt att tillvägabringa Polens delning, hvarom han säger: «*à force de negocier et d'intriguer*, je parvins à indemniser notre monarchie de ses pertes passées, en incorporant la Prusse Polonaise avec mes anciennes provinces». (*Œuvres de Frédéric le grand*, Tome VI, p. 7.) VOLTAIRE lyckönskar till Polens styckning, som han kallar *le vrai gateau des rois coupé en trois parts*. (*Corresp.* XXIII: 220.)

statsskick, som de garanterat, försatt sig i krigstillstånd emot dem. Hvarje rörelse af de i Sverige missnöjda med sakernas nya ordning — och sådana missnöjen funnos och underblåstes fortfarande — kunde blifva en krigsanledning. Det var i synnerhet när konungen företog någon utrikes resa, som han måste vara betänkt på bemötandet af öfverraskningar under sin frånvaro. Så finner man — oaktadt all skenbar vänskap emellan KATARINA och GUSTAF — bland konungens papper ett öppet bref till hertig KARL att vara *riksföreståndare* under konungens resa till Petersburg 1777, hvaraf hertigen kunde göra bruk i händelse af behof; hvilken försigtighetsåtgärd tyckes utvisa, att konungen ej var så alldeles säker på att återkomma. Bland förberedelser vid resan till Aachen, 1780, finnes en order, hvarigenom landshöfdingar och regementschefer i Skåne, Blekinge och Småland anbefallas att, i händelse af uppror eller anfall, ställa sig till efterrättelse de order som general-amiral AF TROLLE utfärdar till bevarande af rikets säkerhet; hvilket åter synes antyda en förmodad otrygghet från danska sidan *). Med undantag af hertig KARL, hade

*) Denna order lyder: «Kongl. Maj:ts nådiga vilja och befallning är till alla dess landshöfdingar, regementschefer och öfriga befälhafvande i Småland, Kalmar, Blekinge och Skåne, att åtlyda de befallningar som general-amiralen m. m. af

ingen emottagit ett sådant förtroende. Men TROLLE var dertill fullt berättigad genom sina stora egenskaper och sin personliga tillgifvenhet för konungen.

Då nu rikets inre och yttre ställning var sådan, att dess säkerhet berodde af grannarnes godtfinnande, ansåg konungen statens sjelfbevarelse fordra att, enligt FREDRIK II:S grundsats, hellre förekomma än förekommas. Det politiska jemnvigtssystemet i Europa, hvars skapare och upprätthållare Preussens monark gjorde sig en ära af att vara, hade småningom urartat derhän, att det, ifrån den ursprungliga bestämmelsen att bereda den svagare skydd emot den starkare, gjort den senare till den förres herre. För att icke blott rädda sig ur den närmast hotande fara, men skänka fädernesländet trygghet för framtiden, uppfattade GUSTAF den plan, som senare gjort KARL JOHAN odödlig: att bilda ett helt af den skandinaviska halfön.

Trolle dem gifvandes varder, till regementernas marsch, samling, eller andra till Kongl. Maj:ts, rikets och fädernesländets säkerhet nödiga steg, i fall sådana oroligheter, som till uppror och rikslugnets störande kunde sig yppa. Hvilket vederbörande m. m. Ulriksdals slott den 9 maj 1780. GUSTAF». (Skrifvelsen är egenhändig.) Såsom man påminner sig, var det från Danmark som första rörelsen borde utgå, när hämnd skulle kräfvas för 1772 års statshvälfning.

Sverige, Finland och Norge under samma spira skulle, i GUSTAFS tanka, utgjort en stormakt, hvars sjelfbestånd var betryggadt för all framtid.

Denna plan var ingen öfvergående tankedröm; den hade, som vi sett, vaknat redan 1772, och den sysselsatte honom ännu vid slutet af hans lefnad. Den var närmast sitt utförande år 1783. I företaget hade han invigt endast tvenne tillförlitliga vänner från 1772: svenska flottans nyskapare, den ofvannämnde general-amiralen AF TROLLE, och den blifvande ordnaren af vår landtmakts utrustning, öfverste TOLL, hvars politiska skarpsinne och förmåga i ledningen af djerfva anslag voro konungen bekanta från sistnämnda statshvälfning *). Tidpunkten syntes af flera skäl gynnsam. Under den svagsinte KRISTIAN VII hade enkedrottning JULIANA och hennes mer än vanligt inskränkte son, arfprinsen, bemäktigat sig styrelsen. Danmarks utmärkte statsman BERNSTORFF var aflägsnad, och regeringen

*) SCHRÖDERHEIM tecknar TROLLE sålunda: «General-amiralen af Trolle var en värdig elev af den store Ehrensvärd. Han var öppen, uppriktig, genereux, såg sakerna i stort, allvarsam, men belefvad. Hans embetsförvaltning gjorde honom heder och ökade tillika konungens makt och anseende. Han hade en makalös drift, redigt begrepp, kunskaper och erfarenhet. Vid konungens första besök i Ryssland (1777) var han följaktig. Kejsarinnan distinguerade honom vid alla tillfällen».

fördes i sjelfva verket utaf arfprinsens forne lärare, etatsrådet GULDBERG, en man af medelmåttiga gåfvor, hvarför styrelsen saknade anseende och förtroende både hos den ännu mäktiga aristokratien och hos sjelfva folket. Missnöjet var allmänt. En tillfällig missämja hade uppstått emellan Ryssland och Danmark, då den danske utrikes ministern ROSENCRONE syntes vilja iakttaga en sjelfständigare ton emot ryska sändebudet, hvilken misshällighet konungen trodde böra begagnas. Englands alla krafter voro tagna i anspråk af det ännu icke afslutade amerikanska kriget, och det öfriga Europa vände blickarne mot östern, der Ryssland införlifvat med sitt välde Krim, Taman och Kuban, oaktadt dessa länder blifvit i den sista freden med Turkiet förklarade sjelfständiga, hvarför Turkarne å nyo rustade sig till krig, och franska flottan erhöll befallning att vara färdig till deras understöd; hvaremot å andra sidan kejsar JOSEF ämnade med 120,000 man understödja Ryssland, för att vid delningen ej blifva lottlös. Man kunde af allt detta sluta, att kejsarinnan, som ägde full sysselsättning med de turkiska och polska angelägenheterna, icke ogerna skulle anse sig tryggad från den svenska sidan, i fall konungen af Sverige invecklade sig i företag emot sin vestra granne. Derom ville konungen dock förvissa sig genom ett förnyadt möte med

kejsarinnan, innan någon brytning med Danmark ägde rum. Anledning till en sådan skulle sökas i sundska tullen, som gaf Danmark herravälde i Sundet. Under den deraf uppkommande tvist, till hvars inledande en svensk fregatt-kapten borde begagnas, kunde lätt, af öfverilning, skott vexlas, och striden vore börjad. Anfallet skulle sedan ske så öfverraskande och på flera punkter, att kampen vore afgjord innan någon främmande makt hunne blanda sig deri. Konungen åsyftade att genom oföresedt anfall på Köpenhamn tvinga till eftergift, och att, såsom senare KARL JOHAN, på andra sidan om Sundet eröfra Norges krona.

Flottan var det vapen som främst påräknades. Om ställningen i Köpenhamn hade konungen på förhand gjort sig underrättad genom TOLL, som, under förevändning att bevista ett läger på Seland, tagit kännedom om riksstyrelsens ledare, allmänna sinnesstämningen, försvarsanstalterna m. m., och derom afgifvit berättelse.

Den 15 maj 1783 skref konungen, som då vistades på Ulriksdal, till general-amiral AF TROLLE: »Åt öfverste Toll har jag uppdragit att till generalamiralen förtro de stora projekter, hvarmed jag umgås, och som komma mycket an på generalamiralens biträde. Jag har uppfattat dem ur den ställning som Europa nu befinner sig uti, i synner-

het vår Nord, sedan turkiska kriget nu synes oundvikligt, om det ej redan är börjadt. Men dessa förehafvanden äro af en natur att ej gerna kunna anförtros åt papperet, innan sista handen lägges vid deras fastställande, och det kommer mycket an på de underrättelser öfverste Toll har befallning att begära af general-amiralen. Det är nu elfva år sedan jag med eder tillhjelp började det stora verk som ändrade rikets hela skick, och nu börjar jag ett äfven så stort, som kan ändra hela Nordens utseende. Det tyckes som försynen, som på så besynnerligt sätt fört mig vid handen och bibehållit freden, under alla de moln som tycktes vilja den störa, — det tyckes som försynen, säger jag, velat bevara åt er och Tollen att alltid med mig gå samma väg och hjelpa till de stora föremål, som lända till rikets ära och våra namns odödlighet. Jag behöfver ej mera säga åt en man, begåfvad med så mycken insigt och som förenar dermed en beprövad tillgifvenhet för mig och fäderneslandet. Jag väntar med otålighet edra råd, edra upplysningar öfver hvad jag begär att veta, och edra tankar om sjelfva saken. De skola decidera mig, och så snart de komma mig tillhanda skall jag börja att med allvar arbeta på mitt verk».

Ehuru konungen, som bekant är, vanligen brefvexlade på franska, är detta bref, liksom de föl-

jande till TROLLE, på svenska, vare sig emedan denne helst begagnade modersmålet, eller för att gifva meddelandena en form af embetsskrifvelser, vid hvars ordalag han kunde trygga sig i de ansvarsfulla anordningar som han ägde att ensam och obemärkt företaga.

Samma dag då han emottog konungens bref, eller den 20 maj, afgaf TROLLE sitt svar, från Karlskrona. Han yttrar: »Ifrån längre tid tillbaka har jag sett möjligheten af hvad Eders Maj:t nu tenterar på Danmark; men jag måste bekänna, att jag icke förväntat verkställigheten deraf vara så nära för hand som Eders Maj:t nu behagar ge mig tillkänna; ty jag har alltid föreställt mig, att för lyckan af en sådan operation nödvändigt fordrades att Eders Maj:ts örlogsflotta borde till sin fulla styrka vara alldeles fullbordad och i fullkomligt godt stånd, ehuru favorabel för öfrigt den politiska ställningen kunde vara. Och som flottan ännu är ganska långt ifrån en sådan situation, så har jag icke på länge och icke förr än från denna dags afton med allvar tänkt på detta vigtiga ämne. Eders Maj:t lärer derför allernådigst ursäkta, om mitt yttrande ej kan blifva så fullkomligt som Eders Maj:t torde förvänta sig. Saken är dristig, men *den är icke omöjlig.* Det svåraste är tidens korthet. Men då jag tager för gifvet att Eders

Maj:t vinner fullkomlig säkerhet från den östra grannens sida, så att derifrån sjelfva entreprisen ej blir i någon måtto störd; att äfven andra sjömakter ej hinna lägga något hinder i vägen, innan allt är decideradt; att Eders Maj:t har penningar, och att man i behörig tid kan samla magasiner och andra krigsbehof till skånska fästningarne: så håller jag före, att Eders Maj:t må så mycket snarare i Guds namn börja detta storverk, som Danmarks invärtes belägenhet är ganska svag, och dess regering dessutom omöjligen kan föreställa sig ett så hastigt anfall, att den hinner besörja sina försvarsmått innan Eders Maj:t är mästare af Seland, och man bör göra sig ett temligen säkert hopp om en god utgång, i synnerhet som Eders Maj:t alltid är lycklig. Alltsammans synes mig till en början bero på tvenne hufvudomständigheter, nemligen på den största hemlighets iakttagande, tills man är i fullt stånd, och på den möjligaste skyndsamhet. Begge delarne äro icke omöjliga, men likväl ganska svåra». — General-amiralen öfvergår derefter till enskildheterna vid företagets verkställighet, hvarvid han inskränker sig till hvad som rörer flottans deltagande, enär Toll ombesörjde hvad som angick landttropparne. Trolle ansåg nödigt att, så snart misshälligheten om sundska tullen utbrutit, blockera Köpenhamn innan dan-

ska flottan hunnit utrustas. Till en början ville han iståndsätta sex linieskepp och två fregatter, hvilken eskader kunde göras färdig antingen under förebärande af förestående öfning eller som eskort under konungens utrikes resa. För att dölja dess rätta bestämmelse, lät TROLLE samma dag afgå ett embetsmemorial till statssekreteraren för krigsärendena VON CARLSON om denna exercis-eskaders utrustning. Den vore dock egentligen att betrakta såsom en förtropp; ty hans afsigt var att jemte densamma rusta ut ytterligare åtta linieskepp och två fregatter, så att hela styrkan utgjorde fjorton linieskepp och fyra fregatter, hvilket han ansåg tillräckligt för att innestänga den outrustade danska flottan och betäcka landstigningen. Krut och öfriga förnödenheter hade vår flotta redan för en hel kampanj, äfvensom lifsförråd för sex veckor. Då fördubblingen af sjöfolk ej kunde uppbådas förrän kriget utbrutit, önskade han få påräkna fyra tusen man af landtarmeen till biträde vid utrustningen. Galererna skulle ej röras, så vida man i Skåne kunde få tillräckligt med båtar till tropparnes öfverförande. »Detta — fortfar TROLLE — är *en gros* hvad af flottan kan väntas. Detaljerna skall jag framdeles utarbeta. Om beskaffenheten af sundska tullen har jag alldeles ingen kännedom. Men blir man väl i ordning, så kan det ämnet lika fullt

blifva föremål för rupturen, om det ock ej är så pertinent utredt. Den som skall utses att föra fregatten, hvilken kommer att göra första brouilleriet, och de som skola kommendera skeppen, skola med yttersta urskilning med det första uppgifvas. Nu hinner jag ej dermed. Att hela planen till flottans fullbordan härigenom kommer att afstadna, lärer Eders Maj:t kunna föreställa sig, ty hela sjömilisen måste nu gå till sjöss, så att vid varfvet inga arbetare qvarblifva. *Men få vi Norge, få vi sedan god tid att formera vår flotta*».

Den 25 maj emottog konungen TROLLES skrifvelse, och svarar: »Jag har inhändigat generalamiralens bref. Jag har deri återfunnit det rena nit och den fermeté, som alltid karakteriserat edra göromål, och som försäkrar mig om en lycklig utgång af alla de värf som jag kommer att er anförtro. Jag ser nu att general-amiralen instämmer med mig i den tanke jag har, att nu är rätta stunden att krossa svenska namnets urgamle afundare och holsteinska husets hätske fiende. Jag börjar derföre detta stora verk med all förtröstan af lycklig framgång, och finner nödigt att dels fråga generalamiralens råd, dels underrätta honom om följande punkter.

Första punkten: »För att göra mig säker på min mäktigaste grannes sida och för att befästa

vänskapen ännu mera, tänker jag den 10 eller 11 juni resa till Finland, och lärer entrevuen ske i Wiborg den 23 eller 24 juni. Samma afton jag inhändigade general-amiralens bref, tog jag mitt parti och skref om min ankomst till kejsarinnan».

I de öfriga punkterna underrättar konungen TROLLE derom, att en million riksdaler (specie) var i förråd, och införskrifning af nödig tillgång på spanmål skulle ombesörjas och i all hemlighet verkställas *). »Eclaten eller snarare brouilleriet — fortfar han — börjar med en note, som skall till danska ministèren öfverlemnas. Denna note och fregattens afsändande till Sundet böra följas åt. Åtta dagar blir det då högst, innan rupturen sker genom de sex skeppens utsändande och Köpenhamns blokad. Alltså är nödigt att precist veta, när allt kan vara färdigt, på det att min resa till Karlskrona må kunna rättas derefter, och noten bör ej ingifvas förrän rätta tiden dertill infaller. Om detta

*) I ett bref från konungen till TOLL, den 9 juni, uppgifves beloppet till 300,000 tunnor. LILJENCRANTZ, som lofvat anskaffa dem, trodde att det var dels för kronobrännerierna, dels för befarad missväxt. Konungen tillägger: «Jag har funnit en otrolig mängd kopparflaskor som fattas för armeen, och en stor mängd renslar fattas ock. På hvad sätt kan detta behof suppleeras då det skall gälla? ty nu kan ingenting af allt detta beställas utan att väcka uppmärksamhet».

väntar jag af general-amiralen ett positift svar. Angeläget vore, att någon pålitlig man skickades som resande till Köpenhamn att derifrån berätta allt som sig tilldrager, besynnerligen då sjelfva noten ingifves. Denna senare omständighet bör vara för honom en mystère. Han endast instrueras, att man fått underrättelse om danska hofvets hemliga anslag, och att han skickas för att märka, om de ha något ondt i sinnet. — Hvad sundska tullen angår, har jag samlat alla de underrättelser som äro af nöden. Saken skall blifva både plausible och ha ett utseende af *allmän nytta*».

Detta bref var skrifvet utan koncept, hvarför konungen tillägger: »Jag önskar att general-amiralen skickar mig afskrift af dessa mina punkter, med de svar han mig på dem meddelar. Jag hinner intet att i dag deraf taga en afskrift, ej heller törs jag den låta af någon af mina sekreterare taga».

Till hemlig kunskapare i Köpenhamn utsågs Tolls broder. Toll omförmäler, i bref af den 17 juli, huru denne afbördat sig uppdraget: »Min bror har gjort sin första rekognoscering i Danmark med all den försigtighet och uppmärksamhet som varit att iakttaga. Han har der funnit allt vittna om den yttersta säkerhet. Folk af betydenhet, som äro i affärerna och vid hofvet, hafva mycket talt

om Eders Maj:ts resa. De hafva gissat på en entrevue med kejsarinnan och icke dolt sin öfvertygelse, att den rör de turkiska sakerna. Missnöjen öfver inre styrelsen, ostindiska kompaniets delabrerade affärer, samt en allmän penningebrist occupera der alla menniskor; inga militära anstalter omtalas eller äro der synliga».

Af en bland konungens papper funnen förteckning synes, att den här, som skulle begagnas, utgjorde nära 30,000 man, nemligen under konungens befäl 17,000 man, under hertigen af Södermanland 9000 och under hertigen af Östergötland 3000 man. Enligt Tolls plan skulle anfallet på Norge ske på tre punkter, medelst en corps af 5000 man från Wermlandssidan, en på 5,500 från Wenersborg och en på 3000 från Jämtland. Konungen skulle med sina 17,000 man landstiga på Seland.

Emellertid hade Trolle, ett par dagar efter den förra skrifvelsens afgång, hemställt, huruvida företaget ej borde uppskjutas till nästa vår, då flottan blefve ytterligare förstärkt med tre nya linieskepp och tre fregatter. Konungen emottog detta bref under lägret på Ladugårdsgärdet, hvarifrån han genast besvarade det (den 3 juni). De många skäl han finner tala emot allt uppskof äro följande:

»Orsaken, hvarför jag trott mig böra börja i år, är: 1:o turkiska kriget, hvars början man vän-

tar, men hvars slut man ej kan förese. Ryssland har stora skäl att menagera oss, innan det vet huru allt sätter sig i Orienten. Blifva dess vapen segrande (hvartill är all sannolikhet), så torde det, uppblåst af framgången, nästa år misstycka, ja hindra allt hvad det nu torde anse för en *säkerhet* på denna sidan. 2:o är nu brouillerie emellan Ryssland och Danmark, förorsakadt af baron Rosencrones oförsigtiga hetsighet och ryske ministerns kanske för vidsträckta högdragenhet. Detta förkolnar visst i denna stund den värme Ryssland kan hafva öfrig för Danmark. Men det är endast i denna stunden. Danmarks vanliga behof tillåter det ej att länge förblifva i denna ställning, och då kommer det å nyo i så mycket större dependens af Ryssland, som det gjort en fåfäng effort att draga sig derutur, hvarigenom dess existens blifver för Ryssland (som då kan anse det för ett lydrike) lika kär, som det i denna stund är derför indifferent. 3:o Danmarks invärtes tillstånd sätter det i en svaghet, som gifver oss den största avantage. En fånig kung, en arftagare af femton år, som har att hämnas på regeringen sin faders auktoritet, sin moders heder och sin egen existens; en enkedrottning, styfmoder i all den vidd som detta namn innehåller; en arfprins, som utan geni svag till förstånd och kropp, i sjelfva verket är kon-

ung under dess broders namn, hvars makt och rättigheter han kränkt, hvars heder han skymfat, hvars person han våldfört; en regering mest sammansatt af skrifvare, men derhos af folk utan kapacitet, utan courage, hvilka hafva allt att frukta af en nation, som med dem är missnöjd, och af en kronprins, hvars käraste interessen de förtrampat: allt detta, som finnes i år, finnes kanske ej igen i det nästkommande. Konungen kan dö; då är kronprinsen myndig. Ett enväldigt rike repar sig under en enväldig regent äfven så hastigt som det fallit, och då blir det desto farligare. Enkedrottningens död kan ock allt förändra. Då blifver en harmoni uti administrationen, som nu saknas, och hvars saknad i denna stund skall strida mera för Sverige, än om Gustaf Adolf och Karl X vore i spetsen för vår här. 4:o hela Europa fäster nu sina ögon på Orienten, och kan ej taga dem derifrån innan det visar sig hvartut vigtskålen lutar, och det är just denna position som gör att man nu mindre skall melera sig med oss, än om ett års kampanj mot Turken visade mera klart, på ett eller annat sätt, denna Mahomets monarkis öde. 5:o är England nu epuiseradt, dess invärtes ställning orolig; allt detta kan vara på ett eller annat sätt nästa år ändradt. 6:o kommer jag just då från entrevuen med kejsarinnan, som skall upp-

värma vänskapen. Allt, som sker, blir i mångas ögon en följd af öfverläggningarne med henne. Denna tanke tjenar att styrka de klenmodige, att tranquilisera nationen, att imponera på Europa. Ehvad deklarationer hon gör, om hon ej skrider till effekter (hvilket jag, efter den resan, bör kunna vara säker om), så tager hon visst icke denna tanken ur mångas hufvuden. Allt kommer derför an på den disposition jag finner henne uti, och tvenne ord af mig till general-amiralen skola upplysa honom om allt detta, då jag kommer till Finland. Jag finner väl att general-amiralen, som med så utmärkt zèle arbetat på flottans fullbordan, har skäl att önska denna fullkomnad. Men då han nu skall föra henne emot fienden, blifver dess fullbordande bäst befästad genom en seger, som urståndsätter grannen att kunna hindra något af våra företag. Med penningar kan väl fås skepp, men ej en man såsom ni, som förstår att dem föra; och af en sådan mans kapacitet bör profiteras medan man har honom *). Orderna angående matrosers hemkallande äro afgångna i dag, i samma ordasätt som general-amiralen det åstundar. Jag har befallt Carlson expediera mitt samtycke till första eskaderns färdiggörande. Christiernins expedition

*) Konungens farhåga att förlora Trolle besannades. Han dog inom ett år sedan brefvet skrefs.

approberar jag på det högsta *). — Jag yrkar ännu på nödvändigheten att bruka armeens flotta. General-amiralen vet bäst möjligheten deraf. Den kunde både tjena att protegera descenten och att coupera Seland från Fyen, och denna ö från fasta landet». — *Apostille:* »Penningar och spanmål skola icke tryta, ej heller saltpeter. Liljencrantz, utan att ha någon kunskap om hvad jag vill företaga, arbetar med ifver att fullgöra mina befallningar, dem han aldrig fått så positiva på de tio år som han mig tjenat. Jag gör en reflexion, som i brefvet undfallit mig. Den är, att general-amiralen kanske fruktar att vi för mycket degarnera Finland. Men jag tror att det är större säkerhet, då Sveaborg är med nödig garnison försedd, och resten af armeen i Sverige med en armerad flotta, som kan föra den hvart man bäst finner, än med en armé på *rotarne*, som kanske blir skingrad innan den hunnit samlas, och med en flotta på stapeln, som först måste tacklas».

Gustaf och hans begge förtrogne voro öfverens derom, att ett hufvudvilkor för planens framgång var hemlighetens bevarande, enär allt hvilade på öfverraskning. Det väckte derför hos Trolle icke ringa oro, då öfversten grefve Ehrenswärd

*) Major Christiernin vid flottan skulle i Kattegat hindra kommunikationen emellan Norge och Danmark.

tillskref honom från Stockholm: »Här gå rykten, efter allt utseende icke sanna. Man tror fredsbrott med Danmark, man tror fredsbrott med Norge. Hans Maj:t skall hafva låtit märka någonting deråt. Likväl tycker man, att åtskilliga saker stöta sannolikheten, och först och främst *möjligheten* af ett krig i vår nuvarande *militäriska* ställning, änskönt den politiska vore fördelaktig. Allmänheten dömmer derför, att det ej kan vara krig man grundar på, utan att det måste röra någon ytterligare förändring i regeringssättet. Och som detta är det absurdaste, instämmer jag deruti. — Man vet, att ett stort parti kan dragas deraf att danska flottan icke kan armeras i hamn, och att följaktligen hela denna flotta är stängd, i fall fyra eller fem af våra skepp kunde göra en blokad. Men vid minsta hemliga underrättelse om vårt ämnade företagande kunde Danskarne föra ut sina fartyg under namn af att armera till exercis, och således hela vår anstalt försvinna som rök». — Kommendanten i Karlskrona, amiral Strömfelt, hade äfven från landsorten hört rykten om krig. Trolle lemnade brefven till Toll, som insände dem till konungen, hvilken svarar Trolle: »Öfverste Toll har gifvit mig tillkänna general-amiralens fruktan att saken vore förrådd. Jag tror det ej. General-amiralen känner äfven så väl som jag, huru Stockholm är fullt af rykten,

gissningar och osanningar. Bland en mängd, som äro af det slaget, finnas äfven gissningar som träffa på sanning. Men det är af pur hazard. Då revolutionen förehades, voro äfven sådana rykten. De visste den skulle ske en månad förut, men trodde den ej. Hade vi skrämts af att allt vore upptäckt, och abandonnerat saken, så hade ingenting skett. Planen var god, vi följde den frimodigt, och allt reusserade. Sådant är detta nu, och intet är det underligt, då så stora hvälfningar hota Europa, att alla politiska kannstöpares hufvuden arbeta på att veta och utgrunda hvad vi skola göra. De tro visst ej, att vi kunna sitta stilla då ett så stort byte skall skiftas, som ottomaniska riket. Derför trodde de, att ett krig med Ryssland skulle göras. Nu synes det som ett möte skall å nyo befästa freden. Ergo bör någon annan antastas. Det kan ej vara någon annan än Danmark. Af Strömfelts bref synes, att han är rädd för krig, men vet ej mer; af Ehrensvärds, att allt är fullt af gissningar; ty från en attack på Norge går det till en ny revolution, etc. Af allt detta sluter jag, att man ingenting vet och att om få dagar alla dessa rykten falla. Köpenhamnska tidningarne tala om intet. Allt är der i det största lugn. — Allt kommer an på min entrevue med kejsarinnan. Det är den knuten som deciderar om allt. Finner jag

vid min återkomst att ingenting kan göras, så bör eskadern likafullt vid min ankomst till Karlskrona gå ut att göra ett slags exercis och sedan desarmera. Då blir ej något förrådt, ty då har det skett som föregifvits med denna armering. — Med ett ord: den första af mina principer är att aldrig ändra marchen af en sak som en gång blifvit resolverad. Det är den enda utväg att göra något stort*). Jag har för öfrigt endast samtyckt till min entrevue i Wiborg af de orsaker som generalamiralen känner; och så länge derifrån ej kommer någon obstacle, ändrar jag ej min föresats. Jag uppmanar eder med alla de rättigheter jag öfver eder äger, att ingenting underlåta för framgången af mina afsigter. Jag reser om en fjerdedels timma med grefve Creutz i mitt följe. Min son mår efter önskan. Ladugårdsgärdet den 9 juni 1783, klockan half 6 om aftonen».

Det är betecknande, att konungen ville föra sin femårige son med sig till den armé, med hvilken han ämnade landstiga på Seland. Förtänksam jemväl i enskildheter, hade han låtit koppympa prinsen, på det att denna barnsjukdom ej skulle bringa något tillfälligt hinder under nedresan eller

*) *Qu'on exécute mes ordres*, är det bekanta yttrande, hvarmed en sjelfherrskare i våra dagar mötte alla anmärkningar och tvifvel vid utförandet af hans plan, som också lyckades.

under fälttåget. Han skrifver derom till TROLLE: »Att vara utan all fruktan och kunna föra min son med mig till armeen, har jag låtit preparera honom af Schultzenheim, och blifver han i morgon afton (den 28 maj) ympad med kopporna, som, gifve Gud! lyckligen må aflöpa» *). I de följande bref-ven underrättar han TROLLE fortfarande om prin-sens helsa. Skälen att medföra den unge thron-arfvingen voro flerahanda. GUSTAF visste, att allt som talar till inbillningen hänför massorna, helst när det anslår hjertat. När han förde den späde GUSTAF ADOLF bland sina krigare, skulle det icke blott befästa deras kärlek till thronarfvingen, men höja deras mod, då de ägde ännu ett dyrbart lif att försvara, och man kan vara förvissad, att i den dagorder, som han skolat utgifva vid stridens öpp-nande, hade GUSTAF ADOLFS namn kommit att klinga på ett sätt som bragt hvarje svenskt hjerta i svallning. Å andra sidan skulle i prinsens unga sinne tidigt inprägla den höga föreställningen om fäderneslandets försvarare, som en dag skulle skydda hans egen thron, och hans namn skulle redan från barnaåren blandas med stora företag och segrar. Minnet deraf borde verka upplyftande och kraft-fullt på Sveriges blifvande konung. Hvarje gång

*) SCHULTZENHEIM erhöll till minne deraf en ring om 2,000 riksdalers värde. (HOCHSCHILDS *anteckningar.*)

man ser ett dylikt drag — och sådana finnas många hos GUSTAF — kan man ej återhålla frågan: är det för ett ätt-lurendrägningsförsök man hyser sådana känslor, sådana omsorger? — Ville man åter säga, att i hela denna tillställning låge något teatraliskt, så kunde svaras: icke mera än i den scen, då GUSTAF II ADOLF, när han gick till det tyska kriget, vid afskedet på rikssalen inför ständerna lade den sexåriga KRISTINA i den gamle bondens armar, väl vetande att han i samma ögonblick lade sitt barn vid svenska folkets hjerta. I dylika drag röjes snarare en antik enkelhet än något teatraliskt. NAPOLEON I begagnade nästan samma medel som GUSTAF III, att anslå känslorna hos sina krigare. Aftonen före slaget vid Borodino lät han framför sitt tält uppsätta den treårige konungens af Rom porträtt. Han var förvissad, att den unge thronföljarens anblick skulle göra ett djupt intryck på fäderneslandets försvarare *).

För att gifva en synbart osökt anledning till mötet med kejsarinnan och ett skäl att samla troppar för det blifvande företaget, lät konungen sam-

*) Ett åsyna vittne yttrar derom: «Le portrait était exposé devant la tente de l'empereur. Rien de plus touchant et de plus grave que ces vieux soldats qui se découvraient avec respect devant cet image». *(Mémoires de Constant, premier valet de chambre de l'empereur,* Tome V, p. 54.)

mandraga ett öfningsläger vid Parola-malm i Finland. Vid ankomsten till Åbo tillskref han rådet i Stockholm, att han i Åbo funnit före sig en skrifvelse från kejsarinnan, som på det vänskapligaste sätt uttryckte sin önskan att se honom under hans vistande i Finland, samt att hon till mötesplats föreslagit Fredrikshamn, och tiden till midsommarafton, då de skulle tillbringa midsommardagarne tillsammans. Enär konungen likväl ej kunde begifva sig öfver rikets gräns utan att först inhemta rådets tanka, skyndade han meddela, det han ansåg sig böra efterkomma kejsarinnans inbjudning, hvaröfver han nu ville höra rådets mening. Enligt anteckningen i rådsprotokollet, hade, vid tillkännagifvandet af detta konungens beslut, »deras excellenser häruti vördat ett nytt vedermäle af Kongl. Maj:ts oupphörliga omsorg om riket».

Då konungen som anländt den 11 juni på morgonen till Parola-malm, omedelbart begaf sig ut att se öfningen af trupparne, som utgjorde 7,000 man, skyggde hans häst för ett kanonskott och kastade honom till marken, hvarvid han afbröt venstra armen. Han bars till Tavastehus, af lifdragoner, och sände genast baron Evert Taube till kejsarinnan med underrättelse om olycksfallet. Man känner det allmänna ryktet, hvilket ännu tros af många, att något armbrott aldrig skett, utan vore

sägnen derom uppfunnen af konungen, som deruti sökte en förevändning att, under föregifvet behof af helsans vårdande, företaga en lustresa till Italien*). De som kände konungens förehafvanden och det finska mötets föremål, insågo dock att intet större missöde kunde i ett sådant ögonblick träffa honom. TAUBE skrifver derom i sin dagbok: »Jag trotsar det olyckliga ödet att göra mig mera bestört än jag blef af denna händelse». För att lugna general-amiral AF TROLLE och öfverste TOLL, som vid ryktet om tilldragelsen måste råka i största villrådighet med de vidtagna anordningarne, skref konungen, dagen efter fallet, till den förstnämnde: »Under revyen af de här församlade troppar har jag i går haft den olyckan att falla af hästen och bryta venstra armen, emellan axeln och armbogen. Brottet är, efter de lärdes utsago, ett godt brott, hvilket uppskjuter min entrevue med kejsarinnan endast åtta dagar. Denna prinsessa reser ända till Fredrikshamn mig till mötes. Som ryktet alltid plägar göra dylika accidenter större än de verkligen äro, så skyndar jag mig att gifva general-amiralen mitt verkliga tillstånd tillkänna. Detta ändrar på intet sätt de stora värf jag nu har för

*) Äfven ADLERBETH säger i sina historiska anteckningar, att »konungen anträdde mot hösten en resa till Italien, under *förevändning* af ett armbrott». (1:sta delen, sid. 24.)

handen. Venstra armen blir väl frisk tills allt skall börja, och för öfrigt är högra armen bra och kan föra värjan, samt hufvudet redigt och friskt. Jag anmodar derför general-amiralen å nyo att ej för denna händelse något minska af allt hvad till vårt verks utförande kan vara af nöden. Det är Fredrikshamnska mötet som skall decidera *allt*».

Brefvet till Toll innehåller: »Jag skrifver eder endast dessa rader, att låta veta att jag lefver och att min föresats är äfven så ferm som då jag hade begge mina armar i behåll. Jag tillskref i samma mening general-amiralen dagen efter denna händelse. Entrevuen har endast blifvit uppskjuten åtta dagar. Jag har allt hopp, att dessa dagar ej förbigå, utan stadga de vigtigaste händelser. Farväl, min kära Toll! Håll foten i stigbygeln, ty det går visst löst».

Det dröjde dock öfver fjorton dagar innan konungen vågade företaga resan, hvilken han anträdde först den 27 juni. Den 29 inträffade han i Fredrikshamn, der kejsarinnan väntade honom. Deras vistelse der varade tre dagar, under hvilka de voro nästan oafbrutet tillsamman. »Hvad dem emellan förhandlades förblef en hemlighet», säger Geijer. Åtminstone i Sverige. Möjligtvis meddelte dock kejsarinnan något deraf åt sina förtrogna i Petersburg och Köpenhamn. Händelsernas senare ut-

veckling gifver stöd åt en sådan förmodan. En af riksrådet friherre KARL SPARRES förtrogne har om ifrågavarande besök antecknat, att konungen »yppade för kejsarinnan sin tilltänkta (i Sverige först tre månader senare tillkännagifna) resa till Italien, och erhöll hennes löfte att underhålla grannsämja samt att, i händelse af konungens död, icke rubba thronföljarens lugna besittning af kronan»*). Att något sådant förekommit, är sannolikt; men att dömma af konungens bref till TROLLE och TOLL, som här nedanför meddelas, torde det näppeligen stadnat dervid. Skulle vi våga en gissning, så vore det den, att konungen lofvade kejsarinnan ett fullkomligt lugn från svenska sidan under hennes maktutvidgningar söderut, emot det att han ostörd finge vända sig åt vester**).

---

*) Framlidne expeditions-sekreteraren HOCHSCHILDS anteckningar. Förf. räknades under den senare tiden bland de missnöjda, som ägde förbindelser med FERSEN, hvarför konungen afböjde riksrådet SPARRES förslag att nämna H. (då magistrats-sekreterare i Stockholm) till sekreterare i borgareståndet vid 1786 års riksdag.

**) En skildrare af GUSTAF III:s politik emot Danmark anser detta äga all sannolikhet. Han yttrar derom: »Personliga möten emellan Katarina och kejsar Josef hade mognat de turkiska planerna, och då de våren 1783 började sättas i verket, då Ryssland hotade besätta Krim, kejsar Josef, med planer på Moldau och Wallachiet, förklarade sig vilja understödja Rysslands anspråk, och Frankrike till Turkiets

Man har anmärkt, att GUSTAFS inflytelse på personer, som han ville vinna, oftast härrörde från det enkla sätt, hvarmed han förtrodde sig till dem, hvilket öfverraskade, intog och väckte ett motsvarande förtroende. Så talte han vid ett likartadt tillfälle med prinsen-regenten af Danmark, hvilket samtal, märkvärdigt i sitt slag, OXENSTJERNA antecknat. Sannolikt använde han här samma medel. Att kejsarinnan åtminstone skenbarligen ingått i hans ideer, är troligt af den säkerhet, hvarmed han fortsatte sina anstalter efter de upprepade förklaringarne till TROLLE och TOLL, att »allt berodde på mötet med kejsarinnan», — att »det var knuten, som deciderade allt», — och att »så länge derifrån ej kom något obstacle, ändrade han ej sin föresats». *) — Måhända borde han hos den höga

---

skydd började rusta, syntes ett allmänt europeiskt krig för dörren och all sannolikhet förefinnas, att Ryssland skulle låta Gustaf III ostörd verkställa sina på liknande grundsatser, eller rättare sagdt brist på grundsatser, bygda eröfringsplaner». *Försök till en framställning af konung Gustaf III:s danska politik*, af HELLSTENIUS, sid. 19.

*) Prinsessan DASCHKOFF — en af de inflytelserikaste vid KATARINAS hof, och hvilken synes hafva hållit den egentliga ledtråden vid den sammansvärjning som störtade PETER III, — åtföljde kejsarinnan till Fredrikshamn. Hon yttrar, i sina anteckningar, om GUSTAF III: »Ce souverain avait un grand bon sens, de l'instruction, beaucoup d'éloquence. — Leurs Majestés eurent des longues conférences

grannen mera misstänkt hvad RULHIÈRE kallat hennes »expressions séduisantes qui laissent trop appercevoir *le dessein* même de séduire». I strid med den statskonst, som naturligen kunde hos henne förutsättas, borde han ej väntat sig mer upprikтighet än den hon skänkte sin gunstling PONIATOWSKY, hvilken hon beredde åtkomsten af ett rike, som hon sedan stycke för stycke beröfvade honom, till dess han nödgades i Petersburg lefva af hennes nådebröd. GUSTAF borde icke glömt, att hon tillegnat sig sin egen gemåls krona, och sättet hvarpå det skedde; han borde slutligen föreställt sig, att om hon med nöje emottog öfverenskommelsens förra del, ägde hon, sedan hon dragit nytta deraf, i sin makt att i afseende på den senare handla efter omständigheterna. Men han syntes i detta fall, såsom redan är anmärkt, beherrskad

---

tout le temps que nous restames à Fredrikshamn. Je dois avouer que je ne crois pas beaucoup à la grande sincérité qui présidait à ces entrevues des deux têtes couronnées». *Mémoires de la princesse Daschkoff*, Paris 1859, Tome II, p. 207, 208. Hon var president i ryska och ledamot af svenska vetenskaps-akademien. GUSTAF visade henne den största uppmärksamhet och förärade henne sitt porträtt i briljanter. Hennes uppgift, att svenska sändebudet NOLCKEN haft uppdrag af GUSTAF III att erbjuda henne *la grande croix de l'ordre de Mérite*, synes hvila på något missförstånd.

af ett slags förtrollning. Han var ej den ende. Kejsarinnan ansågs äfven af gamla statsmän såsom högsint och uppoffrande för sina vänner. VERGENNES yttrade derom till CREUTZ: »L'impératrice pense avec élévation, elle est romanesque dans ses projets et même dans sa reconnaissance». Kanske litade GUSTAF äfven för mycket på den makt han visste sig äga att blända och leda andra, liksom det hände NAPOLEON en mansålder senare med ALEXANDER, då denne, upprepande versen:

L'amitié d'un grand homme est un bienfait des dieux,

knöt ett förbund, der verldsbeherrskaren icke blef den vinnande, ty vid det öfverenskomna skiftet förblef Finland ALEXANDERS, men NAPOLEON förlorade Spanien och sin krona *). GUSTAF trodde sig, på sätt han med stolthet förklarat i sitt thron-

*) NAPOLEONS förste kammartjenare CONSTANT berättar i sina anteckningar, att natten efter detta uppträde hade han och ROUSTAN hört jemmerrop ur kejsarens sängkammare, skyndat in, och funnit honom i konvulsiviska skakningar, arbetande med en förfärlig dröm. De väckte honom, hvaröfver han blef ganska glad, sägande till CONSTANT: »Quel rêve affreux! Un ours m'ouvrait la poitrine et me devorait le cœur». CONSTANT tillägger: »Le souvenir de ce rêve le poursuivit très longtems. Il en parlait souvent, et chaque fois il cherchait à en tirer des inductions différentes. Quant à moi, je l'avoue, j'ai été frappé de la coincidence du compliment d'Alexandre au spectacle et de ce cauchemar épouvantable». *Mémoires de Constant,* Tome IV, p. 63.

tal, hafva vunnit en *vän* i den förstinna, som, på alla sidor befryndad med Svea konungars blod, uppväckte samtidens beundran. Att han *nu* ansåg sig kunna bygga på denna vänskap, hvars fasthet han först ett år senare, efter sju års förblindelse, ansåg tvifvelaktig, och att han på grund af denna förbindelse tog sina mått och steg, vittna följande bref, skrifna till TROLLE och TOLL efter hemkomsten. Det förra lyder:

»Jag är högst nöjd med min resa. Vänskap, *prévenance* och *mycket mera förtroende* än förra gången, allt karakteriserar en *stadgad* och nyttig förbindelse. Jag kan ej mera anförtro åt papperet. Turkiska kriget är säkert, och man väntar stundeligen nouveller att prins Potemkin satt sig i besittning af Krim. Detta har jag af kejsarinnans egen mun. Äro Turkarne dermed nöjde, blir intet krig. Det vore just som om Danmark cederade sundska tullen och ej sköte på fregatten. Detta vore ett mirakel. Men sådana ske ej mera i våra tider. Vår entreprise bör endast vänta på första tidningen om Krims occupation, och det lärer snart ske, i första dagarne af augusti eller de sista af juli. Kan man derpå vara säker, så skall jag vara i Karlskrona. Förr är det mig en fysisk omöjlighet. Min arm behöfver dessa få dagars hvila. Jag rekommenderar till dess general-amiralen all försig-

tighet och tystlåtenhet. Min arm är så fatigerad, att jag nödvändigt måste vara åtta till fjorton dagar stilla. Sedan skall jag infinna mig frisk och färdig. Kejsarinnan frågade mycket efter generalamiralen och talar om honom med all konsideration».

Brefvet till Toll innehåller: »Jag är i dag återkommen från min resa, ganska nöjd med min granne, som lärer nu vara i krig med Turken. Jag väntar endast på denna tidning, som skall, hoppas jag, snart inträffa. Och *derpå må det gå löst*. Jag reser de sista dagarne af juli eller de första af augusti till Karlskrona. Min arm tillåter det ej förr. Den fordrar hvila och skötsel. Om jag trodde på omina, så vore jag rädd. Men det första halfårets olyckor kunna blifva ersatta af det senares succès *). För öfrigt är det ej på sådana grunder som stora saker böra entrepreneras och abandonneras. Jag väntar med otålighet veta hvad er bror sett och hört, och det hoppas jag snart få, sedan ni nu vet mig på svensk botten. Till Carlson kan öfversten nu allt skrifva. Jag har i går anförtrott honom hemligheten. Lef väl! Möt mig i Karlskrona!»

Det förtjenar uppmärksamhet, att, under det hemligheten så väl bevarats, att statssekreteraren

*) Konungen hade på våren förlorat sin andre son, hertigen af Småland, som han djupt sörjde.

för krigsärendena först nu erhöll förtroende af rustningarne, spridde sig rykten om förestående krig hastigt från diplomatiska corpsen i hufvudstaden, straxt efter konungens möte med kejsarinnan, under det Trolle i Karlskrona samtidigt skrifver, att »ännu höres intet annat än lugn och stillhet i Köpenhamn». Det är obekant, från hvilket sändebud ryktet först utgått; men att det ryska ej lemnats i fullkomlig okunnighet om förehålet för konungens möte i Fredrikshamn, för att här med mera uppmärksamhet följa sakernas utveckling, är sannolikt. Den med honom förbundne engelske ministern talte med oförbehållsamhet om hvad som kunde emotses. Det gafs äfven en annan man, som i sitt landtliga lugn kände alla konungens förehafvanden, ända till de minsta enskildheter. Det var icke, som man kunde trott, Fersen, hvilken i sin egenskap af motståndspartiets ledare nästan oafbrutet följde konungens företag, utan den från ärendena tillbakadragne Scheffer. Konungens barndomsvän baron Evert Taube, som sett begge desse gråhårade statsmän, inberättar följande. »Jag var en dag på Ljung. Grefve Fersen var för mycket ockuperad med sin sons återkomst till fädernesslandet och med dennes plan att ännu någon tid dröja i Frankrike, för att han skulle haft tid att med mig tala politik. — Jag har varit högst öfver-

raskad att höra grefve Ulrik Scheffer tala, emedan det ej fins den minsta detalj i Eders Maj:ts projekter, som han ej vet. Han är underrättad om allt, äfven om Eders Maj:ts hemligaste planer, och det från början till slut. Han visste, att en armé borde inrycka i Norge på samma tid som Eders Maj:t skulle landstiga på Seland. Han sade mig hvilka de sex linieskepp voro, som utrustades för att blokera Köpenhamn, under det att fregatten skulle visa sig i sundet för att insulteras af de danska krigsskepp, som der äro stationerade. Han kände väl ej den order, som denna fregatt skulle få i afseende på betalandet af sundska tullen, men sade, att den skulle passera de danska skeppen utan salut; att de danska skeppen till följd deraf skulle skjuta på fregatten; att denna skulle svara med några kanonskott, men slutligen låta lägga till, på det Eders Maj:t måtte kunna säga sig vara angripen och följaktligen kunde betjena sig af de i banken nedsatta penningar och äfven utskrifva gärder i landet. Jag sade grefve Scheffer, att jag, då jag var i Finland, hade, såsom han, hört mycket talas om krig, men att ryktet var, det konungen skulle lemna kejsarinnan troppar och skepp. Min kära baron, svarade han, ingen är dupe deraf; hela landet vet, att det är Danmark som konungen vill åt; sjelfva ministrarne hafva talat med mig

derom, i synnerhet Wroughton, som deröfver tyckes ganska bekymrad. Jag — tillade han — ehuru jag vet allt, har alltid sagt, att konungen ingalunda tänkte inquietera sina grannar, och att allt detta vore rykten, utspridda af konungens fiender, och falska gissningar i anledning af konungens möte med kejsarinnan i Fredrikshamn. Jag svarade grefve Scheffer, att allt hvad han för mig nämnt kunde vara möjligt; att jag för min del alldeles ingenting kände, men hade ingen anledning att tro, att hvad som berättades var grundadt; allt hvad jag visste var, att konungen personligen haft ganska långa konversationer med kejsarinnan, och det dagligen, under den tid de voro tillsammans. Ja, jag tror det nog, sade han, men kejsarinnan skulle ha varit föga habile, och klen i politiken, om hon ej entrerat med konungen i alla hans projekter; ty hon kunde aldrig hafva större säkerhet för sig och sina gränser, än derigenom att begge hennes grannar kommo i handgemäng. Men då hon fått tid att litet arrangera sina affärer med Turkarne, skall hon snart ropa: halt! Hon skall då taga sin del i bemedlingen emellan oss och Danskarne, hvilka hon mera gynnar än Sverige, ej derför att hon estimerar dem, utan emedan hon vet att detta land är henne mera undergifvet än vi, och helt och hållet i hennes dependence. Derpå tillade han,

att han var öfvertygad, det hvarken Frankrike eller England skulle någonsin tillåta hvad som nu förehades. Jag vågade ej säga honom, att saken skulle vara decideräd innan någon af de tre makterna kunde blanda sig deri. Emellertid syntes han medgifva, att det vore den största acqvisition Sverige kunde göra, men tiden vore dertill ännu ej inne: dertill fordrades större hvälfningar i Europa, än de som nu syntes vara å färde. För min del tror jag, att Eders Maj:t förlorar mycket, om ej utförandet sker detta år; ty då Eders Maj:ts projekter tyckas nästan alla vara upptäckta (man säger här, att Danmark rustar), skall hela Europa tro, att det är kejsarinnan som satt sig deremot, och att detta är orsaken, hvarför ingen verkställighet blir af, hvilket kommer att göra en elak sensation, i synnerhet i vårt eget land, emedan det innebär ett begrepp af undergifvenhet för Rysslands suveräna vilja, som för oss, i min tanka, är högst ofördelaktigt. Åt grefve Scheffer sade jag, att jag hört Eders Maj:t mera tala om sin resa till Italien än om krig».

Emellertid hade de politiska utsigterna i det öfriga Europa förändrats. Det storskifte af turkiska väldet, som Ryssland och Österrike lätо framskymta, försatte Frankrike och Preussen i oro. Förstnämnda makt misstänkte äfven Gustafs besök i

Fredrikshamn såsom ett affall från den franska politiken. Vergennes fann ingen annan utväg till förekommande af ett allmänt krig, än att förmå Turkiet till eftergift. Porten afträdde snart formligen Krim, Taman och Kuban åt Ryssland, hvilket offer väl något fördröjde, men ej förmådde afböja nya faror för den redan då »sjuke mannen». När kejsarinnan yttrade till konungen, att kriget var oundvikligt, hade hon nyss afslagit Frankrikes fredsbemedling, och kunde svårligen föreställa sig att denna makt utrustat sin flotta i Toulon, för att sedan öfvertala Turkarne att falla till föga. Ännu den 29 juli var konungen öfvertygad, att det skulle »gå löst», och skrifver derom till Trolle: »Bref från Ryssland äro uppfylda af den förnöjelse som herrskar i Petersburg öfver det Fredrikshamnska mötet. Kejsarinnan har refuserat Frankrikes mediation. Kriget var redan börjadt, fast tidningar från prins Potemkin saknas». Dessa tidningar uteblefvo, och då konungens företag stod i sammanhang med det turkiska kriget, medförde det senares uppskof äfven det förras. Derjemte tillstyrkte Trolle, af flera skäl, att det måtte anstå till våren, då flottan vore fullständig. Han infann sig till öfverläggning derom i Stockholm, dit konungen jemväl kallat Toll, men bad denne komma »helt inkognito, för Judarnes rädslo skull», tillägganде: »Jag är för sa-

kens utförande i år. Om invärtes omständigheter äro mindre i ordning, så äro utrikes konjunkturer mycket gynnande». Öfverläggningarnes slutföljd blef dock, hufvudsakligen på de af TROLLE förebragta skäl, uppskof, under hvilket armeen och flottan skulle fullständigas, till planens utförande vid lägligt tillfälle *).

Detta skifte af GUSTAFS yttre politik har blifvit behandladt med någon utförlighet, dels emedan det var det första, der han visar sig med krigiska syftemål och uppträder på ett sätt som karakteriserar hans lika egendomliga som djerfva förslag; dels emedan denna episod, både till ursprung och de deltagande personerna, framställts annorlunda i samtida anteckningar **).

*) I Danmark tyckes man icke förrän långt senare blifvit öfvertygad om hvad som hotade. Den förut anförde författare, som egnat detta ämne en särskild forskning, yttrar: »Det vill synas, som hade Danmarks interessen i Sverige varit bevakade på ett sätt som kunnat för Danmark medföra de största faror. Ändtligen i slutet af januari 1784 väcktes Danmark till medvetenhet om den fara som hotade. Det var från engelska regeringen varningen kom». HELLSTENIUS, *Försök till en framställning af konung Gustaf III:s danska politik*, sid. 24.

**) ADLERBETH förtjenar i främsta rummet afseende, såsom nära bekant med deltagarne i tidens angelägenheter. Han säger: »Konungen hade kanske länge ansett ett krig nödvändigt, för att upphöja sitt namn. Men i samma mån som han både inom- och utomlands visste sig blifva känd

GUSTAF den tredje hade länge betraktat FREDRIK den stores död såsom en vändningspunkt i

för en svag och ojemn styrelse, för en lefnad mera uppoffrad åt nöjen än åt vigtiga göromål, stärktes han i denna fördom. Ett fälttåg skulle blifva en vederläggning af de beskyllningar man gjorde honom för veklighet och fåfänga. Tvenne gunstlingar hade vid denna tiden vunnit ett insteg hos honom, som verkade på Sveriges öden: öfverste Toll och friherre Armfelt. Den förre mera till åren, djerf, ärelysten, ömsom våldsam och illslug, under forna riksdagstider skiftevis nyttjad af båda partierna, samt äfven vid revolutionen 1772, och nästan den ende bland redskapen dertill, som sedan med förtroende af konungen blifvit använd, kanske mera för att sysselsätta hans oroliga lynne, än af tycke för hans person. Den senare ung, vacker, glädtig, begifven på nöjen och uppfinnare af nya; kittslig, fåfäng och ostadig, men af godt hufvud och begrepp, när han orkade använda det. Den förre utan annan krigserfarenhet, än den han förvärfvat sig som underofficer i pommerska kriget, inom några år befordrad till öfverste vid ett kavalleri-regemente, general-adjutant, och nästan till hela befattningen med rikets krigsväsende; den senare, oaktadt sin mindre lysande ätt, till öfverste-kammarjunkare, och sökande ett säkrare anseende inom hofvet än i vigtiga embeten. Båda utan dygd, utan seder, till och med utan den laggrannhet, som ofta i mindre dygdiga själar återhåller utbrott, emedan de stöta; båda förmätna nog att blanda sig i alla rikets ärenden, utan underbyggnad, utan grundlig kännedom; men den ene vaksam, driftig, outtröttlig, ordentlig, hatare af egennytta och penningegirighet; den andre lika tilltagsen som vårdslös, vällustig, slösaktig, omättlig af penningar, emedan han hade omättliga behof; för öfrigt fiender, såsom medtäflare och hufvudmän för hvar sitt parti inom hofvet, emellan hvilka vågen låg i konungens hand, som liksom var smickrad att flytta öfvervigten

Europas politiska förhållanden. Den syntes ej aflägsen. Det kunde ej undfalla Gustaf, att när den hand förkolnat, som mäktigare än någon annan sammanhöll och upplöste statsförbund, skulle, med undantag af Ryssland, hvars beherrskarinnas statskonst förblef orubblig, de öfriga, som tyckte sig andas friare och handla mera sjelfständigt, inträda i nya förhållanden. Statsmännens dåvarande Nestor, den mångförfarne Kaunitz, hade föresagt, att efter Fredriks död skulle Österrike och Frankrike, förena genom blodsband emellan regenthusen och medelst förbund, beherrska Europa. Gafs någon sannolikhet för denna spådoms uppfyllelse? —

än på den ena än på den andra skålen. Båda dessa gunstlingar sammanstämde att underhålla konungens lust till krig. Öfverste Toll tillstyrkte det för att vara oundgänglig, för att visa sin skicklighet; baron Armfelt, säker att derförutan behaga, afrådde det dock icke, för att ej synas klenmodig», m. m. *(1 del., sid. 22, 23.)* Denna karakteristik innebär misstag och öfverdrift icke blott i personernas skuggmålning, men i sak. Att en politisk-militärisk plan låg till grund, nämnes ej; allt säges härflyta af fåfänga, lycksökeri och låga beräkningar. Man behöfver ej erinra, att under det Armfelt, som ej deltog i planen, framställes såsom en af hufvudledarne, förbigås med tystnad Trolle, som, näst konungen, hade förnämsta delen deri. Hvad Toll beträffar, så har efterverlden (sedan hans biografi af Liljecrona, med historiska och diplomatiska bilagor, utkommit) om denne märklige man en annan och högre föreställning än den ofvan meddelta.

Preussen liknade, efter den store konungens afgång, ett väl uppdraget konst-ur, hvars fjeder sprungit. Polen befann sig i fortfarande anarki, och Turkiet i långsamt upplösningstillstånd. Särskild uppmärksamhet ådrog sig kejsar JOSEF, denna underbara afspegling af den nya tidens oro och omskapningsbegär, utan erforderligt lugn att låta något företag mogna. Att skåda dessa föremål på närmare håll, att lära personligen känna händelsernas nya ledare, var för en aktgifvande statsman, med eller utan krona, icke blott lockande, utan nära nog nödvändigt. Ett tillfälle dertill yppade sig då läkarne, till återställande af konungens helsa, föreskrefvo honom någon tids vistande under ett mildare luftstreck samt begagnande af de varma baden vid Pisa. En politisk forskningsfärd, ett besök i konsternas hemland och helsans förbättring utgjorde en trefaldig anledning till den italienska resan.

Efter den teckning deraf, som förekommer i näst föregående del af närvarande karakteristik *), må här endast i korthet tilläggas de drag som röra konungens yttre statskonst. Vi hafva sett, huru han gjorde kejsar JOSEFS bekantskap i Florens och fortsatte den i Rom, samt att konungen lade vigt derpå att man i Sverige skulle anse ett godt förhållande råda emellan de begge monarkerna. »Det

*) *Sv. Akademiens Handl.* XXXIV delen, sid. 231—332.

betyder mycket — skrifver han till TROLLE — för vår publik och kan tjena mycket till den ton jag tror nödig att sätta i publiken, *när det barkar af;* nemligen att alla makter blifvit nyttjade genom negociationer, dels att befrämja vårt verk, dels att skingra de moln som hotat Europas och Sveriges lugn, men som det varit omöjligt att skingra. — Jag önskar general-amiralen lycka till detta nya år (1784). I det förra har general-amiralen satt flottan i ett lysande stånd; i detta, med Guds makt, hoppas jag att general-amiralen lägger sista handen vid verket, att vår segrande flagga tillskyndar Sverige ett nytt rike och general-amiralens namn en odödlig ära». I Rom glömde han icke Norge. »Allt synes förebåda en stor hvälfning — yttrar han på ett annat ställe — och kejsarens projekter äro så vidlyftiga, att en sådan kris lärer vara oundviklig». Man erinrar sig, att, sedan denne genom MARIA THERESIAS död var allenaherrskare, han icke blott sysselsatte sig med Turkiet och Polen, men med kyrkans angelägenheter till en så betänklig höjd, att påfven PIUS VI fruktlöst företog en resa till Wien för att förekomma denna reform-ifver, hvarjemte JOSEF äfven ämnade skapa ett konungarike »Burgund», der han ville insätta kurfursten af Bayern till konung, för att tillegna sig hans land, o. s. v. Huru enkla och måttliga voro icke,

jemförda med dessa, GUSTAFS planer! För deras verkställighet påräknade han i främsta rummet fortfarande godt förstånd med Ryssland, och det vänskapliga förhållandet till kejsarinnan KATARINA syntes snarare till- än aftaga. Hon lät sina ministrar gifva fester till hans ära i alla hufvudstäder. I Neapel lät ryske ambassadören till och med uppföra en kantat till besjungande af 1772 års statshvälfning, hvaraf man borde sluta att sista skymt af missnöje med denna händelse vore försvunnen. När konungen tackade henne för detta öfvermått af gästvänlighet, svarade hon: »Om mina ministrar varit Eders Maj:t till någon nytta, har jag ej skäl att ångra de befallningar jag gifvit dem, och hvarmed jag ej haft annan afsigt än att lemna Eders Maj:t ett bevis af min vänskap och uppmärksamhet».

Konungen syntes fullkomligt lugn i afseende på framgången af sitt stora företag, när oförmodadt tvenne händelser inträffade, som sannolikt kommit en mindre beslutsam och ihärdig man att låta planen falla, nemligen den omistlige general-amiral TROLLES död och ett bref från kejsarinnan, hvari hon tillkännager att hon kände konungens planer på Norge, men att deraf skulle blifva ingenting. Man kan härvid ej undgå att erinra sig den gamle SCHEFFERS spådom: »när hon fått arrangera sina

affärer med Turkarne, ropar hon *halt!*» Utom detta oväntade förtroende, uppdrager hon en halft beslöjad jemförelse emellan kejsaren och GUSTAF, som ingalunda utfaller till den senares fördel. Detta bref var verkligen egnadt att, såsom GEIJER säger, fullkomligt »förstöra bländverket af den ryska vänskapen», och visa huru GUSTAFS lifliga inbillningskraft kunde genom ljusa hägringar vilseleda och skymma hans så ofta skarpa blick. Hvarför denna skrifvelse afläts just *då*, och af hvad anledning den framkallats, hafva vi ingenstädes funnit utredt. GUSTAF hyste, såsom vi snart skola se, en farhåga, att det besök han lofvat göra i Paris, och som ännu var en hemlighet, skulle upptagas med misshag af kejsarinnan, såsom innebärande en återgång till den gamle bundsförvandten, med åsidosättande af den nya. Läser man med uppmärksamhet hennes bref, så framskymtar deri mera sårad stolthet än den politiska försigtighet som hon vanligen iakttog. Det är möjligt, att GUSTAF under något samtal med kejsar JOSEF låtit falla ett ord om att han snart ämnade se dennes svåger i Paris; att kejsaren derom nämnt i någon förtrolig skrifvelse till kejsarinnan, och att hon, sedan de turkiska angelägenheterna nu voro afslutade, ansåg sig icke vidare behöfva lägga band på sitt lynne. Frågan kan ej besvaras utan tillgång till kejsarinnans enskilda bref-

vexling, hvilken, veterligen, ej ännu varit för någon häfdaforskare tillgänglig. Då hon i sitt bref besvarar konungens fråga, om kejsarinnan visste hvad intryck han gjort på kejsaren vid deras första möte, yttrar visserligen KATARINA, att hon ej haft någon skrifvelse från kejsaren under hans resa; men det är föga sannolikt, att, med de meddelanden som måste äga rum emellan dessa regenter under afhandlandet af Polens och Turkiets angelägenheter, all brefvexling för någon längre tid afstadnat *). Enär emellertid ifrågavarande skrifvelse afbröt det vänskapliga förhållandet emellan kejsarinnan och konungen, må det hufvudsakliga deraf meddelas:

»Då jag ej erhållit något bref från Hans Maj:t kejsaren sedan dess resa till Italien, kan jag ej tillfredsställa Eders Maj:ts nyfikenhet angående den tanka som denne monark hyser om grefven af Haga. Hvad jag är säker om är, att förtjensten ej undgår ett grundligt snilles skarpsynthet, som alltid sysselsätter sig med nyttiga föremål och ej lemnar åt frivoliteten annan uppmärksamhet än

*) ADLERBETH, som åtföljde konungen på resan, säger, att, ehuru kejsarinnan syntes angelägen att behaga konungen, »skref hon med spe om hans person till kejsaren». (1 delen, sid. 35.)

den granskande och djupsinnige betraktarens. — Man säger, att Eders Maj:t gör hemliga förberedelser att bemäktiga sig Norge. Jag tror ej ett ord deraf, och ej heller mer på ryktet som hotar mig med ett infall i Finland, der Eders Maj:t ämnade, såsom man påstår, nedsabla mina svaga garnisoner och gå rakt på Petersburg, förmodligen för att der supera. Då jag icke lägger någon vigt på hvad man yttrar i konversationer, der, för att försköna diktionen, oftare inbillningskraftens språng röja sig, än sanning och möjlighet; så säger jag helt enkelt åt hvem som vill höra det, att det blir ingenting af hvarken med det ena eller det andra».

Vill man här läsa emellan raderna allt som kan underförstås, så torde väl sällan något krönt hufvud yttrat sig hvassare till ett annat. Oberäknadt jemförelsen emellan den grundlige tänkaren och den frivole, i fråga om JOSEF och GUSTAF, tyckes den förklaring öfver företaget emot Norge, att man ej lägger någon vigt på hvad som säges under konversationer — t. e. i Fredrikshamn — der förslagsmakaren »förskönar diktionen med inbillningskraftens språng», innehålla den bittraste ironi. Pillerna voro dock blandade med en mängd förbindliga uttryck.

Konungen tecknade på brefvet: »Ankom med ryska ministerns kurir till Venedig den 10 maj. Svaret den 11 maj från Venedig». — Beklagligtvis finnes ingen afskrift af detta svar bland konungens papper. Det vill synas som skrifvelsen varit af den art, att något svar derpå icke följt, ty brefvexlingen blef afbruten under sex år eller tills efter freden i Verelä, då czarinnan yttrade sig i en annan ton. Att GUSTAF icke snart glömt sin missräkning vid det möte, hvarpå han byggt så mycket, skönjes af följande ord till CREUTZ, af den 4 juli 1784: »Det är i dag jemt ett år sedan vi voro i *Fredrikshamn!*» ... hvarpå följer ett stort *NB.*

Tilläggas bör, att GUSTAF, oaktadt denna brytning, aldrig upphörde att göra rättvisa åt KATARINAS snille och ovanliga regent-egenskaper. Han hördes ännu under sin sista tid yttra: »Ack, om hon vore konung i Frankrike, hvilka stora saker vi skulle utföra tillsammans!» Han önskade en mäktig bundsförvandt till stöd för sina planer. LUDVIG XVI:s svaga styrelse och den inre upplösning, som hans rike gick till mötes, lofvade i denna makt numera blott ett nödankare. Han hade föredragit ett förbund med KATARINA, hvars snille, ärelystnad, beslutsamhet och mod mera öfverensstämde med hans egen karakter. Förbises må ej heller att kejsarinnans vänskap, ja endast skenet deraf, var en ty-

gel på det ryskt-svenska parti, hvars hämndplaner öfver 1772 fortfarande glödde under askan. Också höllo dess ledare sig alldeles stilla till dess det goda förståndet emellan kejsarinnan och konungen var brutet, hvarefter partiets verksamhet åter blef synlig i afslagen å konungens framställningar vid 1786 års riksdag, i Anjala-förbundet och vid riksdagen 1789, till dess GUSTAF genom säkerhetsakten för alltid krossade denna hydra.

De ofvan antydda, oförväntade motgångarne rubbade dock icke konungens förslag. Vid Krims öfverlåtande af Turkiet åt Ryssland fäste det hans uppmärksamhet, att Österrike icke erhållit någon ersättning för sina betydliga kostnader. Han drog deraf den slutsats, att det var mindre en fred än ett stillestånd som man slutit, och att ett nytt krig icke vore aflägse. »Då», skrifver han till CREUTZ, »skall kejsaren få återbetaldt hvad han nu utlagt. Det är derföre godt att ha sin flotta i stånd vid alla påkommande behof».

Franska kabinettets misstanke, att konungens besök i Fredrikshamn kunde ägt till föremål ett slägtförbund emellan de nordiska hofven, som skulle minskat Frankrikes inflytelse på sin gamle bundsförvandt, föranledde dess önskan att fastare sammanknyta banden med denne, och en inbjudning till konungen att taga återvägen från Italien öfver

Paris, hvarvid franske ambassadören i Rom, kardinal DE BERNIS, som framförde den, jemväl lät förstå, att frågan om afträdandet till Sverige af någon ö i Westindien kunde vid samma tillfälle afhandlas. Innan konungen emottagit kejsarinnans sista bref var han i förlägenhet för besöket i Versailles och yttrar derom till CREUTZ: »Gud gifve att den kalken ej blir för sur att dricka; gerna hade jag sluppit, om jag kunnat. Ju mera tiden nalkas till denna resa, ju mera ser jag de svårigheter den medför, och K:s (kejsarinnans) oro deröfver är ej det minsta». Detta skrefs den 5 maj. Han emottog, såsom vi ofvan bemärkt, fem dagar senare det bref från henne, som lyfte bindeln från hans ögon, och besöket i Frankrikes hufvudstad blef nu en ersättning för de svikna förhoppningarne. Vi hafva redan haft tillfälle att omnämna den lysande mottagning han rönte af konungahuset, liksom af allmänheten och i de lärda kretsarne *), hvartill kom den i Versailles afslutna hemliga *pacte d'amitié,* till följd hvaraf Frankrike åtog sig att, utom de ordinarie subsidierna, under sex år, från den 1 juli 1784, årligen erlägga en summa af 1,200,000 livres, samt, för den händelse att Sverige anfölles, bistå det med 12 linieskepp,

*) *Sv. Akademiens Handl.* XXXIV delen, sid. 289—320.

6 fregatter och 12000 man, eller i stället för hjelpsändningen betala 24000 livres i månaden för hvarje 1000 man (3,456,000 livres årligen) och derjemte för hvarje krigsskepp en viss summa, hvarförutan Frankrike afstod åt Sverige ön Barthelemy såsom vängåfva.

Denna frikostighet under en tid, när Frankrikes egna finanser befunno sig i ett tillstånd som inom få år slutade med statsbankrutt, synes visa, att GUSTAF var en bundsförvandt, på hvars bibehållande man lade någon vigt. Hans lyckliga underhandlingsgåfva, som hos kejsarinnan förfelade sitt mål, uppenbarade åter all sin forna trollmakt. Några timmars förtroligt samtal med LUDVIG XVI och MARIE ANTOINETTE (hvilken senares inflytelse på sin gemål ej litet gynnade GUSTAFS afsigter) var nog att bestämma den vigtiga frågans utgång. Man torde väl äfven kunna antaga, att han dervid låtit påskina det offer han gjort af sina vänskapliga förhållanden till kejsarinnan, för att blifva sin gamle bundsförvandt trogen.

Ännu en oföresedd händelse väckte dock betänklighet vid konungens afsigt att, såsom han kallade det, »ändra Nordens utseende». Han emottog i Venedig, samtidigt med kejsarinnans bref, underrättelse om den i Danmark timade statshvälfning, som förflyttade styrelsen ur enkedrottningens

i den unge thronföljarens händer. Han skrifver derom till CREUTZ: »Ni har af v. Schevens depescher sett kronprinsens i Danmark debut. Är han hufvudmannen häri, så bådar detta en prins af annan karakter än hans företrädares. Jag ber er vända den sorgfälligaste uppmärksamhet åt den sidan. Detta förändrar mycket, och det är ganska väsendtligt att noga följa sakernas nya skick och den nye regentens karakter. Jag hoppas, att grefven redan skickat v. Scheven en medhjelpare». — GUSTAF visste af egen erfarenhet hvad det betydde, när en ung, beslutsam thronföljare uppträdde vid sin vankelmodige faders sida *).

*) Det öfriga af brefvet utgör betraktelser, som, ehuru icke tillhörande konungens hufvudföremål, läsas med interesse, såsom karakteristiska för honom, och må derför här tilläggas. Han yttrar om kronprinsen: »Man får nu se, huru han brukar den makt han så rättvisligen förvärfvat. Han har tvenne klippor att lika undvika: för mycken stränghet och för mycken mildhet. Ty om någonsin en menniska haft oförrätter att hämnas, så är det han, — oförrätter emot sin far, emot sin mor, emot statens grundlagar, som blifvit våldförda; emot den kungliga värdigheten, som blifvit trampad under fötterna, usurperad och förnedrad af personer, hvilka trängt sig in utan kallelse, utan rätt och utan grundade klagomål. Han kan ej låta sådant passera under tystnad. Han är skyldig sin far, sitt folk och eftervärlden ett exempel. Men då hämnden endast föder hat och hatet föder ny hämnd, så bör han stadna och se sig omkring efter en medelväg, låtande straffet blott drabba

Då man läser detta bref i sin helhet, framställa sig tvenne anmärkningar: att der icke röjes den ringaste harm emot den som synes bli ett mäktigt hinder för utförandet af en älsklingsplan; och att känslan af det rätta väcker det interesse för en politisk motståndare, att tänka sig in i hans ställning och liksom vilja råda honom till det värdigaste och vackraste bruk af sin makt. Den som tänker så, måste vinna hjertan. Och GUSTAF vann dem.

---

de största brottsliga och förlåta de öfriga. Men denna så grannlaga moderation skall den väl framställa sig för en ung, sextonårig förstes blick? Det är här jag väntar honom. Om, å andra sidan, han glömmer allt, om han ej straffar de våldsamheter som begingos emot hans fars person den 17 januari 1772, då midt i natten, i sitt eget palats, denne konung såg sig tvungen att öfverlemna sin gemål åt vanäran och sätta sig sjelf under sin stjufmoders och sin brors förmynderskap, — om, säger jag, han ej straffar ett sådant brott emot alla suveräners gemensamma sak, så auktoriserar han ett förskräckligt exempel och förlorar ur sigte statsmannens första pligt, att värna den allmänna säkerheten. Jag tror likväl att han kommer att taga detta sista parti, emedan Schack Rathlow är hans rådgifvare och var en bland de kommissarier som dömde hans mor. Men det skall ej bli första exemplet af denna art. Cecil och Jakob I visa oss ett dylikt, likväl derutinnan skiljaktigt, att Jakob öfvergick till ett annat rike och var interesserad i att respektera sin företräderskas (ELISABETHS) åtgärder. Jag har, utan att tänka derpå, utbredt mig öfver detta ämne, men nyheten om denna händelse har frapperat mig».

En följd af de nämnda, sammanträffande omständigheter var konungens befallning till krigsberedningen att för det ingångna året inställa alla rustningar. I sitt svar derpå yttrar Creutz: »Så länge Ryssland ej genom krig och oroligheter hindras att sträcka sin uppmärksamhet till våra företaganden, har Eders Maj:t högst upplyst funnit verkställigheten af den fattade eröfringsplanen böra till lägligare tillfälle uppskjutas. Den stillhet, hvaruti bemälda makt nu synes vara; det öfvermod, som dess vunna fördelar inblåsa hos ett herrsklystet fruntimmer, skulle vid minsta offensiva steg å vår sida kunna ådraga oss de största ledsamheter och gifva anledning till verkligheten af de rykten, som tid efter annan blifvit beredningen meddelade, och hvilka, ehuru uppfylda med orimligheter, dock möjligen kunna dölja ryska kejsarinnans ovänliga afsigter emot Eders Maj:t *). Beredningen skall inskränka sjörustningarne inom de anstalter, som endast hafva sjömaktens iståndsättande till föremål». — Konungen genmäler: »Jag har funnit summan till den föreslagna utrustningen nog stor, och tror att det för statsverkets nuva-

*) Har afseende å de af Creutz i ett föregående bref omnämnda rustningar som förehades af Ryssland, samt de redan nu i omlopp satta rykten om Finlands sjelfständighet.

rande tillstånd vore bäst att spara. Men skulle några politiska orsaker det fordra, auktoriserar jag grefven att dermed göra som han nyttigast finner».

För att undandraga sina åtgärder en allmännare uppmärksamhet, hade konungen valt en utväg som vanligen plägar mera sprida än förhemliga kunskap om ärendena, men som här, genom inrättningens beskaffenhet, åstadkom det senare. Han hade före sin afresa fördelt regeringsbestyren på flera händer. Styrelsen utgjordes af rådet för regeringsärenden i allmänhet, — af hertig KARL, såsom befälhafvare öfver krigsmakten, — af en särskild rådsafdelning, som afgjorde vissa frågor, eljest konungen sjelf förbehållna, — af en kommitté för finans-regleringen, — af en dylik för spanmålsupphandling (i händelse af missväxt, som tvenne år hemsökte riket), — och slutligen af en beredning för försvarsverket. Det var denna senare myndighet, skymd af de öfriga, som besörjde försvarsverket, utan att de öfriga ägde deraf kännedom. Rådet synes icke fästat synnerlig vigt vid denna inrättning *). Statssekreteraren v. CARLSON inbe-

*) När ROSENCRONE, Danmarks d. v. utrikes minister, begär upplysningar om »den kommission som i Sverige lärer hafva ledningen af krigsangelägenheterna», svarar KÖNNEMAN (Danmarks sändebud) helt naivt: »Jag kan hafva äran försäkra, att den aldrig funnits till. Jag vet från ganska god källa, att alla krigsärenden, nu som tillförene, gå ge-

rättar derom till konungen följande: »Då jag i rådskammaren tillkännagaf den beredning Eders Maj:t behagat förordna i afseende på fördelningen af statsmedlen, nyttjade jag de mest indifferenta termer, och tycktes som rådet å den saken ej gjorde någon synnerlig reflexion, utan blef min anmälan endast upptagen i protokollet». — Der åter heter det: »Statssekreteraren Carlson anmälte, att sedan uti den rådet meddelta instruktion vissa personer blifvit tillförordnade att med statskontoret afsluta staten för nästkommande år, hade Kongl. Maj:t, kort före sin afresa, varit betänkt, huru de medel, som till arméns, fästningarnes och flottornas behof blifva summariter anslagna, må till det nödvändigaste blifva reparterade och använda, och att Kongl. Maj:t uppdragit åt kanslipresidenten, generalamiralen, statssekreteraren vid krigsexpeditionen, samt den ur armén i krigskollegium tillförordnade öfverste Toll, att derom besörja» *). Att ledamöterna i denna kommitté, Creutz, Trolle, v. Carlson och Toll, icke ansågo sig behöfva träda i beröring med öfriga myndigheter i afseende på »anslagens reparterande och användande till det nödvändigaste», skön-

---

nom krigskollegium ensamt». (Brefvexlingen emellan Rosencrone och Könneman i danska utrikes minister-arkivet. *Om Gustaf III:s danska politik*, af Hellstenius, sid. 24.)

*) Jfr *Gustavianska papperen.*

jes af följande anmälan af Carlson (den 2 januari 1784) till konungen: »Af de 105 cirkulärbref jag har i min vård, angående vår kommission, har jag icke behöft expediera mer än ett enda till krigskollegium, som ej kunde undvikas. Detta har mycket bidragit att dölja våra rättigheter och företaganden, och som Toll sällan synes i Stockholm, och jag är derifrån så ofta jag kan, så känner ej någon vår kombination med hvarandra och med affärerna».

Den som är bekant med våra kollegiala former och kontroller, lärer ej ha lätt att förklara, huru, utan deras åsidosättande och dermed förknippade embetsförseelser, beredningens föreskrifter kunnat meddelas och verkställas. Endast en vidlyftigare undersökning, som tillfället ej medger, kan ådagalägga, huruvida v. Carlson gjort sig skyldig till något dylikt tjenstefel, hvilket man ej har rätt att på förhand antaga, enär han burit namn af en lika skicklig som redbar embetsman. Han synes ej heller fruktat för en redogörelse, i fall krig utbrutit, helst en sådan, vid påföljande riksmöte, otvifvelaktigt affordrats de embetsmän som utan den tillförordnade regeringens vetskap förfogat om krigsanstalterna. Att v. Carlson, under denna sin tjensteutöfning, tänkt på någon dylik räfst i händelse af inträffadt örlig, som syntes nära för hand,

skönjes af följande tillägg i samma skrifvelse: »Ingen § i regeringsformen finner jag ligga i vägen, äfven som jag från första stunden aldrig kunnat få i mitt hufvud, att de gode herrar och svenske män härom behöfva underrättas; särdeles som Eders Maj:t är mästare att sjelf sätta färg på anledningen och början till dansen» *). Beredningens ledamöter synas i allt detta hafva röjt lika stor dristighet som förtroende till konungen, i förening med en fast öfvertygelse, att man ej får tveka när det gäller ett stort fosterländskt mål. Man kan eljest svårligen förklara, hvarför sådane män bedrefvo ärenden i hemlighet, hvilka i öfrigt kunde tåla dagsljuset, liksom deras beskaffenhet äfven blef känd när taflan af försvarsverkets vunna förkofran framlades **).

---

*) *Gust. papperen.*

**) JOHAN GUSTAF VON CARLSON var en af de Gustavianer som aflägsnades efter konungens död, då han af förmyndareregeringen utnämndes till president i Wasa hofrätt, hvilken plats han dock snart lemnade, för att tillbringa sitt återstående lif under vetenskapliga sysselsättningar. Liksom flere den tidens embetsmän, följde han valspråket: *Curam populis, otia Musis.* Han var ledamot af vetenskapsakademien och ägde en af de största ornitologiska samlingar, som han förärade nämnda samfund. Under det stormuppfylda året 1789, då en krigs-statssekreterare ej var sysslolös, nedlade han sitt presidium i vetenskaps-akademien med ett tal »om foglarnes seder och hushållning».

På det att förtroendet rörande dessa ärenden icke måtte falla i osäkra händer, hade konungen, före sin afresa, åt beredningens ledamöter bestämt efterträdare, hvilkas namn funnos tecknade uti förseglade bref, som rådet ägde öppna i händelse någon ledamot med döden afginge. Vid generalamiral AF TROLLES död öppnades det för sådant fall förvarade bref, då hans efterträdare befans vara konstfilosofen EHRENSWÄRD. Det väckte stort uppseende, att en bland flottans yngre öfverstar nämndes till öfver-amiral framför flera gamla amiraler, bland hvilka så förtjente män som WRANGEL, NORDENSKÖLD o. a. *). Men utom det att konungen

*) CREUTZ skrifver derom till konungen: »Det är icke utan att ju detta gjort en stor sensation i corpsen, och att ett så ungt och främmande öfverbefäl i synnerhet varit ömt för grefve Wrangel; men framför alla måste jag berömma honom. Han har tagit denna Eders Maj:ts vilja med en beskedlighet och ett lugn, som gör honom mycken heder och högst förtjent af Eders Maj:ts nåd». — Amiral TERSMEDEN skrifver om utnämningen: »Då Ehrenswärd, som ej kände det minsta af dennas (flottans) styrelse, och hvars geni aldrig varit böjdt till marinen, förordnades vara flottans chef, ifrån öfverste, tyckes det vara handgripligt, att det är i Chapmans person som hela flottans välfärd inneslutes, hvarför han ej bör hafva annan förman än den som hvarken känner en flottas angelägnaste delar eller rätta sammansättning, på det Chapman må kunna ostörd verkställa alla sina idéer». *(Amiral C. Tersmedens Lefnads-journal, XIV bandet.)* Att CHAPMAN, som från bör-

helst arbetade med snillen, inträffade, att EHRENSWÄRD, liksom TROLLE, betraktade Sveriges politik ur lika synpunkt med konungen och, bland annat, ifrade för att Sverige borde ensamt vara herre öfver Sundet, hvarigenom Ryssland skulle utestängas från de öfriga europeiska farvattnen samt nödgas vända sig endast mot öster *).

jan ej tillhörde flottan, men dock skulle nybygga och i flera fall omskapa henne, hade det mäktigaste motstånd att öfvervinna, vitsordas äfven af dessa anteckningar, hvilkas författare är en af hans anklagare för bristande insigt och skicklighet. Men konungen gaf CHAPMAN fortfarande stöd, och EHRENSWÄRDS utnämning till hans chef är ett bland bevisen derpå. CHAPMAN, som var otröstlig öfver TROLLES bortgång, lugnades blott genom valet af efterträdare, hvarom CREUTZ yttrar till konungen: »Chapman gråter som ett barn, men ett slags tillfredsställelse lyser fram bland hans tårar, af grefve Ehrenswärds nomination. Det var den ende, säger Chapman, som vill som jag». TERSMEDEN berättar på ett annat ställe, huru han, på konungens fråga, om arbetet med flottan ej gick fort, svarat: »nästan för fort», samt att virket stundom varit rått och skeppen ej profseglade. »Härpå räckte konungen mig handen att kyssa, utan att säga ett ord, hvilken signal ej var mig obekant».

*) Följande bref till TOLL, skrifvet före TROLLES död och EHRENSWÄRDS utnämning, visar den sistnämndes i flera fall högst originella åsigter: »Om det blir något utaf, så tänk efter, om det intet vore rätt så godt att ta in Danmark. Om vi få Norget och Danmark, och politiken i Europa är den, att ryska makten bör förstäckas, så blir aldrig den makten hastigare stäckt, än då vi sitta mästare af Sundet och två eskadrar. När intet Ryssen slipper utur Östersjön,

Toll var, ifrån första stunden af sitt inträde i beredningen, krigsminister, ehuru han ej bar namn deraf. Med samma ordningsnit och drift som hans företrädare i krigsväsendets förvaltning, riksrådet friherre Karl Sparre, ägde Toll förtjensten af en större hushållningsförmåga. Han ifrade för mötespassevolansens införande, hvilken ännu gagnar armén. Konungen, som för att lemna Toll ostördt utrymme för sin verksamhet, medtagit Sparre på den italienska resan, önskade att Toll äfven efter dennes återkomst skulle bibehålla sin befattning, hvarom han bad Creutz underrätta Sparre, hvil-

---

så är intet Ryssen mäktig. Och detta mojenget gick fort för sig, i stället att, om vi rifvas på hans strand, så går det långsamt och vi få kännas der vid hela hans styrka och hela hans allierades. Låt honom behålla Finland, deri vinner han ingenting. Hvarken skall han äga Östersjön, eller skall han komma ur Sundet. Dessutom borde Sundet sänkas och Trollhätte-farten öppnas med allvare. När Sundet hinner bli sänkt, så kan ingen sjömakt attackera Danmark åt Nordsjö-kanten. Norget är det enda som kan attackeras, men landet är äfven svårt för främmande. Vi hade då en flotta i Norget och en i Karlskrona, den ena för handeln i Nordsjön och den andra för handeln i Östersjön. Ryssland fick lägga ned sin flotta, all handel gick genom Trollhätte-durchfarten, och Ryssen hade ingen. Jag tror det är omöjligt förstöra Ryssen på stället, man måste tvina ut honom. Och detta vore bästa sättet. — Tänk på detta jag sagt dig. Går det an, skall du få hedern, går det intet an, så vill jag intet ändå ha skammen; men f-n far i mig, går det icke an. — Adjö».

ken fogade sig efter konungens önskan, ehuru TOLL icke var honom behaglig *).

*) »Hans hat emot Toll är alltid lika exalteradt, och han ser med chagrin att denne gjort godt arbete», skrifver CREUTZ. Om sin ofvannämnda underhandling inberättar kanslipresidenten följande: »Jag har verkställt E. M:s befallning i afseende på öfverståthållaren och jag har funnit, att bästa medlet att negociera med honom var att gå till väga med en stor uppriktighet. Jag sade honom att jag hade all anledning tro, det E. M. önskade att beredningen fortfore efter dess återkomst på samma fot, hvarpå den blifvit satt under dess frånvaro, och att jag följaktligen ansåg bäst att han anhölle, det E. M. ville låta den fortfara. Han svarade mig med köld och en sans, hvaraf jag ej trott honom mäktig. »Tror ni, sade han, att då kungen befallte mig följa honom till Italien, jag ej märkte att afsigten var att skilja mig från krigsärendena? Jag begrep det fullkomligt, och jag gillar helt och hållet de goda skäl ni anfört derföre att jag ej mera bör blanda mig deruti. Det vore absurdt af mig att taga del i en befattning som konungen vill se i andra händer. Konungen skall hos mig hvarken finna humör eller missnöje, utan nit, tillgifvenhet och verksamhet i hvad han vill mig uppdraga. Jag har inga andra önskningar än för lugnet och lyckan af konungens regering». — Han frågade mig slutligen, om jag trodde att kungen ville taga ifrån honom passevolansen. Jag svarade, att jag ej kände detta, men ej trodde det. Jag förmodar att detta ligger honom om hjertat för någon vinst som han derutaf drager. Men om det allmännas interesse fordrar, att denna omsorg är i mera hushållsamma händer, så kan E. M., då han derifrån entledigas, bevilja honom en pension på passevolansen, proportionerad efter den fördel som han deraf har. Jag tror, att både han och det allmänna skulle dervid finna sin räkning».

Vi hafva nämnt Toll. Näst konungen sjelf finnes ingen i tidens partiskrifter hemskare framställd än denne man. De som tillhörde hofvet och embetsmannaväldet hafva behandlat honom lika illa. Oss förekommer han såsom ett slags Johan Gyllenstjerna, — ehuru i mindre skala, — hvarför han också ägde samma slags fiender som denne, eller som alla, hvilka stå gunstlingar i vägen, uppdaga och hämma egennyttans beräkningar, bryta nya banor, och göra embets-slentrianen, mängdens enda förtjenst, misstänkt eller umbärlig. Liksom Gyllenstjerna, var Toll en utmärkt, outtröttlig och oegennyttig ordnare, lycklig underhandlare och folkledare, lika fiende till adelsvälde och folkvälde som vän af en stark konungamakt, hvarom öfvertygelsen var hos honom grundad på hvad han sett i Sverige och i Polen, samt orubbligt tillgifven konung och fädernesland. Förtroende-man, som Gyllenstjerna, skötte han, som denne, krigsväsendet och diplomatiska underhandlingar, utan att vara krigs- eller utrikes-minister, och var, som denne, föremål för hofvets och adelns hat. Om Gyllenstjerna ådrog sig oräkneliga fiender genom sitt nit för reduktionen, vann Toll icke så få medelst sin verksamhet till utrotande af försnillning och slöseri med kronans medel, och särskildt genom sin ifver att tillstoppa källan för pastorat-försäljningar.

Slutligen voro begge lika kalla och likgiltiga för mängdens omdöme, vädjande till sina handlingar och till efterverlden. När TOLL under förmyndarestyrelsen, vid sin återkomst från beskickningen i Polen, fördes fängslad och i Helsingborg omgafs af stor vakt, upprepade han endast med sarkastiskt löje följande vers ur HOLBERGS *Peder Paars:*

»Saa Paars med vis honneur i Daarekisten kom»,

och när aktor i Svea hofrätt yrkade å honom, för brefvexlingen med ARMFELT, förlust af lif, ära och gods, yttrade han lugnt: »Gods har jag icke, öfver mitt lif dömmer Gud och öfver min ära historien».

Efter återkomsten från Italien gjorde konungen en resa i fäderneslandet, för att besigtiga hvad som till försvarsväsendets förbättring vidgjorts. TOLL, som följde honom, skref, efter resans slut, till statssekreteraren v. CARLSON: »Ändtligen får jag pusta, draga andan och taga till pennan. Gud beskydde Kongl. Maj:ts dyra person till senaste åldern! och om dess aktivitet soutenerar sig, så gå visserligen alla dess embetsmän under, om de skola ofta göra stora turen, ty så fatigera och se sig om, som han gjort på denna resa, derom kan ingen hafva en idé, som ej varit med. Men Gud ske lof! nu har han sjelf sett, nu kan han sjelf decidera, utan att behöfva lita på berättelser eller blifva villad af

griller, uppruinna i konsten. Huru han varit och är nöjd med beredningens omsorg och anstalter, det torde du bättre få veta än jag. Han var nådig, glad och god, och på det sättet bemötte han alla» *). Då en icke ringa del af hvad som rörde försvarsverket var bekostadt af franska subsidier, trodde konungen sig böra lemna LUDVIG XVI del af det tillfredsställande resultatet, och yttrar särskildt om TOLLS verksamhet: »Jag har med stort välbehag sett att herr Toll, åt hvilken jag uppdragit omsorgen om min armé, deri infört en ordning

*) *Fältmarskalken Toll*, biografisk teckning af LILJECRONA, sid. 26.

Om konungens besök i Karlskrona, för att bese flottans arbeten, berättar amiral TERSMEDEN, att han emottog ingen annan än amiral WRANGEL och CHAPMAN, »hvilket väckte stort missnöje». En annan gång hade han, i stället för cour, begifvit sig till varfvet med EHRENSWÄRD och CHAPMAN, att bese arbetena. Alla uppvaktningar afsades, ehuru de gamle amiralerna väntat honom i två dygn, och, för att hålla sig vakna, spelt whist om nätterna. »Här fingo vi belöning för 53 timmars vako», säger antecknaren. Att någon synnerlig etikett vid dylika tillfällen ej iakttogs, synes äfven af konungens resdrägt, hvilken TERSMEDEN beskrifver sålunda: »Klädd i grönt, med gröna strumpor, rocken i fason af en prest-sqvalp-rock, som räckte på halfva smalbenet; håret uppbundet i ett grönt nät, under en stor och vid hatt; men vid närmare eftersinnande fann jag en sådan habit under den varma årstiden admirabel och trodde modellen tagen uti Italien». *Amiral C. Tersmedens Lefnads-journal*, XIV delen, sid. 168.

och hushållning, som öfverträffat mina förhoppningar».

Innan vi för denna gång lemna denne märklige man, må tilläggas, att han, nära ett fjerdedels århundrade förr än FREDRIK den stores militärsystem sattes på prof emot NAPOLEONS härar, förutsagt det förras brister. Det var om hösten 1782 som han, på GUSTAFS befallning, företog en resa till Berlin att undersöka Preussens militära nyskapelse, hvarom han afgaf ett yttrande till konungen, hvaruti ingalunda återfinnes den allmänna beundran man då skänkte densamma i Europa.

Åtskilliga ställen i brefvexlingen emellan konungen och TOLL antyda, ehuru i beslöjade ordalag, att denne äfven haft uppdrag att söka vinna den från styrelsen aflägsnade enkedrottning JULIANA för en inre hvälfning, hvarigenom Norges eröfring skulle befrämjats, men denna underhandling blef utan påföljd *). Rustningar i Danmark och Ryssland till-

*) Konungen skrifver till TOLL (juli 1785): »Jag kan ej nog yttra min fulla satisfaction öfver den habilitet, hvarmed öfversten uppfyllt sin commission i Danmark. Jag har alltid känt er, min käre Toll, för en man som med succès kunde utföra allt hvad eder anförtroddes; men jag bekänner uppriktigt, att jag ej väntade mig att ni kunde med sådan dexteritet utföra ett ministeriellt ärende. Jag önskar att detta continueras och att man smider medan jernet är varmt. — Det skall endera föra oss till det stora mål som vi föresatt oss, eller bringa en så stor confusion

kännagåfvo, att man beredde sig mot hvarje öfverraskning, och planen om en förening af Sveriges

---

i det inre af detta land, att det derigenom skall sättas ur stånd att oroa oss, om vi finna oss obligerade att gripa till vapen för Turkarne. — Med Norge synes ej stort att göra. Det blir i Köpenhamn som denna krona skall tagas. Det har länge varit min tanke, och derom är jag nu än mera förvissad. Att uppväcka der (i Norge) en republikansk anda, kunde lätt ske; men hvem vet, om den vände sig efter vår önskan? Och sedan fruktar jag dess smitta i Sverige, som så nyss är derifrån cureradt. — Farväl, min käre Toll. Koka väl i den grytan ni tillagade i Fredriksborg; då kunna vi snart bruka de anstalter som ni så skyndsamt satt i ordning». — För att ingifva enkedrottningen mod att företaga den hvälfning som skulle återföra henne till riksstyrelsen, erbjöd GUSTAF henne sitt understöd, och, i händelse företaget misslyckades, en tillflyktsort i Sverige. GUSTAFS dramatiska snille blandar sig stundom i det politiska, och detta synes oss här varit händelsen. Planen, grundad på skrämskott, enleveringar, och beräkning på de handlande personernas svagheter eller passioner, synes, understödd af djerfhet och lycka, icke varit outförbar, och skulle, i händelse af framgång, sannolikt återförsatt Danmark i samma tillstånd af svaghet och upplösning, hvari det befann sig innan kronprinsen, med BERNSTORFF till rådgifvare, öfvertog styrelsen. Men enkedrottningen, i början tvekande, och uppskrämd af de faror som TOLL förespeglat i fall hon ej beslöt steget till egen räddning, fann detta slutligen ännu mera vågadt, och förslaget afstadnade. Konungens yttrande, att han ej vill väcka folkrörelser i grannlandet, förtjenar uppmärksamhet. Man vet, huru grannar i allmänhet behandlade hvarann denna tid, och huru denna utväg begagnas den dag som är. GUSTAFS motståndare hafva kallat honom »revolutionär»,

och Norges kronor nedlades, för att tretio år derefter med lyckligare framgång åter upptagas af den store statsman och fältherre, som försynen kallat att en dag intaga GUSTAFS thron.

Hvarje gång Sverige hotades af öfvermakten i öster, kunde det vara förvissadt att samtidigt anfallas af sin vestra granne. Med kännedom af det emellan Ryssland och Danmark redan en gång slutna förbund, att vid gynnsamt tillfälle låta Sverige försvinna ur sjelfständiga staters antal, och hvilken hotelse hängde som ett Damokles-svärd öfver framtiden, måste Sveriges konung söka skydda sitt rikes tillvaro genom att, om möjligt, sätta en af sina arffiender i en ställning att ej, såsom hittills, i de vådligaste ögonblick göra gemensam sak med den andra. Sverige borde äga åtminstone, under

---

hvarvid dock bör anmärkas, att han var det uppifrån nedåt, icke nedifrån uppåt, såsom vanliga revolutionärer. Hans kunskapare hade till uppgift att utforska tänkesätten och, om möjligt, leda dem till det mål han åsyftade, icke att väcka folkupplopp, emedan man ej alltid var säker att kunna föra dem efter uträkning. Att han begagnade den unge GEORG ADLERSPARRE för sina planer på Norge, visar en blick i framtiden, hvaraf man sällan ser exempel. I afseende på enkedrottning JULIANAS politiska afsigter skulle sannolikt hittills okända upplysningar kunna vinnas af hennes brefvexling med FREDRIK II, hvilken lärer innehålla flera förtroliga meddelanden, hvarför den också, liksom en del af de inom familjen vexlade bref, blifvit utesluten ur den senaste, i öfrigt fullständiga, samlingen af hans skrifter.

strid mot öfvermakten, ryggen fri. Hvarken Fredrik den store, eller Katarina, eller kejsar Josef hade ägt så tvingande skäl till inkräktning på sina grannars bekostnad. Dertill kom en stämning hos folket, som de ej kunde åberopa. Svenskens sedan århundraden närda hat till Danmark kunde jemväl läggas i vågskålen. Det fortfor utöfver Gustafs dagar och upphörde ej förrän Norge skilts från nämnda rike, hvarmed all fruktan för Danmarks försåtliga anfall försvann. Dansk-hatet från thronen och folket, i Sverige, fortärfdt alltsedan Wasas tid, röjde sig ännu långt senare, eller år 1810, i den fullkomliga motvilja som mötte det ur politisk synpunkt visserligen antagliga, af Danmark framstälda förslag, att förena Nordens trenne kronor genom att Karl XIII upptoge Danmarks konung till son, — ett tillbud, som då i Sverige väckte lika liten samkänsla hos konung och folk.

Det är i öfrigt betecknande för Gustafs sätt att hålla national-lynnet vaket, när han påräknade dess medverkan för något syftemål, att han, under det han umgicks med förslaget om anfall mot Danmark, beredde för scenen sin *Gustaf Wasa*. De som i våra dagar sett detta skådespel, kunna ej tänka sig den hänförelse som framställningen af Danskarnes nederlag på scenen väckte hos våra fäder, och huru hvarje ord om Danmarks falskhet och försåt

beklappades. Man kan säga att denna känslostämning täflade med beundran för WASAS hjeltemod, att göra stycket fosterländskt. Hos nutidens åskådare röjes visst ingen hänryckning, när de se Dalkarlarne drifva Danskarne på flykten, hvilken anblick fordom uppkallade ändlösa bifallsstormar. Enligt berättelser af GUSTAFS samtida, ådagalade åskådarne icke mindre stridslystnad än Dalkarlarne på scenen, och publiken täflade med dem i krigslust mot rikets fiender *).

GUSTAF och CREUTZ tänkte olika i afseende på valet af förbund med Sveriges grannar. Den senare hade visserligen med värma omfattat för-

*) GJÖRWELL, som var närvarande när *Gustaf Wasa* gafs första gången, lemnar deraf, i bref till friherre ALSTRÖMER, en praktfull beskrifning, hvarefter han tillägger: »Men Danskarne få här faseliga hugg. Också täflade parterren med teatern uti häftighet emot rikets fiender, och folkets röst larmade idkeligen *slå på! slå på!* — När de röda rockarne visade sig, ropade en viss herre högt, med knuten näfve: *der komma de t— d—!* Kort sagdt, ett helt stort fragment ur rikshistorien är ställdt under allas ögon». — Denna sinnesstämning fortfor, som sagdt är, långt senare, och hade ej minskats af 1808—1809 årens krig. Det berättas, att, när operan år 1810 gafs såsom gala-spektakel för kronprinsen KARL JOHAN, teaterstyrelsen hade svårt att få anförare åt de Danske, emedan huggen emot dem blefvo alltför allvarsamma. HJORTSBERG, som anförde en tropp Danskar (ty de förnämste skådespelare deltogo i striden), erhöll ett sabelhugg, hvaraf man befarade att hans högra arm skulle bli lam, och han bar den länge i band.

slaget om en förening af Sveriges och Norges kronor, hvari hans siareblick föreså ett blifvande mäktigt Skandinavien; men för den händelse att denna plan misslyckades, trodde han att en uppriktig förening emellan Sverige och Danmark, om den visade sig *möjlig*, vore att föredraga framför ett förbund med Ryssland, hvilket konungen, som ej borde lemna det inre motståndspartiet Rysslands stöd, ogerna ville bryta. Creutz skrifver till konungen i detta ämne: »En allians med Ryssland — en allians som jag rent ut tillstår att jag afskyr — skulle sätta Eders Maj:t i beroende af ett insolent hof, vandt att behandla sina allierade som vasaller och att anse konungar såsom ståthållare, gjorda att med passiv lydnad emottaga dess suveräna befallningar. Det är så som det behandlat konungen i Preussen för en tid, det är så som det gifvit sin vilja tillkänna för konungarne i Polen och Danmark, och då kejsarinnan har velat gifva konungatitel åt ståthållarne i sina provinser, har hon åsyftat att blanda dem i denna hop af förstar, som äro mindre mäktiga än hon, och lemna ett omätligt afstånd emellan sin thron och deras». Creutz tillstyrkte derför, att konungen måtte genom ett besök i Köpenhamn förbinda sig danska hofvet.

Nämnda anspelning på rollen af lydkonung var onekligen egnad att träffa GUSTAFS svagaste sida, ty ingen kunde vara ömtåligare om sin throns sjelfständighet och ära. Men han tvekade ej att räcka en motståndare sin hand, om det innebar en fördel åt fäderneslandet. Han tänkte med en annan krönt statsman: *En politique il n'y a ni amitié, ni haine; il n'y a que des devoirs à remplir envers les peuples que la Providence nous a appelé à gouverner* *). GUSTAF älskade hvarken Ryssland eller Danmark; han ansåg fosterlandets säkerhet fordra att söndra dessa arffiender, för att i förening med den ena bjuda den andra spetsen, och han trodde naturligtvis lättare att i förening med Ryssland beherrska Danmark, än tvertom. Efter några betraktelser öfver VERGENNES' halfva mått och steg i den turkiska frågan, yttrar han, i sitt svar till CREUTZ: »Jag skulle önska, att Frankrike i första ögonblicket ej toge något parti; att det läte den ryska flottan komma in i Medelhafvet; att det då iakttoge tiden att skicka en eskader till Svarta hafvet och med en annan attackerade den ryska flottan i Medelhafvet. Det skulle derigenom med ett slag förstöra Rysslands marin och sätta det för lång tid ur stånd att hålla sjön. — Baron d'Albe-

*) KARL JOHAN till kejsar NAPOLEON.

dyhll *) har i dag kommit. Danmarks tillstånd, såsom han skildrar det, uppmuntrar ej till det minsta steg att söka en förbindelse på denna sida. Kronprinsen är obetydlig (*nul*), och den darrande ministèren är slaf utaf Ryssland. Man har hvarken nerf, penningar eller personer med hufvud. Högmodet är ensamt qvar. — Jag har ännu ej tagit ett decisift parti angående min resa **); men jag tillstår att de ytterligare underrättelser, som jag inhemtat, ej uppmuntra mig att göra en demarche, så rakt stridande emot min personliga böjelse. Jag ser för öfrigt och har alltid sett tusen skäl, hvarför Ryssland borde önska att förena sig med mig, om dess fåfänga, eller rättare dess öfvermod, ej förblindade dess ögon. Jag ser intet skäl att förena mig med Danmark. Jag kunde, det är sannt, med Ryssland någon gång blifva förd längre än jag ville; men jag skulle otvifvelaktigt vid första tillfälle blifva förrådd af Danmark. Den store kanslern (Axel Oxenstjerna) kände det väl. Det har sedan den tiden ej förändrat karakter, och det har förlorat Skåne. Med ett ord, i denna punkt är jag som Hannibal emot Romarne».

Ett förbund med Danmark emot Ryssland, denna tid, var föga tänkbart, äfven om icke, såsom

*) Svensk minister i Köpenhamn.

**) Till Köpenhamn. Den skedde först tvenne år senare.

konungen säger sig befara, förräderi skulle legat på botten af fördraget. Redan såsom thronföljare gjorde han, under vistandet i Köpenhamn på resan till Paris år 1771, en framställning till STRUENSEE om förening emot Ryssland. Ehuru STRUENSEE var den minst ryskt sinnade af Danmarks ministrar, och försonligare stämd mot Sverige än någon af hans företrädare, afböjde han förslaget, och GUSTAF dolde ej sin harm deröfver att de danske statsmännen icke insågo, hvilken fara skulle uppstå af Rysslands växande öfvermakt *). Nu, sedan den

*) I STRUENSEE'S *Vertheidigungs-Schrift*, då han var anklagad för högförräderi, redogör han äfven för sin yttre politik. Rörande förhållandet till Sverige yttrar han: »Auf *die schwedische Affaire* wollten Seine Majestät nicht mehr Geld verwenden als durch die Tractate stipulirt wäre, *und Sich nicht in die dortigen Privathändel meliren*». (Jfr *Die Verschwörung gegen die Königin Caroline Mathilde und die Grafen Struensee und Brandt, nach bisher ungedruckten Original-Akten*, Leipzig 1863.) »Förf. yttrar på ett annat ställe om STRUENSEE: »Er sah es als Dänemark unwürdig an, sich in die Angelegenheiten fremder Staaten zu mischen und sich dazu des Mittels der Bestechung zu bedienen, wie das früher auch in Kopenhagen so gehalten worden war. Der schwedische Gesandte, Freiherr v. Sprengtporten, erkannte diese veränderten Maximen nach ihrem Werthe an, da es bisher stets die Politik Dänemarks gewesen war, mit dem nächsten Nachbar eine rege Nationalfeindschaft zu unterhalten». (S. III.) STRUENSEE sökte befria Danmark från det ryska inflytandet, hvilket bidrog till hans fall. När man betraktar STRUENSEE'S reformer: införande af

danska politikens ledning å nyo öfvertagits af BERNSTORFF, som handlade i det ryska interesset, och om hvilken KATARINA yttrat, att hennes vänskap för Danmark berodde af BERNSTORFFS bibehållande, voro

---

tryckfrihet, erkännande af allas likhet inför lagen, de ofrälses rätt till tjenster lika med adelige; förenkling af rättegångsordningen och öfverflödiga domstolars afskaffande; besparing; indragning af hoftjenster och titelväsende, m. m. — och när man ser huru den framskridande tiden gifvit honom rätt, och att det land, som han styrde, nu finner sig lyckligt genom verkliggörandet af hans idéer, måste man betrakta den nesliga död, hvarmed han pliktade för sin reform-ifver, såsom det afskyvärdaste justitie-mord den nyare tidens häfder förmå uppvisa. I dödsdomen fins — såsom hans försvarare ULDALL tydligen ådagalägger — intet enda juridiskt skäl till fällande, och likväl afsades den enstämmigt af den tillsatta kommissionen, hvars nio ledamöter i öfrigt ansågos såsom hederlige och kunnige embetsmän. Att de alla voro den anklagades politiska fiender, förklarar det eljest oförklarliga, och lemnar ett nytt bevis på partihatets blindhet. I sjelfva verket hade STRUENSEE samma slags fiender att bekämpa, som GUSTAF III: ryskt inflytande och ett mäktigt aristokratiskt parti; men han ägde både mindre snille och kraft, och hade, såsom främling och enskild man, långt mindre stöd hos folket; hvartill kom hans blinda förmätenhet att, obekant med formerna, vilja ombilda allt på en gång, hvaraf äfven hans vänner spådde ett olyckligt slut. Han var, liksom POMBAL och JOSEF II, en förelöpare af de omstörtningssnillen som sedan gåfvo sig luft i franska revolutionen, men af ädlare vilja och svagare motståndskraft. Oförfärad vid skrifbordet, saknade han *mod* att trotsa den massa han satt i rörelse. Detta feltes honom, för att vara en tragisk personlighet af hög ordning.

utsigterna till det af CREUTZ föreslagna förbund ännu mörkare. Det förnyade försök i denna riktning, som GUSTAF sedan gjorde, bevisade det.

Ett försvarsförbund med Hollands generalstater, till följd hvaraf Sverige skulle tillhandahålla republiken en hjelpcorps af 6000 man, emot en årlig subsidiesumma af 600,000 floriner, emot Hollands förbindelse att vid anfordran bistå Sverige med krigsskepp, stadnade vid blotta underhandlingar. Det var sannolikt beräknadt för någon emotsedd brytning med Sveriges grannar. Man har liknat denna öfverenskommelse vid de små tyska förstarnes försäljning af soldater åt England under amerikanska kriget. Dervid förekommer dock den olikhet, att England icke iklädde sig någon förbindelse att med sina skepp bistå Hessen och andra tyska förstendömen.

De politiska planerna omvexlade med de redan, i föregående delar af denna karakteristik, omnämnda nyskapelser i den inre styrelsen, vittra arbeten, stiftelsen af Svenska Akademien och återupplifvandet af Witterhets- Historie- och Antiqvitets-Akademien, svenska scenens daning, författandet af operan *Gustaf Wasa* och af äreminnet öfver TORSTENSON, samt utöfningen af kanslerskapet för Upsala universitet, hvilken befattning konungen sjelf, i sonens namn, bestridde, och hvar-

under han gjorde längre eller kortare besök vid denna högskola; hvartill kommo karuseller, lustresor, divertissementer på kungsgårdarne, planer till byggnader och förskönningar af lustslotten, o. s. v. Uttrycket, att de politiska planerna blandades med dessa sysselsättningar, är i så måtto oriktigt, att de förra icke fingo synas och förblefvo äfven för konungens närmaste omgifning en hemlighet *). I hof och stad hette det, att han lefde blott för sina nöjen. Oförklarligt må synas, dels hvar han tog tid till allt, dels huru han kunde utföra så mycket förstulet arbete; ty han skrifver sjelf till TROLLE, att han för hemlighetens bevarande vid den dansk-norska frågan ej vågade begagna något biträde, och den dervid erforderliga brefvexling med TROLLE och TOLL, jemte planer och förslag, äro

*) GJÖRWELL skrifver till baron SILFVERHJELM den 16 augusti 1785: »Konungen *synes* väl roa sig på Drottningholm, men för sitt rikes väl och försvar hvilar herren ingen minut». Han säger på ett annat ställe: »Kraft *) målar ständigt konungen för utrikes hof. *Eld* och *godhet* äro hufvuddragen i Gustaf den tredjes ansigte. — Mitt hjerta har ingen ro, när jag tänker på att en sådan konung kunde oss i *förtid* undanryckas, och under en sådan *förtid* hvad blefve då Sverige? Dock jag hoppas att Gud hörer våra böner!»

*) PER KRAFT d. ä., som varit samtidig med ROSLIN i Paris och nämnts till konung STANISLAI hofmålare, återkallades af GUSTAF III och blef hans porträttmålare.

dock intet ringa arbete. Oftast visste man ej hvad han förehade. Han ville gerna öfverraska med planer och skapelser. Också sade hans handsekreterare LEOPOLD: »Hans Maj:t arbetar i sitt kabinett, jag vet ej om det är på Rysslands förödmjukande eller på dramatiska scenens upphöjelse».

Det är antydt, att Sveriges nya statsskick, efter sexton års tillvaro, icke var erkändt af dess grannar, hvilka fastmer voro fördragsmessigt förbundna till dess störtande. Tanken, att regeringsformen stod säkrast under främmande makters skydd, — ehuru vidrig en dylik föreställning förekommer oss, — var likväl sedan mansåldrar så sammanvuxen med de politiska begreppen, att äfven de bättre af motståndspartiet, eller patrioterna (såsom tidens liberale kallade sig), enligt sin egen öfvertygelse handlade som fullkomligt goda Svenskar, när de påkallade Rysslands biträde emot alla verkliga eller förmenta ingrepp från thronens sida på folkfrihetens område. Såsom dylikt ingrepp räknades i första rummet underkännandet af ständernas maktfullkomlighet, enligt 1720 års grundlag, hvilken det gamla motståndspartiet, uppvuxet under frihetstiden, beslutit till hvad pris som helst återinföra, med alla dithörande politiska rättigheter och ekonomiska fördelar för enskilda. Det yngre

slägtet inom samma parti var deremot konungamaktens fiende af andra frihets-begrepp, de republikanska, grundade på »menniskans rättigheter», hvilka nu förkunnades. Bilden är åskådligast i det yttrande, som en gardes-officer från denna tid gaf om de politiska tänkesätten: »Från öfverste-löjtnants till och med kaptensgraden voro mina kamrater mössor, men de yngre republikaner» *).

Ännu en egenhet i Sveriges dåvarande politiska ställning var, att det främmande skydd, som beviljats rikets grundlag, icke, såsom annorstädes vanligen varit fallet, blifvit påtvunget, utan var i sin upprinnelse sjelfmant begärdt. Det är en mindre bemärkt, för Ryssland talande omständighet, att det ursprungligen varit enligt svenska styrelsens önskan, som den ryska åtog sig ett slags skydd för 1720 års regeringsform. En trovärdig samtida rådsherre, riksrådet grefve Gustaf Bonde, har berättat händelsen, huru dåvarande hofparti eller det hessiska, för att från thronföljden utesluta hertigen af Holstein, låtit de svenske underhandlarne i Nystad inbjuda de ryska att garantera den nya regeringsformen, som befästade det hessiska husets besittning af thronen, hvilket förslag Rysslands ombud i början tycktes vilja afböja, men, nogsamt in-

*) Yttrande af h. e. grefve Karl Löwenhjelm till förf. af dessa rader.

seende hvilken rättighet det skänkte denna makt att blanda sig i Sveriges inre angelägenheter, slutligen antogo *). Konung Fredriks och rådets önskningar, sällan förenade, sammanstämde denna gång: den förre, att få sin medtäflare skild från thronföljden, och det senare att få det nya statsskicket befästadt. Det dröjde ej heller mer än två år — eller till 1723 — förrän Ryssland, då bondeståndet väckte fråga om utvidgad konungamakt, förklarade, att om den svenska friheten lupe den minsta fara, vore zaren färdig att upprätthålla densamma, »enligt 7 § af Nystadska freden» **). Man måste beklaga, att Arved Horn vid detta tillfälle icke genast bestridde en sådan tolkning af ifrågavarande § (till ordalagen något tvetydig), utan inskränkte sig till försäkran, att den erbjudna hjelpen icke behöfdes, emedan — såsom orden lydde — Horn »höll det ej för rådligt att alldeles stöta en sådan herre (som zar Peter) för hufvudet i en sak, som ändå ej vore afgjord». Huru senare (1743) rysk krigshär och flotta skyddade vår sjelf-

*) I 7 § åtager sig kejsaren »vilja eftertrakta att förhindra och förekomma allt hvad som emot densamma (regeringsformen) är och sker, så snart Hans Kejserl. Maj:t derom kunskap får». *Sverige under Ulrika Eleonora och Fredrik I*, af Gust. Bonde, sid. 37, 38.

**) Horns berättelse i sekreta utskottet den 4 april 1723. Jfr Malmström I: 225.

ständighet, är bekant. Så vanns och underhölls den skickelsedigra förmånen af »svensk frihet under ryskt beskydd». Genom freden i Åbo blef nämnda § väl till bokstafven förändrad, men i verkligheten fortfor samma föreställningssätt, äfven hos främmande makter, och det blef ännu vådligare sedan Preussen och Danmark förenat sig med Ryssland att garantera 1720 års regeringsform. Det var på denna så kallade politiska rättsgrund som de i Sverige med regementsförändringen missnöjde stödde sig under den kamp, som genomgick Gustafs hela regering. Det säger sig sjelf, att striden skulle slutas antingen med Polens öde eller med det främmande förmynderskapets afskuddande.

Vi hafva sett, att 1778 års riksmöte var hufvudsakligen bifallande och lofordande. Först några år senare, eller år 1784, började oroande rykten kringflyga, likt de stormfoglar som bebåda annalkande oväder. Det fäste uppmärksamhet, att sägnerna kommo från Finland och spordes ungefär samtidigt med det bref från kejsarinnan, som konungen emottagit i Venedig. Deras beskaffenhet tycktes visa, att de icke uppkommit bland folket, utan voro spunna ofvanefter, med beräkning att verka på tänkesätten. Man sade, att konungen ville afstå Finland emot Norge, och att Finland skulle bli antingen ett sjelfständigt rike eller för-

enadt med Ryssland. Man ville bereda sinnena på en förändring och känna sig före om möjligheten af det ena eller det andra. Folket visade sig naturligtvis mera böjdt för det förra af alternativerna, hvaruti man, för att lugna i afseende på betänkligheten att skiljas vid sin gamla öfverhet, låtit förstå, att denna sjelf önskade och ville det. En post-tjensteman inberättade till öfver-postdirektören (BENZELSTJERNA) den oro som dessa rykten spridt i landet *). I Sveaborg hade JÄGERHORN (som fyra år senare öfverförde till kejsarinnan Anjala-förbundets anbud) stiftat ett samfund under benämning af *Walhalla-orden*, som under sken af en sällskaplig förening dolde politiska syften. Medlemmarnes antal var etthundrade, alla finska adelsmän. Landet var indelt i så kallade »kommanderier», hvilka till högste styresmannen inberättade den i provinsen herrskande sinnesstämning, kringlöpande rykten o. s. v. Samfundet hade en chiffre för sin hemliga brefvexling. År 1784 var JÄGERHORN ordens »styrande och befallande drott». Bland medlemmarne funnos flere af de år 1788 mest framstående ifrare af sjelfständighets-partiet och af An-

*) Brefvet, dateradt den 17 februari 1784, var från postkommissarien SAMUEL ENANDER. Det finnes infördt, efter en egenhändig afskrift af CALONIUS, i skriften *Anjala-förbundet* af MAUNU MALMANEN, sid. 48.

jala-förbundet, nemligen af det förra major KLICK, kapten GLANSENSTJERNA, fänrik LADAU, och af det senare öfverste BRUNNOW, kapten v. FIEANDT och löjtnant v. ESSEN. Att deras förehafvanden icke voro konungen obekanta, synes af en 1784 utfärdad generalorder till regementscheferna att efterspana, om några stämplingar voro å färde samt i sådant fall inberätta förhållandet till befälhafvande generalen. En äldre officer, som bevistat 1788 års krig och efterlemnat anteckningar derom, förmodar, att G. M. SPRENGTPORTEN varit Valhalla-ordens egentlige upphofsman, samt yttrar om honom: »Länge hade han den plan att göra Finland till republik. Detta förbereddes i Valhalla-orden, den han låtit inrätta, understödd af alla unga män af hufvud och förmåga, dem han bildat och förbundit sig» *). Författaren af skriften »Anjala-förbundet» meddelar äfven ett bref från en Finne (auditören vid Tavastehus läns infanteri-regemente VON SCHOULTZ), som hemtat sina underrättelser om SPRENGTPORTEN af savolaxiska officerare, hvilka voro dennes skyddlingar och ämnessvenner i företaget. I nämnda skrifvelse heter det: »På sina och sin svåger Glansenstjernas egendomar höll Sprengtporten öfverläggningar i dessa ämnen med flera pos-

*) Öfverste-löjtnant A. F. TORNÉRHJELM, i *Memoirer öfver 1788 års fälttåg.*

sessionater: man öfverenskom derom, att vid tillfälle skulle Finland, skyddadt och understödt af Rysslands penningar och troppar, göra en allmän resning. Finska tropparne skulle emellertid småningom beredas till deltagande deri och utförande deraf. Rykten borde utspridas, att konungen pantsatt Finland, för att få penningar till sin italienska resa; att konungen ämnade genom de odrägligaste pålagor utarma landet, för att såsom utblottadt lemna det till Ryssen, och att konungen ärnade taga suveräniteten. Härigenom skulle allmogen retas till deltagande i konspirationen». Vidare skulle kronan hembjudas prins FREDRIK; »han skulle regera jemte ett råd af finska adeln; borgare och prester frikallades alldeles från regeringsbesväret, och bönderna borde försättas i paralell med sina under rysk protektion stående medbröder i Lifland, Kurland och Polen, — hoc est, landet skulle delas emellan adeln, och bönderna bli lifegna. De af adeln, som ej ville ingå i konspirationen, skulle röjas ur vägen» *). De unga officerare, hvilka berättat dessa planer för brefskrifvaren, hade, enligt

*) Se *Anjala-förbundet*, sid. 50, 51. Dess författare tillägger: »Ehuru väl en del häraf kunde anses för något öfverdrifvet och mindre troligt, såsom ej grundande sig på något faktiskt bevis, utan endast på muntliga meddelanden, hvilka vanligen till en del äro beroende af deras egna åsigter, som lemnat dem, måste man likväl medgifva, att det hufvud-

dennes utsago, ansett dem »såsom mästerstycken, på hvars fullbordan hemligt arbetades, och hvilka en dag skulle gå i verkställighet».

Konungen hade tidigt bemärkt SPRENGTPORTENS ovanliga egenskaper och redan begagnat honom i 1772 års statshvälfning. Genom ärelystnad, snille, mod, dristiga förslag och förmåga att beherrska andra, var han en af de män som GUSTAF helst ville använda. Men han var derjemte af ett oroligt lynne, svårt att sysselsätta under fredstiden, samt hänförd af ett herrskaresinne, som gjorde honom ofördragsam och omedgörlig till samverkan med andra. Han fordrade alltid högsta ledningen och blind lydnad af sin omgifning. Ehuru den del han ägt i nyssnämnda revolution endast bestod i verkställande åtgärder, enär han befann sig under sin broders befäl i Sveaborg, hvilken var icke mindre sjelfrådig än han, ville han tillegna sig framgångens ära, hvaraf uppstod en bitterhet emellan bröderna, som icke ens blodsbandet kunde tygla. GUSTAF, som hos den nu ifrågavarande upptäckt sällsynta krigare-anlag, önskade främja deras utbildning. Han anade icke då, att allt hvad han gjorde i denna riktning var till sin egen och fä-

---

sakligaste af det här anförda fullkomligen öfverensstämmer med sjelfständighets-partiets så väl tänke- som handlingssätt». (Sid. 52.)

derneslandets skada. Det ligger något tragiskt deri, att hvarje åtgärd till den orolige mannens försoning blef ett nytt frö till fiendskap. Vid 1778 års riksdag, när den nya statsförfattningen skulle bestå sitt första prof, fann konungen säkrast att aflägsna honom, och begagnade tillfället att låta honom resa för att studera krigsväsendet i främmande länder. Han erhöll en lysande utrustning, värdig ett kungligt sändebud, men han misstänkte till grund derför en hof-intrig, hvarigenom man ville befria sig från en medtäflare, och blef genast förstämd. Då konungen fann angeläget att företrädesvis vinna kännedom om Rysslands försvarsanstalter, blef Petersburg till en början SPRÄNGTPORTENS bestämmelseort. Der knöts, emot all förmodan, äfven första ringen i den kedja, som sedan fäste honom oupphörligt vid en emot fäderneslandet fiendtlig makt. Kejsarinnan emottog honom med synnerlig utmärkelse, och det vill synas att hon tidigare än någon genomskådat hans innersta väsen och sett hvad fördel deraf kunde dragas för planer, som aldrig öfvergifvits. Senare besökte han Frankrike, för att, med konungens tillåtelse, träda i fransk tjenst och, liksom STEDINGK och FERSEN, deltaga i amerikanska befrielsekriget. Det säges, att ett vådaskott, som förderfvat tvenne fingrar, afvändt från denna föresats. Emellertid öfversteg hans lefnads-

sätt i Paris snart rese-anslaget. De vexlar, som han derutöfver, utan bemyndigande, drog på konungen, inlöstes i början, hvarpå dock lärer följt tillsägelse, att dylika för framtiden icke skulle godkännas. En sårad stolthet, en orolig ande, sträfvande efter namnkunnighet, i förening med den nya tidens frihetsläror och den store FRANKLINS umgänge, väckte småningom det förslag, som ensamt kunde tillfredsställa hans ärelystnad, och hvilket innebar intet mindre än att framstå såsom en FRANKLINS och WASHINGTONS efterföljare, en skapare af sitt hemlands frihet och sjelfständighet, hvarvid han påräknade Rysslands, likasom de förre ägt Frankrikes biträde. Efter återkomsten till Sverige trädde han, under vintern 1783-1784, i förbindelse med ryske ministern MARCOFF, då planen för Finlands sjelfständighet uppgjordes. Man sökte då att för anläggningen vinna icke blott FERSEN, som afvisade vidare meddelanden och afstyrkte företaget, men jemväl andra betydande män, och berättelsen derom kom snart för konungens öron. I stället att beifra det vådliga anslaget, beslöt konungen att åter aflägsna dess upphofsman och tillstyrkte honom att gå i Hollands tjenst, hvilken republik hotades af kejsaren med anfall, och der ett ärofullt fält öppnade sig för krigiska utmärkelser. Konungen gaf honom ett anbefallningsbref

till general-staterna, för hvilkas räkning han skulle upprätta en särskild legion (ty Holland hade då brist på soldater). Men tanken, att han (såsom en skildrare säger) hos sig »förenade Franklins statsklokhet och Washingtons krigskonst, hvilket berättigade honom till begges ära, genom Finlands upprättande till en fri stat», öfvergaf honom icke *). Konungen hade åter, emot sin vilja, närmat honom till det mål, från hvilket han sökte aflägsna honom. Kriget uteblef, men ryske ministern i Haag gaf deremot tillfälle att mera obemärkt än i Stockholm afhandla sjelfständighetsplaner, och de åtgärder grundlades, som sedan kommo i dagen **). Efter

*) *Märkvärdigheter rörande Sveriges förhållanden 1788—1794, af* Barfod. Såsom bekant är, härleda sig dessa anteckningar från meddelanden af den i sin tids förhållanden invigde kabinetts-sekreteraren Joh. Alb. Ehrenström, hvilken en tid följt Sprengtporten på hans resa.

**) På hvilka olika vägar upplysningar stundom kommo konungen tillhanda, visar bland annat en i *Gustavianska papperen* förvarad fransk biljett till öfverståthållaren friherre Karl Sparre, från hans väninna Charlotte Ekerman, hvari hon skyndar meddela, att hon sett ett bref från holländske ministern till Corall (spansk minister i Stockholm), hvilken skrifvelse innehöll, att Sprengtporten gått i rysk tjenst samt erhållit tre befordringar inom lika många dagar: den första till öfverste med lön, den andra till kammarherre, och den tredje till general-löjtnant, jemte en gåfva af 3000 bönder. Hon tror ej att underrättelsen skall fägna konungen, men han bör dock lära känna *ce méchant homme.* Hon tillägger: *S'il pouvait suivre ses idées,*

återkomsten till Stockholm deltog SPRENGTPORTEN i 1786 års riksdag, men bemärktes ej så mycket för fiendtliga utlåtanden på riddarhuset som genom vågade yttranden i enskilda samtal, hvilka dock fäste mindre allmän uppmärksamhet, enär den tid redan var inne, då, såsom ADLERBETH förmäler, »sjelfsvåldet att i samqväm smäda konungen och hans gerningar blef alldeles tygellöst». Hvad man mindre kan förklara, är att en man i denna ställning erhöll konungens tillåtelse att gå i rysk tjenst, med frikallelse från sin edspligt emot Sverige, då få kunde bättre än GUSTAF inse, hvilka vapen denne snillrike och beslutsamme man ägde att skada, i fall hans ärelystnad och oroliga lynne manade dertill *). Konungen sträckte öfverseendet ända derhän att bevilja den afgående ackord för alla de chefs-

je crains bien que la Finlande s'en ressentira. Hon är derföre angelägen att meddela nyheten åt *son aimable bienfaiteur.* Biljetten är odaterad, men de omnämnda befordringarne bekräftade sig.

*) »Härtill erhöll han konungens tillstånd, vid hvilket tillfälle han äfven var så samvetsgrann att begära frikallelse från sin edspligt. Detta tycktes vara en ordentlig upprorssignal, fastän han heligt försäkrade sig aldrig vilja skada fäderneslandet. Steget var dock för Sverige högst betänkligt, emedan S. hade den allra närmaste kännedom om Finland samt bekantskap med dess adel. Dessutom ägde han de noggrannaste kartor öfver dess kuster och fästningar». *Märkvärdigheter rörande Sveriges förhållanden 1788—1794,* sid. 6.

befattningar han i Finland beklädde. Förmodligen hoppades monarken kunna genom augustiskt ädelmod besegra den nye Cinna. Det enda försonande hos denne synes ligga i den vilseledande föreställning, att det var för sitt hemlands frihet och sjelfständighet han verkade, hvilket ej heller saknat allt erkännande bland hans landsmän *).

*) »Nekas kan icke, att ingen finsk man så mycket som Sprengtporten medverkat till grundläggningen af Finlands nuvarande statsskick, och om någon verklighet innehålles i kejsar Alexander I:s stora ord: »Ce peuple brave et loyal, — placé désormais *au rang des nations*», — så har finska folket derför bland alla sina söner främst att tacka den som menniska beklagansvärde, som geni storartade öfverlöparen». *Bilder ur förgångna tiders lif*, af Fredr. Cygnæus, 1 del. sid. 24. Måhända är den sista benämningen mindre egentlig, enär S. var, såsom ofvan nämndes, löst från sin trohetsed, med tillåtelse att gå i främmande tjenst.

Adlerbeth, som genom sin ställning till motståndspartiet ägde kännedom om dess förhållanden, skildrar ifrågavarande affall sålunda: »Bland sina nog allmänt missnöjda undersåtar ägde konungen en ganska orolig och ganska otacksam i öfverste Sprengtporten. Han var bror till general-löjtnanten baron Jakob Sprengtporten, som varit en af de mest verksamma hufvudmän för revolutionen 1772, och var sjelf deruti delaktig. När nyssnämnde general förlorade konungens förtroende, och de befordringar öfversten åtnjöt icke uppfylde det hopp en omättlig ärelystnad för honom målat, blef han missnöjd. Med ett lyckligt snille, erkända kunskaper i krigskonsten och mycket mod, förente han en våldsam tilltagsenhet. Denne man, nyttig i krig, farlig i fred, född till dristiga anslag, um-

Konungen släppte honom dock icke ur sigte. När, efter riksdagens slut, kabinetts-sekreteraren EHRENSTRÖM åtföljde SPRENGTPORTEN på hans resor och vistades med honom i Petersburg, skedde det med konungens vetskap. Åtminstone vittna efterlemnade papper, att han till konungen inberättade de stämplingar som förehades i Finland och Ryss-

---

gicks om vintern 1783—1784 med den tanken att söndra Finland från Sverige och deraf upprätta ett oafhängigt förstendöme; ett förslag, som på 1740-talet redan var å bane och af dåvarande ryska regering både uppgifvet och understödt, under sken att skydda Finlands frihet, men i sjelfva verket att blifva dess öfverherre. Sprengtporten hade i Finland många anhängare; folket var upprördt öfver en ny skattläggning, förökade besvär till krigsfolks underhåll och flera omständigheter; och som han kände den allmänna rösten emot konungen, vågade han förtro sitt förslag åt grefve Fersen med flera betydande personer i Stockholm, hvilka dels i tysthet afstyrkte det, dels derom underrättade konungen. Det är så mycket troligare att Ryssland ägde del af detta Sprengtportens förehafvande, som samma rike, oroadt af konungens fredstörande planer, gerna borde se honom sysselsatt inom sitt eget land. Dessutom är det visst, att ryska hofvet 1778 hade proponerat grefve Fersen att sätta sig i spetsen för ett parti emot konungen, ett anbud som han med förakt afslog, fast han 1786 å nyo, ehuru lika fruktlöst, derom anmodades, med tillbud af hvad vilkor han ville sjelf betinga sig. I stället att beifra Sprengtportens brott, fann konungen tillfyllest att på godt sätt skilja honom ifrån fäderneslandet. Han uppmuntrades och erhöll konungens förord att träda i utländsk (fransysk och holländsk) tjenst». *Historiska anteckningar*, 1 del., sid. 34, 35.

land, äfvensom det anses troligt, att dessa af EHRENSTRÖM meddelta upplysningar bidragit till konungens beslut att genom ett öfverraskande anfall förekomma anläggningen. Huru skickligt EHRENSTRÖM förstått att dölja sina forskningar, visar sig deraf att SPRENGTPORTEN förde honom till kejsarinnan och han tilläts att vara henne och hennes hof följaktig under den namnkunniga resan till Cherson 1787. EHRENSTRÖM hade derefter konungens uppdrag att genomresa Lifland och Estland samt utforska tänkesättet i dessa landskap emot Ryssland, äfvensom i Polen och Preussen, hvarom allt han för konungen gjorde reda.

Nämnda järtecken af Finlands förberedda afsöndring från moderlandet, och de till FERSEN framställda förslag, voro ej de enda som bådade en brytning. De främmande anbuden inom landet funno ett allt för villigt öra, oroligheter förbereddes i landsorten, och meddelanden skedde genom utskickade till utrikes hof att egga till fiendtligheter emot Sverige. Sedan det ryska sändebudet, med hvars hemliga bearbetningar konungen förklarat sig missnöjd, återkallats, nämndes till hans efterträdare, enligt konungens egen önskan, grefve RAZUMOFFSKY, hvilken under konungens vistande i Neapel 1784 ådagalagt, såsom ambassadör derstädes, den största uppmärksamhet för den höge resanden, gifvit

honom lysande fester och, såsom i det föregående är berättadt, vid en af dem äfven låtit uppföra den fest-kantat, hvari 1772 års revolution besjöngs, hvilket, såsom konungen skrifver till CREUTZ, var »ett besynnerligt fenomen i en rysk ministers hus». Förflyttad till Stockholm, såg denne offentligen inga andra än konungens närmare vänner och spelte whist med ESSEN, MUNCK, ZIBET m. fl. Att de hemliga förbindelserna med motpartiet icke upphört, visade händelserna innan kort *).

---

*) Efter omnämnande af rikets ställning till den östra grannen och dennes otillförlitliga vänskap, tillägger ADLERBETH: »Tiden att aflägga masken nalkades och påskyndades. Föga nöjd med envoyén Marcoff, hvilken med den flitigaste uppmärksamhet följt de svenska ärendena samt utspanat och till sina afsigter sökt bereda sinnena, blef konungen det äfven med grefve Razumoffsky, som efterträdde honom uti ryska beskickningen och begynte underhålla en nära förtrolighet med flera adelsmän som vid 1786 års riksdag visat sig särdeles nitiska emot konungamakten. En af dem, baron S., hade straxt efter samma riksdag gjort en resa till Dalarne, och följande året anträdde han en till Petersburg och Berlin, icke utan sannolik misstanke att i bemälta landsort hafva velat uppegga allmogen och vid de nämnda hofven stämpla emot konungen». *Histor. anteckn.* 1 del., sid. 35. — Konungen skrifver till TOLL, den 16 september 1786, efter riksdagens slut: »Här allt lugnt efter den stora stormen. — *Dalarne helt stilla*» — hvilket tyckes ägt afseende på den der tilltänkta uppvigling.

Om RAZUMOFFSKY yttrar BARFOD (EHRENSTRÖM): »Denne herre har varit en af de skadligaste ministrar, som nånsin

Ehuru intet vådligt beslut fattades vid 1786 års riksdag, blef den i politisk mening för GUSTAF hvad Pultava var i militärisk för KARL XII, vändpunkten till en oafbruten kamp emot ett jernhårdt öde, hvilket dock icke förmådde böja någonderas mod. Man känner de orimliga rykten, hvarmed tänkesätten upphetsades till afslag på konungens framställningar: huru presteståndet hotades med en ny liturgi och indragning af kyrkornas medel för att betala konungens skulder; borgarne uppretades genom förespegling af kungligt monopolium af salt, tobak och kaffe, bönderna medelst allmänt bränvinsförbud, militären med indelningsverkets upphäfvande och plundring af armeens kassor; hvartill kommo de vanliga skrämskotten, att konungen ämnade tillrycka sig enväldet och pålägga ytterligare

---

varit vid svenska hofvet, och man har af hans stämplingar rönt de svåraste skakningar. Hans post ansågs af gammalt såsom en favörsbeställning, i anseende till dess dubbla appointement och de stora summor ryske ministern hade till korruptionens utförande, och för hvilka ingen redogörelse kunde fordras. Dessa medels betydlighet kan slutas deraf, att general Keith såsom befälhafvare i Wiborg på ett enda år vågat 23,000 rubel endast till spioners betalande. Hvad fordras icke då till ett helt partis förnöjande? Näst ryska beskickningen i Warschau var den i Stockholm den förmånligaste, och till dess bestridande underhölls här ett fullkomligt kansli». *Märkvärdigheter*, sid. 44.

skatter. I stället för dessa penninge-utpressningar, slöts riksmötet, såsom bekant är, med eftergift af ett års bevillning. Dylika föreställningars allmänna spridning samtidigt öfver hela riket kan i våra dagar synas mindre sannolik; men man erinre sig det redan 1770 vidtagna förslag af kommitteer för sådant ändamål i rikets 24 län, hvilka filial-afdelningar erhöllo föreskrifter om hvad som borde inplantas, af central-kommitteen i Stockholm, och verkningarne låta förklara sig *). Konungens lugna och försig-

*) Detta förslag finnes bilagdt danske ministern JUELS depesch den 1 maj 1770. Opinions-fabrikanternas uppgift var att underhålla missnöje, söndra rådet, och bereda *sjelfständiga och fosterländska riksdagsmannaval* (d. v. s. i det rysktdanska interesset); men patrioterna, det nationella partiet (det besoldade), borde hädanefter arbeta mindre öppet, om icke emot sådana framstående personer som skulle göras förhatliga i nationens ögon. För att således bereda i Sverige fria och sjelfständiga val *(pour faciliter à la nation le choix libre et indépendant des représentans)*, borde de förbundna makterna inrätta tvenne opinions-kontor i Stockholm, som skulle meddela dem i landsorterna förhållningsordres. »Il est important — heter det — d'entretenir le mécontentement et de lui donner de l'essort, en préparant les moyens de faciliter à la nation *le choix libre et indépendant* des représentans qu'elle jugera les plus propres à entrer dans les vues et à remplir ses desseins à une diète future. En outre de cela il faut chercher les occasions de désunir le sénat, et pour parvenir le plus facilement à ce but, peut-être le parti nationel devrait-il travailler pendant quelque temps *moins ouvertement*, et paraître moins animé, si ce n'est contre quelques favoris et quelques fa-

tiga handlingssätt visade småningom de utspridda sägnernas grundlöshet. Han inskränkte sig till faderliga varningsord, eller, såsom OXENSTJERNA i sitt blomsterspråk uttrycker sig, »bland vägande tänkesätt, som, lika böljans första rörelser, båda stormarnes annalkande svall, slöt han detta riksmöte med vädjande för sina afsigter till efterverlden».

Men hvilka voro dessa afsigter? Det är en ännu obesvarad fråga, och sannolikt hafva konungen

---

milles, dont l'autorité semble devoir *absolument devenir odieuse à la nation,* tandis qu'elle l'envisagera sans être séduite ni préoccupée. Des opérateurs actifs jugeraient ainsi par les mouvements que ferait la nation de propre volonté, des moyens les plus capables de la *captiver.* Pour obtenir *le grand but,* qui est celui de *gagner la nation* et de s'assurer des *députés bien-intentionnés* à la diète, il faudrait établir une *société* formelle dont les fonctions seraient de *s'instruire de tout,* de *tirer parti de tout,* et d'appuyer et faciliter les intentions et les efforts *de la nation.* Pour cet effet il faudrait qu'il y eut à Stockholm un premier chef et un vice-chef, et sous leur directions *deux comptoirs d'adresse,* dont chacun avait un chef. Le chef de l'un de ces comptoirs recevrait et aurait soin de tous les *rapports,* exécuterait toutes les *opérations* qui seraient trouvées nécessaires, et *distribuerait* tous les *imprimés».* — Chefen skulle uppbära 18,000 daler, kontors-cheferna 9000, o. s. v. Hela aflöningen, i Stockholm och rikets 24 län, skulle uppgå till 333,000 daler. Handlingen finnes införd i TENGBERGS redan omnämnda skrift: *Om kejsarinnan Katarina II:s stora nordiska allians,* bilagan *K.* — Man torde medge, att ett så undergräft statsskick, som ett dylikt förslag förutsätter, icke var lätt att sammanhålla.

och Toll medtagit hemligheten i grafven. Föregående och efterföljande händelser gifva dock anledning till den förmodan, att om riksdagen erhållit en annan stämning, så hade den kunnat förebygga svåra missöden. Frågan var ännu densamma: *to be or not to be*, det vill säga, om Sverige skulle vara eller icke vara ett fritt och sjelfständigt rike. Konungen kunde äga skäl till den förhoppning, att den lysande tafla han framlade af rikets tillstånd, handelns och näringarnes blomstring, frukter af realisationen och den väpnade neutraliteten, samt försvarsverkets aktningsbjudande skick och flottans nyskapelse, borde hos ständerna framkalla en välvillig sinnesstämning och bereda framgång åt de förslag han ville framlägga. Att ställningen till rikets östra granne ej kunde fortfara i samma osäkerhet, och att en brytning förr eller senare förestod, borde ej längre döljas. Man tror att i fall konungen icke före riksdagens öppnande redan erhållit kunskap om de bearbetningar vid valen, som stämt de tre ofrälse ståndens tänkesätt i en fiendtlig riktning, så hade han redan i sin helsning på rikssalen låtit framskymta de vådor som kunde i en icke aflägsen tid hota rikets sjelfbestånd, samt under riksmötets fortgång låtit, jemte frågan om armeens passevolans, väcka förslag till ändring af den paragraf i regeringsformen, som förbjöd att utan ständernas

hörande förklara krig. Han hade derigenom vunnit ett band på sina grannar att icke utså frön till misshälligheter, för hvilkas hämmande en krigsförklaring kunde följa i det för dem minst lägliga ögonblick. Det här afsedda fall oberäknadt, kunde ifrågasättas, huruvida rättigheten att förklara krig och sluta fred, hvilken rätt i alla konstitutionella stater är regenten bevarad, bort af en förutseende statskonst uteslutas ur 1772 års regeringsform. Encyklopedisternas läror, dem konungen och hans ungdoms ledare SCHEFFER voro tillgifne, och hvilka yrkade blott fredens idrotter, under upplysning och frihet, hade föranledt denna kosmopolitiska åsigt, som både han och läraren senare, under bekämpandet af den mindre grannlaga politik som ledde hans grannar och Europas öfriga regeringar, funno mera vacker än betryggande. »Det gifves», säger en berömd författare, »rättigheter som den styrande makten ej mera kan sakna, utan att göras vanför, än arm eller ben kunna utan lyte afhändas menniskokroppen» *). Den visshet Ryssland ägde att ej kunna anfallas utan ständernas bifall, var mer än en armé. Det kunde till angreppets förekommande påräkna stöd af ett motståndsparti, så mäktigt, att det — såsom ifrågavarande riksmöte ådaga-

*) LEOPOLD.

lade — kunde tillintetgöra alla konungens förslag. En sådan visshet innebar jemväl den, att fortfarande ostördt blanda sig i grannstatens inre angelägenheter och underblåsa alla missnöjen, till dess stunden var inne för en efterräkning med den nya regeringsform, som gaf styrelsen stadga och kraft. Visserligen var blott en mindre del af nämnda parti uti grannens beroende, men då äfven de fosterländskt sinnade af detsamma, såsom tillhörande både den gamla och den nya tidens olika frihetsideer, röstade emot konungens förslag, var öfvervigten gifven. Huru säker kejsarinnan var derpå, att konungen skulle inom egna landamären finna tillräckliga hinder för ett anfall emot henne, visas nogsamt deraf att, ehuru hon tidigare än någon annan kände hans förslag, lemnade hon sin gräns blottad på försvar.

Antager man att framställning af ofvannämnda förändring af grundlagens föreskrift ägt rum och vunnit ständernas bifall, så hade den anledning, som konungens motståndare begagnade att förklara 1788 års krig grundlagsvidrigt, varit undanröjd; intet Anjala-förbund hade på den åberopade paragrafen kunnat grundas; de deraf upprunna myterier och sammansvärjningar hade förebyggts, och det tvångsmedel, som till deras tyglande tillvägabragtes genom säkerhets-akten, hade icke behöft ifrågakomma.

Varskodd af den hotande sinnesstämningen, inskränkte sig konungen att framlägga förslaget om mötespassevolansen, hvars öde visade hvad man ägt att vänta af en föreslagen ändring i den långt vigtigare grundlagsfrågan. I helsningstalet till ständerna på rikssalen gaf han dock en vink derom, att det ej saknades främmande fiender som sökte väcka split och oenighet inom riket, men att de borde hejda sig när de sågo Sveriges konung och folk förenta till gemensamt försvar. »Enighet och förtroende emellan mig och eder — säger han — stadfäster rikets säkerhet och föreskrifver gränser för dem som, afundsjuke öfver vår enighet, ville störa vår säkerhet. Ty hvem vågar att oroa ett förenadt folk, som alla för en och en för alla hafva samma föremål, samma vilja, samma tankar: fäderneslandets sjelfständighet och ära?»

En fransk diplomat skrifver om konungens tal: »Han utbredde sig öfver krigsmaktens goda tillstånd, och man förmodade att detta var med afsigt, för att imponera på Ryssland, som alltid sträfvade att återtaga sitt forna inflytande». Om afsigten med detta riksmöte yttrar samme författare: »Konungen sammankallade å nyo ständerna, dertill föranledd af sitt missnöje med ryska kabinettet, samt gjorde detta med så mycken hemlighet, att kejsarinnans ambassadör i Stockholm icke

hade tillfälle att derom på förhand underrätta sin monarkinna» *).

Denna politiska sidoblick undantagen, var throntalet af fredlig hållning och angaf inre angelägenheter såsom uteslutande föremål för ständernas öfverläggningar **).

Ett rykte spridde sig att konungen ämnat nämna TOLL till landtmarskalk ***). Att han tillstyrkt riksmötet och lofvat föra det enligt konungens önskan, har varit flera trovärdiga samtidas öfvertygelse. De mörknande utsigterna föranledde emellertid valet af en man med mera försonande tänkesätt, och konungen nämnde den af motståndspartiet aktade friherre DUVALL, hvilken, säger ADLER-

*) *Historiska anteckningar om de aristokratiska stämplingarne i Sverige, före och under konung Gustaf III. Af en fransk diplomat.* Sid. 147. Enligt HOCHSCHILDS anteckningar, trycktes riksdagskallelsen hemligt hos justitie-kanslern WACHTMEISTER, så att den var känd i landsorterna och Finland innan man sett den i Stockholm.

**) GEIJER yttrar (*Gustavianska papperen*, 3 del., 2 afd., sid. 187): »Det var under ett ögonblicks öfvertygelse om fortfarande fred som Gustaf III hade sammankallat 1786 års ständer». Vi hafva länge hyst samma öfvertygelse, men senare upplysningar hafva synts oss fullkomligen vederlägga densamma.

***) GJÖRWELL omtalar, i ett bref till friherre ALSTRÖMER, valet såsom lyckobringande. Han säger om TOLL: »talang dertill tryter honom visst icke, ty han äger i hög grad förstånd och mod».

BETH, »hade den försigtighet att ingen proposition på riddarhuset väcka förrän han derom rådlagt med grefve Fersen». Utgången är känd, äfvensom att konungen, för att gifva ett ytterligare bevis af försonlighet, vid riksdagens slut gaf DUVALL serafimerbandet. Vid det följande riksmötet uppträdde denne öppet i motståndarnes leder.

Emellertid befann sig konungen, efter fjorton års ansträngningar för inre och yttre oberoende, i samma ställning som före 1772: FERSEN ledde riksdagen och förestafvade besluten; det främmande inflytandet var åter i full gång. Riksdagen, af hvilken konungen väntat ett stöd, visade sig omsider så hotande, att en brådstört upplösning, för hvilken han lyckades vinna FERSENS medverkan, ensamt förekom en svårare inre brytning *). Kon-

*) Man erinre sig härvid hvad ADLERBETH yttrar om FERSENS biträde: »När han fann huru hans anhängare ökte sin tilltagsenhet i den mån konungen lät slå sig styckevis och lemnade dem en lätt seger; när han blef varse, att en fullkomlig söndring var för handen och kriget snart sagdt förklaradt emellan konungen och nationen, så arbetade han på dess dämpande, af fruktan för ytterligheter, alltid vådliga för riket, helst han kände konungens både fyndighet på utvägar och föga grannlagenhet om medlen. Grefve Fersen använde derför allt sitt bemödande att påskynda riksdagens slut: ett steg, som, instämmande med konungens afsigter, sedermera blifvit mycket klandradt». *Historiska anteckningar*, 1 delen, sid. 31.

ungen har erkänt, att den öfverraskning han af den uppretade sinnesstämningen erfor, varit den smärtsammaste i hans lefnad, bittrare än upptäckten af Anjala-förbundet och striderna vid 1789 års riksmöte. Det var vid minnet deraf som han under finska fälttåget yttrade till LEOPOLD, då denne frågade, om general KAULBARS efter den olyckliga reträtten från Högfors vågat visa sig: »*Jag såg honom på andra sidan Kymene* — sade konungen — *men han såg så olycklig ut, och jag kom så väl ihåg mitt eget tillstånd 1786, att jag icke hade hjerta att accablera honom*». — OXENSTJERNA, som vid nämnda tid förestod kansli-presidentsembetet, säger om riksdagen: »Jag kan ej beskrifva den ovanliga sinnesoro jag sett kungen känna under densamma. Han hade dagar då han var nära förtviflan» *).

Hans första omsorg blef nu att i förbund med främmande makter söka stöd i den stora kamp som förestod. På Frankrikes vänskap kunde han räkna, men denna makt var icke mera hvad den varit. Dess deltagande i det amerikanska kriget, ehuru ärofullt, hade fullbordat förstöringen af dess finanser och förflyttat inom dess eget sköte de republikanska läror, hvilkas seger dess vapen befräm-

*) *Mitt minne* (handskrift på Upsala bibliotek), sid. 5.

jat på främmande jord. Frankrike var för uteslutande sysselsatt med det inre omskapelseverk, som snart skulle skaka Europa, att kunna taga del i Sveriges angelägenheter. När Sveriges strid pågick som lifligast, var franska regeringen ur stånd att erlägga de subsidier, hvartill den sig förbundit, och kunde ännu mindre till ett främmande rikes försvar sända krigare, hvilka icke ens förmådde skydda sin egen konungs thron.

Danmark var den makt, hvars åtminstone tysta begifvande borde vinnas, för att kunna vända odelade stridskrafter mot den östra grannen. Konungen aflät derför den 2 oktober 1787 till ambassadören friherre SPRENGTPORTEN i Köpenhamn en depesch, innefattande en öfversigt af den politiska ställningen i allmänhet, samt antydande det rum inom staternas förbund, som Sverige och Danmark framgent borde intaga. Han fäste uppmärksamheten derpå, att, i den mån Frankrikes inflytande på Europas angelägenheter aftog, skulle Englands betydelse tillväxa. På den i politiska företag ombytlige kejsaren kunde man ej bygga, och hans staters aflägsenhet gjorde hans deltagande för Norden mindre ingripande. England hade hittills varit fästadt vid Ryssland genom handelsförbindelser, men dessa kunde lida betydligt under den senare maktens krig emot Turkiet och Polen, samt inre

oroligheter, i hvilken händelse Danmark och Sverige blefve nödvändiga afsättningsorter för Englands varor. Rysslands inre belägenhet var icke så lysande som den vanligen skildrats. Yttre motgångar kunde framkalla ytterligare skakningar. Derför, säger konungen, »utan att förakta denna makt och obetänksamt reta densamma, synes likväl den farhåga böra upphöra, som hittills liksom bundit händerna på Danmark, och danska kabinettet återtaga nog sjelfständighet att stadga ett system som instämmer med dess verkliga interesse och värdighet, samt med oss öfverenskomma om sådana förenade mått och steg till begge rikenas förmån och ära, som vi å vår sida genom en närmare förtrolighets upprättande länge sökt bereda, på det ej Ryssland i evärdeliga tider må af hela Europa blifva ansedt såsom den enda makt i norden som spelar en roll och föreskrifver lag åt de öfriga». — Depeschen slutar med följande ord: »Sådana äro de betraktelser som Sverige och Danmark i närvarande stund äga all anledning att göra, och som vi i nåder velat eder meddela, för att derpå grunda de framställningar, hvarom I framdeles torde undfå vår befallning. Emellertid är vår nådiga vilja, att I söken alla tillfällen att sätta grefve Bernstorff på tal om de emellan Ryssland och Polen utbrutna krigs-oroligheter, samt om holländska sakerna, för

att inhemta hans omdöme om Rysslands närvarande ställning. — Som grefve Bernstorff älskar att tala och fälla omdömen, blifver sådant ej svårt för eder, då I, såsom för egen räkning, i förtroligt samtal med honom yttren edra tankar öfver de ämnen, hvartill de allmänna berättelserna nu gifva en naturlig anledning».

En månad senare begaf konungen sig sjelf till Köpenhamn, för att muntligen afhandla ämnet med kronprinsen-regenten och Bernstorff. Oxenstjerna, hvilken då, såsom nämndt är, förestod kansli-presidentsembetet och gillade förbundet med Danmark, skildrar på följande sätt regenternas möte:

»Konungen förekom kronprinsen af Danmark på det öppenhjertigaste sätt om sitt förslag. Han började med att säga denne unge prins, att han som kung af Sverige önskat Danmark ondt, önskat att, om möjligt varit, eröfra Norge, och sett länge deri sitt rikes högsta förmån, men hade funnit ogrunden af ett sådant begär och den vida större säkerhet som för begge dessa riken skulle uppkomma genom deras inbördes enighet; att Ryssland, som med en omättlig ärelystnad sökte underkufva allt och kände inga gränser för sina förslag, skulle derigenom afhållas från att skada någondera, och frukta tvenne förenta folkslag, dem det föraktade i deras söndring. Han förestälde

kronprinsen huru tryckande öfver Danmark Rysslands välde varit, som ej en gång emot detsamma iakttagit den anständighet som är vedertagen emellan riken, och förklarat sina bud med all den höghet det kunnat nyttja emot en underkufvad. Kronprinsen, född att regera, var äfven född att dela de känslor af förbittring som ett dylikt tungomål borde uppväcka hos en sjelfständig förste. — En förening med Sverige visade ej för Danmark ett ämne till fruktan. Sverige, lika mäktigt med Danmark i täflan eller förbund, var det likväl ej nog att blifva dess förtryckare. — Konungen bad kronprinsen i första stunden ej gifva något svar. »Min ålder (sade han), min vana vid affärer och den erfarenhet jag deraf kunnat vinna, kunde blottställa edert öppna och rena hjerta att ge löften, dem ni ej till alla delar kunde uppfylla. Jag vill vinna genom öfvertygelse, genom eder kännedom af vårt gemensamma bästa, som jag önskar, ej genom ett öfvertalningssätt som kunde förleda er ungdom. Framställ för konungen, er fader, för er ministèr det förslag jag gifvit; hör deras tankar, och sedan ni känner dem, äg styrka att välja, att antaga mina tillbud och understödja dem med den rättighet af regering ni redan utöfvar och som en gång skall tillhöra eder allena». — »Kungen (fortfar Oxenstjerna) talte i samma ämne med prins Fredrik,

Bernstorff m. fl., som tycktes dela samma åsigt. En traktat derom hindrades af den äldre, afsluten med Ryssland; men konungen i Danmark förband sig att ej taga några mått emot Sverige. Alla till denna underhandling hörande handlingar förelades rådet i Stockholm och förvaras i arkivet». — »Från denna stund (tillägger Oxenstjerna) var domen öfver oss afsagd i Petersburg, och ett hat upptändt, som ej doldes, ehuru icke hotande med utbrott. Kejsarinnan var ännu för mycket upptagen af kriget emot Turkiet, hvartill kom flera års missväxt och ett allmännare missnöje inom landet» *).

Efter återkomsten till fäderneslandet gaf konungen, i en skrifvelse från Helsingborg den 9 november 1787, rådet tillkänna, att den vänskap han knutit med kronprinsen af Danmark »lärer genom sina följder båda en ny ställning i norden». — »Jag anförtror det — säger han — till herrar riksens råds obrottsliga tystlåtenhet. I lären, gode herrar och riksens råd, sjelfve finna, huru högst angeläget det är att för våra fiender och afundsmän med noggrannhet dölja allt som kan lända till rikets styrkas och aktnings förkofrande; men jag har velat lemna eder, straxt efter min återkomst, del af det hopp jag erfarit att se mitt bemödande krönas

*) *Mitt minne*, sid. 10, 11.

med framgång«. — Elefanter-orden, lemnad åt konungens gunstling ARMFELT, gaf i allmänhetens ögon bekräftelse på det goda förståndet emellan de begge grannstaterna *).

Det är fara värdt, att samma bedrägliga skenbild af föregifven vänskap, som uppenbarade sig i Fredrikshamn, äfven vilseledde konungen vid detta senare regentmöte. Det händer dem, som äro begåfvade med en liflig inbillningskraft, att de se hvad de hoppas och tro hvad de önska. Vid besvarande af frågan, »om konungen härvid ville göra illusion, eller sjelf gjorde sig illusion», säger GEIJER, att »förtroliga yttranden visa, det han åtminstone till viss grad hade bedragit sig sjelf». Vi anse detta

*) TOLL, som äfven åtföljt konungen, berättar i ett bref till honom de i Köpenhamn fälda omdömen öfver konungens följeslagare: »Baronerna Taube och Essen berömmas på det högsta; Armfelt, som fått en dekoration den många Danskar ej kunna få, skall naturligtvis klandras af afund; grefve Horn anses för något enfaldig, baron Strömfelt för *ett godt Menneske;* De Besche tycka de icke varit nog höflig, Möllerswärd för tystlåten; Wrede nästan så mycket omtyckt som Taube och Essen, men *mig tror man ej om godt*». — Formen för ARMFELTS utnämnande till Elefanter-riddare lärer varit den, att danska regeringen lemnade ordenstecknet till konungen, att efter behag utdelas, då han dermed prydde sin gunstling. Främmande regeringar lämpa vanligen dylika ynnestbevisningar efter den ordensgrad som den föreslagne har i sitt eget land, och ARMFELT hade ännu ingen svensk riddarevärdighet, hvadan han icke

desto sannolikare, som han säkerligen icke lemnat sin gräns emot Norge och Skåne blottade på försvar, i fall han icke trott sig säker för hvarje anfall från Danmark. Tvifvelsutan erfor han senare med öfverraskning, att kronprinsen af Danmark, såsom det berättats, sjelf ämnat som frivillig åtfölja den här, hvilken från norska sidan bröt in i Sverige, och hvars tåg till hufvudstaden de anfallande ansågo oförhindradt. GEIJER yttrar på ett annat ställe: »På skilnaden emellan illusion och verklighet har Gustaf gått under» *). Illusion låg tvifvelsutan i arten af hans snille. Och huru skulle han eljest kunnat dikta, såsom han gjorde? Men man kan derför ej säga att han gick under, då han gick ur den stora striden som segrare, utan att förlora en handsbredd af sitt land, och med utplånande af det politiska beroende som ett halft århundrade hållit Sverige under en främmande makts förmynderskap. Det ligger sanning i hvad han skref till riksdrotset WACHTMEISTER efter krigets slut, den

---

på annat sätt, än som nu skedde, kunnat erhålla den högsta af en utländsk makt. Han finnes först i 1790 års kalender såsom riddare af svärds-orden, sedan han med utmärkelse gjort tvenne års krig, — ett bevis, att GUSTAF III icke ens för sin förste gunstling afvek från det stadgade bruket inom de svenska ordnarne.

*) *Gustavianska papperen.*

20 augusti 1790: »Nu ha vi fred och en god fred. Åbo- och Nystadska frederna, som alltid åberopades för att Ryssland kunde inmänga sig i våra invärtes saker, äro utplånade, och nu har riket återvunnit sin sjelfständighet och sin ära, hvilka det saknat sedan Karl XII:s död».

Bland dem, som denna tid nalkades konungen, var dåvarande lektor NORDIN en af de förste som anade, med hvilka planer han umgicks. Huru han gissade sig till dem, är så målande för både konungen och honom sjelf, att hans egna ord må anföras:

»Den 17 september medförde tyska posten nyheter om brytningen emellan Turken och Ryssen, 1787. Den 19 var jag hos konungen på Drottningholm, då bekräftelse kom från Ryssland. Jag satt samma afton på teatern, näst bakom konungen, som syntes något eftertänksam. När första pjesen var spelad, afsade konungen den andra, kl. 10 på aftonen, satte sig i vagnen och for till staden, der han dröjde tvenne nätter, hade ock konferens om natten på Haga. Man gissade att det angick turkiska kriget, men jag fick ej något begrepp om fredsbrott med Ryssland, förrän i november månad, då jag talade med konungen i Svenska Akademien om de personer som borde få medalj slagen öfver sig, ibland hvilka jag nämnde

Evert Horn, Henrik Horn, Jakob De la Gardie och flera som piskat Ryssarne bra; hvarvid konungen utlät sig: Vi skola vänta så länge, för att ej störa grannsämjan med Ryssland; men få vi mars månad på oss, och Turkarne till dess hinna slå dem några gånger, så kunna vi kanske skrifva hvad vi vilja. Rosenstein stod då bredvid konungen och mig, och sade efteråt till mig: För Jesu namn skull, låt ingen veta denna expression af konungen; han kan aldrig tiga med sina tankar. Detta gaf mig styrka i den misstanke jag strax fattade, att något krigiskt vore på färde. Uti mars månad 1788 var jag inne hos konungen en morgon, då han ännu låg i sängen. Han begynte tala om krig i allmänhet, och frågade mig, huru jag ansåg de nationers tillstånd, som alldeles afhålla sig ifrån krig. Jag kom då ej ihåg något om Ryssland, utan svarade helt uppriktigt (det jag visst ej gjort, om jag sansat mig), att deruti äro många omständigheter att konsiderera, t. e. om man har krigiska nationer till grannar, så är det farligt att hafva så lång fred, att all militärisk erfarenhet hinner utslockna i nationen; ty det är en säker anmärkning, att folkslag, som föra krig, lida mycket, men få alltid en ny nerf genom sina olyckor, de må vinna eller tappa, och att alla hufvudförbättringar uti nationella karakterer skett under de svåraste krig.

— Detta allt gillade konungen och gjorde många sköna reflexioner i anledning af det jag sade om den nerf som olyckor gifva en nation». — Allt var ännu tyst i Stockholm; men i påskveckan fick NORDIN höra af en vän från Karlskrona, att flottan var under tackling.

Under vistandet i Köpenhamn hade konungen för sin omgifning tillkännagifvit sin afsigt att derifrån begifva sig till Berlin, för att söka vinna Preussen till deltagare i förbundet emot Ryssland. De trenne slägthofven i Stockholm, Köpenhamn och Berlin skulle nemligen, enligt hans tanke, förenas i detta företag. Han ändrade senare sitt beslut, för att icke, genom ett personligt besök i sistnämnda hufvudstad, ådraga underhandlingen en allmännare uppmärksamhet, och inledde frågan på ministeriell väg med mera framgång än mången hade väntat. Derjemte lät han, under vistelsen i Köpenhamn, genom kabinetts-sekreteraren v. ASP inhemta upplysningar af Englands minister ELLIOT, huruvida detta rikes hof kunde vara sinnadt att deltaga i förenämnda makters förening till stäckande af Rysslands öfvermakt, hvarpå svaret jemväl utföll gynsamt. Enligt GUSTAFS plan skulle Ryssland invecklas i ett samtidigt krig mot Sverige, Polen och Turkiet, förbundna med Frankrike, England och Preussen, under det Danmark förblefve neutralt.

Detta var icke det obetänkta infall, hvarom så mycket talts, att ensam och utan förbindelser angripa Ryssland; det var fastmer ett öfverenskommet korståg emot denna makt, som åsyftades. Det var icke minst Englands språk, sådant detta uttrycktes af ELLIOT, som gaf anledning till den förmodan, att stunden var inne för ett afgörande steg i denna riktning. Visserligen var Englands deltagande nu, såsom alltid, förestafvadt af dess handelspolitik; men detta hade GUSTAF föresett, såsom hans bref till SPRENGTPORTEN utvisar, och det var redan mycket att icke äga denna makt emot sig, efter den långvariga förbindelse densamma haft med Ryssland. Med ett ord: hade de främmande makterna bättre motsvarat de löftesrika förespeglingar, hvarpå de före krigets utbrott icke voro sparsamma, så hade utgången blifvit annorlunda *). Men det visade sig, att de för-

*) Enligt en promemoria af v. ASP (meddelad konungen), var innehållet af ELLIOTS yttranden till honom, under deras samtal i Köpenhamn den 4 november 1787, hufvudsakligen följande:

»Herr Elliot talte med mycken öppenhjertighet, och inneburo hans svar och yttranden sammanlagda, att England hade ingenting mindre än att berömma sig af Ryssland. Då dess biträde som mest påräknades under sista kriget, lade kejsarinnan det största hindret i vägen genom den armerade neutraliteten, utom hvilken Amerikanarne ej kunnat vinna sitt ändamål. Ryska kabinettets opålitlighet hade äfven visat sig vid andra tillfällen. För England

bundna hellre ville för sina ändamål handla genom Sverige, än handla sjelfva.

---

var det hufvudsakligt att vara förvissadt om tillgång till Östersjön och de derifrån kommande produkter. Rysslands politik var ledd af så mycken kapris, att ingen räkning derpå kunde göras, utan ett band på denna makten. I hans tanke vore en uppriktig förening emellan Sverige, England och Danmark det rätta bandet på Preussen, hvilket nödvändigt skulle ingå i samma förbund och, tygladt af de öfriga, blifva en nyttig allierad. Dessa voro konsiderationerna å Englands sida, att gerna se en dylik förening. — Å Sveriges sida trodde han säkerheten böra vara första föremålet. Det hade i Ryssland en farlig och, såsom denna maktens influence nu stod, en mäktig granne. Ryssland kunde jemföras med en snöboll, som öktes under det den rullade. Sverige vore för den föreslagna ligan en så mycket angelägnare allierad, som det är den enda europeiska makt (då Polen för det närvarande ej får räknas), som gränsar till Ryssland; men Sverige är också af samma grund den mest exponerade. I händelse af ett anfall från ryska sidan, kunde Frankrikes bistånd vara föga verkande, men väl Englands betydligt, då dess flotta understödde den svenska och den danska».

»Englands afsigter inneburo ej något fiendtligt emot Ryssland, men väl att hämma dess inkräktningslystnad. Principerna af denna liga borde blifva, att garantera hvarandras possessioner i alla verldsdelar och hindra alla innovationer i besittningen af länder hos andra makter, som kunde rubba allmänna ställningen i Europa. Med ett så billigt och stort föremål skulle hela detta steget blifva så mycket mindre förhatligt hos totaliteten. Man kunde taga för afgjordt, att Holland accederade till detta förbund, och man ägde all anledning att förvissa sig att Preussen äfven skulle deri ingå. På detta sätt skulle denna liga blifva

Under det konungen var fördjupad i underhandlingar med utrikes makter och ordnandet af sina krigsplaner, såg allmänheten honom endast sysselsatt med inre styrelse-ärenden, vitterheten och de sköna konsterna. De utgjorde hans ständiga tillflygt under statsbekymren. Skapelsen af den fosterländska skådebanan, för upplifvande af Sveriges stora minnen; bevistandet af Svenska Akademinens enskilda sammankomster, hvilka han aldrig försummade då han befann sig i hufvudstaden, och den i kronprinsens namn förda styrelsen af Upsala universitet, voro hans käraste tidsfördrif. Enligt Rosenstein, hvilken då förrättade kanslers-sekreterare-tjensten vid nämnda högskola, hade anledning till konungens täta besök derstädes varit »att gifva akademien mera förtroende i det allmänna, emedan konungen icke gillade den nya sed, som grefve Fersen ibland de förnäma hade infört och förordat, att man borde låta uppfostra sina barn i Frankrike. Konungen besökte derför sjelf Upsala akademi och rådde föräldrarne att dit sända sina söner». Möj-

---

den starkaste som kanhända någonsin existerat, och det enda medlet att frälsa Turkarne från kejserliga hofvens förenade styrka, om de förre öfvergåfvos af Frankrike. Preussen borde man så mycket mera räkna på, som kejsarens projekter att förstöra jemnvigten inom tyska riket måste sätta det i behof af Englands understöd». *Gustavianska papperen*, 3 del., 2 afd., sid. 204—206.

ligen fann han äfven inom detta de vetenskapliga forskningarnes fridlysta område, hvilket han från sin första lyckliga kanslerstid lärt att älska, en sinnesro som han förgäfves sökte annorstädes. Man har anmärkt, att han under de svåraste skiften, — hösten 1786, våren och hösten 1787 samt våren 1788, — flitigast besökt Upsala, bevistade dagligen professorernas föreläsningar, disputations-akter och den adliga ungdomens öfningar i Skytteanska kollegium. Hösten 1787, innan han företog resan till Köpenhamn, var han i Upsala sysselsatt med byggnaden af Linnés auditorium och museum, hvartill han lade grundstenen, och med anläggningen af den botaniska trädgården, hvartill han skänkte den slottet tillhörande trädgård. Efter återkomsten från Köpenhamn, samma höst, deltog han i Svenska Akademiens öfverläggningar vid bedömmandet af äreminnet öfver Birger Jarl, som gjorde första steget till Lehnbergs lycka, och man ser af anteckningarne öfver detta prisafdömmande, att det egentligen var konungen som bestämde priset åt detta äreminne framför medtäflarne. I mars 1788, under förberedelserna till det finska kriget, såg man honom bevista Thorilds berömda disputations-akt.

Huru han i Upsala använde sin tid, visar följande utdrag af en dagbok öfver besöket derstädes

1786, infördt i uppfostringssällskapets tidningar (utgifna af GJÖRWELL). När man besinnar hvilka planer den man hvälfde i sitt hufvud, som följde studenterna på dessa föreläsningar, och som stundom hörde flera deraf på en dag, än kanske någon bland de studerande, och när man ser namnen på flera bland de ynglingar, som redan då af honom bemärktes, för att, af honom uppmuntrade, skänka glans och ära åt fäderneslandet, så erhåller denna enkla förteckning ett eget interesse. Den lyder:

»Den 22 oktober anlände konungen. Den 23 afhörde Hans Maj:t incognito kl. 11 ett stycke af professor Svedelii föreläsning i latinet, samt kl. 12 professor Fants föreläsning i historien. Den 24 afhörde Hans Maj:t professor Fant. Den 25 besökte professor Thunberg. Den 26 afhörde konungen professorerna Lindblom, Fant och Dureus (konungen rådde den sistnämnde att taga afsked), samt besökte laboratorium chemicum. Den 27 hörde Kongl. Maj:t professorerna Thunberg, Melanderhjelm, Floderus, Lindblom, Fant, samt besökte gamla Upsala. Den 28 hörde Hans Maj:t professor Neikter, och lät samtliga den studerande ungdomen för sig och kronprinsen presenteras på akademi-gården, hvarefter afhördes en latinsk disputations-akt under magister Thorberg: *De poësi Homerica*. Den 29 gudstjenst i domkyrkan, som

af Kongl. Maj:t bevistades, hvarvid predikan hölls af grefve Filip Bogislaus v. Schwerin *). På eftermiddagen särskild presentation af den studerande adeliga ungdomen. Den 30 afhörde Hans Maj:t professor Fant och besåg myntkabinettet. Den 31 afhörde Hans Maj:t professorerna Murray, Thunberg och Fant. Den 1 november, som var kronprinsens födelsedag, undanbad sig Hans Maj:t alla högtidligheter, men afhörde på förmiddagen en föreläsning af fransyske språkmästaren och på eftermiddagen en historisk disputation under professor Fant, hvarvid Schröderheim, Rosenstein, professorerna Lindblom och Boëthius samt akademisekreteraren Flygare, jemte flere unge adelsmän och officerare, opponerade extra. Den 2 hörde Hans Maj:t professor Fant. Den 3 reste Hans Maj:t till Stockholm, sedan han afhört professorerna Berch och Fant. Den 5 återkom Kongl. Maj:t. Den 6 afhörde professor Fant, besåg gustavianska grafkoret, och besökte professor Prosperin på observatorium, som visade konungen Saturni ring. Den 7 hörde professor Fant. Den 8 professor Neikter, besåg konsistorii-huset, befallte att ärkebiskoparnes porträtter skulle, så vidt möjligt, kompletteras, hörde på en disputations-öfning i

*) Den sedan berömde riksdagstalaren.

Collegium Skytteanum, tillika med kronprinsen. Den 9 tog excercitii-gården i besigtning och hörde professor Fant. Den 10 hörde professor Fant. Den 11 hörde Leopolds åminnelsetal öfver professor Sleincour. Den 12 bön och cour hos Hans Maj:t, hvarefter danske envoyén Juel till kronprinsen öfverlemnade elefanter-orden. Den 13 och 14 afhörde professorerna Lindblom, Fant och Boëthius. Den 15 på förmiddagen bevistade en disputations-akt under professor Neikter; extra opponerade professorerna Fant, Drissel, Filenius, Per Afzelius, M. Floderus, Per Malmström samt studerandena Karl v. Rosenstein, Benjamin Höijer, Johan Holmbergson, baron Ludvig Mörner m. fl. På eftermiddagen disputation i Collegium Skytteanum, hvarvid Kongl. Maj:t täcktes lemna samtlige de närvarande adelige studerande företräde, och yttrade sitt välbehag öfver inrättningen till professor Lindblom. Den 16 afhörde professor Fant. Den 17 professor Tingstadii inträdesföreläsning. Den 18 en disputations-akt: *Legatio Joh. Skytte senioris in Daniam,* som på svenska, under professor Lindblom, försvarades af M. Sundvall. Schröderheim m. fl. opponerade extra. Den 19 reste Hans Maj:t till Salsta. Den 20 och 21 afhördes professor Fant. Den 22 disputationer på Akademien och i Collegium Skytteanum. Den 23 och 24 afhördes professor Fant, och reste till

Stockholm. Den 28 återkom och hörde professor Fant. Den 29 bevistade disputations-akter på Akademien och i Collegium Skytteanum. Den 30 hörde professor Fant. Den 1 december besökte professor Thunberg och hörde professor Fant. Den 2 besåg ytterligare det akademiska biblioteket och reste till Stockholm. Den 4 och 5 hörde professor Fant, bevistade sistnämnda dag en disputations-akt, och lemnade hela akademi-staten företräde, hvarvid rektor tolkade akademiens underdåniga erkänsla. På aftonen afhörde Hans Maj:t och kronprinsen en disputations-akt i Collegium Skytteanum, då Lindblom, å egna och den studerande adelns vägnar, aflade und. tacksägelse för konungens nåd. Baronerna Klas Fleming, Göran Silfverhjelm, Hampus Mörner, Klas Cederström m. fl. hade i dessa öfningar utmärkt sig. Den 7 afhörde konungen professor Fant, besökte professor Låstbom och såg de ekonomiska samlingarne. Den 8 hörde Fant. Den 9 afhörde tvenne disputations-akter och afreste från Upsala».

Konungen hade således under några veckor hört nästan samtliga professorerna föreläsa, — stundom ända till fem på en dag, och den som föredrog hans älsklingsvetenskap, historien, nästan alla dagar, — han hade bevistat tretton disputationsakter på svenska och latin, tagit i skärskådande

bibliotek, myntkabinett, observatorium, laboratorium och de ekonomiska samlingarne, samt hedrat flera af lärarne med personligt besök. Man påstår, att GUSTAF blott tänkt på nöjen och lustbarheter; men af fester, middagar och baler, som vanligen utmärka kungliga personers besök vid universiteterna, skönjdes intet spår under flera veckors vistande vid högskolan, der konungen lefde som en verklig student, en trogen vishetsökande. Och under hvilket tidskifte? Med tanken fästad på den förestående kampen emot den yttre öfvermakt, understödd af inre söndringar, som hotade tillintetgöra fäderneslandets sjelfständighet. Hvilken förening af själsstyrka, sjelfbeherrskning, kunskapsnit och böjelse för allvarliga tankevärf röjes ej i detta sätt att söka förströelse, hvarvid få torde fästat någon uppmärksamhet! Har, sedan Upsala universitet stiftades, någon konung skänkt det ett besök af sådan art? Också skall det der aldrig förgätas. GEIJER, som left med flere af de lärare, hvilka sågo GUSTAF under ifrågavarande tid, målar hans förhållande till rikets första lärosäte med följande ord: »Knappast någonstädes har konungen efter sig lemnat lifligare personliga minnen än vid Upsala akademi: minnen, här omfattade med så mycket mer kärlek, som den akademiska verlden, främmande för politiska partier och passioner, i honom

kunde fritt vörda en vetenskapernas vän och beskyddare, och som var beggedera ännu mer af böjelse än af regentpligt. De, som här mindes hans tider och ej tröttades att derom tala, äro numera en förgången generation, med hvilken jag likväl ännu till en del lefvat. Men sådana personliga minnen äro ej de enda Gustaf den tredje i Upsala lemnat. De papper angående sin regering, som han åt universitetet anförtrodde, skola, under en skickligare hand än min, kanhända blifva en oförgängligare, och den dyrbara byggnad, egnad på en gång åt Linné's minne och vetenskap, som är Gustaf den tredjes gåfva till Upsala akademi, skall för många slägten vittna om hans hjertelag på en gång för vetenskaperna och fäderneslandets ära» *). Och om denne konung är sagdt, att han missaktat vetenskaperna! **)

Hvad som, i vår tanke, var ett icke mindre säkert kännetecken på hans uppriktiga kärlek till »bokliga konsters skötsel» — för att nyttja hans

---

*) *Gust. papperen*, 3 del., 2 afd., sid. 167.

**) »De stadiga vetenskaperna aktade han föga, ja skydde såsom farliga, då de upplyste menniskor om deras rätt». ADLERBETH, *Histor. anteckn.* 2 del., sid. 123. Med vetenskapliga skrifter i denna mening åsyftades här förmodligen ROUSSEAU's, RAYNALS m. fl. arbeten, förordande den lära om »menniskans rättigheter», hvarmed franska revolutionen öppnades.

eget uttryck — var, att han deri sökte sin tillflykt och hvila från politiskt tanke-arbete och tryckande regeringsomsorger. Under bekymrens dagar känner man bäst, hvar man har sina sanna vänner. De hemliga öfverläggningarne på Haga om kriget emot Ryssland varade från den 13 januari till den 13 april 1788. Under dem ryckte han sig hastigt lös, för att i Upsala bevista THORILDS disputation, då denne försvarade sin *Kritik öfver Montesquieu,* den 30 mars 1788. De som sågo, med hvilket lifligt interesse konungen deltog i denna lärda tornering, — huru han skickade fram LEOPOLD, SCHRÖDERHEIM och den sedan i finska kriget ryktbare HASTFEHR, bekant för sina qvicka repartier, att angripa den öfvermodige granskaren af adertonde århundradets berömdaste politiske lagstiftare, — och huru konungen uppdrog åt ARMFELT och andra af sin omgifning att lyckönska den snillrike studenten till hans tappra och fyndiga försvar, — de, säga vi, som voro ögonvittnen till allt detta, kunde svårligen föreställa sig hvilka statsärenden konungen afbrutit, för att skynda till en akademisk lärdomsfest, och till hvilka han omedelbart efter dess slut återvände, för att kort derpå anbefalla flottans upptackling. Om THORILD anat det, hade han deröfver varit mer stolt, än öfver

det beröm han erhöll *). De hafva ej saknats, som räknat äfven detta bland dragen af hans djupa förställning; men om — såsom LEOPOLD, hvilken närmare kände honom, säger — »intrycken af faror och stämplingar sällan eller aldrig uppenbarade sig i hans yttre, så låg orsaken dertill mindre i förställning, än i den karakterskraft, som upphöjde honom öfver händelserna och gjorde att hans inre fattning verkligen deraf föga rubbades».

THORILD var ej den ende, som han under dessa bekymrens dagar uppmuntrade. Hvilken blick han ägde för uppdagande af lofvande framtidsmän, skönjes äfven här af blotta namnen på de ynglingar, som i de akademiska öfningarne företrädesvis vunno hans bifall. Man finner bland dem Sveriges blifvande skarpsinnigaste tänkare — BENJAMIN HÖIJER;

*) Professor OLOF SWARTZ skrifver till LIDÉN om disputationen: »Thorilds disputations-akt har väl herr professorn sig redan bekant, samt att den anstäldes i Herrens egen öfvervaro. Den har varit, torde hända, en af de besynnerligaste. Sjelfva ämnet röjer auktorns tilltagsenhet. — Herrar Schröderheim, Hastfehr och Leopold ha opponerat extra på hög befallning. Det har ej aflupit utan nöje och löje. Konungen har sjelf applauderat, och Thorild blifvit, på konungens befallning, af fem deputerade komplimenterad, som *han* dock ej lärer anse för något utomordentligt». Förf. af dessa rader har hört af en gammal lärare i Upsala, att bland de opponerande hade öfverste HASTFEHR företrädesvis utmärkt sig genom djerfva och träffande anmärkningar, hvilket äfven THORILD erkänt.

den sedermera så berömde läraren i lagfarenheten JOHAN HOLMBERGSON; — KLAS FLEMING, blifvande landtmarskalk, statsråd, riksmarskalk, talare, vitterhetsfrämjare, en ädling i ordets fullkomligaste bemärkelse; — KARL VON ROSENSTEIN, senare ärkebiskop; — GÖRAN SILFVERHJELM, sändebud i London, THORILDS gynnare och vän; — PER MALMSTRÖM, en polyhistor som få varit det; — LUDVIG MÖRNER, den vördnadsvärde patriarken, TEGNÉRS företrädare på Wexiö biskopsstol; — den qvicke »Hampus husar», som gaf sitt namn åt den segrande skaran vid Bornhöft; — för att icke nämna de unge lärare, hvilkas minne vetenskaperna bevara, en THUNBERG, PER AFZELIUS, FANT, BOËTHIUS m. fl. Det tyckes såsom hade konungen endast ägt sinne och öga för de lärdes yrken, under det han i tysthet hvälfde de stora planer för fäderneslandets sjelfbestånd, till hvilkas utförande han återvände från lärdomssalarne.

Det hemliga anfall konungen förehade, fordrade framför allt att äga den verkställande makten i egen hand. Han hade alltsedan ULRIK SCHEFFERS bortgång varit sin egen utrikes minister, liksom det kan sägas att han efter TROLLES död äfven var sin sjöminister. I afseende på armeen hade han fullt förtroende för TOLL, som utarbetade planerna och un-

derstälde dem konungens pröfning. Återstodo finanserna. Han hade framkallat LILJENCRANTZ, för hans användande tillskapat statssekreterare-embetet för finanserna, antagit hans förslag till realisation, uppehållit honom både emot den kommitté af rikets råd som ogillat den, emot banko-fullmäktige och emot riksdags-oppositionen, anförd af FERSEN, samt bibehållit denne sin förste finansminister och den ende som ägt verkligt inflytande, under större delen af sin regering, eller i tretton år. LILJENCRANTZ förenade, på konungens befallning, med statssekreterare-embetet utöfningen af presidentskapet i statskontoret, och var således, mer än någon före eller efter honom, verklig finansminister. Riksdagen 1786 inträffade. LILJENCRANTZ var bland dem som tillstyrkt den, i hopp att kunna bringa de utrikes lånens ordnande och afbördande på säker fot. Man vet att konungen öfvertagit rikets skuld, för att kunna verkställa myntbestämningen, eller redandet af statens drätsel. Konungen, säger GEIJER, »hade, vid stadgandet af grunderna för realisationen, visat mycken oegennytta, hvilken man endast önskat hade bättre beräknat sina tillgångar och mindre litat på framtiden». ULRIK SCHEFFER tillstyrkte redan 1776, att, sedan »konungen åtagit sig bankens hela skuld hos utländingen och kontraherat gäld till realisationens verkställande, en orygglig och säker fond måtte

anslås till interesse och amortering». En framställning derom till ständerna syntes oundviklig. Den skedde ej. Vare sig att konungen hade en motvilja att belasta sina undersåtar med nya pålagor, eller han ansåg att, då han öfvertagit rikets utländska gäld, han borde ensam derför ansvara, — nog af, förhållandet blef, att under det skatterna till 1789 fortforo oförändrade, till och med minskades, hjelpte man sig ur förlägenheten med den utrikes skuldsättningen genom nya lån. Detta var ett stort fel i förvaltningen, ehuru grundadt på en högsinthet eller ett ädelmod, som ej gerna kan klandras *). Åfven 1786 års riksdag öppnades med den förklaring i throntalet, att konungen var belåten med de äldre anslagen. Liljencrantz' förhoppning blef åter sviken, enär den vid riksdagen rådande sinnesstämning ej ens tillät att väcka den fråga som han åsyftade. Tvertom nödgades han samma år upptaga tvenne nya utrikes lån. Längre vågade han icke gå i skuldsättning. »Troligen hade med en annan utgång af denna riksdag finansministern blif-

*) År 1777 upptog riksstaten en sammanlagd statsutgift af 4,661,274 riksdaler, men 1788 uppgick den blott till 3,748,936 rdr. Således hade den under dessa elfva år förminskats med nära en fjerdedel. Jfr *Sv. Akad. Handl.* XXXII delen, sid. 258. Detta förhållande afsticker märkligt emot yttrandet i Hamiltons memoirer, att Gustaf III »komplett flådde sina undersåtar».

vit bibehållen», säger Geijer. Konungen skilde sig ogerna vid beprófvade embetsmän, och man torde knappt äga exempel att det skett annorlunda än på deras egen begäran. Liljencrantz anhöll om sitt entledigande, och konungen, för att lemna ett lysande vedermäle af sin erkänsla för de tjenster han gjort fäderneslandet, upphöjde honom till riksråd, riddare och kommendör af Kongl. Maj:ts orden, samt nämnde honom senare till president i kommers-kollegium, hvilken befattning Liljencrantz utöfvade samfält med riksrådsembetet. Till friherre utnämndes han efter realisationens fullbordan.

Några skildrare af tidens händelser hafva antagit, att Liljencrantz vek undan för 1788 års krig. Dervid bör dock anmärkas, att han tog afsked 1786, och planerna för kriget begynte först mogna i slutet af 1787, men ännu så hemligt, att ingen af konungens embetsmän ägde aning derom förrän våren 1788. Man har äfven påstått, att konungen sjelf velat aflägsna Liljencrantz, hvars långtrådiga föredragningssätt och klagolåt öfver skuldsättning besvärat honom. Att konungen tillkännagifvit missnöje för sin närmare omgifning öfver det ena och det andra, är både möjligt och sannolikt. Men deraf kan man icke sluta, att han gerna såg sin minister afgå. Liljencrantz hade den kredit i

utlandet, att han skaffade Sverige lån på bättre vilkor än andra och större makter kunde erhålla dylika; han kunde välja bland låneanbud, och förkasta dem han ej gillade. Hvar fanns i Sverige en man mera omistlig för konungen? GUSTAF skulle varit blind för rikets och sin egen ställning, — och det var han icke, — om han sjelfvilligt sökt aflägsna en sådan vårdare af krediten under en tidpunkt af växande penningeförlägenhet. Deremot sökte motståndspartiet att undanrycka konungen detta stöd genom både hot och lockelser, och man är ej fullt viss derpå att dylika anläggningar varit utan all verkan. OXENSTJERNA yttrar derom: »Baron Liljencrantz hade ifrån revolutionen gjort riket stora tjenster, och hade kanske gjort det ännu (1788), om han ej, *skrämd af de missnöjde*, som hotade honom med vådliga efterräkningar, om någonsin en ändring föreföll *), och smickrad af riksrådet Fersens och andras af partiet höfligheter, förändrat sitt lynne och på en gång förvandlat sig till en motståndare» **).

*) Återförande af 1720 års regeringsform, med ständernas kommissioner.

**) *Mitt minne*, sid. 41. — GEIJER tecknar LILJENCRANTZ' personlighet sålunda: »Hans solida och aktningsvärda egenskaper kontrasterade på det högsta mot hans svaghet att i ton och manér spela hofman, och gjorde honom blind för det smålöje, hvarmed denna misslyckade fåfänga betraktades. Han var utan takt och behag i umgänget, odrägligt

Svårigheten för konungen var visserligen icke att befria sig från LILJENCRANTZ, som länge icke

vidlyftig i sitt tal och äfven i sin föredragning, och satte derigenom konungens tålamod på hårda prof».

Denna bild synes uppfattad efter SCHRÖDERHEIMS anteckningar, der det heter om L.: »Uti umgänget var han *fat*, berättade gerna, men odrägligt; i sammanlefnaden utan takt, i hofvet utan barometer. Uti tal och skrifsätt, men ännu mera uti föredragningssättet, var han diffus öfver all jemförelse; kände nästan aldrig de mål han föredrog, uppläste dervid alla handlingar, och hann sällan med mera än ett eller tvenne, ofta slutligen icke ett enda i hvarje konselj. Han tog sällan kunskap om sin expedition, dit han aldrig satte sin fot, om arbetet derstädes, eller de dit inkommande ärendena. Vexel-affärerna och den utrikes korrespondansen lågo honom ömmast om hjertat; dem besörjde han genom sitt kontor. Sjelf arbetade han nästan aldrig. Likväl komponerade han, uti imitation af Necker, en *compte rendu*, men ökade dermed endast grieferna emot sig. Vidlyftigheten uti hans arbets- och umgängessätt hade tröttat konungen; hans vördnad emot Ulrik Scheffer, hvilken tycktes stundom strida emot första budet i politikens katekes, choquerade, och vissa oppositioner, kanske stundom malhabilt och *mal à propos* insinuerade, aigrerade ännu vidare. — Man disputerade länge hans integritet. Under det jag både mycket och nära följt honom, har jag aldrig haft anledning att misstänka, men många att försvara den. Hans ansenliga revenyer, igenom provision af spannmålshandeln och vexlarne m. m., borde äfven bevara honom från frestelsen. Han skylldes för att bero af börsen och köpmännen. Icke var han deras ovän; men styrde de honom, så skedde det genom deras generella fullmäktig, herr Sandels, en man som, då han gjort sin egen panegyrik, bespart andra den mödan».

önskat högre, än att utbyta sin oroliga ställning emot den lugnare platsen bland rikets råd. Det

---

Måhända bör man här icke förbise hvad SCHRÖDERHEIM på ett annat ställe yttrar om sin medbroder: »Jag hade ej alltid den lyckan att åtnjuta hans och grefve Scheffers approbation». Det är ej heller omöjligt, att någon rivalitet om konungens ynnest och om inflytande ägde rum emellan de begge statssekreterarne, af hvilka LILJENCRANTZ bibehöll sin herres förtroende, sedan SCHRÖDERHEIM förlorat det, och gaf derpå ett offentligt, för denne nog påkostande bevis genom kontrasignation af 1786 års riksdagskallelse, som ådagalade, att inrikes statssekreteraren ej mer erhöll del af de vigtigaste handlingar. Otvifvelaktigt saknade LILJENCRANTZ sin medtäflares lätta, angenäma föredragningssätt, ensamt i sitt slag; men att han nästan aldrig kände de mål han föredrog, uppläste alla handlingarne och icke medhann ett mål i hvarje konselj, är föga troligt. Om man också ej vill taga efter bokstafven ADLERBETHS ord, att »Gustaf III förlät hellre de flesta fel, än att göra honom ledsen, och en minister, som tröttade hans tålamod i den delen, var ej långt ifrån sitt fall», så måste man medge, att antingen var icke LILJENCRANTZ sådan som SCHRÖDERHEIM tecknat honom, eller också ägde GUSTAF mer än menskligt tålamod, som i tretton år uthärdat med en sådan föredragande.

En af SCHRÖDERHEIM beskrifven mystisk scen emellan honom och LILJENCRANTZ synes ej lätt att förklara. Han omförmäler, huruledes han en natt (1783) emottagit från konungen »trenne blad postpapper in quarto, fullskrifna med de svåraste griefer emot Liljencrantz, och på flera ställen innebärande nog tydliga soupçoner emot integritet och intention», — hvilket konungen besvor SCHRÖDERHEIM att meddela LILJENCRANTZ, dock så försigtigt, att denne deröfver ej skulle taga humör eller begära afsked. SCHRÖ

brydsamma var här att finna en efterträdare. Det har sagts, att olika interessen bland konungens om-

DERHEIM nämner vidare, huru han inledt detta grannlaga uppdrag. Det skedde, säger han, med att »uppriktigt säga Liljencrantz de missnöjen jag visste att han förklarat emot mig, och hvilka han äfven burit till kungen, ifrån 1778 års riksdag ända till enkedrottningens begrafning, då han vid utdelningen af pensionerna velat bereda mig en faslig dementi». Scenen slöts med »de solennaste försäkringar om den fullkomligaste vänskap och ett förtroende af alla prof». LILJENCRANTZ tackade SCHRÖDERHEIM, som »öppnat hans ögon», — »talte med mycken fermeté om sitt goda samvete och sin justification, som låg i hans gerningar», och förklarade sig ämna begära afsked, hvarifrån SCHRÖDERHEIM förmådde honom att afstå, samt behålla saken för sig, hvilket han lofvade. Men hvad var meningen med uppdraget? Derom lemnas man i ovisshet. Möjligen ville konungen på detta sätt låta komma till LILJENCRANTZ' kännedom något betänkligt förhållande, som kunde kasta skugga i det allmänna på honom såsom finansminister. Bland de Gustavianska papperen finnes en odaterad fransysk P. M. till konungen af LILJENCRANTZ, hvari han begär, att åtal måtte ske af justitie-kanslern emot upphofsmännen af ett rykte, som beskyllde honom att för en summa af 100,000 rdr hafva till ett namngifvet handelshus sållt uteslutande privilegium på all handel med specerier. Hvad SCHRÖDERHEIM nämner om »soupçoner emot L:s integritet», i konungens skrifvelse, synes äga sammanhang härmed. Uppenbart ligger dock öfverdrift, om icke ren dikt, i hvad han tillägger, att »Scheffer trugade kungen att göra Liljencrantz till baron, det gick med mycken smärta», enär kungen, efter SCHEFFERS afgång, lemnade LILJENCRANTZ sjelfmant flera långt större nådebevisningar, äfvensom i SCHRÖDERHEIMS framställning om LILJENCRANTZ' afsked, der det heter, att »han led gruf-

gifning gjort sig gällande för baron JOSIAS CEDERHJELM (af det gamla möss-partiet) och baron RUUTH,

---

liga avanier och sväljde huggormar till den 27 november 1786, då konungen, som aldrig ville renvoyera någon från sin plats, kallade honom till riksråd och afvältade dermed stenen som ganska tung var». SCHRÖDERHEIM persiflerar gerna, men hans skämt med »Baron» eller »Tyska Baron», — efter en samtida löjlig personlighet, — med hvilken benämning han utmärker LILJENCRANTZ, har något sötsurt, som tyckes smaka litet afund. Till SCHRÖDERHEIMS heder bör dock tilläggas, att han ej vägrar rättvisa åt sin medtäflares stora förtjenster, utan förklarar sjelf, att han »af likheten i titlar och tjenster icke gjorde någon jemförelse emellan rôler och ansvar, utan med all rättvisa fann och erkände underlägsenheten å sin sida». Följande vitsord af SCHRÖDERHEIM om LILJENCRANTZ förtjenar antecknas: »Att han började och fullbordade realisationen, afslöt liqviden emellan kronan och banken, skilde rikets gäld ifrån kronans stat, etablerade ett särskildt verk eller direktion till den förras utredning och stadgade planen dertill; att han under allt detta, under ett lysande hofs tilltagande prakt, under tillstötande betydliga tillfällen af riksdagar, kongl. begrafningar, biläger, barndop m. m., icke allenast återstälde rikets förlorade kredit, utan äfven bragte den så långt, att Sverige upptog lån på utrikes orter med bättre vilkor än andra makter, och att tillbud gjordes honom af flera, som kunde refuseras, — allt detta är verkliga förtjenster, hvilka ingen afund kan vägra honom, och ingen redlig bör glömma».

A. G. SILVERSTOLPE lemnar följande bild af LILJENCRANTZ' personlighet, som synes oss bättre, än den ofvan af SCHRÖDERHEIM skildrade, förklara, huru konungen kunde så länge sämjas med sin finansminister.

dittills utan politiska föregående. En biograf yttrar om den förstnämnde: »Hela sommaren 1786 hade han täta konferenser med konungen på Haga, hvaraf han gaf förtroende åt andra, under det denna tanke ännu skulle hållas hemlig. Det spordes tillika, att Cederhjelm tänkte på finansernas förbättring genom säteriernas beskattande och prestgårdarnes försäljning. Och Cederhjelm vardt då *omöjlig*». — Om konungen verkligen haft någon annan afsigt, än att höra »den gamle möss-patriotens» tankar (han gick ur tjenst redan 1766), så hade ett förslag, som skolat uppkalla adel och prestestånd till oöfvervinneligt motstånd, sagt domen öfver sig sjelf. Möjligen var afsigten med CEDERHJELMS tillkallande äfven att genom jemförelsen med den verkligen tillämnade ställa denne i förmånligare dager. Deremot var vilkoret för framgång af konungens pla-

»Hans ansigte — skrifver SILVERSTOLPE — äfven intill senaste ålderdomen, var utmärkt vackert och behagligt; det instämde, både i sin stillhet och i sina rörelser, med egenskaperna af hans själ: det angaf snille, skarpsinnighet, dristighet, ihärdighet, kraft, rättskaffenshet och ett högt sinne. I embetsmannabefattningar var han arbetsam, dristig och befallande; derutom i väsendet glädtig och älskvärd. Hans tal var utmärkt af ljusa, omfattande, bestämda och ädla begrepp». *Personalier, upplästa vid J. Liljencrantz' jordfästning*, af A. G. SILVERSTOLPE.

HANS JÄRTA och SKOGMAN, begge LILJENCRANTZ' efterträdare såsom finans-statssekreterare, ställde honom särdeles högt bland embetsmän.

ner, att finans- och krigsministrarne icke voro oense i åsigter. TOLLS förord kunde då ej vara utan betydelse. Han åtog sig äfven den icke lättlösta uppgift att öfvertala RUUTH till befattningens emottagande. RUUTH förebar, att han i vexelslut och rörande de i allmänna verk antagna räkenskapsmetoder saknade tillräcklig insigt. Han erhöll dertill ett särskildt biträde *). Dernäst utverkade han af konungen en förklaring, att statssekreteraren aldrig för framtiden skulle vara skyldig att redogöra och ansvara för annat, än emottagna penningars redovisande i anseende till siffran, men ingalunda för sättet huru de blifvit upptagna och använda. Då konungen sjelf bestämde de tvenne senare föremålen, blef han således i grunden äfven sin egen finansminister. I afseende på ombytet af finansstatssekreterare yttrar GEIJER: »Så nödgades finansportföljen på friherre Erik Ruuth. Liljencrantz' afgång beklagades af många, men säges ej ogerna blifvit sedd af pluraliteten på Stockholms börs, som förebrådde honom att hysa ett alltför uteslutande förtroende för vissa af de större husen». Detta öfverensstämmer med en skrifvelse till konungen, från TOLL, hvari det heter: »Den allmänna farhågan att Cederhjelm skulle blifva baron Liljencrantz' efter-

*) General-konsul PEYRON.

trädare, hade så imponerat på handlande corpsen, att då de fingo höra den rätte, emottogs tidningen med nästan enhällig fägnad. Den allmänna opinionen var, att baron Ruuth har insigter och tänker väl, så att han icke skadar handeln, utan blir så rättrådig att han låter alla förtjena lika. Eders Maj:t lärer häraf nådigst finna, att den afgående icke skadar, utan tvertom gagnar finansadministrationen, i synnerhet som många af de handlande tro sig veta, att baron Liljencrantz alltid blir förste mannen för affärerna. En del påstår sig ha det af honom sjelf, som får bli för hans räkning». — Äfven Oxenstjerna vitsordar, i sina anteckningar, valets lämplighet: »Baron Ruuth — säger han — är född med mycken sinnesstyrka, mycken drift och en tänkande själ. Han vinner genom öfning det som i början felade på en ny väg, och han har samma verksamhet att utföra som gåfva att uppfinna. Han är redlig, ärlig vän, och vårdar förtroenden. Han är häftig, vredgas lätt, men älskar menniskor, och är ej hämndgirig». Öfverskådar man förhållandena, så synes det hos Ruuth ingalunda varit lycksökeri, utan verklig uppoffring, då han emottog den svåra befattningen i en sådan tidpunkt, liksom man i allmänhet torde kunna säga, att efter 1786, då *de* småningom drogo sig tillbaka, som gjort förbund med Gustafs lycka, det fordra-

des mod och fosterlandskärlek att, såsom Toll, Ruuth, Wallqvist, bröderna Nordin, Franc, v. Asp, Håkanson m. fl., åt det allmänna hatet bringa offret af sitt goda namn och rykte, och, under det de förblefvo konungen trogne, äfven inför efterverlden stämplas såsom de »hvilka visste dagtinga med sin öfvertygelse, sluga och nedriga redskap, då föga någon ärlig man mer ville af konungen emottaga förtroendesysslor» *).

Bland anteckningar rörande den tidpunkt, hvarom nu är fråga, äro Oxenstjernas i allmänhet föga eller intet kända. De förtjena dock en särskild uppmärksamhet, dels emedan han, såsom då tillförordnad kanslipresident, i första hand ägde kännedom af förhållandet till främmande makter, dels derigenom, att dessa meddelanden nedskrefvos under sjelfva det första, lefvande intrycket af händelserna, såsom ett slags dagbok. Oxenstjerna är icke alltid nöjd med konungen, utan tadlar icke sällan bittert nog hans tillgöranden, hvilket skänker förtroende åt det hela **). Följande om ställ-

*) Adlerbeths yttrande om Gustafs embetsmän i allmänhet under hans senare regeringsår.

**) Oxenstjerna synes varit missbelåten dermed att konungen ej nämnde honom till verklig kanslipresident, såsom hans företrädare, hvartill orsaken väl lärer varit, att Gustaf, liksom andre, icke ansåg honom vara embetsman, men valde honom för namnet, för representationen och för att

ningen och utsigterna före krigets utbrott må här finna ett rum. OXENSTJERNA yttrar:

»Ryssland har aldrig varit i så djup vanmakt som i denna stunden. Dess regentinnas omätliga ärelystnad, hennes våldsamheter inom sitt rike och stolthet emot andra hof hafva söndrat från henne, om ej alla politiska interessen, på hvilka vänskapen ej har makt, likväl den personliga välvilja hon hos andra hof kunnat behålla. — En präktig resa, att taga Krim i besittning, hade förstört 17 millioner rubel, utan annan nytta än att reta Turken. — Kriget på denna sida fortsattes (af Ryssland) ganska matt och utan framgång. Det var endast kejsarens hjelp som uppehöll ryska armeen, till och med genom penningar, och flottan i Svarta hafvet, endast för tre år sedan börjad, var ännu i ett svagt tillstånd då kriget utbrast. — I Preussen hade kejsarinnan genom ett högt tungomål retat konungen. — Hon hade förtörnat England i det hon afslog dess begäran att förnya handelstraktaten som tilländagick 1787. — Samma gåfvor, att genom en otidig höghet förarga personer, som den ryske ministern grefve Romanzoff nyttjat i Berlin, hade

---

fortfarande vara sin egen utrikes minister. Några utbrott af missnöje oberäknade — man finner dem i dessa anteckningar — förblef vänskapen ostörd.

grefve Woronzoff brukat i London. — Konungen i Spanien hatar Ryssland af böjelse. — Kejsaren är den ende uppenbare vän Ryssland nu äger. Af alla regenter i vår tid har ingen haft den gåfvan att förvilla så hastigt hvad tretio företrädare så långsamt städat. Ingen har med oroligare själ börjat så mycket och slutat så litet. Allt hatar honom i hans land. — Vid ett krig emellan Sverige och Ryssland är kejsaren för långt borta att skada oss. — Sedan Holland redan gjort allians med England, och Preussen är med dessa makter i lika afsigt förenadt, samt begge i gynnande sinnelag för Sverige, är troligt att en afhandling snart nog kan komma till stånd, antingen med en af dem eller med alla tillsamman». Oxenstjerna omnämner sedan de underhandlingar som Nolcken börjat (med England), och dem med Turkiet. Han anser Razumoffsky för den farligaste minister Ryssland haft i Sverige, genom sina förbindelser med alla missnöjda. »Han förde — säger Oxenstjerna — ett för en främmande minister oanständigt tungomål. Han utbrast i de gröfsta utlåtelser vid alla tillfällen emot konungen och alla författningar. Fåfängt blef han derom af mig varnad, och hotad att man skulle begära hans rappell. Hans uppförande förblef detsamma. Det är säkert, att om kriget

utbrister, är han en af de förnämsta orsaker dertill» *).

Något senare skrifver Oxenstjerna, — efter en blick på de oroande järtecken som inom Sverige förekommo:

»Ett krig emot Ryssland, understödt af andra makter, kunde ersätta dessa brister, och lyfta riket ej mindre ur sin vanmakt, än sinnena ur deras oroliga dröm. En sådan tanke omtalades i all den hemlighet han förtjente, men förblef utan afseende, till dess omständigheterna på en gång utvecklades till möjligheten af dess verkställande, på ett så utmärkt sätt, att det syntes liksom försynen tillstädat deras kedja och efter så många års motgångar utmärkt en stund att upprätta Sverige ur dess glömska och förfall. På en gång förklarade Porten krig emot Ryssland och behöll emot all vana en öfvervigt, som han förr ej ägt. Han förklarade sig villig att höra Sveriges framställningar och att betala dess biträde. England, fordom aldrig vår vän, nu förtörnadt på sin gamle bundsförvandt, blef uppmärksamt till vår fördel, och traktaterna syntes lyckas på begge händer. England, som binder hela sammansättningen med Preussen

*) *Mitt minne, eller sammandrag af händelser i det allmänna, och dagbok från riksdagen 1786.* *Af* J. G. Oxenstjerna. Sid. 20—23, 24, 27, 28, 33, 37, 39.

och Holland, och som genom sitt blotta tal kan göra Danmark fredligt, gynnar våra tankar, och har ej annat hinder i det närvarande, än storleken af sina subsidier. Ryssland mattadt, ehuru alltid betydande, är i denna stunden mindre farligt än förut. Kejsaren, villrådig i allt, plågad af den hjelp han ger Ryssland, är för långt aflägsen att skada oss. Ryska provinserna, dels utblottade, dels uppfylda af missnöjen, som trängt sig in i sjelfva hufvudstaden, — sådan är målningen af denna tiden, hvari vi lefva och i hvilken hoppet om Sveriges upprättelse blifvit grundadt på ett krig. Om denna *sanna* tafla af sakernas ställning skärskådas någon gång af en framtid, så torde hon dömma med mera rättvisa, än den närvarande, om hvad bland oss nu sker. Hon torde medgifva, att vissa stunder äro för riken, likasom för enskilda menniskor, dem man ej återfår, och vissa tillfällen, hvilkas förlust man förgäfves beklagar då de försvunnit. Hon torde finna, att Sverige bör antingen *upphöra att nånsin tänka på att föra krig*, och då förafskeda en onyttig armé, en gagnlös flotta, eller nyttja dem till återfående af rikets styrka och kanhända forna förluster, i det enda ögonblick af ett seculum, då vår farligaste fiende är försvagad och vår möda kan betalas eller vår olycka hindras af tvenne andra

makter. Intet är begynt i det ögonblick då jag skrifver. Lyckan behöfver ej rättfärdigas, hon medför sina skäl i sin framgång och sina segrar. Men olyckan, som äfven alltid följer af händelsen, behöfver ett vitsord för sina afsigter, och då hennes öde är att långsamt framsläpa sin oskuld emellan anklagelser och beskyllningar, behöfver hon någon som räcker handen åt hennes förtryckta sanning» *).

Man ser, att äfven den fredlige Oxenstjerna tillstyrkte kriget på alla de grunder som både inre och yttre förhållanden erbjödo. Han var en idyllisk natur, hatare af vapenbrak och förödelse, men han hade ett svenskt hjerta för fäderneslandets sjelfständighet och ära, hvilkas upprättelse kom alla betänkligheter hos honom att tystna. Han trodde, att ett gynnsammare tillfälle för deras återställande ej skulle återkomma på ett århundrade, och att man borde begagna detsamma, eller upphöra att någonsin mera tala om krig för Svenskar, samt förafskeda armé och flotta. Det var således ej ensamt Gustafs ärelystnad, som blindt öppnade denna strid. Men Oxenstjerna föreser äfven möjligheten af en olycklig utgång, och vädjar, i sådant fall, till efterkommandes rättvisa åtminstone för de afsigter som ledt honom vid den del han tog i

*) Ders. sid. 42, 43.

händelserna. Man känner, huru mycket hans konung deraf åtnjutit. Sångaren af »Oskuldens religion» har oskadd genomgått äfven denna skärseld.

ARMFELT, som i öfrigt ingalunda drog ens med OXENSTJERNA, var äfven af den tanke, att både inre och yttre förhållanden, och särskildt ryska sändebudets anläggningar alltsedan 1786, voro af den beskaffenhet, att de kunde gälla för krigsförklaring; han trodde att en konung, som bar aktning för sin krona, och som önskade, det hans folk skulle högakta sig sjelf, ej ägde annat val än att vädja till svärdet *).

Den hotande förändringen i ett dittills åtminstone i det yttre bevaradt godt förstånd emellan de begge makterna blef egentligen märkbart sedan grefve OSTERMAN vunnit inflytande på de utrikes ärendena. Han hade, såsom ryska hofvets sändebud i Stockholm, styrt möss-partiet och derigenom riksdagen, samt var böjd för och van vid detta slags statskonst, hvaremot hans företrädare, PANIN, under sin ministertid vid svenska hofvet synes fattat ett

*) Han skrifver: »Les cabales et les insinuations secrètes de Marcoff pendant la diète 1786, la hauteur de son successeur, et le ton qu'avait pris le cabinet de S:t Petersbourg, étaient une déclaration de guerre qui exigea de la part du roi de Suède des démarches qui pussent le faire respecter personnellement et apprendre à la nation à s'estimer elle-même».

slags välvilja för konungahuset, till följd hvaraf han, såsom statskansler, snarare afböjde eller ställde till framtiden de våldsammare åtgärder till återställande af 1720 års statsskick, som genast efter statshvälfningen 1772 voro i fråga, hvarför också konungen, vid sin ankomst till Petersburg 1777, gjorde sitt första besök hos honom såsom gammal vän *). Genom OSTERMANS inflytande, och medelst utnämnande af sändebud ur hans skola, förändrades omständigheterna. Sinnesstämningen vid 1786 års riksmöte, Finnarnes uppeggande till affall, planer till Finlands sjelfständighet, SPRENGTPORTENS inträde i rysk tjenst, och anbuden till FERSEN att, på hvad vilkor han sjelf ville betinga, ställa sig i spetsen för det mot konungen fiendtliga parti, tillåto ej längre att förblifva en stilla åskådare af händelserna. Att 1788 års anfall var ett försvarssteg, är längesedan insedt och medgifvet. Det gafs, när det skedde, ingen statsman i Europa, som, med uppträdena i Turkiet och Polen för ögonen, icke föreså det öde som väntade Sverige när de förras mål var rågadt. Af de nio protokoll, som fördes inför konungen på Haga, i närvaro af TOLL och RUUTH, synes att konungen redan vid det första sammanträdet (den 13 januari 1788) fattat sitt beslut, att »vid första vårdag an-

*) DASCHKOFFS *Mem.*

gripa Ryssland i hjertat af sin makt, nemligen i sjelfva hufvudstaden». Det var blott i afseende på verkställighets-åtgärderna han önskade inhemta upplysningar af de tillkallade rådgifvarne. Efter erinran om den obrottsliga tystnad, hvarmed rikets hemligheter böra förvaras, omnämnde konungen den förändrade ställning som staternas politik under det sistförflutna året undergått: Frankrike syntes sluta sig närmare till hofven i Wien och Petersburg, än en tillbörlig jemnvigt kunde medgifva, och Ottomanniska Portens understöd troddes ligga det föga om hjertat, hvarjemte Frankrikes inre belägenhet dag efter annan blef betänklig och af vidtutseende följder; »Kongl. Maj:t, alltid sorgfällig om rikets upprätthållande, sjelfständighet och ära, hade noga öfvervägt, att dess endast med Frankrike ägande förbindelser möjligen kunde blifva ett svagt medverkande och ännu mindre något pålitligt stöd, i fall Ryssland fortfore att skaffa sig, om icke öfvervälde, åtminstone en sådan influence, som med tiden kunde blifva lika så tryckande som till sin egenskap förhatlig; och hade Kongl. Maj:t fördenskull icke allenast gjort de lika kraftiga som lyckliga demarcher vid danska hofvet, hvarigenom detsamma slutit sig närmare tillsamman med Sverige och i samma mån jemkat sig undan det ryska förmynderskapet, hvilket allt, ehuru det icke genom tydliga ord vore

exprimeradt, ändock nog på lämpligt sätt var af dem både tänkt och menadt i den aflemnade skriftliga akten; utan Kongl. Maj:t hade ock genom dess beskickning vid Ottomanniska Porten låtit sondera dess disposition att med Sverige ingå i subsidietraktat på sådana grunder, att Sverige i tio års tid skulle erhålla en million piaster årligen och, i händelse af en ruptur med Ryssland, särskild indemnisation för de första utgifterna, lämpad efter tid och omständigheter. Redan under Kongl. Maj:ts vistande i Danmark hade dervarande engelske ministern Elliot låtit förstå, att en förbindelse emellan Sverige och hans hof skulle vara ett för detsamma nog behagligt ämne, hvarför Kongl. Maj:t befallt sin envoyé i England friherre von Nolcken att följa denna anledning och, om dispositionen syntes favorabel, såsom af sig sjelf imaginera en subsidie-traktat, hvarigenom Sverige årligen kunde erhålla 350 à 400,000 L. sterling». — Konungen meddelte derefter de från sina sändebud i Paris, Konstantinopel, London och Petersburg ankomna depescher, hvaraf inhemtades, att ställningen i Frankrike var sådan som han tecknat den; att ministern i Konstantinopel gaf hopp om de önskade subsidierna; att sändebudet i London tog för afgjordt, det en sådan subsidie-traktat, som konungen önskat, skulle kunna stadgas och afslutas; samt

att Sveriges minister i Petersburg inberättat, att »kriget redan ansenligen verkat på rikets inre ställning till så väl fattigdom och dyrhet som tilltagande missnöje». För öfrigt hade Kongl. Maj:t, medelst särskildt vidtagna anstalter, sig noga bekant, att ett betydligt missnöje nu herrskar i Liffland, hvilket vore grundadt på sådana omständigheter, att det icke på kort tid kunde utsläckas».

Konungen befallte derefter Toll att uppgifva arméns tillstånd och de ungefärliga krigskostnaderna, i anledning hvaraf Toll tillkännagaf, att hvad i arméns beklädnad kunde vara defekt, skulle blifva färdigt innan våren; att hela arméns beväring vore i ordning; att artilleriet vore talrikare i anseende till pjeser och deras utredning, än i ett krig på ett ställe kunde behöfvas; af anspans-transporter vore en hel hop ogjord, men ämnena dertill funnes på sina ställen, och att således icke mycken tid erfordrades att dem förfärdiga; att förråderna vore fulla med ammunition; att tross och utredning, utom trosshästar för svenska infanteriet och artilleriet, ansåges för kompletta; att landtarmén vore så kompletterad, att inga vakanser funnes utöfver den vanliga mortaliteten, samt att, beträffande kostnaderna, kunde, i händelse hela armén sattes i rörelse, utgiften skattas till ungefär en half tunna guld om dagen.

Ruuth, som anbefalltes uppgifva förrådstillgångarne, upplyste, att i förråden funnos ungefärligen 100,000 tunnor råg och korn; att ärter, hafre och gryn saknades men förmentes kunna under hand anskaffas utan att väcka uppmärksamhet; men att flottans proviant ej vore tillfyllest för en betydande expedition *).

I en följande sammankomst uppgaf Toll den plan att landsätta 15 till 20,000 man i Ingermanland, vid eller nära Oranienbaum, och öfverrumpla Petersburg, hvarjemte en detacherad corps skulle från Savolax tränga fram, förbi Nyslott, och förena sig med hufvudarmén emot Petersburg. Såsom vilkor för möjligheten af en landstigning på Ingermanländska vallen antog Toll, att svenska flottan skulle hafva slagit den ryska, antingen i öppna sjön eller vid Kronstadt. Konungen önskade anfalla i maj, hvilket Toll visade ogörligt, i brist af furage. Han fäste äfven uppmärksamhet derpå, att Turkarne, enligt gammal erfarenhet, äro häftigast i sina operationer under sommaren, hvarför en senare begynnelse från svenska sidan vore förmånlig; äfvensom, för den händelse att någon del af ryska flottan då gått till Medelhafvet, det vore en fördel för våra sjö-operationer. Krigsutbrottet bestämdes derför till juli månad.

*) Jfr *Gustavianska papperen.*

Konungen hade ogerna beslutit sig till ett förbund med England, i stället för det med Frankrike, hvarom han yttrade, vid en af öfverläggningarne, att han »icke ville förtiga att det vore både emot hans önskan och personliga böjelse, att uppoffra förbindelserna med franska hofvet, emot ingående af andra med England; men det stora mål, att grundlägga rikets framtida säkerhet medelst den ryska maktens inskränkande och Ottomanniska Portens understödjande, hade varit de skäl som föranlåtit Kongl. Maj:t att ändra systemen» *).

*) Geijer förmäler (i *Gustavianska papperen*, 3 delen, 2 afd., sid. 198), att »original-protokollerna innehades af general Toll till hans död 1817, då de öfverlemnades till grefve Ruuth, af hvilken grefve J. De la Gardie dem emottagit och förvarat med det intyg, att de af konungen, aftonen innan han embarkerade för att afgå till Finland 1788, blifvit öfverlemnade till friherre Ruuth och general Toll med de märkliga orden: »Vårt lif är osäkert. Det är försynen ensamt som vet, om jag återkommer eller ej ifrån den strid som nu börjas. Skulle jag stupa, fölle säkert hela nationens hat och ovilja på eder, som man anser hafva tillstyrkt det. Jag lemnar eder derföre dessa originalprotokoller med min egenhändiga justering å hvarje protokoll, för att, då jag ej mera är till, visa nationen att ni sökt afstyrka det, och att det är endast på min befallning och i följd af de uppgifter jag genom mina ministrar vid de utrikes hofven erhållit, som jag företagit detta krig». — Jfr *De la Gardieska arkivet*, XVIII delen, sid. 14. Grefve De la Gardies intyg, att konungen endast på sin egen befallning företagit kriget, är något dunkelt, äfvensom råd-

Bland dem, som skulle taga en lysande del i den stundande striden, var dåvarande öfversten (senare fältmarskalken) Stedingk. Återkommen året förut från Frankrike, med ett ärofullt krigarerykte från den amerikanska frihetsstriden, öfverraskades han af den emot konungen fiendtliga sinnesstämning som upplågat i fäderneslandet under hans frånvaro. Delande, i fråga om en brytning med Ryssland, enahanda åsigter med dem som ofvan anförts från Oxenstjerna och Armfelt, trodde han äfven att konungen ville genom kriget lifva nationalandan och gifva tänkesätten en förändrad riktning. Han ansåg förhållandena gynnsamma. Ryssland, säger han i sina anteckningar, var då på långt när icke så mäktigt som det senare blef. Turkiet deremot hade en vida större betydelse än i våra dagar. Svenska flottan var då jemnstark med den ryska, men försedd med bättre sjöfolk. Ryska gränsen var alldeles blottad på försvar. Utsigterna för ett lyckligt krig voro således ganska lofvande. Stedingk anser derför att anfallet ovilkorligen bort lyckas *(immanquablement réussi)*, om konungen gått rakt på Petersburg och der föreskrifvit freden. Hvarföre så ej skedde, är bekant. Hvarken Gustaf III

---

gifvarne väl icke kunna sägas afstyrkt det. Men hufvudsaken är, att konungen åtog sig ensam allt ansvar och lemnade rådgifvarne de förda anteckningarne till deras säkerhet.

eller STEDINGK kunde då tro, att Rysslands försvar i detta ögonblick förnämligast bereddes af svenska händer *).

STEDINGK var en af de förste som invigdes i de hemliga rustningarne. Man ser af hans bref till konungen (hvilka icke alla äro upptagna i den utgifna samlingen, der jemväl uti de införda åtskilliga uteslutningar ägt rum), att han, mer än en månad innan kriget utbröt, begifvit sig till Finland för att undersöka förhållandena, och, som han säger, längtat till ryska gränsen, såsom han fordom längtade att återse Paris. Han fann under resan flerstädes fruktan för ryskt anfall, men i allmänhet sinnesstämningen hos folket förträfflig; allt var lugnt på ryska sidan, men gränsen, genom valet af defiléer och vattendrag, till den grad förmånlig för Ryssarne, att han ansåg de Svenskar, som uppdragit densamma, hafva varit antingen bedragare eller bedragne **).

*) *Memoires posthumes du feld-maréchal comte de Stedingk*, Paris 1844, Vol. I, p. 77. — Kejsarinnan hade senare erkänt för honom (då han var ambassadör i Petersburg och stod i särdeles ynnest), att GUSTAF III kunnat taga Petersburg, men att hon då skulle dragit sig undan till Moskwa — Kasan — Astrakan — *et puis nous aurions vu*, — tillade hon. (p. 79.)

**) Han skrifver från Helsingfors, den 30 maj 1788 (på brefvet är af konungens hand tecknadt *repondu le 5 juin*): »Je suis arrivé ici sans avoir rencontré aucun Russe, mais

Flottans utrustning begynte den 21 april. Redan fem veckor derefter, eller den 27 maj, voro 12

---

beaucoup trop lentement pour mon impatience. Je languis après S:t Michel comme en d'autre temps j'ai désiré de revoir Paris. Sur ma route j'ai trouvé les Finnois fort effrayés des apparences d'une guerre. Ils ne rêvent que Cossaques qui mangent leurs enfans, et les dames craignent la brutalité de ces messieurs. C'est la suite du mauvais succès de nos armes dans des temps malheureux dont j'espère que Votre Majesté est destinée à effacer jusqu'aux moindres traces». — Att han säger sig ha hunnit till Helsingfors utan att träffa någon Ryss, tyckes tillkännagifva, att man då i allmänhet icke var säker på att de ej inträngt i Finland. Den 9 juni skrifver han, från S:t Michel: »Votre Majesté n'a point de sujets plus fidèles que ces pauvres Finnois. Je me plais avec eux, car je les crois de coeur et d'ame attachés à Votre Majesté». — Han omförmäler derefter en högst egendomlig folksägen i Finland, att den gamla gränsstenen, som efter Nystadska freden upphört att beteckna gränsen, skulle ropat: *Sveriges gräns! Sveriges gräns!* . . . hvaröfver kejsarinnan blifvit så förgrymmad, att hon låtit sönderslå den i tusen stycken; men nu ropade i dess ställe hvarje bit: *Sveriges gräns! Sveriges gräns!* Stedingk tillägger derefter: »Je désire de tout mon coeur que ces petites pierres aient raison, car la frontière est bien mauvaise de ce côté, et n'est point tenable sans une armée entière. Plus je l'étudie, et plus je me persuade que ceux qui ont réglés les limites ont étés ou dupes ou fripons. Tous les défilés et les lacs sont contre nous et à l'avantage de la Russie. Nous sommes tellement bridés dans notre coin qu'il faut absolument l'emporter pour pouvoir agir ou offensivement ou sur la défensive». *Fältmarskalk Stedingks bref*, 1776—1791, bland Gustavianska papperen, 45:te bandet.

linieskepp, 6 fregatter och flera mindre fartyg färdiga att utlöpa, — något i Sveriges sjökrigshistoria oerhördt, vittnande om den omsorg konungen skänkt detta vapen. Flottan utgjordes inalles af följande fartyg, utaf alla slag: i Karlskrona 26 linieskepp, 10 fregatter, 4 kuttrar, 10 à 12 avisfartyg m. fl.; i Göteborg 3 fregatter och flera smärre fartyg; i Sveaborg 2 fregatter, 15 turuma, hemmema o. s. v., 40 kanonslupar, 8 mörsarebarkasser, 15 kanonbarkasser m. fl.; i Stockholm 28 galerer, 30 kanonslupar, 28 galer-espingar m. m.*). — De flesta af dessa skepp voro nybyggda af CHAPMAN. Fartygen bemannades med — utom sjöfolket af mer än 10,000 man — fyra regementen: Kalmar, Vestgötadals, Konungens och Sprengtportens, samt erhöllo proviant för tre månader. Den 26 maj utnämndes hertig KARL till öfverbefälhafvare; den 29 anlände konungen och hertigen till Karlskrona för att granska utrustningen, öfverlägga med amiralerna och uppgöra planen för det förestående sjötåget och flottans operationer i sammanhang med landtarmén. Den 8 juni gick flottan till segels, förd, under hertig KARLS öfverbefäl, af den gamle pröfvade sjömannen WRANGEL, med avant-gardet under KLAS WACHTMEISTER, som tidigt utmärkt sig under franska flaggan, både

*) Uppgiften hemtad ur *Sveriges Sjökrigshistoria*, af GYLLENGRANAT, sid. 179.

i Amerika och Westindien. — Landthären samlades i Stockholm. Den 12 juni inryckte lifregementets husarer, dragoner och grenadierer; den 14 Östgöta infanteri; den 15 Södermanlands regemente, den 16 och 17 Uplands- och Dalregementena, den 18 Westmanlands regemente, den 19 Nerikes och Wermlands regementen. Helsinge regemente låg här förut såsom arbetskommendering. Dessa elfva regementen, jemte garderna, enkedrottningens regemente och artilleriet utgjorde den härifrån utgående här, som skulle förena sig med finska armén. På en tid, då man saknade ångbåtar, jernvägar och telegraf-förbindelser, synas dessa rustningar och sammandragningar af troppar utförda med en skyndsamhet, som väcker förundran. Årstiden för härens öfverförande till Finland var den mest gynnande, under högsommaren, då Norden icke äger någon natt.

Man sammanställe dessa rustningar med hvad som yttrats af GUSTAFS inhemska motståndare om lättsinnigt och oförberedt anfall, dåliga anstalter o. s. v. — det var, sade man, en spärr-ridt emot väderqvarnar af en Don Quixote, som trodde att en krigsplan liknade planen till en komedi, och att ett fältslag kunde anordnas som en opera *).

*) Se *Hemliga handlingar rörande Gustaf III:s historia,* och en mängd memoirer.

Oxenstjerna skrifver om sinnesstämningen under utrustningarne: »Allt andades en liflighet, som satte de främmande ministrarne och oss sjelfva i förundran. Vane att anse oss sjelfva utur stånd att något göra, kunde de förre ej begripa möjligheten af vårt arbete, och många af de senare, som trott att ingen skulle lyda kungens befallningar, begrepo ej att allt skedde så fort och med så mycken ifver. Emellertid förblef Ryssland i en djup tystnad öfver alla våra rörelser, och jag kunde ej nog förundra mig öfver att i så vigtiga ämnen ej höra ett ord af grefve Razumoffsky, som eljest öfver de minsta ämnen öfvat all bitterheten af en tunga, lika elak som hans hjerta»*). — Intet antyder bättre den volkan, på hvilken man gick utan att ana det, än dessa Oxenstjernas ord, att många trodde, det »ingen skulle lyda kungens befallningar».

Gjörwell — betraktare af händelserna, ställd utom de ledandes krets — yttrar, att sinnesstämningen hos soldaten, liksom hos folket i allmänhet, var *för* kriget. Det hette bland underbefälet: »Gud vare lof att vi en gång komma i rörelse!» Om rustningarne i Stockholm skrifver samme man: »För galer-eskaderns skyndsamma iståndsättande arbetades alla dagar på Skeppsholmen och Djurgården,

*) *Mitt minne*, sid. 44.

från klockan fyra på morgonen till klockan nio på aftonen. Hela stranden vid Skeppsbron utåt Slottsbacken, Skeppsholmen och Djurgårdssidan var uppfyld af svenska, finska och tyska fartyg, som intogo ammunition och lifsmedel, hästar och manskap. Rörelsen bland folket var ovanlig. Hvad som mest gläder mig är dess munterhet och manhaftighet. Också arbeta de under konungens ögon, — som tvenne gånger om dagen besöker dem, — och för friska pengar. Den 12 emottog konungen lifregementet vid Haga, och sedan hafva dagligen regementen intågat. Alltsedan revolutionen 1772 har jag ej sett så mycket lif och hört så många välsignelser öfver Gustaf, *den bäste kung som Norden äger*, *) som nu, sedan den 23 maj». — I ett senare bref skrifver samme iakttagare (som säger sin ställning vara: »jag sitter här i medelpunkten, skådar, hörer och betraktar»): »Tonen är martialisk och svensk, konungen högst tillgifven, emot Ryssland högst förbittrad. Tal, sång och åtbörd tolkade allt detta. Också har man sett en stor del af manskapet sjungande, nästan dansande, gå om bord. Jag kan intyga detta så mycket vissare, som jag stora embarkeringsdagen, den 23, såg regementena

*) Den dåvarande folksången begynte:

»Gustafs skål,
Den bäste kung som Norden äger».

tåga förbi. — Dalregementet var det enda, som än i sista stund såg sina qvinfolk omkring sig, ty nästan alla i staden på arbete varande Dalkullor hade samlat sig dit, hvarvid både glada och rörande scener tedde sig. Jag såg en far tala vänligt till två unga kullor, — sina döttrar, — som sågo så stindt och blödigt på den afskedstagande fadren, en stor, manlig och gladlynt karl, hvilken tog dem så godt i handen och bad dem hoppas på sin återkomst. En annan hade sin hustru bredvid sig, som stod helt nedslagen, medan han klappade henne på axeln, tog ett stycke bröd ur sin rensel och delade det med henne. Under allt detta stodo unga kullor, som ägde hvarken fäder eller bröder ibland soldaterna, på ett högt ställe och qvädde Dalvisor samt lockade dymedelst de raska, ogifta gossarne omkring sig. — Det förträffliga kallelsebrefvet af konungen till hertig Fredrik, att vid hans sida tåga i härnad, är en af de skönaste handlingar som vårt arkiv kan uppvisa. — Konungen har vid flera tillfällen offentligen yttrat sin föresats att återställa den forna krigsärans glans, och jag har det af ett åhöra vittne, att Hans Maj:t en gång sagt: *när man försatt mig uti behof att försvara mitt rike, så skall jag ock inför hela verlden visa att jag kan göra det.* — När lådor med muskötkulor fördes till

transportfartygen och jag frågade hvad som låg i lådorna, svarade en artillerikarl med en så förnöjd uppsyn: *det är blåbär, som Ryssen skall spisa.* — Den 23 mot middagen (när flottan afgick) uppstego svarta moln i *vester* och drefvo mot *öster*» *).

I afseende på formen för brytningen med Ryssland, för så vidt den skedde på diplomatisk väg, stödjer sig Oxenstjerna — genom hvilken svenska hofvets meddelanden till ryska sändebudet framfördes — hufvudsakligen på den bekanta noten, hvilken under dåvarande förhållanden ägde en annan betydelse, än då den nu, utan intryck af de föregångna händelserna, läses endast som en diplomatisk handling. Alltsedan Gustaf gjorde slut på främmande sändebuds inblandning i våra inre angelägenheter, hafva vi lyckligtvis glömt huru harmen deröfver måste kännas. I sina anteckningar (liksom senare vid frågans offentliga behandling) fäster sig Oxenstjerna dervid att sändebudet, i sin skrifvelse, skilt konungen från folket, och att det således blef en nödvändighet att, såsom han yttrar, »ej längre lemna Ryssland rådrum att sprida sina intriger i Sverige». Regeringsformen och ställningen till Danmark hindrade, säger Oxenstjerna, öppen krigsförklaring, men Razumoffsky fick be-

*) Gjörwells *brefvexling*, andra serien, XIII delen.

fallning att resa, hvarigenom konungen trodde sig bringa sakerna till utbrott *). Danska hofvet »borde finna, att Ryssland i hemlighet gjort emot Sverige det grymmaste af alla krig, och att, om i anledning af allt sådant ett uppenbart krig omsider skulle brista ut, kunde Sverige ej, i fall det äfven angrep, sägas med rätta vara den anfallande». — Men »grefve Rewentlau, ännu i all den förundran en Dansk måste af vana känna, då han ser någon som vågar sätta sig upp emot Ryssland, stammade några ord, som innehöllo hans sorg öfver hvad som händt och som alldeles förstörde det hopp han gjort sig att se freden återställas». — I sitt afskedstal till rådet yttrade konungen, att sedan han i början af dessa oroligheter frågat rådet, om han borde sätta riket i försvar eller ej, och det tillstyrkt honom det förra, hade han sedermera ej velat rådfråga om de öfriga mått han tagit. Han hade trott att, då de i verket allena tillkommo honom, han äfven

*) Ehuru sändebudet i juni erhållit konungens förständigande, att hans befattning upphört och att han borde lemna Stockholm inom åtta dagar, qvardröjde han till den 19:de augusti, eller sex veckor. Han uppgaf till en början såsom skäl, att han väntade en kurir från Petersburg, hvilkens depescher kunde förändra sakernas läge; men sedan han äfven här öfvervarit det Te Deum som sjöngs öfver slaget vid Hogland, syntes detta skäl föga giltigt. Han dröjde ändå nära en månad, — ett trots, som bevisar mycket och som torde vara sällsynt i diplomatiens häfder.

för dem borde bära ansvaret, och inför Gud, liksom inför sitt folk och efterverlden, antaga sig allena skulden af de händelser som numera kunde derpå följa» *).

Konungen sjelf sammanfattar krigsanledningarne i den förklaring som han, efter landstigningen i Finland, afgaf i Helsingfors, för att inför Europa redogöra för sitt handlingssätt. Han tyckes deri uttala allt hvad han under åratal burit i sitt hjerta, af både vänskapliga och fiendtliga tänkesätt emot den herrskarinna, med hvilken han ansåg sig nödsakad att bryta. Denna märkliga skrift, sedan länge glömd bland den förflutna tidens handlingar, läses hos Modée **). Originalet är på franska, med titel: *Déclaration du roi de Suède.* Ehuru språkets egendomlighet och stilens glans förlorar under öfversättningen, må här införas det hufvudsakligaste:

»Konungen har under sin sjuttonåriga regering lemnat för många prof af sin kärlek till freden och af sin omsorg att bibehålla det goda förståndet med sina grannar, för att Hans Maj:t skulle tro det nödigt att här inlåta sig i något försvar af tänkesätt, som äro så kända och af så många års fred och lugn rättfärdigade inför hela verlden.

*) *Mitt minne,* sid. 45, 46, 48, 51.

**) XIV delen, sid. 220.

Konungen har i synnerhet användt alla sina bemödanden på bibehållandet af freden med Ryssland, som under hela Hans Maj:ts herr faders regering fortfarit; och ehuru denna makt gaf konungen alltifrån hans uppstigande på thronen de mest rättvisa anledningar till missnöje, genom de ofta förnyade stämplingar som den fann sitt nöje i att underhålla, äfven mot konungens person, såsom den redan förut gjort emot högstsalig konungens, under de sista åren af hans lefnad, uppoffrade Hans Maj:t sin billiga förtrytelse åt det allmänna lugnet, och trodde att Hennes Maj:t kejsarinnan, förvillad af falska och öfverdrifna underrättelser, upplyst af konungens sig alltid lika förhållande, och med ögonen fästade på sina verkliga fördelar, omsider skulle göra rättvisa åt Hans Maj:ts tänkesätt, och upphöra att vilja sprida oenighet och förvirring i skötet af ett folk, som konungens mod förenat, och som haft den ädla fastheten i sin vilja, att krossa de bojor som dess grannar voro sysselsatte att pålägga detsamma, genom den anarki och den oordning de underhöllo».

»Den tid, då Ryssland, inveckladt i ett långvarigt och blodigt, ehuru af framgångar utmärkt krig, ett rof för hungersnödens och pestens förenade olyckor, sönderslitet i sitt sköte af den resning som hotade ända till kejsarinnans thron; då Mo-

skow, darrande vid rebellen Pugatscheffs annalkande, begärde en hastig hjelp, och då, för att lemna den, kejsarinnan, tvungen att draga tropparne ifrån sin gräns, lemnade den öppen och utan försvar, — efterträddes snart af det tidskifte, då hon endast syntes sysselsatt att skaka konungens thron».

»Om konungen blott rådfrågat samma grundsatser som bestämde petersburgska kabinettets steg, skulle Hans Maj:t hafva kunnat tillfoga Ryssland fruktansvärda olyckor, som till och med kunnat återfalla på dess herrskarinna. Långt ifrån att öfverlemna sig åt känslor, som, i anseende till allt hvad som föregått, måhända varit ursäktliga, iakttog konungen en fullkomlig stillhet och hoppades genom ett så redligt uppförande öfvertyga kejsarinnan om sina enskilda tänkesätt och om de grundsatser, som Hans Maj:t föresatt sig att följa under hela loppet af sin regering. Men icke blott inskränkande sig till detta fredliga uppförande, och i uppsåt att ingenting försumma, för att betaga Hennes Maj:t kejsarinnan ända till de minsta qvarlefvor af den ovilja som konungens framgångar kunde hafva lemnat i hennes sinne, och att tillika utplåna det nationalhat som så många års krig upptändt, sökte Hans Maj:t, genom en resa till Petersburg, personligen öfvertyga kejsarinnan om sin vänskap och sin önskan att bibehålla freden

och det goda förståndet emellan de begge staterna».

»Konungen skulle gerna vilja längre uppehålla sig vid denna tid, hvars minne, ännu kärt för hans hjerta, återkallar för honom den ljufva, men bedrägliga tanke, som så länge förvillade honom, att kejsarinnan var hans personliga vän, om de omständigheter, som sedan inträffat; tillåto honom att i sitt sinne förnya dessa lyckliga ögonblick af sin regering. Konungen vädjar till kejsarinnan sjelf att afgöra, om Hans Maj:t försummat något som kunnat öfvertyga henne personligen, äfvensom ryska riket, om hans förtroende och de fredliga och vänliga tänkesätt, som Hans Maj:t ansåg lika nyttiga för begge rikena. Det är likväl midt under dessa omsorger, och under det konungen ej upphörde att räkna på den beständiga förening som han trodde så fast grundad, som kejsarinnans sändebud genom sina hemliga tillställningar, sina uttryck och sina handlingar sökte uppväcka denna ande af oenighet och anarki, som konungen haft den lyckan att i början af sin regering kunna qväfva, och som kejsarinnan då med så mycken omsorg underhållit och besoldat. Och medan grefve Razumoffsky på detta sätt sökte störa statens inre lugn och att förvandla den heliga egenskapen af fredens sändebud i den af det offentliga lugnets störare, vågade han

tillägga konungen de mest fiendtliga planer emot Ryssland».

»Konungen skulle ej vilja inför Europas ögon afhölja de fel, som Rysslands oafbrutna och systematiskt anlagda bemödanden, mera än någon oroligheтsanda, förmått en del af konungens undersåtar att begå. Konungen, van att betrakta dem med en öm faders ögon, att älska dem som sina barn, finner i detta ögonblick, hur mycket det är smärtande för en fader att för främmande blickar afslöja de förseelser, som han önskade begrafva i en djup glömska; men då intet mera lägger för en dag hans mäktiga grannes uppförande och konungens rättvisa anledningar till klagomål, och enär alla Svenskars väl fordrar, att Europa må känna de olyckor som man ämnade Sverige, de stämplingar som man anställt emot sjelfva konungens person, midt under freden och i dess skydd, samt den verkliga orsaken till Rysslands skenbart fogliga uppförande, döljande långt vådligare anslag än olyckan af ett öppet krig, ser konungen sig nödsakad att afhölja sanningen och att framställa den i sin fullkomliga dager. Europa skall deruti igenkänna den oafbrutna gången af den förstöringsanda och herrsklystnad, som alltid utgjort den ryska ministèrens kännetecken. Det skall deri, under föga olika former, återfinna samma åtgärder som för

sexton år sedan beredde Polens fall, underkufvade Krim och gjorde Kurland nästan till ett lydland under Ryssland».

»Det är en sedan flera år tillbaka känd sak, att Ryssland, kort efter freden i Åbo, fattade den plan att skilja Finland ifrån Sverige och att, under den lockande förevändningen att göra detta land sjelfständigt, förvandla det till ett län under Ryssland, såsom nu Kurland är. Det är en sorglig tanke, att de heliga orden Frihet och Sjelfständighet, liksom det vördade namnet af Barmhertighetens och Fridens Gud, nästan alltid begagnats till tecken för oordningar och olyckor. Men sådan är den svaghet som vidlåder menskligheten, att det som bör bereda menniskors lycka beklagligen alltför ofta varit upphof till de lidanden och förödelser som kriget medför. Dessa Rysslands planer qväfdes väl på den tiden i sin födsel, måhända mera genom innevånarnes tillgifvenhet för Sverige och minnet af de härjningar, som Ryssarne föröfvade i detta landskap under Karl XII:s och 1741 års krig, hvars hågkomst ännu uppretar folkets sinnen, än genom Rysslands hofsamhet; men grundsatserna och planerna bevarades af petersburgska kabinettet, och första gynnande tillfälle iakttogs för att sätta dem i verkställighet».

»En högre och utmärkt officerares affall, hvilken i flera år varit hedrad med sin monarks förtroende i vigtiga uppdrag uti Finland, och som, i anseende till ett af de mest vidsträckta befäl i dessa provinser, varit i tillfälle att förskaffa sig fleres bland innevånarne förtroende, samt, sedan han lemnat konungens tjenst och den främmande makts, hos hvilken konungen förskaffat honom en hedrande plats, hade öfvergått i rysk tjenst, blef den tidpunkt, då Rysslands ärelystna planer på nytt uppvaknade. Sedan detta ögonblick upphörde det icke att i nämnda storförstendöme arbeta på upptändandet och underhållandet af en anda af missnöje och uppror. Man såg till och med en af denna makts generaler, mot slutet af 1786, genomresa Finland, under förevändning att resa för sitt nöje, undersöka alla poster, alla ställen som kunde anfallas eller som genom sitt läge voro starka, inlåta sig med innevånarne, känna sig före rörande tänkesättens stämning samt, genom sitt nit att lära känna allt, blott alltför tydligt röja sitt hofs dolda planer».

»Om kejsarinnans resa till Cherson, som kort derefter inträffade, för en tid afbröt ryska kabinettets bemödanden att slita Finland från moderlandet, så fördubblades de åter snart, efter hennes återkomst från sin stora resa, och de stämplingar som hennes sändebud i Stockholm sökt tillställa, i

förening med de hemliga åtgärder som ryska kabinettet vidtog till störande af Finlands lugn, bevisa nogsamt Rysslands anslag och afsigter, tydligen riktade emot konungens person och rikets inre lugn».

»Den krigsförklaring, som den höga Ottomanniska Porten under allt detta gjorde Ryssland, blef för detsamma ett nytt skäl att utså tvedrägtsfrön och upplösning i Sverige, hvilket, förenadt genom en gammal, redan år 1739 afslutad traktat med den Ottomanniska Porten, och af denna traktat förbunden att icke öfvergifva en gammal bundsförvandt, syntes fruktansvärdt för Ryssland».

»Konungen fortfor likväl att taga sådana steg som voro egnade att öfvertyga Ryssland om hans fredliga tänkesätt, utan att dock glömma den bundsförvandt, med hvilken Sverige finner sig förenadt genom så formenliga band. Konungen har tvenne gånger erbjudit Ryssland sin bemedling, så mycket mera verksam, som hela Europa känner Sveriges inflytande hos Porten, hvilket det bibehållit alltsedan Karl XII:s långvariga vistande i dessa länder».

»Det är i ett sådant ögonblick som grefve Razumoffsky, för att råga sina förolämpanden, i en ministeriell not, affattad i de mest försåtliga uttryck, under sken af vänskap vågat söka skilja konungen från nationen och vädjat till den senare, under den svekfulla förevändningen af kejsarinnans

vänskap för nationen, samt velat slita de heliga band som förena konungen och hans undersåtar. Intet har bättre kunnat afslöja Rysslands hemliga tänkesätt och planer än detta steg och de i nämnda not befintliga uttryck. Konungen har meddelt de öfriga europeiska hofven, med hvilka Hans Maj:t står i förbund eller i nära förbindelser, de grunder som föranledt honom att aflägsna grefve Razumoffsky. Konungen har dervid endast rådfrågat hvad han var skyldig sig sjelf, sitt folk, äfvensom det offentliga lugnet, och har från sin person skilt en man, som, i det han missbrukade folkrätten, upphörde att vara berättigad till dess beskydd. Och då Hans Maj:t, som ännu i honom aktade det kall han missbrukat, vid det steg Hans Maj:t var skyldig sin ära, gick till väga med all möjlig skonsamhet, tror Hans Maj:t sig hafva gifvit kejsarinnan ett nytt bevis af sin aktning för henne och af sin vördnad för folkrätten» *).

*) Om sjelfva krigsutbrottet, hvarom förklaringens senare del handlar, skall framdeles förtäljas. I *Hemliga handlingar till K. Gustaf III:s historia* finnes införd ett slags vederläggning af denna förklaring, under titel: *Betraktelser vid kongl. svenska deklarationen, gifven Helsingfors den 21 (23) juli 1788.* I fall, såsom besagda handlingars utgifvare förmodar, denna senare skrift utgått från ryska kabinettet, så förekomma deri medgifvanden som man knappt kunnat vänta. T. e. förklaringen på ordet *stämplingar*, såsom icke innebärande något vådligt. »De betyda endast

Konungens skildring af den flydda drömmen om en vänskap, hvars minne ännu var honom dyrbart, och af »denna ljufva, men bedrägliga tanke som så länge förvillat honom», utgör ett eget afbrott i en handling af detta slag, och då han inför verlden vädjar till kejsarinnan sjelf att erkänna sanningen deraf, har man svårt att betvifla upprikt-igheten af de känslor som förestafvat denna be-

— heter det — att, sedan hofvet i salig konungens senare tid kastade sig på franska sidan, har ryska ministèren kanske med samma medel som brukades af den franska, både då och i konungens första år, *understödt dem* som sökte hindra den besvurna regeringsformens kullkastande», — således med korruptionsmedel blandat sig i grannstatens inre angelägenheter. Vidare: »*Oenighetsfröns utsående i nationen* (hvarför ryska kabinettet anklagades) betyder, att gerna se bibehållet *det fria regeringssättet*». — »*Nationens förenande* (af Gustaf III) betyder dess *kufvande*, nedtystande i tal och tryck, *beläggande med inländska fjettrar*». — »Det ser ut som den rätta och mest befarade fienden är icke så mycket den ryska monarkiens tillväxt, som *den gamla svenska frihetens förqväfda*, men ännu icke alldeles utslocknade *lif*». I sin krigsförklaring, den 30 juni (11 juli), yttrar äfven kejsarinnan om Gustaf III, att då han »på ett våldsamt sätt (d. v. s. med ständernas enhälliga bifall) kullkastade konstitutionen, hvaruppå *rådets makt* och *folkets frihet* berodde, och då han derigenom ernådde enväldet, gjorde vi på intet sätt gällande den *rättighet* vi hade att sätta oss emot detta företag, till följd af traktater». — Det är som vanligt denna tid: svensk frihet under ryskt beskydd, för hvars verkligblifvande fordras att återställa 1720 års regeringsform, med rådsstyrelse och maktägande ständer.

kännelse, helst han hade intet att vinna genom detta vidgående af politisk kortsynthet.

Bland de af TOLL efterlemnade papper finnas, enligt utgifvarens intyg, trovärdiga bevis att de händelser, som tillintetgjorde företagets framgång, förberedts från första stund då ryktet om krig spridde sig. De personer, heter det, som vunno sitt rykte genom Anjala-förbundet, bearbetade sinnena inom finska armén. Man angaf såsom krigets hufvudändamål enväldets införande *). Företaget sades vara uppspunnet af gunstlingar i ett slags förtviflan och för att rädda sig sjelfva, ty

*) ADLERBETH meddelar samma uppgift: »Många tviflade att det varit konungens verkliga allvar att begynna krig. De trodde allenast, att han under förevändning af ett förestående krig velat samla armén, som han förmente vara sig tillgifven, för att med dess bistånd få tillökning i sin makt, antingen omedelbart eller ock vid en riksdag, under dess betäckning, och att konungen då först, när han märkte arméns vidriga böjelser, nödgades göra allvar af denna demonstration. Det tillägges, att flera chefer i förenämnda afsigt blifvit sonderade och af konungen med många löften frestade». — Det synes något besynnerligt att konungen först sedan han funnit, att armén icke var att lita på, beslöt att föra den emot fienden. ADLERBETH tyckes också senare hafva insett detta och tillägger: »Konungens tidigt tagna offensiva mått till lands och sjös, samt förklaringarne emot grefve Razumoffsky och dess hof, tyckas dock bevisa att krig var beslutadt». 1 delen, sid. 43.

om vågspelet lyckades, voro de bergade o. s. v. *). Redan i början af juni höllos i lägret uti Helsingfors hemliga öfverläggningar, hvarigenom brottsligare afsigter än de, som sedan kommo i dagen, lära yppats. Man ville genom en del af finska skärgårdsflottan gripa konungen på sjön, antingen lefvande eller död, och en tilltagsen man var redan utsedd att verkställa detta. Kommenderande generalen i Finland skulle arresteras; det parti, som ville Finlands afsöndring från Sverige, få luft; ryska kejsarinnan understödja verket, och Danmark hjelpa saken i gång i Sverige. Drottningen skulle komma på thronen till en början, men hon och hela den kungliga familjen sedan undanskaffas. Man ser här i frodig växt tvedrägtens och regeringslystnadens

*) HAMILTON uppgifver ARMFELT såsom upphofsman till kriget. En afton, säger han, då konungen syntes ledsen och modfäld, svarade han på ARMFELTS fråga om orsaken dertill, att hans skuld och verkliga penningeförlägenhet, som ständerna ej ville hjelpa, bekymrade honom. »Eders Maj:t», invände ARMFELT, »har ej mer än tre sätt att komma ur denna förlägenhet: antingen genom den största indragning i lefnadssätt och den starkaste hushållning, eller medelst ett nytt ständernas sammankallande med formlig afbön för skedda misstag i finanserna, eller slutligen genom ett krig, uti hvars kostnader de forna utgifterna lätt kunna bortblandas. Lyckas detta krig, så är nationen så beskaffad, att intet ansvar äskas, intet understöd nekas; misslyckas det åter, så står afbön alltid öppen. — Så uppfattades planen till finska kriget».

giftiga planta. Hvad under att den bar frukt och att Anjala-förbundet mognade i dess krona! *)

De omdömen öfver sinnesstämningen bland folket i allmänhet, hvilka ofvan blifvit anförda, äfvensom yttrandena om motpartiets verksamhet bekräftas jemväl af WALLQVIST. Han säger, att äfven den del af allmänheten, som icke gillade kriget, likväl medgaf, att »om Ryssland någonsin må attackeras af Sverige, var tiden nu dertill rätt vald, särdeles om andra makter den äfven nyttjade. Den inom landet formerade oppositionen var emellertid icke sysslolös. Den bullrade uppenbarligen emot krigs öppnande utan ständernas sammankallande. Man talade högt om bristfälliga och dåliga anstalter till dess utförande; man skrämde med utskrifningar af krigsgärder och spådde en olycklig utgång af alltsammans. Dessa populära predikningar verkade snart missnöje och således i sin mån de olyckor, som sedan inträffade. Det är dock sannt, att i Stockholm, der jag var när krigsryktet utgick, och genom hela landet, under min hemresa, märkte jag hos menigheten intet annat än det manliga kurage,

*) *Fältmarskalken Toll*, biografisk teckning af LILJECRONA, 1 del., sid. 43. Vid orden, att »hela den kungliga familjen skulle undanskaffas», tillägger utg. i en not: »Enligt fullt trovärdiga berättelser, förvarade i de handlingar Toll efterlemnat, hade öfverste Hästesko, som sedan miste lifvet, haft dessa yttranden».

som nationen andas för manliga företag, och hvilket den alltid lemnat sina konungar såsom medel i händerna till sådana företags utförande». — Han tillägger: »Det är visst, att officerare, som i alla länder pläga fägna sig åt krig, här voro de förste, i begynnelsen nästan de ende, som skreko deremot». — Han berättar sig äfven hafva hört af kapten WILLEBRANDT, vid Åbo läns regemente, att öfverstinnan HÅSTESKO (den olyckliges fru) redan i april månad sagt, att »tropparne aldrig skulle gå öfver gränsen» *).

Till de här anförda yttranden öfver krigsföretaget må slutligen läggas följande af LEOPOLD, hvilken genom förtrolig bekantskap med OXENSTJERNA och flere af de män, som deltogo i händelserna eller stodo dem nära, var i tillfälle att äga trovärdiga underrättelser om förhållandena. Det är nedskrifvet tolf år efter konungens död och bör således vara fridlyst från anklagelsen, att författaren velat dermed fånga sin herres gunst. Läsaren kan i allt fall utan svårighet bedömma, huruvida det är smickraren eller tänkaren som talar:

»Vid krigets början, och äfven längre tid derefter, var det ej lätt att veta med visshet de hem-

*) *Gustavianska papperen*, 3 del., 2 afd., sid. 197, 198.

liga förhållanden staterna emellan, som lågo till grund för de yttre rörelserna. Hela det inre politiska spelet ligger nu efteråt afhöljdt och kan bedömmas. Kejsarinnans resa till Krim hade väckt de öfriga makternas oro och misstankar. Man kände, påstod man, hennes ärelystna förslag och såg dem i föreställningen redan på vägen att fullbordas. Orienten under hennes välde gick att hvälfva sig öfver Europa. England, Frankrike, Preussen stodo upp till samråd och motvärn. Till en början måste Porten jagas i vapen, hvilket ock till den grad lyckades, att kejsarinnan med alla eftergifter och alla diplomatikens utvägar icke kunde hålla fred. Men icke nog. Det var ej här ett tillfälligt ondt, möjligt att genom något raskt medel på en gång häfva: det var en fortgående, tillväxande våda, som syntes blott kunna besvärjas genom ett varaktigt system af politiskt förnuft. Ett bland postulaten af detta förnuft var att gifva åt Ryssland en starkare granne i norr, som gemensamt med Ottomanen kunde gripa i hvar sin arm den fruktade jättemakten: Sveriges krafter borde således anlitas och förstärkas; England tillböd flottor och penningar, Preussens härar stodo färdiga att marschera, och en allt lofvande garanti erböds, vare sig till bevarande af möjlig krigsvinning eller af statsförfattning och trygghet i framtiden».

»Vid öfvervägande häraf torde bäst visa sig, huruvida kriget var blott ett lättsinnigt hugskott af konungen, eller stod i riktigt beräknadt förhållande både till Europas politiska ställning och vår egen dåvarande. Med Gustaf III:s klokhet och förutseende, huru kunde han väl lemna obesinnadt, att regementsförändringen af 1772 aldrig varit med godt öga ansedd af Ryssland, ehuru dess egna krig och den svenske konungens popularitet hos nationen hittills afhållit alla *uppenbara* försök deremot; att nu åter, sedan 1786 års riksdag yppat ett helt annat förhållande emellan konung och ständer, Ryssland säkert ej skulle fela att förr eller senare begagna sig af det inre tillståndet hos oss, för att från grunden omhvälfva sakerna, och för att, enligt Nystadska freden, göra gällande sin garanti af 1720 års regeringsform; att Sverige då snart skulle återkommit till sin gamla partisöndring, sina små rådskonungar, sina periodiska riksmarknader och hela det forna obestånd, hvarur det genom revolutionen räddades. Deremot, om det gafs för Sverige en tidpunkt att emot Ryssland våga något, var det visserligen nu, i förening med så stora främmande interessen, och då ryska stridsmakten, aflägsnad från de norra provinserna, sysselsattes långt borta af de turkiska sablarne. Möjlighet visade sig åtminstone till en lycklig förändring, om ej af

gränser, dock af politiskt förhållande, och hvad faran angick, närvarande eller tillkommande, borde den blifva måttlig, då flera stora makters allvarliga bistånd syntes blifva en förnuftsfordran af deras eget politiska hufvudsyfte. Till allt detta kom, att svenska krigshären, som både till lands och sjös blifvit genom stora kostnader satt på en aktningsvärd fot, icke borde genom en alltför lång hvila sättas i fara att förlora sin brukbarhet».

»Hvem som vill dömma med rättvisa, afväge dessa grunder emot de motvägande. Hvad som står fast är, att det alltid varit utgången som egentligen afgjort berömmet eller fördömmelsen af sådana företag. Hade isen brustit under Karl X, så hade han varit en blott äfventyrare, och Bälten hade uppsväljt på samma gång hans här och hans odödlighet. Men man förlorar till och med rättigheten att dömma efter utgången, när den icke tillåtes att blifva hvad den skulle blifvit, och när de, som skulle utföra företaget, med upprorisk hand gripa händelserna och afleda dem långt bort från deras utstakade mål. Sådant var det ryktbara Anjala-förbundet, som räddade fienden ur sin förlägenhet, och som, likasom efter uppgjord beräkning, syntes inträffa på sin bestämda tidpunkt. Frågan hade egentligen ej varit om en förmlig krigskamp mot jättestyrkan, utan om en öfverraskning,

som skulle sätta oss i tillstånd att vinna skäliga medgifvanden. Allt gjordes nu om intet. Armén tvärstämdes i sina rörelser; fiendens provinser tryggades; stridskrafter, som då ej funnos, fingo tid att bilda sig, och konungens förbundsvänner, vittnen till en sådan begynnelse och ett sådant inre tillstånd hos oss, drogo sig med tystnad och varsamhet tillbaka; korteligen, fälttågets hela ändamål var förfeladt, och Sveriges ära och sjelfständighet måste antingen gifvas förlorade, eller beslutet tagas att genom blodiga strider rädda dem. Nu först började det verkliga kriget och denna vådliga kamp, som Sverige under tvenne påföljande år ensamt uthöll emot sin ofantliga granne. Om blod flöt på slagfälten, om medborgares uppoffringar stundeligen ökades, om landets sista krafter uttömdes, och bördan af en förfärande statsskuld hvälfdes på det närvarande slägtets skuldror och på det tillkommandes; man säge mig, var allt detta konungens fel eller deras, som hade gjort kriget till hans och rikets enda räddningsmedel? Konungen hade ej förorsakat olyckorna, men han hämnade, han förbättrade dem, så långt det kunde bero af en enda mans hufvud och kraft» *).

De förutsättningar, på hvilka författaren här bygger sitt domslut, äro icke nya; de öfverensstäm-

*) Leopolds *samlade skrifter*, 5 delen, sid. 323—327.

ma med kända förhållanden, men vi kunna icke erinra oss att någonstädes hafva läst en tydligare, följdriktigare och mera bindande framställning af frågans ursprung, utveckling och slut. Skalden synes icke ens ha velat genom lifliga drag för inbillningen, eller stilens prakt, förhöja intrycket eller muta läsarens omdöme, utan låtit tanken framstå *simplex munditiis*. Och hvad bör, efter allt detta, klandras i konungens handlingssätt? Att han icke förvissade sig om fullkomlig säkerhet för uppfyllandet af sina förbundsvänners löften. Detta är hvad i politiskt hänseende kunde med skäl läggas honom till last. Man torde svara, att han med försigtighetsmått, hvilka kunde synas mindre oeftergifliga, ej bort medelst tidsfordrande underhandlingar försumma rätta ögonblicket att vinna ett mål, för hvars ernående fordrades den största skyndsamhet, om ej det öfverraskande slaget skulle förfelas. Man kunde äfven invända, att alla främmande garantier ej skulle hindrat den inre sammansvärjningen att tillintetgöra företaget. Sannt. Men i detta fall hade de förbundnes traktatmessigt knutna förbindelser dock blifvit gagnande för det påföljande kriget. Derpå genmäles åter, att detta aldrig ifrågakommit, i fall icke ett uppror under flygande fanor, hvilket ingen kunde förese, utbrustit. En främmande författare, som afhandlar denna fråga, anser det rid-

derligt hos GUSTAF att ej vilja förutsätta ett löftesbrott hos sina bundsförvandter.

Konungen steg om bord med sin här midsommarsafton den 23 juni 1788. Då han för vindstilla måste stadna vid inloppet till Stockholm, och ej gick till segels förrän följande dagen den 24, hade hans affärd det egna, att den återkallade årsdagarne af både hans stamfaders, GUSTAF WASAS, intåg i Stockholm, midsommarsaftonen, och årsdagen af hans store företrädares, GUSTAF ADOLFS, landstigning på tysk botten, midsommarsdagen, till deltagande i tretioåra kriget. Det må lemnas derhän, huruvida detta visar att GUSTAF, liksom flere store män, var fatalist eller dagväljare; men då man känner, att han i sina företag gerna beräknade allt som kunde anslå inbillningen och verka på nationalkänslan, torde man kunna antaga, att bestämmandet af en sådan tidpunkt för kampens anträde ej var blott tillfällighet. I öfrigt voro alla anordningar träffade för att lifva folkets känslor och öfvertyga, att det var med gladt mod och till seger som konungen förde sin här öfver hafvet. Han gaf samma dag en lysande afskeds-kur på slottet, som bevistades af de främmande sändebuden. Efter kurens slut gick han ned till Logårdstrappan, åtföljd af riksråderna, alla höga embetsmän och hofvet. Den gamle sjömannen riksrådet FALKEN-

GREN, nu bruten af ålder och sjuklighet, lät föra sig fram till konungen och sade: »Jag har låtit bära mig hit för att taga afsked af Eders Maj:t, och beklagar att jag ej får följa. Min svåra sjukdom är mitt enda hinder, mina år skulle ej neka mig att taga hvad befattning som Eders Maj:t täcktes anförtro mig, men nu kan jag blott följa Eders Maj:t med mina hjertliga välsignelser» *). Konungen förde, under nedgåendet, drottningen, som på andra sidan beledsagades af prins FREDRIK. Kronprinsen förde hertiginnan. (Hertig KARL var redan ute med flottan, och prinsessan icke återkommen från Qvedlinburg.) Nedkommen till trappan vid kajen, omfamnade konungen sin gemål och sin son, och yttrade, vändande sig till det der omgifvande borgerskapet, att han åt dess trohet öfverlemnade vården af hvad han ägde dyrbarast, maka och barn. Under tiden hade riksråderna, med drotset i spetsen, bildat haye utåt begge sidor af trappan, utför hvilken konungen gick, räckande till afsked hvar och en sin hand att kyssa. Han steg derpå i kungsslupen, som roddes utåt stranden un-

*) SCHRÖDERHEIM yttrar om den gamle rådsherren: »Baron Falkengren hade verkligen många briljanta egenskaper och ett godt hjerta. Han var aldrig initierad i konungens intimité; tvertom: deras termer emot hvarann voro sällan rätt goda». — Draget är desto vackrare.

der en otalig folkmängds hurrarop, blandade med kanondunder från Skeppsholmen, Kastellholmen och hela den på strömmen förlagda flotta, som skulle öfverföra hären. Han lät sin slup stadna och dess besättning besvara folkets hurra. Det var således icke sannt, hvad man sagt, att »han smög sig ut till kriget»; hans aftåg hade tvertom all möjlig offentlighet och var fastmer ett lysande skådespel. Deraf att preussiska sändebudet, grefve VON LEPEL, följde honom till slupen, trodde man sig kunna sluta att dennes hof gillade företaget och var i hemligt förstånd med konungen. Under det flottan låg, för vindstilla, bortom Fjäderholmarne, förde hertiginnan om bord den tioårige kronprinsen, hvilken konungen omfamnade med rörelse, yttrande: »Så får jag då se dig ännu en gång, min älskade Gustaf!»

En samtida, som såg den storartade synen vid flottans afgång, yttrar: »När Gustaf Adolf gick att intaga Tyskland; när Karl Gustaf tågade åt Polen och derifrån förjagade dess konung; när Karl XII lemnade Sverige för att intaga Köpenhamn, tukta zaren och störta August, var desse eröfrares hela styrka icke att jemföra med den här och sjömakt som nu gick ut från svenska hamnar. Aldrig har större sannolikhet funnits, att ryska hofvet skulle få byta residens, än den tid då konun-

gen tågade från Stockholm i spetsen för en armé, som var större än den som fienden kunde för närvarande ställa emot hans företag. Men — svenska hären nedlägger gevär, för att icke intaga en rysk fästning. Konungen ser på en dag förstöras frukten af sextonårig möda att återställa sitt folks forna anseende» *).

Skildringen af detta förräderi, af dess följder och af strider mot inre svek och yttre öfvermakt skall blifva föremål för nästa afdelning. Innan vi nedlägga pennan, må några ord ännu medgifvas, till afböjande af ett missförstånd som vid de föregående delarnes bedömmande synts någon gång ägt rum. Vi skrifva icke GUSTAF III:s historia, ännu mindre tilltro vi oss kunna föresäga efterverldens slutliga dom öfver denne konung. Öfverskriften: »Om Gustaf III såsom konung och menniska» förbinder, så vidt vi förstå, endast till framläggande af sådana bland hans handlingar, som företrädesvis måla hans regent-egenskaper och karakter. Att han, såsom alla dödlige, ägde tvenne sidor, en god och en mindre god, lärer ingen förneka. Man är äfven ense derom, att ingen utmärkt personlighet

*) *Historiska märkvärdigheter*, sid. 97.

i Sverige blifvit, både såsom offentlig och enskild man, tecknad med mörkare färger än denne konung. Det gifves inga laster och brott, för hvilka han icke, ända intill våra dagar, opåtaldt anklagats. Under det skådepenningens frånsida flitigt framhållits, har åtsidan varit undanskymd. Det har då synts på tiden att försöka en granskning af hvad som i dessa beskyllningar kan vara grundadt. En dertill egnad skrift måste blifva kritisk; den måste framhålla anklagelsepunkterna och pröfva deras befogenhet. Befinnes att de varit ogrundade, så framstår den anklagade ren. Inträffar detta gång efter annan, så uppkomma flera ljuspunkter, der man väntat svarta fläckar. Kan man derför säga, att tecknaren skildrat föremålet endast i ljus? Bör han, för att foga sig efter en allmän, ehuru i hans tanka vilseledd föreställning, dölja hvad han tror vara sannt? Hans öfvertygelse är i detta fall icke ny; den räknar fyratio års tillvaro *). Det mot-

*) Förf:s tidigaste uppsats i detta ämne föranleddes af de s. k. »Hemliga handlingarne», 3 delar, som utgåfvos under de första åren af 1820-talet. Alla s. k. lojala tidningar togo försvar af dessa handlingar, hvadan motskriften inrymdes i det då mest ansedda oppositionsblad, *Kuriren*, utgifven af dåvarande häradshöfdingen (sedermera justitie-ombudsmannen) Theorell. *Argus*, den då mest spridda oppositionstidning, delade samma åsigt rörande Gustaf III, som de Hemliga handlingarnes utgifvare, och dess hufvudredaktör

satta omdömets allmänlighet är intet bevis. Ludvig XVI och Marie Antoinette — andra att förtiga — voro underkastade ett lika falskt bedömmande af sin samtid och närmaste efterverld, och framstå nu som ljusa gestalter i häfderna.

Man har sagt, att skuggsidorna äro förtegade. Men är icke hela skriften grundad just på genomgående af dessa skuggsidor: bränvinsbränningen, pastoratshandeln, det s. k. ätt-lurendrägeriet, anledningen till 1788 års krig, plundringen af bankens klenoder, schatull-stölden, förhållandet till modren m. m., och hvad som återstår: krigets utförande, säkerhetsakten, misshushållningen, lättsinnigheten o. s. v., skall skärskådas i sin ordning, allt efter skriftens fortgång. Om undersökningen befriat Gustaf från flera af de mörka skuggor, hvaraf hans minne omgifvits, så lärer anmärkningen, att han är för ljust tecknad, ej kunna giltiggöras annorlunda än medelst ådagaläggande, att de till hans rättfärdigande anförda uppgifter och de derpå grundade slutsatser äro oriktiga. En karakteristik af denne utomordentlige man, för hvilken ingen vanlig måttstock passar, skall försökas, sedan han blifvit på alla sidor skärskådad. De skuggdrag, som då förefinnas, torde blifva både mindre och andra,

föresade, att denne konungs bildstod snart skulle störtas af folket.

eller härledda ur andra grunder, än man sedvanligen antagit; ja, det torde visas, att de måhända hade sitt ursprung mera i den högst sällsamma arten af hans snille, än i karakteren.

Olikheten emellan närvarande skildring och mängden af föregående har uppkommit deraf, att GUSTAF i allmänhet varit mindre tecknad efter allmänna handlingar och de af honom vidtagna författningar, än efter hofkrönikor och partiskrifter. Förtal och smädelse emottagas alltid med benägna öron, säger TACITUS; läsaren värjer sig lättare emot smicker, emedan detta, tillägger han, bär någon stämpel af slafsinne, men *elakheten har ett falskt sken af frihet* *). Också har man ansett allt klander af GUSTAF såsom uttryck af ett frisinnadt och sjelfständigt tänkesätt; man har trott, när en ofta åberopad antecknare säger, att GUSTAF »var utan sannskyldig känsla för andra än sig sjelf» — att »han var kallsinnig för sitt folk» — »omgifven med sluga och nedriga redskap», — att »han uppretat sina undersåtar till ståndshat, inbördes afund och kif, nyttjat tidens mörker att genom dessa och flera lika brottsliga utvägar stadga den för mensklighe-

*) Ambitionem scriptoris facile adverseris; obtrectatio et livor pronis auribus accipiuntur. Quippe adulationi foedum crimen servitutis, malignitati falsa species libertatis inest. *Hist.* lib. I, cap. 1.

ten mest hånliga despotism, der trälarne skola rosa sig af att vara fria» *), — hvarefter anteckнaren slutar med en karakteristik af den cyniska beskaffenhet, att den här ej kan återgifvas. Likaledes har man trott och såsom historisk källa åberopat en annan, i öfrigt ofta qvickt målande antecknare, som påstår, att GUSTAF »bedrog sina undersåtar, flådde dem, och under deras välsignelser beröfvade dem både frihet och egendom, och detta allt så komplett, att om en fintlig despotism förtjenar lagrar, borde han härtill hafva företräde framför Tiberius, Ludvig XI i Frankrike, samt torde häruti sakna sin like uti äldre och nyare historien»; — att »denne i många afseenden besynnerlige Herostrat i historien hade fog att åtminstone under denna synpunkt se sitt minne förevigas», — och att, då man kring hans sarkofag »såg bilderna af alla de dygder som man saknat kring thronen, hade följande verser passat bättre:

»De l'affreux despotisme et fauteur et victime,
Souillé de cent forfaits, puni par un seul crime,
Gustave à son trépas, applaudi des enfers,
Par un nouveau prodige, en nous léguant des fers,
Acheva ses desseins, et de son sarcophage
Des cendres d'un tyran fit naître l'esclavage«.

Vi lemna dylika anteckningar i sitt värde, anmärkande endast, att de, som skåda föremålen ur för-

*) ADLERBETH.

domarnes eller hatets synglas, egna sig ej att rådfrågas af häfdateckuare. Ensamt att sammanställa Gustaf med Tiberius — och det göra desse begge berömde memoir-författare — ådagalägger ett politiskt jäf att dömma denne konung. Hvarifrån kan en sådan synvilla härleda sig hos aktningsvärde, upplyste, till och med snillebegåfvade män? Är den ej en återspegling af frihetstidens och franska revolutionens idéer? Det torde vara svårt att afgöra, hvilket hat är blindast: det teologiska eller det politiska. Om det förra tror sig hämna Gud, så inbillar sig det senare att på sina vedersakare hämna frihet, fosterland, mensklighet, framtid och efterkommande i senaste led. Endast derigenom kan förklaras, att det nära intill vansinne angriper äfven ädlare naturer. Man fattar, att, under det franska revolutionen spridde först kring Europa sina för menniskoslägtets lycksaliggörande löftesrika, ännu opröfvade läror, förutsättande i främsta rummet konungadömets utrotande, — Ludvig XVI var ju den störste bland tyranner, — så skulle den som i hvarje fiber var konung — såsom Gustaf — förföljas med ett oförsonligt hat. Det kunde ej vara annorlunda. Svårare att förklara är, huru, sedan stormen lagt sig och lärorna pröfvats af erfarenheten, tecknarne af ofvanstående karakteristiker icke funnits, ensamt genom dem, jäfvige att gälla som

vittnen emot GUSTAF inför historiens domstol. Men om de källor, som ansetts renast, befinnas grumlade af partisinnet, hvilken tillförlitlighet innebära de öfriga, som erbjudits efterverlden från uppenbara anti-gustavianer, i de Reuterholmska, Engeströmska, Algrenska samlingarne m. fl., der bidrag ej saknas af sjelfva deltagarne i konungamordet? Och efter sådana källor har GUSTAF *allmännast* blifvit tecknad, ja det vill till och med synas, att många, som fört häfdens griffel, ej dristat i allo bryta med den sedan nära ett århundrade rotfästa sinnesstämningen.

Grundar man åter omdömet öfver konungens styrelse-åtgärder på allmänna författningar och deras verkan på framtiden, så mildras eller till *stor* del försvinna de mörka anklagelserna. Man skall då ej neka, att konungen befordrade en upplyst, med nyare tiders åsigter öfverensstämmande lagstiftning*). Man finner vidare, att om pastorats-

*) Lag-utskottet vid senaste (1863 års) riksdag åberopar vid alla högre frågor — om religionsfrihet, dödsstraffets afskaffande, och strafflagarnes mildring i allmänhet — GUSTAF III såsom en prisvärd föregångare. I förstnämnda hänseende yttras, om kungörelsen den 24 januari 1781, som beviljade religionsfrihet åt främmande trosbekännare: »Genom denna författning går en flägt af högsinthet, som ej lemnar något rum för tvifvel derom, att samma frihet i trossaker äfven skulle blifvit utsträckt till rikets öfriga innebyggare, i händelse behofvet deraf varit lika trängande

handeln, ett arf från äldre tider, fortgick under en större del af hans regering, gjorde *han* dock slut

---

som nu». (*Lag-utskottets betänkande* n:o 21, sid. 15.) Om dödsstraffets afskaffande säger utskottet: »Gustaf III ville i allmänhet afskaffa detsamma och endast bibehålla det för några få af de allragröfsta brott, såsom förräderi och fadermord, — ett försök, som, ehuru i viss mån understödt af riksrådet, såsom rådsprotokollerna för 1778 utvisa, likväl ej kunde genomföras i vidsträcktare mån än som skedde genom 1779 års förordning». (*Betänkandet* n:o 35, sid. 10.) — I afseende på strafflagarnes mildring lemnar utskottet följande erkännande af Gustaf III:s förtjenst såsom lagstiftare: »Det var en svensk konung förbehållet att icke allenast kraftigt bidraga till nationens intellektuella utveckling, utan äfven sjelf taga initiativet till den mest genomgripande reform i vår kriminal-lagstiftning, som ägt rum under hela det århundrade som följde näst efter 1734. Väl voro stundom hans åsigter härutinnan för mycket *framom* sin tid, för att kunna i allo genomföras. Så t. ex. i fråga om dödsstraffet. Men kongl. förordningen den 20 januari 1779 är dock tillräckligt märklig, för att göra epok i vår brottmålslagstiftnings historia. Icke allenast att den innebär en i förhållande till tiden ganska omfattande och genomgripande reform; den uppmärksamme granskaren skönjer der äfven lätt de första dragen af ett straffsystem, som det blef en senare tid förbehållet att fullständigt utbilda. Genom nämnda förordning upphäfdes straffet för trolldom, — dödsstraffen inskränktes, — den juridiska presumtionen om barnamord mot qvinna, som födt oäkta foster och lagt det å lön, borttogs, — påföljden af ärans förlust afskaffades för vissa brott, — och frihetsstraffet, högst sparsamt användt af 1734 års lagstiftare, vann en utsträckt tillämpning». (*Lag-utskottets betänkande* n:o 35, sid. 2.)

derpå; att hans tid icke var »bränvinets gyllene ålder», alldenstund man nu i Sverige bränner dubbelt så mycket som under hans styrelse i Sverige och Finland sammantagna; att han under fjorton år bemödade sig att utrota husbehofsbränningen, för att låta drifva tillverkningen fabriksmessigt, emot afgift till staten, såsom nu sker, men att hvarje dylikt förslag till bränvinslagstiftning strandade emot ständernas yrkande af fri bränvinsbränning. Sägnen om de oupphörligt ökade skatterna vederlägges af rikshufvudboken, som visar att statsutgifterna efter aderton års regering, eller till 1788, minskats, och att det först var efter kriget som landet betungades med nya skattebördor. Man finner, att det icke var han, som infört den franska smaken i vitterhet och konst, emedan den herrskade långt före honom, men att han skapade en fosterländsk skådebana och ville att Sveriges vitterhet och språk skulle täfla med, om möjligt fördunkla, de yppersta främmande. Man finner slutligen, att vid brytningen med modren var felet icke ensamt, ej ens mest, GUSTAFS, och läsaren, som med någon uppmärksamhet följt granskningen af källorna till det s. k. ätt-lurendrägeriförsöket, lärer instämma deri att uppgiften måste vara en dikt.

Men om man föredrager att teckna denna konungabild efter samtidens berättelser, hvarför stadna

vid Adlerbeth, Hamilton, Dahlberg, Hedin m. fl.? Hvarför icke dermed jemföra hvad bröderna Schefer, Creutz, Oxenstjerna, Stedingk, Essen, Ramel, Trolle, Rosenstein, Leopold, Lindblom, Sergel, Lehnberg, Wallqvist, Gjörwell m. fl. tänkt och sagt om honom? Eller skulle de vara utan vitsord? Ingen af de förstnämndes anteckningar har, så vidt vi äge oss bekant, varit ämnade för offentligheten. Adlerbeths höllos så hemliga, att till och med hans utmärkte minnestalare *) ej ägde någon aning derom, och de öfrige skildrarnes anteckningar äro ännu otryckta. Af de sistnämnde Gustavianernas vitsord hafva deremot flera varit tryckta under deras lifstid, och de hafva således iklädt sig ansvaret derför. Äga de ingen giltighet, jemförda med de förra? Eller om de äga den, hvarför icke sammanställa begge sidornas skildringar till läsarens ompröfning? Emot beskyllningen, att Gustaf var kallsinnig för sitt folk, säger Oxenstjerna: »Ingen var mer intagen af svenska namnets ära; dess utvidgande i alla ämnen var hans käraste föremål, dess föreställning det verksammaste skäl han visste att nyttja på medborgares öfvertygelse». Och Leopold yttrar: »Hela hans hjerta tillhörde Sverige, och han älskade detta gamla Sverige med den outplånliga

*) Hans Järta.

kärlek, som man älskar en vördnadsvärd mor, i hvilka ringare vilkor hon må befinna sig». År fråga om GUSTAFS vänner och närmaste omgifning, hvarföre skulle vi icke lika gerna tro OXENSTJERNA och LEOPOLD som ADLERBETH? — När GUSTAFS vederdelomän anföra såsom bevis på hans dåliga karakter, att han dog utan vänner och icke kunde behålla embetsmän, yttrar OXENSTJERNA en motsatt åsigt med följande ord: »Hos få konungar såg vänskapen och sammanlefnaden mindre ombyten. Han dog emellan flera af dem som följt hans första år, eller hans ungdom, och den oombytlighet han bibehöll i sitt enskilda umgänge sträckte sig äfven till hans embetsmän, som sällan utan deras egen önskan skildes från de befattningar han dem anförtrott». Man behöfver i öfrigt blott rådfråga statskalendrarne under hans regering, för att se huru sällan han bytte förtroende-embetsmän. Undantagande ULRIK SCHEFFER, HÖPKEN och LILJENCRANTZ, hvilka sjelfve (de tvenne förstnämnde vid hög ålder) sökte entledigande, återfinner man de fleste af högre betydenhet i tjenst till dess de, såsom CREUTZ, TROLLE, KARL FREDRIK SCHEFFER, HERMANSON m. fl., bortrycktes af döden. Mot påståendet, att GUSTAF var ömsom elak och svag, svarar LEOPOLD: »Jag har sett honom midt i stormarne stor och liksinnig; upphöjd öfver händelserna och

hvälfvande dem med en lugn, men säker styrka; alltid öfverlägsen, alltid ädelmodig; kraftig och mild, fruktansvärd och faderlig; ändtligen på sjelfva dödsbädden sublim och förlåtande. Hundrade gånger har jag, vid oförvarade stunder, trott mig se ner till bottnen af detta så ofta misskända konungasinne, och såg der aldrig annat än rent guldämne, skön och ädel natur». — Hvilken varm, uppriktig, oföränderlig tillgifvenhet för denne konung andas icke hos de nyssnämnde bröderna SCHEFFER och CREUTZ, RAMEL, BJELKE, ESSEN, STEDINGK, ROSENSTEIN, LEOPOLD, SERGEL, ZIBET, LEHNBERG, LINDBLOM och så många, alla skattade såsom karaktersrene och sannfärdige män. Kan man säga att den konung dog utan vänner, som bevarade sådane mäns tillgifvenhet i döden? *Eld* och *godhet* voro, enligt GJÖRWELLS utsago, hufvuddragen i GUSTAFS karakter, och denne sagesman var ingalunda bevekt till sådant omdöme af ynnestbevisningar, hvarmed konungen deremot öfverhopat många bland dem som mest svärtat honom. Man känner ROSENSTEINS yttrande, när skålen för GUSTAFS minne föreslogs vid festen efter hans bildstods aftäckning: »den skålen dricker jag på knä», och det lågande utropet af SERGEL vid samma tillfälle: »han var en stråle af ljuset, han har återvändt dit, ja ta mej — är han icke salig!» Den som ingifvit sådana känslor

hos sådane män kunde hvarken vara svag, elak eller lättsinnig.

Dylika drag och vittnesbörd, i det hufvudsakliga sammanstämmande med GUSTAFS handlingar, skrifter, tal och förtroliga bref, — skulle allt detta ej lemna en säkrare grund för hans bedömmande, än en massa hemliga anteckningar och obevista sägner, alstrade af det politiska hatet eller det enskilda missnöjet, ofta motsägande både hvarann och händelserna? Vi tro det och hafva under intrycket af de förra sökt teckna den så ofta hemskt anklagades bild. I stället att tveka om de anbragta dragens sanning, så vidt vi förmått uppfatta denna, har det någon gång förekommit oss såsom skulle ett senare slägte möjligen förundra sig öfver, att en bevisning för desamma behöfts; ty vi tro på sanningens oemotståndliga makt att en dag göra sig allmänt gällande, ehuru dess framträngande kan fördröjas under mansåldrar, någon gång i århundraden.

Vi hafva yttrat, att vi ej tilltro oss föresäga efterverldens slutliga dom öfver denne ovanlige, ur så stridiga synpunkter betraktade man. Tvenne af våre store författare hafva uttalt sin förmodan om detta domslut. Den förste af dem är LEOPOLD, som utlåter sig: »Förgäfves bjuder man till att ljuga för historien och att ända till löjlig litenhet hopkrympa den hatade storheten. Tiden och sannin-

gen skola taga hans ära i sin omvårdnad och skola bele det orimliga försöket att med små fel bortskymma stora dygder. För mig, som ej skall upplefva deras rättvisa, återstår blott att *tro* hvad jag sjelf *sett*. Ofta, och icke utan innersta rörelse, hopsamlar jag i min föreställning de särskilda storhetsdragen af denne ovanlige man och anställer deröfver mina betraktelser, likasom man under vandringen omkring en ryktbar fornlemning återkallar i sin inbillning skönheten af dess sammansättning, och sluter af de kringliggande massorna till den forna storheten deraf».

Den andre siaren är GEIJER, som yttrar: »Om Gustaf III, såsom konung, skall sanningen säga: *han vågade tänka stort om fäderneslandet;* och hvilken *Svensk*, som ännu vill tillägga en förebråelse, må röra vid hans blodbestänkta stoft och upphäfva, om han förmår, sin hand till anklagelse».

Rättelse.

Sid. 291, r. 3, *står* Svaret *läs* Svarat

THE BORROWER WILL BE CHARGED AN OVERDUE FEE IF THIS BOOK IS NOT RETURNED TO THE LIBRARY ON OR BEFORE THE LAST DATE STAMPED BELOW. NON-RECEIPT OF OVERDUE NOTICES DOES NOT EXEMPT THE BORROWER FROM OVERDUE FEES.

WIDENER
SEP - 0 1992
WIDENER
BOOK DUE
SEP 10 1992
BOOK DUE